ఎన్.టి.ఆర్ పురాణపాత్రలు

సిద్ధాంత గ్రంథం

– డా.నందమూరి లక్ష్మీ పార్వతి

శ్రీ
కౌముది
మీ ముంగిట్లో సాహితీ వెన్నెల
www.koumudi.net
ప్రచురణ సంఖ్య: 216

కౌముది మాసపత్రికలో
జూలై 2015 సంచిక నుంచి డిసెంబర్ 2017 సంచిక వరకూ వచ్చిన
సీరియల్ నవల

డా.లక్ష్మీపార్వతిగారు డాక్టరేట్ కోసం సమర్పించిన సిద్ధాంతగ్రంథం ***‘ఎన్.టి. ఆర్ పురాణపాత్రలు - భారతీయ పురాణ సంప్రదాయం చలనచిత్ర శైలీకరణ‘*** *నుంచి ఎంపిక చేయబడిన కొన్ని భాగాలు - కౌముది పాఠకులకోసం ప్రత్యేకం..!!*

(ప్రారంభం)

ఎన్.టి.ఆర్ జీవితం: కళాసేవ

నటన జీవితం కాదు. జీవితం నటన కాదు. కానీ నటించిన పాత్రలన్నింటిలోని ఉదాత్తతనంతా తనలో రంగరించుకుని, తన ఆత్మ సంస్కారంలో అంతర్మిళితమైన ఉదాత్తత వల్లనే ఆ పాత్రల నంత సజీవంగా ఆవిష్కరించారన్న కీర్తిని పొంది, తాను కాలుమోపిన ప్రతిరంగంలో తనకంటూ ఒక విశిష్ట స్థానాన్ని సముపార్జించుకున్న అత్యంత విశిష్ట వ్యక్తిత్వం నందమూరి తారకరామారావుగారిది.

నటుడిగా, నిర్మాతగా, దర్శకుడిగా, స్టూడియో అధినేతగా, ఎగ్జిబిటర్‌గా అశేష ప్రజల మన్ననలందుకుని తెలుగుకీర్తి కిరీటంలో కలికితురాయిగా మిగిలిపోయిన గొప్ప కళామూర్తి. కళారంగంలో ఎంతో - సామాజిక, రాజకీయ రంగంలో కూడా అంతగా అంతర్జాతీయంగా గణించతగ్గ చరిత్ర సృష్టించిన మహావ్యక్తి. తెలుగువారి ఘనకీర్తి.

మంచి నటుడు, మంచి మనిషి అవుతాడన్న ఒక ఇంగ్లీషు సూక్తికి ప్రతీక ఆయన.

నలభై దశాబ్దాల సినీరంగాన్ని ఏకచ్ఛత్రాధిపత్యంగా ఏలుకుని పరిశ్రమకు, నిర్మాతలకు కనకవర్షం కురిపించి ఎన్నో పాత్రలను అవలీలగా అవగాహన చేసుకోవటమే కాదు కళ్ళెదుట సజీవాకృతులుగా ఆవిష్కరింపచేసిన ఘనత ఆయనకే దక్కుతుంది. అందులో ఎన్నో ప్రయోగాలు. ప్రతి నాయకుల్ని కూడా నాయకులుగా మలచి శభాషనిపించుకున్న నట వైదుష్యం. చరిత్రల్నే తల్లక్రిందులు చేసి ఒప్పించి మెప్పించిన ప్రయోగకర్త. ఆత్మవిశ్వాసం అసమాన ధైర్యం. మంచి చెడులను సమపాళ్ళలో జీర్ణించుకునే మొండితనం, ఎన్నో ఒడిదుడుకులమధ్య సినీ, రాజకీయరంగాల్లో సాటిలేని వాడనిపించుకున్న ఘనత వారికొక్కరికే దక్కుతుందేమో. సి.నారాయణరెడ్డిగారి మాటల్లో కూడా "అసలు నటుడిగా పైకి రావాలని రామారావుగారికి లేదు. నాకు తెలిసినంత వరకు కుటుంబ కష్టాలు - బాధ్యతలు దృష్టిలో పెట్టుకుని, చితికిపోయిన తన కుటుంబాన్ని మళ్ళీ అతకు పెట్టి పైకి తీసుకురావాలనే నిబద్ధత ఉన్నవాడు. కనుకనే ఎన్నో బాధలనుభవించికూడా మద్రాసు విడిచి పెట్టలేదు"

కృష్ణాజిల్లా బందరు తాలుకా నిమ్మకూరు కుగ్రామంలో 1923 మే 28 వ తేదీ రామారావుగారి జననం జరిగింది. ఊరి మొత్తానికి మోతుబరి రైతు పెదరామస్వామిగారు. వారి మూడవ కుమారుడు లక్ష్మయ్య గారింట తొలిపంటగా ఆవిర్భవించి, పుట్టిన పల్లెనుండి తల్లి భారతి వరకు ఎదిగిన మహర్జాతకుడు. అసలు నిమ్మకూరు గ్రామానికే ఒక చరిత్ర ఉంది. బందరు విజయవాడ ప్రధాన రోడ్డుకు పక్కనే ఆనుకుని ఉండే ఈ గ్రామం రామారావుగారు పుట్టకముందే చాలా సంవత్సరాలకు పూర్వం ఓ సంఘటన జరగటంతో గ్రామస్తులంతా కలసి ఊరును మూడు మైళ్ళలోపలికి మార్చుకున్నారు. ఆనాడు గ్రామ జనాభా 500.

గోల్కొండ నవాబుల పాలనలో సైనిక స్థావరంగా ఉన్న బందరుకు సుల్తాను సైనికులు రోజూ ఆ దారి వెంట వస్తూ పోతుండేవారట. వారి వలన ఆగ్రామంలో ఒక ఆడపడుచు మరణించటంతో స్త్రీలకు అవమానం జరగకూడదని అందరూ కూడబలుక్కొని గ్రామాన్ని బాగా లోపలికి మార్చుకోవటం జరిగింది. చాలా రోజులవరకు నిమ్మకూరు గ్రామచరిత్ర ఆ జిల్లాలో విశేషంగా చెప్పుకునేవారు.

గ్రామానికి సంబంధించిన చరిత్రలో అది విశేషమైతే, గ్రామంలో పెద్దరైతు 80 ఎకరాల సుక్షేత్రానికి అధిపతి రామారావుగారి తాతగారు రామిస్వామి చౌదరిగారి కథ మరో విశేషం - ఊరి పెద్దగానే కాదు, పౌరుషరాజసాల్లో తనకు సాటిలేడనిపించుకున్న గొప్పదాత కూడా. నందమూరి వంశానికి మణిపూస ఆయనైతే, ప్రపంచానికి వెలుగులు చిమ్మిన కోహినూరు రామారావుగారు. రామస్వామి చౌదరి గారికి నలుగురు కుమారులు. 1) రాజయ్యగారు, 2) సుబ్బయ్యగారు, 3) కథానాయకుడి కన్నతండ్రి, లక్ష్మయ్యగారు, 4) నాగయ్యగారు.

ఎన్.టి.ఆర్ గారి తల్లి వెంకట్రావమ్మగారు. వారి సోదరి చంద్రమ్మగారు. ఆమె భర్త రామయ్యగారే తారకరాముడ్ని అతి ప్రేమగా పెంచి విద్యాబుదులు చెప్పించిన తండ్రి. తనకు పిల్లలు లేకపోవటం వలన తారకరాముడ్ని దత్తు తీసుకున్నారు. ఐదేళ్ళు వచ్చేటప్పటికే సుమతీశతక, ఆంధ్ర నామ సంగ్రహం - బాలరామాయణం కొడుకు చేత పుక్కిటపట్టించటమే కాదు, ఉన్నతమైన సంస్కారాన్ని నేర్పించిన తొలిగురువు ఆయనే. ఆ గ్రామంలోనే మొదటగా తెల్లటి లాల్చీ పంచెకట్టుతో సెంటు పూసుకుని తిరిగింది కూడా ఆయనే. అందుకే అందరూ సోకురామయ్య అని పిలిచేవారు. భారత, భాగవత, రామాయాణాల్ని ఆమూలాగ్రం చదవటమే కాదు. ఆ పద్యాలు పాడి అందరికి వినిపిస్తుండేవారు. నాటకాలంటే ఆయనకు మహా సరదా.

ఎన్.టి.ఆర్.గారి కన్నతండ్రి లక్ష్మయ్యగారికి ఇవేవీ పట్టవు. తెల్లవారకముందే చద్ది తిని భుజాన నాగలివేసుకుని పొలం వెళితే ఆయన మళ్ళీ ఇంట్టికి తిరిగొచ్చేది ప్రొద్దుకుంకాకే. చాలా కష్టజీవి. దేన్నీ మనసుకు పట్టించుకోని కర్మయోగి కూడా. ఆయన వివాహం రామయ్యగారి మరదలు వెంకట్రావమ్మగారితో జరిగింది.

కాట్రగడ్డ సూరయ్యగారి పెద్ద కుమార్తె చంద్రమ్మను రామయ్యగారు వివాహమాడారు. ఆయనకు మగసంతానం లేనందువల్ల చిన్న కూతురితో సహా వచ్చి అల్లుడింట్లో నిమ్మకూరులో ఉండిపోయారు. చిన్నామే లక్ష్మయ్యగారి భార్య.

వెంకట్రామయ్యగారు సహనశీలి. దైవభక్తి ఎక్కువ. వెంకటేశ్వరస్వామి వారి ఇంటి ఇలవేల్పు. పిల్లలక్కూడా చిన్నప్పటినుండీ భక్తి అలవడటానికి ఆమే కారణం. కష్టాల్లో కూడా చెక్కు చెదరని చిరునవ్వుతో ఎంతో ఆత్మవిశ్వాసంతో సంసారాన్ని ఓర్పుగా, నేర్పుగా ఈదిన ఇల్లాలుగా ఆమెకు అందరిలో మంచిపేరుంది. ఉమ్మడి కుటుంబంలో ఉండగానే తారకరాముడు పుట్టటం జరిగింది. స్వాతి నక్షత్రం, తులారాశి, అద్భుతమైన జాతకంగా ఊరి పురోహితుడు నిర్ణయించాడు.

తారకరాముడికి రెండేళ్ళ వయసప్పుడు ఒక కోయదొర ఆ బిడ్డ వీపుమీద పుట్టుమచ్చ చూసి ‘ఒకనాటికి ఆ బిడ్డ రాజ్యమేలతాడు. రాజవుతాడు. దేశానికే కీర్తి తెస్తాడు‘ అని చెప్పాడని రామారావుగారు చెప్పారు. ఆ తర్వాత కుటుంబంలో గొడవ మూలంగా ఆస్తులు పంచుకుని లక్ష్మయ్యగారు, భార్యాబిడ్డలతో రామయ్యగారింటికి వచ్చేసారు. అప్పటికి దాదాపుగా వారికి 20 ఎకరాల పొలం ఉంది. కాలక్రమంలో ధాన్యం ధరలు తగ్గిపోయి, కొన్న పొలం అప్పు తీర్చటానికి మూడు ఎకరాలు మినహా మొత్తం అమ్మేసారు. ఉన్న ఊళ్ళో బ్రతకలేక పశువులు కొనుక్కొని విజయవాడలో పాలవ్యాపారం మొదలు పెట్టారు.

విద్యాభ్యాసం:

రామారావుగారు వెంకట్రావమ్మ, లక్ష్మయ్యగార్లకు పుట్టినా, పెంచింది విద్యాబుద్దులు చెప్పించింది రామయ్యగారి దంపతులే. పుట్టగానే చందమామలా అందంగా మెరిసిపోతున్న బిడ్డను చూసి రామయ్యగారు ‘మా ఇంట తారకరాముడు పుట్టాడు‘ అని ఆనందంగా అన్నారట. అదే పేరు స్థిరపడిపోయింది. రెండేళ్ళ వయసున్నప్పుడే కుటుంబ కలహాల కారణంగా తల్లిదండ్రులు

రామయ్యగారింటికి మకాం మార్చటంతో రామయ్యగారికి మరింత సన్నిహితమయ్యాడు. నిజానికి తొలి అక్షరాభ్యాసం చేసింది రామయ్యగారే. ప్రాధమిక విద్యకు వెళ్ళక ముందే బాలరామాయణాన్ని కంఠతా పట్టించి అందరి ముందు వినిపిస్తుండేవాడు. ఆంధ్రనామ సంగ్రహాన్ని, కొన్ని శతక పద్యాలను నేర్పించిన గురువాయన. రామయ్యగారికి చదువు విలువ తెలుసుకనుక తన కొడుకును బాగా చదివించాలని ఆశపెట్టుకున్నాడు.

రామారావుగారికి ఐదవ ఏట ఊళ్ళోనే అక్షరాభ్యాసమయింది. ఆనాడు నిమ్మకూరులో స్కూలు లేదు. నిడుమోలు గ్రామవాసి సుబ్బారావుగారు రోజూ ఆ గ్రామానికి వచ్చి పిల్లలకి విద్యాభ్యాసం చేయిస్తుండేవారు. రామారావుగారు ఆయనకు మూడోతరం శిష్యులు. రోజూ ఐదు కిలోమీటర్లు నడచి వచ్చి పాఠం చెప్పి వెళ్తుండేవారు. పిల్లలకెంతో ఓర్పుతో చదువు చెప్పేవారు. "ఈరోజు నాకు తెలుగులో ఇంత అభినివేశం, ప్రజ్ఞ ఉన్నాయంటే కేవలం మాగురువుగారు వల్లూరు సుబ్బారావుగారు చెప్పిన చదువే ప్రాధమిక కారణం. ఆయన బోధనా విధానం అటువంటిది" అంటూ అనేకమార్లు రామారావుగారు తమ అభిప్రాయం వెలిబుచ్చేవారు. సుబ్బారావుగారు పిల్లలకు చదువేకాక, ఊళ్ళో వాళ్ళకు ప్రామిసరీ నోట్లు, ఉత్తరాలు వ్రాసిపెట్టడం వంటివి కూడా చేస్తుండేవారు. అందుకు గ్రామస్తులు వెన్న, నెయ్యి, పాలు పెరుగు, కూరగాయలు దండిగా ఇచ్చేవారు. వాటిని రోజూ అంతదూరం ఆయన ఇంటికి మోసుకెళ్తుండేవారు. ఒకసారి తమ బాల్యాన్ని గుర్తు తెచ్చుకుంటూ రామారావుగారు ఇలా అన్నారు.

"నా కళ్ళు మూసుకుని ఆ రోజులు జ్ఞాపకం చేసుకుంటే మా మాష్టారు రావటం, రోజంతా మమ్మల్నందర్నీ చదివించటం, తిరిగి వారి గ్రామానికి వెళ్ళేటప్పుడు ఒక చేతిలో కూరగాయలు సంచి, మజ్జిగ చెంబు మరో చేతిలో, తలమీద బియ్యం మూట కళ్ళముందు కట్టినట్లే కనిపిస్తుంది. ఆ దృశ్యం ఎప్పటికీ మర్చిపోలేను."

ఎప్పుడయినా పండగ రోజుల్లో పెళ్ళిళ్ళ సందర్భంగా తారకరాముడి చేత బాలరామాయణాన్ని చెప్పిస్తుంటే అందరూ ముగ్ధులయ్యేవారు. సుబ్బారావుగారి శిక్షణలో ఆయన మూడు తరగతులు పూర్తి చేసుకున్నారు.

అది బ్రిటిషు పాలనలో, అనూచానంగా సాగివచ్చే భారతీయ సంస్కృతి, సంప్రదాయ వాహినిలో మార్పులు చోటుచేసుకుంటున్న సమయం. మత వ్యాప్తి కోసం తెల్లవారు ఎంచుకున్న మొదటి విధానం విద్యాబోధనలో ఆంగ్లభాష ప్రవేశ పెట్టడం. ఇంగ్లీషు విద్యావిధానం పట్ల ప్రజలు బాగా ఆకర్షితులౌతున్నారు. సంఘ సంస్కర్తలంతా ఆ భాషకు ప్రాధాన్యతనిస్తుండటంతో అది సమాజంలోని అన్ని వర్గాల మీద తన ప్రభావం చూపిస్తున్నది. మారుమూల గ్రామాలక్కూడా ఈ ప్రభావం విస్తరించసాగింది. సంధ్యావందనం కంటే వచ్చీరాని ఇంగ్లీషు మాట్లాడటమే గొప్ప ఆకర్షణ. ఆ ఆకర్షణకు సజీవ చిత్రణ మనకు కన్యాశుల్కంలో దర్శనమిస్తున్నది. ఆ ఆకర్షణ మాటెలాగున్నా, ఆంగ్లవిద్యవల్ల సామాజిక, ఆర్థికరంగంలో గొప్ప పరివర్తన సంభవిస్తుందని అందరూ విశ్వసించారు. రామయ్యగారు కూడా ఆ విశ్వాస ప్రభావాన్ని తప్పించుకోలేకపోయారు. తన దత్తపుత్రుడికి ఆంగ్ల విద్యాబోధన జరగాలనే పట్టుదల కలిగింది. పైగా ఉన్నత చదువులు చదివి, పెద్ద ఉద్యోగం చెయ్యాలంటే ఇంగ్లీషు తప్పనిసరిగా అనే అభిప్రాయానికి వచ్చారు. పాశ్చాత్య వ్యామోహంతోనే ఆ గ్రామంలో మొదటగా కోటు తొడిగింది ఆయనే. అందుకే అవురుపూడి మునసబుగారింట్లో నడుస్తున్న బడిలో ఇంగ్లీషు నేర్పిస్తున్నారని తెలిసి రోజూ కొడుకును భుజం మీద కూర్చోపెట్టుకుని తీసుకెళ్ళి తీసుకొస్తుండేవారు. బాలరాముడికి అక్కడ నాలుగు, ఐదు తరగతుల చదువు పూర్తయింది. ఆ పైన ఎక్కడ చదివించాలనే చర్చవచ్చింది. లక్ష్మయ్యగారు 'ఇకచాలు చదివింది, వ్యవసాయం పనుల్లోకి దింపమ'ని చెప్పారు. రామయ్యగారంగీకరించలేదు.

కుదరవల్లి నాగభూషణంగారు నిమ్మకూరు గ్రామవాసి. ఆయన తన పిల్లలిద్దరిని విజయవాడ గాంధీ మున్సిపల్ హైస్కూల్లో 1933వ సంవత్సరంలో చేర్పించారు. స్కూలుకు దగ్గరలో గడ్డి మార్కెట్టు దగ్గర నెలకు నాలుగు రూపాయల అద్దె చొప్పున ఒక పెంకుటింటిని మాట్లాడుకుని రామయ్య దంపతులు నిమ్మకూరు నుండి విజయవాడకు మకాం మార్చారు.

ఆ రోజుల్లో ఆరవతరగతికి నెలకి రెండు ముప్పావలా ఫీజు కట్టించుకునేవారు. రానురాను అదికూడా కట్టలేక పేద విద్యార్థుల తగ్గింపు ఫీజు క్రింద అప్లికేషన్ పెడితే ఫీజు తగ్గించారు.

1940వ సంవత్సరంలో హైస్కూలు విద్య పూర్తిచేసుకుని విజయవాడలోనే ఉన్న ఎస్.ఆర్.ఆర్ కాలేజీలో ఇంటర్మీడియట్‌లో చేరారు. అప్పటికి రామయ్యగారికి వయస్సుపైబడింది ఓపిక తగ్గింది. దానికి తోడు కుటుంబ పోషణ కోసం కండక్టర్ ఉద్యోగం చేస్తూ పడి కాలు విరగ్గొట్టుకున్నారు అక్కడ గ్రామంలో కూడా పరిస్థితులు తల్లక్రిందులై ఉన్న పొలమంతా అమ్మేసారు లక్ష్మయ్యగారు. అన్నదమ్ములిద్దరు ఒక నిర్ణయానికి వచ్చారు. రామయ్య దంపతులు నిమ్మకూరులోనే ఉండి ఉన్న పొలం చూసుకునేటట్టు, లక్ష్మయ్య దంపతులు విజయవాడలో ఉండి పాలవ్యాపారం చేస్తూ తారకరాముడి చదువుపూర్తి చేయించేటట్టు. దానిమీద లక్ష్మయ్యగారు ఎకరం పొలం అమ్మేసారు. నాలుగు పాడి బర్రెలను కొని విజయవాడకు మకాం మార్చారు. అంతకు ముందున్న ఇల్లు చాలకపోవటంతో వెలగలేటివారి వీధిలో స్థలం అద్దెకు తీసుకుని రెండు నిట్టాళ్ళతో గట్టిపాక వేశారు.

తండ్రితోపాటు తెల్లవారు ఝామున మూడు గంటలకు లేవటం, పనుల్లో తండ్రికి సాయపడటం తరువాత పాలు తీసుకుని వెళ్ళి కాతాదారులకు పోసిరావటం, స్నానం చేసి వేడి వేడి జొన్నన్నం మీగడ పెరుగుతో తిని కాలేజికి వెళ్ళిపోవటం రామారావుగారు దినచర్యగా మారింది. మిత్రుల ప్రోద్భలంతో జిమ్‌ఖానాలో చేరి చక్కటి వ్యాయామం నేర్చుకున్నారు. పాలు తీసుకెళ్ళతం కష్టం కావటంతో లక్ష్మయ్యగారు సెకండ్‌హ్యాండ్ హెర్క్యులస్ సైకిల్‌ను ఎనిమిది రూపాయల పావలాకు కొనిపెట్టాడు. సహోధ్యాయులంతా దాన్ని 'హవాగాడి' అని ఎగతాళి చేస్తూండేవాళ్ళు. దానిమీదే నిమ్మకూరు వెళ్ళి బియ్యం, పప్పులు మోసుకొస్తూండేవారు. ఆ సైకిలు రామారావుగారికి తప్ప ఎవరిమాట వినేదికాదు. దాన్ని ఆయనెలా నడిపేవారో ఆశ్చర్యంగా ఉండేదట. ఎందుకంటే ఏ ఒక్కటీ సరిగా పనిచేసేది కాదు, బెల్లు, ఫెడల్, బ్రేకులు ఏవీ పనిచేయకపోయినా, మాంత్రికుడివశమైన దీపంలా వారి చేతిలో అది స్పీడుగా తిరిగేదట.

ఇక్కడ ఈ సైకిలుకు సంబంధించి అనేక సాహస సంఘటనలు ముడిపడున్నాయి. ఒకసారి నిమ్మకూరునుండి బియ్యం, కందిపప్పు, మినప్పప్పు, మూటలు సైకిలుకు కట్టుకుని పామర్రు దగ్గరకు రాగానే టైరు పంచరయింది. ఉన్న ఒక్క రిపేరు షాపు మూతవేసి మెకానిక్ పక్క ఊరికి వెళ్ళాడని తెలుసుకుని రామారావుగారు ఏ మాత్రం ఆలోచించలేదు. మళ్ళీ వెనక్కుపోవటం అలవాటు లేదు. అందుకే అక్కడకు 35 కి.మీ. దూరం సైకిలుతో సహా మూటలు లాక్కుంటూ తెల్లవారు ఝాముకు విజయవాడ చేరుకున్నారు. ఆ స్థితిలో కొడుకుని చూసి వెంకట్రావమ్మగారు రోజంతా అన్నం మానేసి ఏడుస్తూ కూర్చున్నారట.

రామారావుగారికి జీవితం వడ్డించిన విస్తరికాదు - చదువు, ఇంటిపని, ఆర్థిక ఇబ్బందులు వీటన్నిటిని ఏనాడూ విసుక్కోకుండా చిరునవ్వుతో సాధించుకుని వచ్చారు. నిరంతర కృషీవలుడు. జీవితాన్ని గురించి పెద్ద ఆశలు లేకుండా కుటుంబాన్ని ఈడ్చారు. పైసా పైసా దాచి తల్లికి 'కాసులు పేరు' కొన్నరోజు చాలా ఆనందమనుభవించానని చెప్పారు. తరువాత వివాహం జరిగి రెండుసార్లు ఇంటర్మీడియట్ 1945లో తప్పారు. ఆ తర్వాత పట్టుదలతో పాసై గుంటూరు ఎ.సి కాలేజీలో బి.ఏలో చేరారు. ప్రతిరోజూ విజయవాడనుండి రైల్లో గుంటూరు వెళ్ళి వస్తుండేవారు. రైలు పాస్, అమ్మ ఇచ్చిన ఒక పావలా, టిఫిన్ బాక్స్, ప్రయాణం చేసినంతసేపు పాఠాలు చదువుతుండేవారు.

మూడు సంవత్సరాలలో డిగ్రీ పూర్తిచేయటమే కాదు, వెంటనే ఉద్యోగం కూడా సంపాదించారు. 1947లో మద్రాసు సర్వీస్‌కమీషన్ వారు నిర్వహించిన 'సబ్‌రిజిస్ట్రార్' పరీక్షలు రాసారు. వ్రాత పరీక్షకు హాజరయిన ఏడువందలమందిలో కేవలం ఏడుగురు మాత్రమే ఎంపికయ్యారు. వారిలో రామారావుగారొకరు. ఉద్యోగం హోదా బాగానే ఉంటుందని తల్లిదండ్రులు సమ్మతించడంతో వెంటనే గుంటూరులో ఉద్యోగంలో చేరారు. జీతం, బత్తెం అంతా కలిపి నెలకు 190 రూపాయలు వచ్చేదట. అప్పటికి స్వాతంత్ర్యం వచ్చి రెండు నెలలయింది.

ఉద్యోగంలో చేరటానికి వెళ్ళే తొలిరోజు ఆనందాన్ని ఎన్నేండ్లు గడచినా రామారావుగారు ఎంతో బాగా గుర్తుంచుకున్నారు. ఆర్ధిక పరిస్థితి ఒకదారికి వస్తుంది. గౌరవమైన హోదా, తిరిగి తాతగారి ఇంటి పరువును నిలబెడుతున్నామన్న ఆనందం, చాలా నీతి, నిజాయితీలతో నిప్పులాంటి ఆఫీసరనిపించుకోవాలి అని ధ్రుఢంగా ప్రమాణం చేసుకున్నారు.

వివాహం:

వెంకట్రామయ్యగారి పెత్తండ్రి కుమారుడు కాట్రగడ్డ చెంచయ్యగారు, కొమరువోలు మునసబుగారికి దత్తపుత్రుడిగా వెళ్ళి వారి తర్వాత తాను మునసబయ్యారు. వారి భార్య కృష్ణవేణమ్మగారు. వారికి నలుగురు కొడుకులు. ఇద్దరు కూతుళ్ళు. అందరికంటే బసవతారకమ్మగారు పెద్దామె. ఆవిడ ఇంట్లోనే వ్రాయటం చదవటం వరకు చదువు నేర్చుకున్నారు. చిన్నతనం నుండి ఉత్తమ సంస్కారాన్ని తల్లి శిక్షణలో నేర్చుకున్న చాలా బుద్ధిమంతురాలని ఆమె పేరు తెచ్చుకున్నారు. "అందరి ఆదరాభిమానాల్లో అల్లారు ముద్దుగా పెరిగి కూడా అనేక కష్టాల్ని సహనంతో భరించిన ఉత్తమరాలు ఆమె" అంటారు రామారావుగారు. వివాహం తర్వాత వచ్చిన పేదరికాన్ని పెదవి కదపకుండా భరించారు. ఓర్పు, దయ, సంప్రదాయం ఆమెలో కలబోసుకుని ఉంటాయని చూసినవారు చెప్పారు. వీరి పెళ్ళి కూడా అనేక షర్షణల మధ్య జరిగింది. లక్ష్మయ్యగారి చినతమ్ముడు నాగయ్యగారి మరదల్ని రామారావుగారికిచ్చి పెళ్ళి చేయాలని వారు ప్రయత్నిస్తున్నారు. తల్లివైపు, తండ్రివైపు బంధువులు వారి వారి పిల్లనిచ్చి చెయ్యాలనే ప్రయత్నంలో బాగా మనస్పర్ధలు చోటుచేసుకున్నాయి. ఈ వివాహ విషయంలో కూడా రామయ్యగారు చంద్రమ్మగారు బసవతారకమ్మను చేయాలని పట్టుపట్టారు - అనేక గొడవల మధ్య చివరకు తల్లిదండ్రులు పెళ్ళికి రాకుండానే రామారావుగారి పెళ్ళి కొమరవోలులో జరిగిపోయింది. దాని పర్యవసానం మరోలా జరిగింది. అంతకు మునుపు లక్ష్మయ్యగారు నాగయ్యగారిని నమ్మి ముందుగానే డబ్బిచ్చి కొనుక్కున్న పొలన్ని ఈ వివాహ తగాదాల కారణంగా ఆయన రిజిష్టరు చేయకుండా ఎగ్గొట్టంతో లక్షయ్యగారు క్రుంగిపోయారు. ఆ అవమానాన్ని చాలారోజుల వరకు ఆ కుటుంబం మర్చిపోలేకపోయింది. రామారావుగారు చిత్రపరిశ్రమలో నిలదొక్కుకున్న తర్వాత ముందుగా ఆ పొలాన్ని తర్వాత అంతకుముందు తండ్రి పోగొట్టుకున్న మిగిలిన మొత్తం పొలాన్ని కొని లక్ష్మయ్యగారి పేర రిజిష్టరు చేసేంతవరకు ఆయన గుండె మంట చల్లారలేదు. ఆ విధంగా పితృ ఋణం తీర్చుకుని, పెద్దకొడుకుగా పుట్టినందుకు తన పేరు సార్ధకం చేసుకున్నారు.

రామస్వామి చౌదరిగారి కుటుంబంలో కాల్రక్రమంలో అందరూ ఆర్ధికంగా చితికిపోయి, వంశగౌరవం దెబ్బతింటున్న పరిస్థితుల్లో రామారావుగారు స్వంత కష్టంతో పైకి వచ్చి నిమ్మకూరులోని ఆస్తిపాస్తులకంటే ఎక్కువగా పొలాలు, ఇల్లుకొని వంశ ప్రతిష్టను తిరిగి నిలబెట్టారు. తల్లికోల్పోయిన నగలతో పాటు పదింతలు ఎక్కువ చేయించి మాతృఋణం తీర్చుకున్నారు. చదువు సంధ్యలంతగా అబ్బని తమ్ముడికి ఉన్న పొలమంతా ఇచ్చి పెళ్ళి తానే జరిపించారు. తరువాత సినిమారంగంలో కూడా పెద్ద నిర్మాతని చేశారు.

బి.ఏలో ఉండగానే రామారావుగారికి తొలి పుత్రోదయమయింది. ఆ బిడ్డకు రామకృష్ణ అని పేరు పెట్టుకున్నారు కాల్రక్రమంలో మరో పదకొండుమంది సంతానం కలిగారు. ఏడుగురు కొడుకులు, నలుగురు కుమార్తెలు. తొలిబిడ్డ రామకృష జబ్బుచేసి మరణించారు.

* * *

నాటకాల పట్ల ఆసక్తి

మొదటినుండి పెంచిన తండ్రి రామయ్యగారి ప్రభావం తగినంతగా వారిమీద ఉంది. ఉగ్గుపాలనుండి పొట్టమీద వేసుకుని జోలపాట బదులు నాటకపద్యాలే వినిపించేవారు. వారిది చక్కటి ఉచ్చారణ. తరువాతి కాలంలో రామారావుగారు దీర్ఘమైన సినిమా సంభాషణలు సునాయాసంగా పలకడానికి చిన్నతనంలో రామయ్యగారు దగ్గరుండి బాలరామాయణం, భారత, భాగవత కథలు, ఆంధ్రనామ సంగ్రహం ఉచ్చారణ దోషాల్లేకుండా చదివించటమే కారణం. చిన్నతనం నుండే సాహిత్యంలో ఉన్న పరిచయం ఆయనలోని కళాకారుడిని సమర్ధవంతంగా పురాణ పాత్రలు పోషించటానికి అర్హతను కలిగించింది. తరువాత విశ్వనాథ సత్యనారాయణగారి అధ్యాపకత్వంలో తెలుగు భాషలోని ఇంపు సొంపులు, పద చమత్కారాలు, విరుపుల్లోని మెరుపులు, దీర్ఘసమాసాల నయాగారాలు పట్టుబడ్డాయి. దానికి నాటకాభిరుచి మరింత వన్నె తెచ్చి పెట్టింది.

అంతకు మునుపు ఎప్పుడూ నటించకపోయినా, విజయవాడ కాలేజీలో చదివేటప్పుడు మొదటిసారిగా నటించే అవకాశం వచ్చింది. నిజానికి అప్పటి వరకు అసలు ఈ కళపట్ల ఆసక్తే లేదు - చక్కటి చేతివ్రాత. మంచి వర్ణచిత్రకారుడు.

కళా సాహిత్య సంస్కృతుల నిలయమైన విజయవాడ ఆయనలోని కళాకారుడిని తట్టి లేపిందనే చెప్పుకోవాలి. 1941-42లో వారు గీసిన 'రైతుబంధం' అనే చిత్రానికి జాతీయ స్థాయిలో విజయవాడ వైజ్ఞానిక సభవారు నిర్వహించిన పోటీలో ప్రథమ బహుమతి లభించింది. ముత్యాల్లాంటి అక్షరాలు చూపరులకు ముచ్చటేకాదు, స్నేహితులంతా వారిచేత తమ పేర్లు అందంగా వ్రాయించుకునేవారు. నటనా కళపట్ల అప్పట్లో ఆసక్తే లేదు. రామారావుగారు తరువాత మహానటుడవటం విశేషం. తనలోని నటుడెన్నడూ తనని తృప్తి పరచలేదంటాడాయన. ఎప్పుడూ ఏదో లోపం కనిపిస్తూనే ఉండేదని అనేకసార్లు స్వయంగా చెప్పారు. "నేను చూడలేంది వెండితెరమీద నా ముఖమే. మేకప్‌లో ఏదో కొరత కనిపిస్తూనే ఉంటుంది. పురాణ పాత్రలయితే ఎన్నిసార్లు సవరణ చేయిస్తుంటానో! పాత్రకు ఆహార్యం చాలా ప్రధానమైన విషయం" అన్న వారి మాటలు వారిలోని కళాకారునిపట్ల వారికున్న నిర్మమకారస్థితిని తెలియచేస్తాయి.

విశ్వనాథ సత్యనారాయణగారు అప్పటికే ఆధునిక సాహిత్య రంగాన్ని ప్రభావితం చేస్తున్న లబ్ధప్రతిష్టుల్లో ఒకరు. సాహిత్యరంగంలో ఆయన వేయిపడగలు ఒక సంచలనాత్మకమైన నవల. కిన్నెరసాని గేయకావ్యం ఆనాటి రసజ్ఞుల గుండెను కదిలించి ఆధునిక సాహిత్య చరిత్రలో చిరస్థానం సంపాదించుకుంది. ఏకవీర నవలను సినిమా తీయటంలో ఎన్.టి.ఆర్.గారి ప్రభావం కూడా ఉంది. అటువంటి గురువు సాన్నిధ్యం అక్కడే ఆయనకు లభించింది. ఎన్.టి.ఆర్గారిలో సహజంగా ఉన్న నటుణ్ణి కళాకారుణ్ణి నిద్రలేపి సమాజానికందించిన ఘనత - విశ్వనాథవారికే దక్కుతుంది.

1941లో మొదటిసారిగా ముఖానికి రంగుపూసుకుని జనం ముందు నిలబడింది. కళాశాల వార్షికోత్సవ నాటకంలో, విద్యార్థులంతా విశ్వనాథవారిని మంచి నాటకం వేయించమని అభ్యర్థించారు. ఆయన 'రాచమల్లుని దౌత్యం' ప్రదర్శించమని సలహా ఇచ్చాడు. మరి ఆ నాటకంలో నాగమ్మ పాత్రకు ఎవరు సరిపోతారనే ప్రస్తావన వచ్చింది. ఆ రోజుల్లో అమ్మాయిలు వేషం వేయటానికి ఒప్పుకునేవారు కారు. మగవాళ్ళే వేస్తుండేవారు. ఈ వేషానికి ఎవరు సరిపోతారా అని విశ్వనాథవారు కాలేజీ అంతా గాలించారు. మంచి ఒడ్డు పొడుగు చక్కటి కళ్ళు ముఖం ఉన్న రామారావుగారు ఆయన దృష్టిలో పడ్డారు. ఎంతో బలవంతం మీద స్త్రీ పాత్ర వేయటానికి ఆయన అంగీకరించారు.

వార్షికోత్సవం రోజు రానే వచ్చింది. పూర్తి మేకప్‌తో అందరూ సిద్ధంగా ఉన్నారు. విశ్వనాథగారు ఒక్కసారి అందరి వేషాలను సంతృప్తిగా పరికించారు. ముఖ్యంగా ప్రధాన పాత్ర నాగమ్మ వేషంలో ఆయనకు ఏదో అసహజత కనిపించింది. తీరా చూస్తే రామారావుగారు నూనూగు మీసాలు ఉంచుకునే మేకప్ వేసుకున్నారు. వాటిని తీయమని ఆయన అడిగితే "తెలుగువాణ్ణి. మగవాణ్ని మీసాలు ఎలా తీయమంటారు. కనపడకుండా మానేజ్ చేస్తాలే" అని దట్టంగా మేకప్ వేయించుకున్నారు. కానీ మీసాలు తియ్యలేదు.

ఆ నాటకం బాగా రక్తికట్టింది. అందులో నాగమ్మ నటన అందర్నీ ఆకట్టుకొంది. కానీ మీసాలు కనిపిస్తుండటంతో అప్పటినుండి అందరూ మీసాల నాగమ్మ అనడంతో ఆ పేరు స్థిరపడింది. పాత్రనర్థం చేసుకుని ఆ భావాలు ముఖంలో ఉచ్చారణలో ప్రకటించడం ఆయనకు అనయాసంగానే లభ్యమయింది. అందులో ప్రథమ బహుమతి లభించటం, నటజీవితానికి నాంది పలకటమే కాదు నటన పట్ల ఆసక్తిని పెంచింది.

ఇంటర్ రెండవ సంవత్సరంలో కళాశాల యూనియన్ ఎన్నికల్లో పోటీచేసే వైస్‌ప్రెసిడెంట్‌గా ఎన్నికయ్యారు. ఆ సంవత్సరం వార్షికోత్సవంలో ముద్దుకృష్ణగారి 'అనార్కలి' నాటకాన్ని ప్రదర్శించారు. అందులో సలీం పాత్ర నటించి మళ్ళీ మొదటి బహుమతి పొందారు. ఆ పైన మంచి నటుడిగా పేరు స్థిరపడిపోవటమే కాదు నటజీవితం పూర్తిగా మొదలైంది. చక్కటి రూపం. మంచి ఉచ్చారణ, గంభీరమైన గొంతు మొదటి నుండి హీరోగా నిలబెట్టాయి. క్రమశిక్షణ, వ్యాయామ శరీరం, నియమనిష్ఠలు, పైకి ఎదగాలనే పట్టుదల 60వ సంవత్సరం వచ్చినా కుర్రపాత్రలు వేసి మెప్పించే స్థితిలో నిలబెట్టాయి.

గుంటూరు కాలేజీలో చేరాక కూడా నాటక సంస్థ ఎన్.ఏ.టి (నేషనల్ ఆర్ట్ థియేటర్). తర్వాత సినిమా రంగంలో కూడా ఈ సంస్థ పేరునే చివరిదాకా కొనసాగించారు.

ఆ సంస్థ కార్యక్రమాల్ని అట్లూరి పుండరీకాక్షయ్యగారు చూస్తుండేవారు. సుంకర కనకారావుగారు ఈ ఎన్.ఎ.టి సంస్థకు సంగీత దర్శకులు. ఈ సంస్థ ఆశయాలు కూడా చాలా గొప్పవి. ఒకప్పుడు రాజులు, జమిందారులు కళాపోషణ పేరుతో లక్షలాది రూపాయలు భరోసాగా ఖర్చుపెట్టి నాటక కళను ప్రోత్సహించారు. తర్వాత పెద్ద పెద్ద సంస్థలు నిర్వహించే ఈ కళను ఎన్.ఏ.టి లాంటి పెద్ద సంస్థ విజయవంతంగా నడిపి అందరికి ఆదర్శప్రాయమయింది.

సంస్థకు ఏ మాత్రం డబ్బులేదు. నటీనటులంతా ఎవరి ఖర్చులు వారే భరించాలి. రిహార్సల్స్ జరిగినా, ప్రదర్శన జరిగినా దాన్ని ఒక పవిత్ర యజ్ఞంలా భావించేవారు. సభ్యులంతా భయ, భక్తులతో క్రమశిక్షణతో మెలిగేవారు. స్వప్రయోజనాలకు కాకుండా ప్రజాభ్యుదయానికి ఈ సంస్థ నాటక ప్రదర్శనలిస్తుండేది. ఒక్కొక్క ప్రదర్శనకు 3 రూపాయల ఖర్చు. ఈ ఆదర్శాన్ని చూసి వృత్తి కళాకారులైన కమలకుమారి ప్రభృతులు తమ ఖర్చులు తామే భరించి ఈ సంస్థ నాటకాల్లో నటిస్తుండేవారు. ఎక్కువగా వీరి ప్రదర్శనలు 'వెలిదండ్ల గ్రంథాలయం' లోనో 'రామమోహన గ్రంథాలయం'లోనో జరుగుతుంది.

రామారావుగారు తన అభిరుచికి ఆవేశానికి తగిన పాత్రలు ఎంచుకునేవారు. డి.బి. కృష్ణచౌదరిగారు (యనమలకుదురు) రామారావుగారి సహాయాయులు. ఆయనని "అన్నా" అని ఆప్యాయంగా పిలిచేవారు. చౌదరిగారు కూడా రామారావుగారిని సొంత తమ్ముడికంటే ఎక్కువగా చూసారు. "వారు మా ఇంటికి రెండు, మూడు పర్యాయాలు వచ్చినప్పుడు వారి స్నేహం, ప్రేమాభిమానాలు నేనర్థం చేసుకున్నాను - చౌదరిగారికి సాహిత్యం మీద మంచిపట్టు ఉంది" అని వారిని గుర్తు చేసుకుంటూ రామారావుగారు చెప్పారు. లాల్‌బుక్ డిపో వారు ప్రచురించిన 'వేనరాజు విప్లవం' నాటక కర్త అయిన చౌదరిగారు తమ్ముడి మీద ప్రేమతో ప్రదర్శన హక్కులన్నీ పూర్తిగా రామారావుగారి పరం చేసారు.

రచయిత రచించిన ప్రతి సంభాషణను రామారావుగారు ఒకటికి పదిసార్లు చదవటమే కాదు. దానిని మననం చేసుకుని సునాయాసంగా తన బాణిలో వినిపించటం మొదటినుండి అలవాటయింది. ఆవేశంతోపాటు భావ గాంభీర్యాన్ని కూడా సులువుగా నోటి వెంట పలికించటం ఆయన అలవాటు. అది తనకు వచ్చేంతవరకు రిహార్సల్స్ చేయించేవారు. అందుకే తరువాత రోజుల్లో కూడా ‘ఎన్.ఏ.టి.‘ సంస్థకు సంబంధించి చిత్ర కథను - ట్రీట్‌మెంట్ - తనే స్వయంగా రాసుకుని సంభాషణలు - పాటలు ఎడిటింగ్ ప్రతిదీ స్వయంగా పర్యవేక్షించి విజయాన్ని సాధించారు.

‘వేనరాజు విప్లవం‘కోసం దొంగచాటుగా తల్లి పట్టు చీరె తెచ్చి ధరింపగా నాటకాన్ని చూసిన ఆమె సంతోషంతో పూర్తిగా దాన్ని తననే ఉంచుకోమని చెప్పిన రోజున రామారావుగారు తన నటన సార్ధకమైందని భావించినట్లు ఆనందంతో చెప్పారు. ఆ చీర, ఎన్.ఏ.టి సంస్థ సొంత ఆస్తి అయింది. ఈ సంస్థ ద్వారా అనేక నాటకాలు నిర్వహించి దానితో వచ్చిన డబ్బుతో పేదవాళ్ళకు సహాయం చేస్తుండేవారు. అటువంటి ఆదర్శ సంస్థను సినిమాల్లోకి వచ్చాక తమ్ముడు త్రివిక్రమరావుగారు చూసుకునేవారు.

1946లో విజయవాడలో జరిగిన ఆంధ్రనాటక కళాపరిషత్ సమావేశంలో రామారావుగారు - కొంగర జగ్గయ్య, మల్లికాంబ (రేడియో కళాకారిణి)గారు కలిసి ‘చేసిన పాపం‘ అనే నాటకాన్ని ప్రదర్శించారు. ఈ నాటక రచయిత కొప్పరపు సుబ్బారావుగారు. ఈ నాటకానికి ప్రథమ బహుమతితో పాటు నాటక రంగంలో మంచి పేరు వచ్చింది. అప్పటికే మంచినటునిగా గుర్తింపు పొందిన జగ్గయ్యగారు కూడా ఎ.సి.కాలేజీలో సహాధ్యాయి కావడంవల్ల ఇద్దరు మంచి మిత్రులు కావటమేకాక అనేక నాటకాల్లో కలసి నటించారు. తరువాత సినిమాల్లో కూడా ఆ అవకాశం కొనసాగింది.

‘చేసిన పాపం‘ నాటకం మంచిపేరు తీసుకురావటంతో రామారావుగారి బృందానికి తరచూ ఆహ్వానాలు వస్తూండేవి. చదువు పూర్తయ్యాక జగ్గయ్యగారు దుగ్గిరాల స్కూల్లో అధ్యాపకులుగా చేరారు. అయినా రోజూ సాయంత్రం 20 కి.మీ దూరంలో ఉన్న విజయవాడ చేరుకునేవారు. ఎన్.ఏ.టి తరపున రిహార్సల్స్‌తోనో, నాటక ప్రదర్శనల్తోనో అదీ లేనప్పుడు నాటక పాత్రల గురించి చర్చిస్తూనో గడిపేవారు. మరుసటి ఉదయం ఎవరిదారిన వారు వెళ్ళిపోయేవారు. పూవుకు సహజ పరిమళమబ్బినట్లు రామారావుగారి అందానికి నటనకూడా తోడవ్వటంతో అచిరకాలంలోనే మంచిపేరు ప్రతిష్టలు వచ్చాయి.

చలనచిత్ర రంగ ప్రవేశం.

రెండుసార్లు ఇంటర్మీడియట్ తప్పి, స్నేహితులు పరిహాసం చేస్తున్న సమయంలో రామారావుగారి పట్టుదల పెరిగింది. ఎలాగయినా చదువు పూర్తిచేసి తన మీద ఆధారపడ్డ కుటుంబాన్ని ఆదుకోవాలని పట్టుదలతో ఇంటర్మీడియట్ పాసయ్యారు. తరువాత డిగ్రీలో చేరారు. ఆ సమయంలో ప్రముఖ దర్శకులు సి.పుల్లయ్యగారు రామారావుగారి చక్కటి రూపాన్ని మంచి నటన గురించి కొంతమంది ద్వారా విని తాము తీస్తున్న ‘కీలుగుర్రం‘ సినిమాలో పరిచయం చెయ్యాలనే తలంపుతో స్వయంగా విజయవాడ వచ్చారు. రామారావును కలిసి విషయం చెప్పగా ఆయన సున్నితంగా తిరస్కరించారు. "నా డిగ్రీ చదువు పూర్తయ్యేవరకు ఏ నిర్ణయం తీసుకోను. ముందు డిగ్రీ పూర్చేసి ఆపై నా కుటుంబం సలహా మేరకు నిర్ణయం తీసుకుంటాను" అని చెప్పానని చెప్పారు. రామారావుగారిని చూశాక పుల్లయ్యగారిలో ఒప్పించాలనే పట్టుదల పెరిగింది. ఆయన వినలేదు కనుక తండ్రిగారిని ఒప్పిద్దామని ఇంటికి వెళ్ళారు. ‘ఇందులో నేను చెప్పవలసిందేమీ లేదండి. అంతా అబ్బాయి నిర్ణయమని‘ లక్ష్మయ్యగారు చెప్పారు. ఒక విధమైన నిరుత్సాహంతోనే పుల్లయ్యగారు తిరిగి మద్రాసు వెళ్ళిపోయారు.

1947 ఏప్రిల్ 11న రామారావుగారు బియ్యే ఆఖరి పరీక్ష వ్రాసి తృప్తిగా నిట్టూర్చారు. రాసిన దాని ప్రకారం పరీక్షల్లో పాసవుతాననే నమ్మకం కలిగింది.

1982లో రాష్ట్రానికి ముఖ్యమంత్రిగా ఉన్న భవనం వెంకట్రామ్‌గారు అప్పుడు వారి సహాధ్యాయులే కాక మంచి మిత్రులు. పరిక్షలు రాసి స్నేహితులిద్దరూ సరదాగా వెంకట్రామ్‌గారి స్వగ్రామం చేబ్రోలు వెళ్ళారు. అక్కడ వాళ్ళ నాన్నగారు హెల్త్ ఇన్స్పెక్టరుగా పనిచేస్తున్నారు. చేబ్రోలులో మూడు రోజులుండి ఇంటికి రాగానే ఎల్.వి.ప్రసాద్‌గారి దగ్గరనుండి కబురు వచ్చిందని తెలిసింది.

ఆ నాడు తెలుగు చలనచిత్రరంగంలో ఎల్.వి.ప్రసాదుగారికి గొప్ప దర్శకునిగా పేరుంది. సారధీ స్టూడియో బేనర్ క్రింద "శ్రీమతి" అనే చిత్రాన్ని తీసి దానిలో కొత్తవారిని పరిచయం చేయాలని ఆయన సంకల్పం. ఆ పనిమీదే వారు కొత్తవారిని గాలిస్తూ విజయవాడ వచ్చారు. రాత్రి పదకొండు గంటలకు మిత్రుడొకరు రామారావుగారిని ప్రసాదుగారి వద్దకు తీసుకెళ్ళటం జరిగింది. పనుల వత్తిడిలో ఉన్నప్పటికి వాళ్ళని చూడగానే ప్రసాదుగారి మొహం వికసించింది. వచ్చిన పని అడిగి తెలుసుకున్నారు. ఫోటోలు ఉంటే ఇమ్మని అడిగారు. రామారావుగారు లేవన్నారు. అయితే స్క్రీన్ టెస్ట్‌కోసం మద్రాసు రమ్మన్నారు. ప్రయాణపు ఖర్చులు, భోజనం వసతి కల్పిస్తే వస్తానని రామారావుగారు సమాధానం చెప్పారు.

తరువాత ఎల్.వి.ప్రసాద్‌గారు మద్రాసు వెళ్ళిపోయి రామారావుగారికి రానుపోను ఖర్చులు పంపించారు. మే 21వ తేదీ మొదటిసారి ప్రయాణమయ్యారు. ఆ రోజుల్లో మద్రాసుకు టిక్కెట్టు ఎనిమిది రూపాయలు. హోటల్ రోజుకు నాలుగు రూపాయలు.

1947 మే 21వ తేదీ మద్రాస్‌లో రామారావుగారి మొదటి స్క్రీన్ టెస్ట్ ప్రసాద్‌గారి ఆధ్వర్యంలో శోభనాచల స్టూడియోలో జరిగింది. (ఇప్పుడు దాని పేరు వీనస్ స్టూడియో) స్క్రీన్ టెస్టుకు సమయం ఒక గంటా 30 నిమిషాలు పట్టింది. టెస్ట్ పూర్తికాగానే ప్రసాదుగారు - "ఇక మీరు వెళ్ళిరండి. తర్వాత మీకు ఏ విషయం తెలియజేస్తాను" అన్నారు. రామారావుగారు ఆ రోజే కలకత్తా మెయిల్‌కు విజయవాడ తిరిగి వచ్చేసారు.

మళ్ళీ కుటుంబ భారం రామారావుగారి కళ్ళముందు నిలబడింది. ఇంత పెద్ద భారాన్ని తానే మోయాలి. వృద్ధులైన తల్లిదండ్రులు నలుగురు, చదువబ్బని తమ్ముడు, భార్య, కొడుకు. తన చదువుకోసం సర్వం వదులుకుని వచ్చారు. బాబాయి మోసం చేసి పొలం కాజేశాడు. ఈ పరిస్థితుల్లో వస్తుందో రాదో తెలియని సినిమాకోసం ఎదురుచూసేకంటే ఉద్యోగం చేస్తే మంచిదని నిర్ణయానికొచ్చారు. రెండు మూడు ఉద్యోగాలకు దరఖాస్తుపెట్టారు. డెహ్రాడూన్ నుండి మిలటరీ ఉద్యోగానికి సంబంధించి పిలుపు వచ్చింది. తల్లిదండ్రులంగీకరించక పోవటంతో ఆ ప్రయత్నం మానుకున్నారు. ఎల్.వి.ప్రసాద్‌గారి దగ్గరనుండి ఉత్తరం వచ్చింది. అనుకున్న సినిమా ప్రస్తుతానికి ఆగిపోయిందని ఇప్పుడు 'మనదేశం' అనే పిక్చర్ తీస్తున్నామని అందులో ఒక చిన్న వేషం ఉందనీ, దానికి ఒప్పుకుంటే మద్రాసు రమ్మనీ' అందులోని సారాంశం.

చిన్నపాత్రలు వేయటం రామారావుగారిష్టం లేదు. ఏదయినా అందరిలో గుర్తింపు తెచ్చే ప్రధానపాత్రయితే ఫర్వాలేదు. అనామకంగా నటించాలని లేదు. అందుకే ఉత్తరానికి సమాధానం కూడా వ్రాయకుండా పక్కన పడేసారు - మళ్ళీ ఉద్యోగ ప్రయత్నంలో పడ్డారు. మద్రాసు సర్వీస్ కమీషన్ పరీక్షలో ఉత్తీర్ణులై గుంటూరులో సబ్‌రిజిస్ట్రార్‌గా చేరారు. అక్కడున్న లంచగొండితనం ఆయన భరించలేకపోయారు. మొదటి రోజే ఆయన కోటు జేబులోకి వచ్చిన వంద రూపాయల డబ్బు, ఉచిత టీ - టిఫిన్, ఆఫీసు పరిస్థితి అర్ధమయింది. ఆ వాతావరణంలో ఇమడలేక పోతున్న రామారావుగారితో మిత్రులన్నారు - "ఇది మామూలే, ఏ ఆఫీసయినా ఇంతే. ఇక్కడ మరికొంచెం ఎక్కువ. సర్దుకుపోవాలి. 190 రూపాయల మీద కుటుంబాన్ని గడపాలంటే ఎట్లా సాధ్యం చెప్పు" అని అడిగారు. కానీ ఆయన సర్దుకోలేకపోయారు. రామారావుగారికి మిత్రుడు చలపతిరావుగారు (అదే ఆఫీసులో పనిచేస్తున్నారు) ఒకరోజు కొండవీడు పిక్నిక్‌కు వెళ్ళినప్పుడు నచ్చచెబుతూ "చాలీచాలని జీతాలతో బ్రతకటం మాకెలాగు తప్పదు. కానీ నీలాంటి నిజాయితీపరుడు ఇక్కడ

ఇమడటం కూడా కష్టమే. అందం ఉంది. నటనానుభవం ఉంది. సినిమాల్లో అదృష్టాన్ని ఎందుకు పరీక్షించుకోకూడదు" అని సలహా చెప్పారు.

అనేక మల్లగుల్లాలు పడి ఇంట్లో వాళ్ళ అనుమతితో ఉద్యోగానికి సెలవు పెట్టి మిత్రుల వీడ్కోలుతో మద్రాసు రైలెక్కారు. అక్కడ ‘న్యూ మోడరన్ హోమ్‘లో బసచేశారు. ప్రసాదుగారిని కలిస్తే అదృష్టం పరీక్షించుకోమని చెప్పారు. "నమ్ముకోవాల్సింది అదృష్టం కాదు కృషిని, ప్రయత్నాన్ని" అని గంభీరంగా చెబుతున్న రామారావుగారి వైపు ఆయన ఆశ్చర్యంగా చూసారు. అక్కడనుండి బి.ఎ సుబ్బారావుగారి దగ్గరకు బయలు దేరారు.

* * *

ఎల్.వి ప్రసాద్‌గారి ఆల్బమ్‌లో రామారావుగారి ఫోటో చూసిన దగ్గరనుండి సుబ్బారావుగారు తను తీయబోయే ‘పల్లెటూరి పిల్ల‘ కథానాయకుడుని నిశ్చయించుకున్నారు. ప్రసాదుగారు అభ్యంతరం పెట్టినా ఆయన వినలేదు. మొదటి టెస్టింగ్‌గా ‘మనదేశం‘ చిత్రంలో చిన్నపాత్ర, సబ్‌ఇన్‌స్పెక్టర్ వేషం ఇచ్చారు. ఆ సన్నివేశం దేశభక్తుల్ని తరిమి కొట్టటం. ఆ పాత్రలో ఆయన పూర్తిగా లీనమై కెమెరాకు అందనంత దూరం గేటు బయటదాకా పాత్రధారుల్ని తరిమికొట్టి వచ్చారు. ‘పల్లెటూరి పిల్ల‘లో కథానాయకుడిగా వెయ్యినూటపదహార్లు పారితోషికం తీసుకున్నారు. ఆ షూటింగ్‌లో ఎద్దుతో పోట్లాడి చెయ్యి విరగ్గొట్టుకున్నారు. ఆ తర్వాత చాలా రోజుల వరకు సినిమాలు లేవు. పస్తులున్న రోజులు కూడా ఉన్నాయి. అటువంటి స్థితి చూసిన రామారావుగారు, ఆ తరువాత ఆయన లేకపోతే తెలుగు చిత్రపరిశ్రమ లేదనిపించే స్థితిని కేవలం కృషి మీద ఆధారపడి సాధించారు. ఆయన నటించిన ఎన్నో సినిమాలు బాక్సాఫీసు హిట్ అయ్యాయి. దాని వెనుక ప్రధాన కారణం ఆయన కృషి, పాత్రలో నిమగ్నమై నటించే విధానం. నటన కాదు, జీవిస్తున్నారనిపించేలా మెప్పించడం.

ఆయన నిత్యవిద్యార్థి. ఎన్ని పాత్రలు నటించినా ఎప్పటికప్పుడు కొత్త పాఠాలు చదువుతున్నట్టే జాగ్రత్త పడేవారు. ప్రతి స్క్రిప్ట్ తనే స్వయంగా చదువుకుని పాత్రల స్వభావాన్ని బాగా అర్థం చేసుకున్నాకే సెట్‌లో అడుగుపెట్టేవారు. షూటింగ్‌కు వచ్చాక సంభాషణలు చూసే పద్ధతికి ఆయన వ్యతిరేకం. మొదట్లో తీరికగా ఉండే సమయాల్లో అనేక షూటింగ్‌లకు హాజరై, ఆయా నటుల అభినయాన్ని, సంభాషణలు చెప్పే తీరును నిశితంగా పరికిస్తుండేవారు. ఇది ‘ఎల్.వి.ప్రసాదుగారి సలహా మీద చేసాన‘ని చెప్పారు - చాలా ఓపిగ్గా వేషాలకోసం నిరీక్షించారు. హెచ్.ఎమ్ రెడ్డిగారు తను తీయబోయే సినిమాలో కథానాయకుడి వేషం ఇస్తానంటే దాదాపు సంవత్సరం పాటు ఆయన చెప్పిన సమయానికి నిమిషం తేడాలేకుండా వెళ్ళి నిలబడేవారు. ఆయన చివరికి ‘సంసారం‘ సినిమాలో నాయకపాత్ర ఇచ్చారు - ఆ సినిమా 1950లో విడుదలై పదకొండు సినిమాహాళ్ళలో వందరోజులాడింది. ఒకచోట 25 వారాలు ప్రదర్శించబడింది.

తరువాత ఎల్.వి.ప్రసాద్‌గారి దర్శకత్వంలో జానకి హీరోయిన్‌గా తీసిన ‘షావుకారు‘ చిత్రం మంచి వసూళ్ళను, మంచిపేరు ప్రతిష్టలు తెచ్చిపెట్టాయి. జానకిగారికి అది తొలిచిత్రం. ‘షావుకారు‘ పేరును ఇంటిపేరన్నట్లుగా తెచ్చిపెట్టింది.

రామారావుగారి అదృష్టం ఒక్కసారి తన్నుకు వచ్చింది. అందుకు ఉదాహరణ విజయావారు ఆయనను రెండు సంవత్సరాలపాటు నెలసరి జీతం మీద ఒప్పందంపై తీసుకుని అగ్రిమెంటు చేసుకోవడమే. ఆ కాలంలోనే తెలుగు సినిమారంగంలో హేమాహేమీలైన నలుగురు దర్శకులతో ఒకేసారి పెద ఎత్తున నాలుగు సినిమాల్ని ప్రారంభించారు. కె.వి.రెడ్డిగారి దర్శకత్వంలో ‘పాతాళభైరవి‘, బి.ఎన్.రెడ్డిగారి దర్శకత్వంలో ‘మల్లీశ్వరి‘, ఎల్.వి.ప్రసాద్‌గారి దర్శకత్వంలో‘పెళ్ళిచేసి చూడు‘, కమలాకర కామేశ్వరరావుగారి దర్శకత్వంలో ‘చంద్రహారం‘ ఇంచుమించు ఒకేసారి ప్రారంభమయ్యాయి. అన్నిటిలో కథానాయకుడు రామారావుగారే. నెలసరి జీతంతోపాటు ప్రతి చిత్రానికి అయిదువేల రూపాయల పారితోషికం. ఇన్నాళ్ళ కష్టం, శ్రమ ఒకదారికి వచ్చినట్లుంది. రెండవ సంవత్సరంలో

నెలకు రు.750/- చొప్పున వేతనం, చిత్రానికి ఏడువేలు పారితోషికం లభించాయి. విజయావారితో కుదిరిన ఈ ఒప్పందం రామారావుగారిలో ఆత్మవిశ్వాసాన్ని పెంచింది. వారికి చిత్రరంగంలో పదిలమైన స్థానాన్ని తెచ్చి పెట్టింది. "నేను ఒక మంచి నటుడిగా ఎదగటానికి ఎల్.వి.ప్రసాదు, బి.ఎన్.రెడ్డి, కె.వి.రెడ్డి, కమలాకర కామేశ్వరరావు, నాగిరెడ్డి - చక్రపాణి, పింగళి నాగేంద్రరావు, సముద్రాల - కొసరాజు, ఛాయా దర్శకులు మార్కస్ బార్ట్లే, ఏ.ఎం.ఏ. రహ్మాన్, నృత్యదర్శకుడు సలీం గార్ల సహచర్యం ఎంతో తోడ్పడింద"ని అంటారు. వీరందరూ వయసులో రామారావుగారికన్నా పెద్దవారవటం వలన వారిపట్ల ఆయన గురుభావాన్ని చూపించేవారు. అంతంత మాత్రంగా నడుస్తున్న చలనచిత్ర పరిశ్రమను రామారావుగారి నాలుగు చిత్రాల విజయం ఒక్కసారి పతాక స్థాయిని తీసుకుని వెళ్ళిపోయింది. అంతకుముందు వేళ్ళపై లెక్కపెట్టగల చిత్రాలు ఏవో కొద్దిపాటి ఆధారంతో నిలిచాయి. కానీ వసూళ్ళ విషయంలో ఒక స్థాయినందుకోలేకపోయాయి. 1951 నుండి పరిస్థితే మారిపోయింది. పరిశ్రమకు, నిర్మాతలకు కనకవర్షం కురిసింది. రామారావుగారు నటించిన ప్రతి అయిదు చిత్రాలకు మూడు చిత్రాలు బాక్సాఫీసు రికార్డు సృష్టించాయి. పురాణ దేవతలకు కొత్త తేజంతో ప్రతిష్ఠించిన ఘనత వారిదే 1982 వరకు దాదాపు 300 సినిమాల్లో నటించి అనేక విజయాలు, శతదినోత్సవాలు, రజతోత్సవాలు ఘనంగా జరుపుకుని 'విశ్వవిఖ్యాత నట సార్వభౌమ', 'కళాప్రపూర్ణ', 'డాక్టర్', 'నటరత్న', 'కలియుగ రామకృష్ణ' మొదలైన ఎన్నో బిరుదులు సన్మానాలు పొంది తెలుగు తల్లి ముద్దుబిడ్డగా - రాయలసీమ దత్తపుత్రుడిగా శాశ్వత స్థానం సంపాదించుకున్నారు. నటించిన పాత్రలన్నీ సమాజానికి సందేశం అందించేవే. పేదవారికోసం పోరాటం సాగించినవే. వాటి స్ఫూర్తే ఆయన రాజకీయాల్లోకి వచ్చాక బలహీన వర్గాల కోసం అనేక సంక్షేమ పథకాలు ప్రవేశపెట్టటానికి కారణమైంది. ఆయన జీవితంలో చూసిన కన్నీళ్ళే ప్రజల బాధలను అర్థం చేసుకుని, వారి గుండెల్లో శాశ్వత స్థానం పొందడానికి హేతువులయ్యాయి.

సినిమాల్లో బాగా నిలదొక్కుకోకముందు "థౌజండ్ లైట్స్" వద్ద (ఇది అప్పట్లో మద్రాసులోని ఒక ప్రసిద్ధమైన హోటలు. ఆ ప్రాంతానికి కూడా అదే వ్యవహారం వచ్చింది.) ఒక గది అద్దెకు తీసుకుని ఉన్న రోజుల్లో, యోగానంద్‌గారు, కొన్నాళ్ళు తాతినేని ప్రకాశరావుగారు కూడా వారితో ఉండేవారు. ఆ రోజుల్లో భోజనం 50 పైసలు. అది కూడా లేక మూడురోజులు పస్తులున్నారు. తర్వాత విషయం తెలిసి యోగానంద్‌గారు. 'మేము చచ్చిపోయామనుకున్నావా బ్రదర్?' అని కన్నీళ్ళతో అడిగినట్లు రామారావుగారు చెప్పారు. నిర్మాతల్ని, దర్శకుల్ని కలుసుకోవటానికి బస్సు ఛార్జీలకు కూడా డబ్బుల్లేక ఎంతదూరమైన కాలినడకన పోతుండేవారట. త్రివిక్రమరావుగారు కూడా వచ్చి అన్నతోనే ఉండిపోయారు.

పాతాళభైరవి సృష్టించిన సంచలనం అంతా ఇంతాకాదు. 34 థియేటర్లలో వందరోజులు, పదమూడు థియేటర్లలో 25 వారాలు, కొన్నిచోట్ల 50 వారాలు ఆడింది. ఆ సినిమాలో అమాయకుడు, అందగాడు, సాహసి అయిన తోటరాముడి పాత్రలో ఆయన ఎంతగా ఇమిడిపోయారంటే ఆ తరువాత కొద్దికాలం అందరూ ఆ పేరుతోనే ఆప్యాయంగా పిలిచేవారు. ఆ చిత్రం ఇప్పుడు విడుదలైనా 50రోజులు తక్కువ ఆడదు. ఆ చిత్రంతో నటుడిగా పూర్తిగా నిలదొక్కుకున్నారు. అది ముఖ్యంగా సాధారణ ప్రేక్షకుడిని ఎక్కువగా ఆకట్టుకుంది.

'మల్లీశ్వరి' చిత్రం కూడా అపూర్వ కళాఖండంగా తెలుగు వారి జ్ఞాపకాల్లో ఇప్పటికీ మిగిలిపోయింది. 'పెళ్ళిచేసి చూడు' కూడా విజయం సాధించటంతో ఆయన వెనక్కు తిరిగి చూసుకునే అవసరమే లేకపోయింది. 1953 అంతం వరకు దాదాపు 14 సినిమాల్లో నటించారు. కేవలం రెండు సంవత్సరాల్లో అన్ని సినిమాలు నటించడం మరెవరికీ సాధ్యంకాదనిపించారు. భార్యాబిడ్డలను తీసుకొచ్చి బజుల్లా రోడ్‌లో అద్దె ఇంటిలో కాపురం పెట్టారు.

'నేషనల్ ఆర్ట్ థియేటర్' బ్యానర్‌పై ఆయన తన సోదరుడు త్రివిక్రమరావుతో కలసి ఎన్నో సినిమాలు తీసారు. మొదటగా తీసిన 'పిచ్చిపుల్లయ్య'కు మంచిపేరు వచ్చింది. అవార్డు కూడా వచ్చింది. కానీ, డబ్బు రాలేదు. తరువాత తీసిన 'తోడు దొంగలు' పరిస్థితి కూడా అంతే - చాలా నష్టపోయారు. త్రివిక్రమరావు తిరిగి నిమ్మకూరు వెళ్ళి వ్యవసాయం చేసుకుంటానని చెబితే, ఆయనను వారించి మరో చిత్రం 'జయసింహ' తీయించి విజయం సాధించారు. అదే వారిలోని పట్టుదల. ఓటమి ఎదురయ్యే కొద్దీ మరింతగా పైకి లేవాలనుకుంటారు. బంతి కొట్టే కొద్దీ పైకి లేస్తుందన్న సామెత వారిపట్ల నిజం. తోడు దొంగలు ఆర్థికంగా విజయం సాధించలేకపోయినా 1954లో రాష్ట్రపతినుండి ఉత్తమ చిత్రంగా ప్రశంసలందుకుంది. ఆ రోజుల్లో ప్రేక్షక అభిరుచి సాంఘికాలపట్ల కంటే జానపదంపట్ల అని 'జయసింహ' విజయం చాటుతుంది. 'జయసింహ' జానపద చిత్రంలో హిందీనటి వహీదారెహమాన్ కథానాయికగా నటించారు - ఈ సినిమా పన్నెండు థియేటర్లలో వందరోజులు, ఒక థియేటర్‌లో రజతోత్సవం చేసుకుంది.

వ్యక్తిగతంగా మంచి క్రమశిక్షణ కలిగిన రామారావుగారు ఎన్నడూ వ్యసనాల జోలికి పోలేదు. సినిమా రంగప్రవేశానికి ముందు వారు కొన్నాళ్ళు విజయవాడలో పొగాకు వ్యాపారం చేసారు. ఆ సమయంలో చుట్టకాల్చటం బాగా అలవాటయింది. సినిమా హీరోకు పళ్ళు తెల్లగా అందంగా ఉండాలంటే చుట్టకాల్చకూడదని ఎల్.వి.ప్రసాద్‌గారు చెప్పారు. 'ఊటీలో షూటింగ్ కోసం వెళ్ళినప్పుడు తెల్లవారు ఝామున చలికి తట్టుకోలేక సరదాగా ఆరుబయట కూర్చుని చుట్టకాలుస్తుంటే చిన్నబాబు జయశంకర్ నిద్రలేచివచ్చి 'నాన్నగారూ! మీరు చుట్టకాలుస్తారా?' అని ఆశ్చర్యంగా అడిగాడట. అంత చిన్నపిల్లవాడి ముందు దోషిగా నిలబడినందుకు సిగ్గుపడుతూ చుట్ట అవతల పారేసి మళ్ళీ జీవితంలో ముట్టుకోలేదని చెప్పారు.

మద్యం రుచి కూడా వారికి తెలియదు. గాంధీగారు తల్లికిచ్చిన మాట ప్రకారం బారిష్టరు చదవటానికి వెళ్ళినప్పుడు విదేశాల్లో మద్యం, మాంసం ముట్టనట్టు రామారావుగారు కూడా ఉద్యోగం విడిచి మద్రాసు వెళ్ళేముందు తల్లి చెప్పిన మాట ప్రకారం జీవితకాలంలో ఎప్పుడూ మద్యం ముట్టలేదు. వెడుతూ తనకాళ్ళకు దండం పెడుతున్న కొడుకును "మద్రాసు సినిమారంగంలో అనేక ఆకర్షణలుంటాయి. వాటికి దూరంగా ఉండే బంగారు భవిష్యత్తు ఉంటుంది. అక్కడ మేమెవ్వరం ఉండం. నీకు నువ్వే బాధ్యత తెలుసుకుని నడుచుకో" - అని చెప్పిన మాటలు ఆయన ఎన్నడూ అతిక్రమించలేదు.

పల్లెటూరి పిల్ల షూటింగ్‌లో ఎద్దుతో యధార్థంగా పోరాటం చేసినప్పుడు అది ఎత్తి క్రిందపడవేసింది. శరీరం బరువంతా కుడిచేతిమీద మోపటంతో చెయ్యి ఎముకపూర్తిగా విరిగిపోయింది. నొప్పితో అల్లాడిపోతున్న రామారావుగారికి చిత్తూరు నాగయ్యగారు గ్లాసులో పచ్చటి ద్రవాన్ని పోసుకుని వచ్చి 'రామారావ్.. ఇది త్రాగిచూడు నీ బాధ తెలియకుండా ఉంటుంది' అన్నారట. అప్పుడు రామారావుగారు, 'ఇది నొప్పులు తగ్గించే మందా?' అంటే ఆయన 'శరీర బాధలేకాదు, మానసిక బాధలు కూడా తగ్గించే మత్తుమందు తీసుకో' అన్నారట. అందుకు రామారావుగారు స్పందిస్తూ 'నాగయ్యగారూ! నా శరీరంలో చెయ్యేకాదు - అవయవాలన్నీ విరిగినా ఈ మందు మాత్రం ముట్టను. ఇది తాగి నా జీవితాన్నే పెద్ద నొప్పిగా తయారుచేసుకోలేను' అన్న మాటలకు నాగయ్యగారు భుజం తట్టి - 'శభాష్ నిగ్రహపరుడివి. బాగా పైకి వస్తావ్ నాయనా!' అని ఆశీర్వదించారని రామారావుగారు స్వయంగా చెప్పారు.

"మనిషికి జయం కలగాలంటే దానివెనుక ఎంతో కృషి ఉండాలి. అది ఊరికే కూర్చుంటే రాదు - రాత్రింబవళ్ళు కష్టపడి దాన్ని వెతుక్కోవాలి. ఈరోజు ఇంత నటుడినైనానంటే, దాని వెనక ఎంత తపస్సుందో ఆలోచించుకోండి" అని రామారావుగారు అనేవారు. సినిమాల్లో నటించటమే ఆయనకు ప్రధాన ఉద్దేశ్యం కాదు. ప్రతిపాత్ర సమాజానికి ఆదర్శవంతమైందిగా ఉండాలని కోరుకునేవారు. ఆ ప్రభావం కొంతమంది మీదయినా చూపిస్తే వారిలో మార్పు వస్తే నటుడిగా తన జన్మ ధన్యమవుతుందనే ఆయన భావన. అందుకే పాత్ర

కౌముది

నచ్చితేనే నటించటానికంగీకరించేవారు. ప్రతిపాత్రను ముందు బాగా అర్థం చేసికొని స్వరూప స్వభావాదులనవగాహన చేసుకుని లీనమై నటించేవారు.

అలాగే చిత్ర విజయం సమిష్టి కృషి ఫలితం అని బాగా నమ్మేవారు. అందువల్లే ఏ నిర్మాతనయినా మొదట సాంకేతిక నిపుణులు (టెక్నీషియన్స్) గురించి చెప్పమనేవారు. నచ్చిన దర్శకుడు, సాంకేతిక నిపుణులు అంటే తనతో సమభావనతో వ్యవహరించేవారున్నారా అని విచారించి చూసేవారు. తరువాతే కథ గురించి. అంత ప్రత్యేక శ్రద్ధ తీసుకునేవారు కనుకనే వారి ప్రతిసినిమా విజయవంతమైంది. చిత్రాల్లో కంటే ముందు నాటకాల్లో నటించారు కనుక ఆ సమిష్టి బాధ్యత పట్ల దృష్టి అంత గట్టిగా ఉండేది. అలాగే పాత్ర స్వభావాన్ని కూడా ముందుగా స్పష్టంగా అవగాహన ఏర్పరచుకునే అభ్యాసం వచ్చింది. అందులో తనదైన బాణి కొట్టొచ్చినట్టు కనిపించేది. "మంచి నటుడికి ఏ పాత్రయినా ఒకటే" అనేది వారి అభిప్రాయం అందుకే 'పిచ్చిపుల్లయ్య'లాటి వికారమైన పాత్ర ధరించారు. దొంగగా, బిచ్చగాడిగా, తాగుబోతుగా, అవిటివాడుగా ఏ పాత్రలు ఆయన ధరించినా వాటికి జీవం పోసారు. అటువైపు మూర్తీభవించిన పురుష శ్రేష్ఠుడైన విజయుడి పాత్రనుండి ఆడతనం ఉట్టిపడే బృహన్నల పాత్రకూడా నటించి వయ్యారాలు ఒలకబోసారు.

నటించతగిన పాత్రలు, నటించకూడని పాత్రలు, నటించవీలుకాని పాత్రలను అన్నిటిని ఎన్నుకుని, నటన విసిరిన సవాళ్ళను అత్యంత సమర్థతతో ఎదుర్కొని, ఎడతెగని, కృషితో, నిరంతర దీక్షతో పాత్రలకు ఊపిరిపోసి సజీవనటుడిగా మిగిలిపోయారు. తెలుగు సినిమా గురించి ముందుమాట వ్రాయకుండా, మధ్య మాటలేకుండా, ముగింపు ఇవ్వకుండా రాయడం అసాధ్యమవుతుంది. అలాటి చరిత్ర అసంపూర్ణమవుతుంది.

రామారావుగారిలో మహానటుడేకాదు, మంచి మానవతావాది ఉన్నాడు. ప్రజలకు కష్టాలు వస్తే, నాయకులే కాదు ఏ రంగంలో ఉన్నవారయినా ఆదుకోవచ్చని నిరూపించిన ఆదర్శమానవతామూర్తి. రామారావుగారికి ఐదేళ్ళ వయసప్పుడు గాంధీగారి జాతీయోద్యమం తీవ్రంగా సాగుతున్న రోజులు. జాతీయ నిధిని బాగా పోగుచేయాలని గాంధీగారు ఆంధ్రప్రదేశ్‌లో 215 గ్రామాలు తిరిగి జోలెపట్టారు. నిజంగా ప్రతి ఒక్కరిలో దేశభక్తి వెల్లువగా పొంగి ధనప్రాణాలు సంతోషంగా అర్పిస్తున్నారు. గాంధీగారి జోలెలో వాళ్ళేం వేస్తున్నారో తెలియటంలేదు. అణువణువున పొంగిన దేశభక్తితో చేతి ఉంగరాలు, చెవిపోగులు, మెళ్ళో హారాలు, వాటితోపాటు, స్త్రీ అన్నింటికంటే ప్రధానంగా కాపాడుకునే ఐదోతనానికి చిహ్నమైన మంగళసూత్రాలు కూడా వేశారు. మళ్ళీ అదే దృశ్యం 1952లో పాతికేళ్ళ తర్వాత రాయలసీమ కరువుకోసం జోలెపట్టిన రామారావుగారికి పునరావృతమయింది. వర్షాలు లేక పొలాలు ఎండిపోయాయి. గుక్కెడు నీళ్ళు లేక ప్రజలు అల్లాడిపోతుంటే "ఇందులో మనిషి చేయగలిగిందేముంది. ప్రకృతిని శాసించలేముగా - బలవత్తరమైన దైవమే మేలుచేయాలి కనుక పూజలు చేయండి" అని ఆనాటి పాలకులు, నాయకులు ప్రకటనలిచ్చి తమవరకు బాధ్యతలను తెలివిగా తప్పించుకోవడానికి ప్రయత్నించిన తరుణంలో రామారావుగారు ముందుకు వచ్చి "మనిషికి సాయపడవలసింది సాటి మనిషే తప్ప, కనిపించని దేవుడు కాదు, ఇవి అసమర్థప్రలాపాలు. రండి. సాటి సోదరులను ఆదుకుందాం." అని పిలుపునిచ్చి సినిమారంగాన్నంతా కదిలించి ప్రజల మధ్యకు తెచ్చారు. మొదటిసారి సినిమా ఆకాశంలో ఎవ్వరికీ కనపడని దూరంలో తళుక్కుమనే తారలు రామారావుగారి వెంట జనసముద్రంలో అడుగుపెట్టారు. ప్రజల ఆనందానికి పట్టపగ్గాలు లేవు. సామాన్యుల్లా తమతో కలిసిపోతున్న తమ తమ ఆరాధ్య నటులు జోలెపట్టి ముందుకు వస్తే స్పందించని తెలుగు గుండె లేదు. తారకరాముని జోలెతో పాటు, మిగిలిన కళాకారుల జోలెలు కూడా నిండాయి. వికలాంగులు సైతం, తమతో దాచుకున్నది ఇచ్చేసారు. ఆడవాళ్ళయితే తారక రాముణ్ణి చూసి మైమరిచారు. సాక్షాత్తూ శ్రీకృష్ణుడు దిగివచ్చినట్టుగా భావించి, ముక్కనత్తుల దగ్గరనుండి మంగళసూత్రాల వరకు అర్పించుకుని ఆనందించారు. దాదాపు ఆ రోజుల్లోనే ఒక

లక్షా యాభైవేల రూపాయల విరాళాలు వసూలు చేసి ప్రభుత్వానికి అందించారు. ఆ సమయంలోనే కోట్ల విజయభాస్కరరెడ్డిగారు మంచి మిత్రులయ్యారు.

1965లో మరోసారి పాకిస్తాన్ భారతదేశం మీదకి దురాక్రమణ చేసినప్పుడు "నేషనల్ డిఫెన్స్ ఫండ్" కోసం దాదాపు పది లక్షల రూపాయల నిధి వసూలు చేసి అప్పటి ప్రధానమంత్రి లాల్‌బహదూర్ శాస్త్రిగారికి సమర్పించి తన దేశభక్తిని చాటుకున్నారు. మొదట పెదవి విరిచిన వారే పరిస్థితిని అర్థం చేసుకుని రామారావుగారికి సహకరించారు. అలాగే 1977 దివిసీమ ఉప్పెన స్మశానాన్ని మిగిల్చినప్పుడు వారి సహాయార్థం ‘ఆంధ్రా సైక్లోన్ రిలీఫ్ ఫండ్’కు పదిహేను లక్షల రూపాయల నిధిని సేకరించి బాధితులను ఆదుకున్నారు.

ఆయన నటనే కాక సాటి మనుష్యుల కష్టాలను అర్థం చేసుకుని స్పందించే మంచి మనసును కూడా ప్రజలు గుర్తించగలిగారు. అందుకే నోరారా ‘అన్నయ్యా’ అని పిల్చుకోగలిగారు. ఏ నటుడికీ లేని విధంగా ఆంధ్రరాష్ట్రంలో 600 అభిమాన సంఘాలూ వారికి ఏర్పడ్డాయి. కళారంగంలో కళామతల్లి ముద్దుబిడ్డగా వెలిగారు. ఆ సేవాస్ఫూర్తితోనే మరింతగా ప్రజాసేవ చేయాలని, కళారంగం వదిలి ప్రజారంగంలో కాలూని అక్కడా తొమ్మిది నెలల్లో ప్రభుత్వాన్ని ఏర్పరచి అంతర్జాతీయ స్థాయిలో రికార్డు స్థాపించారు. ఒక్క మాటలో చెప్పాలంటే సంపూర్ణ మానవుడు ఆయన. జీవిత వైకుంఠపాళిలో నిచ్చెనలే ఎక్కి పరమపద సోపానాన్ని అందుకుని ఆదర్శమానవుడుగా, అన్నగా, పేదల పెన్నిధిగా తెలుగు తేజంగా, శాశ్వతంగా తెలుగు వారి గుండెల్లో ఉండిపోయారు.

* * *

పురాణపాత్రల పోషణ

లౌకిక వాస్తవాలను అలౌకిక ఉదాత్త సంకేతాల ద్వారా నిరూపించేవి పురాణపాత్రలు. లౌకిక అనుభవాల్లోని పరిమితులు, పరిధులు, ఆ సంకేతాలలోని ఆదర్శీకరణ వల్ల చెరిగిపోయి సార్వకాలికమైన అన్వయం, సందేశం ఆ పాత్రల మూలంగా లభిస్తాయి. ప్రతి జాతికి నిక్షిప్తం చేసుకునే ఆదర్శాలు, ఆ జాతి పురాణ ప్రపంచంలోని పాత్రలలో ప్రతిఫలిస్తుంటాయి. అక్కడ ఆదర్శమే ప్రథమ లక్షణం. అందులోనూ ఎప్పటికీ అందుకోలేని ఒక మెట్టు పై స్థాయి ఆదర్శమే చరమ లక్ష్యం. అందువల్లనే ప్రాచీన కథా ప్రపంచంలోని పాత్రలను వర్గీకరించి సూత్రీకరించిన భరతుడు వాటిని ధీరోదాత్త - ధీరశాంత - ధీర లలిత - ధీరోద్ధత అని శుద్ధ ధీర పాత్రలుగానే సంభావించాడు. ఇందులోని ఉదాత్త, శాంత, లలిత, ఉద్ధతా భేదాలు జీవుడి ఉపాధిని బట్టి రూపొందినవి. ధీరత అన్నది ఆ అలౌకిక ఆదర్శానికి ప్రతీక.

పురాణ పాత్రలలోని ఈ ఆదర్శీకరణ శైలి వల్లనే వాటిని సరిగా ధరించి మెప్పించే అవకాశం తక్కువైంది. నాటకరంగంలో గాత్ర మాధుర్యం వల్ల చాలామంది నటులు ప్రజలను ఆకట్టుకున్నారు. కానీ, చిత్రజగత్తులో అలాకాదు. అది వాస్తవమనిపించి చేయవలసిన కళాజగత్తు. అక్కడ మొదటి చూపుతోనే వాస్తవ భావన స్ఫురించాలి. అంటే చూపు మాత్రంతోనే. ఆ పాత్ర సాక్షాత్కరించినదన్న భావన బలపడాలి. అవి ధీర పాత్రలైనా సరే. దుష్ట పాత్రలైనా సరే, నిజానికి భారతీయ నాటక ప్రపంచంలో దుష్టపాత్ర (విలన్) అనే భావన లేదు. అది ‘ప్రతినాయక’ రూపంతో సాక్షాత్కరించాలి. ఆ తరువాతే నటన. ప్రతివ్యక్తిలోనూ ప్రకృతి సహజంగానే అంతటి ఆదర్శమైన రూప విలక్షణత ఉండదు. కానీ తనలోని ఉపాధి లక్షణాన్ని గుర్తుపట్టి దాన్ని పాత్రల స్వభావానికి అనుగుణంగా మార్పుచేసుకుని, అందులో తదేక దీక్షతో జీవించాలి. పురాణ పాత్రలను ప్రసిద్ధంగా ధరించి మెప్పించిన నటులనేకులు ఈ నటయోగంలో దిట్టలు. ఈ యోగ రహస్యాన్ని సంపూర్ణంగా ఆకళింపుచేసుకున్న ‘నటయోగి’ చిత్తూరు నాగయ్యగారు ‘త్యాగయ్య’ చిత్రం తీస్తున్నపుడు చిత్ర రచన (స్క్రిప్ట్)నంతా సిద్ధం చేసుకున్న తర్వాత తిరువాయూరులో త్యాగరాజస్వామి సమాధి వద్దకు వెళ్ళి ఏకభుక్తంతో మండలం రోజులు

అక్కడ దీక్ష చేసారట. ‘నేను నీ పాత్రను ధరించి మెప్పించగలనా‘ అంటూ ఆవేదనతో కన్నీళ్ళు కార్చారట. అంతగా ఆ పాత్ర లోలోనికి వెళ్ళిపోగలరు. కాబట్టే వారి త్యాగయ్య పాత్ర పోషణ అంత అద్భుతంగా, అత్యంత సహజంగా వచ్చింది. అటువంటి మహానటుల సాన్నిహిత్యంతో రామారావుగారు తన ఉపాధి లక్షణాన్ని ఏకం చేసి అందులో జీవించే యోగాన్ని అనుష్ఠించారు. శ్రీకృష్ణుని వంటి ‘ధీర లలిత‘ పాత్రను ఎంత గొప్పగా మెప్పించారో, భీముడిలాంటి ధీరోద్ధత పాత్రను, దుర్యోధనుని వంటి ప్రతినాయకపాత్రను అంతే గొప్పగా మెప్పించారు.

భరతశాస్త్రం మేరకు ‘పురాణ పాత్రల రూపలక్షణాలను సంభావించి, మొదట రూపం చేతనే ఆ పాత్రగా భాసించాలి. ఆ పై నటనలో జీవించాలి‘ అనే ‘మాయాబజార్‘లో కృష్ణుడిగా అవతరించేటంత వరకు పురాణ పాత్రల ఆదర్శీకరణ శైలికి అన్ని విధాలా అనుగుణంగా, దృష్టాంతంగా నిలిచిన నటులు తెలుగులో లేరంటే అతిశయోక్తికాదు. పురాణ పాత్రల శిల్పానికి, విగ్రహ శిల్పరీతితోనే, ఆయన ఒక కొత్త ఒరవడి, అనుల్లంఘనీయమైన ఒరవడి సృష్టించారు. చెప్పాలంటే దుర్యోధన పాత్రలో రంగారావుగారు అలాగే అతిశయించారు. కాని ఆంగికంతో కలిసి మొత్తంగా చూస్తే రామారావుగారిది విలక్షణమైన ముద్ర. అచ్చం కురుసార్వభౌముడు ఎదురు నిలిచాడన్నట్లు మెప్పించే శైలి. చతుర్విధాభినయాలలో మొట్టమొదటిదైన ‘ఆంగికం‘లోని మొదటి అంశం. తన రూపాన్ని పాత్ర స్వభావానికనుగుణంగా శైలీకరించి ప్రదర్శించటమే. ఆ తరువాతే శరీరంతో ప్రదర్శించే హావభావాలు. శరీరం మొత్తంగా దృశ్యమాత్రంతోనే ఫలానా పాత్రేనని భావించే తీర్పు ఆంగికంలో ఉండాలి. అది ఒకసాధన. ప్రతి పురాణ పాత్ర ధారణ విషయంలోనూ రామారావుగారు ఆ సాధన చేసేవారు. అహర్నిశలు అందులోనే. అది ఒట్టి నాట్యశాస్త్ర సూత్రంకాదు. మానవుని చిత్తవృత్తిని శోధించి శాస్త్రాన్ని సాధించి నిరూపించే యోగసూత్రం. యోగమంటే రెంటిని ఒకటి చేయుట. అదృశ్యమైన పరాచైతన్యాన్ని దృశ్యమానమయ్యే ఆత్మచైతన్యంతో అనుసంధించి దర్శించుట. ఇక్కడ దర్శించటం అన్నది నాట్యయోగ అంతిమ ఫలంగా సిద్ధిస్తుంది. ఆ రహస్యాన్ని తెలిసి దాన్ని అనుష్ఠించారు కనుకే రామారావుగారు పురాణపాత్రల్లో జీవించారు.

ఆ శైలీకరణ విలక్షణత వల్లనే ఆయన భారతదేశ స్థాయిలోనే అపరకృష్ణుడిగా, అపర రామునిగా, కళాభిమానుల ఆరాధనలందుకున్నారు. తాను పోషించిన ప్రతిపాత్రలో నూతన ప్రత్యేక శైలిని నిరూపించుకున్నారు.

"సొంత ఊరు" అనే ఒక సాంఘిక చిత్రంలో శ్రీ కృష్ణపాత్రను ఆయన మొదటగా ధరించారు. చాలా చిన్నవేషం. ప్రేక్షకులకు, దర్శకులకు ఆనలేదు. దీన్ని గూర్చి స్వయంగా వారు - "నా మొట్టమొదటి కృష్ణుని వేషం చూసి నాకే నవ్వు వచ్చింది. కొన్ని నాటకాల్లోలాగా డబ్బా కృష్ణుడి వేషం అనిపించింది. ఆ కిరీటం, దుస్తులు నాకసలు నప్పలేదు. నా ముఖమే నాకు భయంకరంగా అగుపించింది. ఇలా మాత్రం ఇంకెప్పుడూ చేయకూడదని నిర్ణయించుకున్నాను" అని చెప్పారు. అయితే ఏ పాత్రకు సరిపోనని అనుకున్నారో ఆ పాత్రతోనే చలనచిత్ర జగత్తులో ఒక కొత్త ఒరవడి సృష్టించారు. సాక్షాత్తు శ్రీకృష్ణుడేనని, ఆ వేషంలోని ఆయన ఫోటోలను పల్లెపట్టుల్లో తెలుగువారు తమ ఇళ్ళల్లో పెట్టుకుని పూజలు చేసారు. ఆ మందస్మిత ధీర లలిత గంభీర విగ్రహం అటువంటిది. దాన్ని గుర్తించిన తొలి కళావేత్త ‘మాయాబజార్‘ చిత్రదర్శకులైన కె.వి.రెడ్డిగారు.

1956లో వెలువడ్డ ‘మాయాబజార్‘ చిత్రదర్శకులైన కె.వి.రెడ్డిగారు కృష్ణపాత్రకు రామారావుగారి పేరును ప్రతిపాదన చేసినప్పుడు దాదాపు అందరూ వ్యతిరేకించారు. శ్రీకృష్ణ పాత్రకుండాల్సిన లక్షణాలు రామారావుగారికి లేవని, లలిత శృంగారమైన శరీరం కృష్ణుడికి అవసరమని వారి వాదన. అంతకుముందు వారు నటించిన చిన్న వేషం (కృష్ణుడి) అంత బాగాలేదని చెప్పి చూసారు.

ఆ రోజుల్లో కృష్ణుని పాత్రకు ఈలపాట రఘురామయ్యగారు పెట్టింది పేరు. ‘స్థానం‘ గారితో పాటు వారు ప్రదర్శించే ‘శ్రీకృష్ణ తులాభారం‘ నాటకం తెలుగునాట మూల మూలలా ప్రసిద్ధికెక్కి కృష్ణుడంటే రఘురామయ్యగారనే ప్రసిద్ధి కళారంగంలో వ్యాపించింది.

అంచేత 'రఘురామయ్యగారిని పెట్టండి' అని అందరూ అన్నారంట. అందరి అభిప్రాయాలను ప్రశాంతంగా విన్న రెడ్డిగారు ఒక్కమాటలో వాటన్నిటిని కొట్టేసారు. తనకు చాలా నమ్మకం ఉందని రామారావుగారు కృష్ణపాత్రకు బాగా నప్పుతారని ఆయన చెప్పి ఒప్పించారు. ఆ చిత్రంలో అందరూ అన్ని పాత్రలకు అంత బాగా నప్పేలా పాత్రధారుల ఎంపిక చేశారు రెడ్డిగారు. ఆ రూప ఔచిత్యంతోనే చిత్రం సగం విజయం సాధించగా రచన, సర్వకళల సమ్మేళనంతో తెలుగు చిత్ర జగత్తుతోనే ఒక గొప్ప దృశ్యకావ్యంగా ఈ చిత్రం నిలిచిపోయింది. ఈ చిత్రంతో దేవుడి పాత్రకు యన్.టి.రామారావుగారే సరైన నటుడు అనే అభిప్రాయం సినిమారంగంలోనూ ప్రజల్లోనూ వేళ్ళూని నిలిచింది. ఇదే అభిప్రాయాన్ని వారి సహనటులు పద్మనాభంగారు ప్రత్యేక ఇంటర్వ్యూలో ఇలా చెప్పారు - "మాయాబజారు చిత్రంలో శ్రీ కృష్ణుడిగా వేసారు. ఆ చిత్రానికే కాదు. వారిక్కూడా బ్రహ్మాండమైన పేరు వచ్చింది. శ్రీకృష్ణుడంటే రవివర్మ చిత్రాల్లో ఊహించుకుంటాం. కానీ అన్నగారు ఆ వేషంలో ముఖ్యంగా ద్వాపరయుగంలోని శ్రీకృష్ణుడిలాగానే ఉన్నారు" అంటారు. చక్కటి చిరునవ్వు చిందే ప్రసన్నమైన ముఖం. వయసుకూడా చిన్నదవటంతో లేతదనం కొట్టొచ్చినట్టు కనిపిస్తుంది. ఎంతో అందమైన కృష్ణుడిని మొదటిసారిగా వెండితెరమీద ప్రేక్షకులు చూడగలిగారు. మృదుభాషణం, విశాలమైన నేత్రాలతో పైకి అమాయకంగా అగుపిస్తూ, కార్యాన్ని చక్కబెట్టే చతురుడుగా ఈ సినిమాలో వారు దర్శనమిస్తారు. ఎక్కడా తొట్రుపాటు లేకుండా ఎటువంటి సంఘటనలోనైనా, చిరునవ్వు చెదరకుండా పురాణ కృష్ణుడే కళ్ళెదుట సాక్షాత్కరించినట్లు అగుపిస్తారు.

కృష్ణపాత్ర తర్వాత 1957లో మరో రెండు పౌరాణికాల్లో నటించారు. సతీ అనసూయ, వినాయకచవితి. 1960లో దీపావళి చిత్రంలో శ్రీకృష్ణుడిగా నటించారు. వినాయకచవితి, దీపావళి చిత్రాల్లో కథానాయికగా నటించిన కృష్ణకుమారిగారు ఎన్.టి.ఆర్.గారి కృష్ణపాత్ర గురించి చాలా తన్మయంగా చెప్పారు. "ఎన్.టి.ఆర్.గారు కృష్ణుడి పాత్రలో అలా ఎంటరవుతుంటే మేమంతా లేచి నిల్చునే వాళ్ళం. మేము కూడా ఆర్టిస్టులమే. కానీ ఆయన్ని చూస్తే దేవుడే ఎంటరవుతున్నారనిపించేది. ఆ థ్రిల్ మాటల్లో చెప్పలేము. కృష్ణ పాత్రలో చాలా నియమంగా ఉండేవారు. పక్కన ఎవరైనా సిగరెట్ తాగినా భరించేవారు కాదు" అని చెప్పారు. ఈ చిత్రాల్లో ఆమె రుక్మిణిగా నటించారు. ఇవి చక్కటి ప్రజాదరణ పొందాయి. 1957లో తమిళంలో 'మాయాబజారు' పునర్నిర్మించారు. ఆ సంవత్సరమే ***సంపూర్ణరామాయణంలో*** రాముడి పాత్రను పోషించారు. వాటితో తెలుగువారికే కాక తమిళులక్కూడా ఆరాధ్య పురాణ కథానాయకుడయ్యారు.

తెలుగులో శ్రీరాముడి పాత్ర పోషణకంటే ముందే పురాణ వాఙ్మయంలోనే అతి భయంకరమైన ప్రతినాయకుడిగా ప్రసిద్ధికెక్కిన రావణ పాత్ర "భూకైలాస్" చిత్రంలో నటించి అద్భుతమనిపించారు. అప్పటి వరకు దుర్మార్గుడు, రాక్షసుడుగా చిత్రితమైన రావణ పాత్ర రామారావుగారు ధరించడంవల్ల నాయకశ్రేణికెక్కి కూర్చుంది. తొలిసారిగా తెరపై అందమైన రావణాసురుడు ప్రత్యక్షమయ్యాడు. ఈ రావణుడు స్త్రీలోలుడు కాడు. వేద వేదాంగాలు ఔపోసన పట్టిన విద్యాధికుడు. ఈ పాత్రను మంచిగా చూపించటం ఒక కొత్త ప్రయోగం. నిర్మాత, రచయితతోపాటు రామారావుగారి దృష్టికున్న ప్రత్యేకతను కూడా అర్థం చేసుకోవచ్చు. దుష్టపాత్రల్లో ఉన్న మంచిని చూపెట్టటం వారి ఆదర్శం. అందులో ప్రగాఢమైన మానవతా దృష్టి ఉంది. అది ఒక రకంగా సమాజానికి ఎదురీదటమే. మొదటినుండి వారి ఆలోచనా విధానంలో ఒక కొత్తదనం, భావ విప్లవత అడుగడుగునా కనిపిస్తూనే ఉంటాయి.

రెండు చిత్రాల్లో రావణపాత్రను పోషించాయి. అందులో కథానాయకుడు రావణాసురుడే 'రావణ' పాత్రను పోషించటానికి ప్రధానంగా వారి మీద 'ద్రవిడోద్యమ' ప్రభావం ఉందని డా.సి.నారాయణరెడ్డిగారు అభిప్రాయపడ్డారు. వారితో ముఖాముఖి మాట్లాడిన సందర్భంలో వారు వెలిబుచ్చిన అభిప్రాయాలివి - "తాను నిర్మించి, దర్శకత్వం వహించి ఆ పాత్రకు ప్రాధాన్యత తెచ్చారు. దక్షిణాదిలో ద్రావిడోద్యమం ప్రారంభమయ్యాక, ఈ రావణాసురుడు దాక్షిణాత్యుడని, ఆర్యులకు వ్యతిరేకంగా అతన్ని దుష్టపాత్రగా చిత్రీకరించారని -

'లంకేశ్వరుడైన' రావణుడు కథానాయకుడుగా రూపకల్పన చేసారు. మనం అనుకున్నట్టు దుష్టపాత్రలనుకున్నవి దుష్టపాత్రలు కావని ఆత్మాభిమానం ఉన్న పాత్రలని, వ్యక్తిత్వం ఉన్న పాత్రలని దక్షిణాదిలో ద్రావిడోద్యమంలో ఉబికిన కొన్ని సిద్ధాంతాలు - రామారావుగారు మద్రాసులో ఉండటం వలన వీరితో ఏర్పడ్డ పరిచయం ఒకవైపు, ఇటువైపు పురాణ పాత్రలు చదివి ఆకళించుకున్న విజ్ఞానం, సముద్రాల - పింగళిగార్లతో చర్చించి తీసుకున్న నిర్ణయాల వలన దీంతోపాటు ద్రావిడ భాషోద్యమకారులిచ్చిన విలక్షణమైన రూపురేఖలు రెండూ సమన్వయం చేసుకున్నారు. ఫలితంగా సీతారామకళ్యాణం, భూకైలాస్ రావణ పాత్రలు."

"భూ కైలాస్ చిత్రంలో తల్లిమాటను శిరసావహించే పరమ మూర్ఖశివ భక్తుడిగా ఆత్మలింగాన్ని సాధించటానికి అతడు పడ్డ అవస్థలతో 'రావణుడు'లో ఒక కొత్త మనిషిని చూస్తాము. చిత్రం పూర్తయ్యేసరికి ఈ రావణాసురుడు ఒక శివభక్తిపరాయణుడుగా ప్రేక్షకుల సానుభూతిని సంపాదిస్తాడు. అతనిలోని శివభక్తి పూర్తి పరాకాష్ట స్థితిలో దర్శనమిస్తుంది. ఇన్నేళ్ళుగా అతని రాక్షసత్వం మాటున మరుగుపడ్డ భక్తి ఎన్.టి.రామారావుగారి నటనలో జీవం పోసుకుని సాకార భక్తుని స్థితిలో గోచరిస్తుంది. ఇక రెండో చిత్రం సీతారామకళ్యాణం. ఇది పూర్తిగా రామారావుగారి అభిరుచి మేరకు తీయబడ్డ చిత్రం - తన తల్లిగారి కోరిక మేరకు ఆమెకిష్టమైన 'శ్రీ సీతారాముల కళ్యాణము చూదము రారండీ' అనే జానపద పాటను ఈ చిత్రం ద్వారా తెలుగునాట మరింత ప్రచారంలోకి తెచ్చారు. 1961లో వెలువడ్డ ఈ చిత్రం కూడా గణనీయమైన విజయాన్ని సాధించింది. ఆ పాట ఇప్పటికి తెలుగువాళ్ళనోట ప్రతిధ్వనిస్తోంది. ప్రతి శ్రీరామనవమిరోజు, సీతారాముల కళ్యాణం సమయంలో పందిళ్ళలో ఈ పాట వేయటం ఆనవాయితీగా మారింది.

'శ్రీ కృష్ణపాండవీయం' ద్వారా తిక్కన భారతంలోని రారాజు సుయోధన పాత్రను తెలుగు కళారంగం వాకిట ఆవిష్కరించారు. కుటిల కుయుక్తులతో అర్థంలేని ఈర్ష్యాద్వేషాలతో రగిలిపోతూ దాయాదుల మీద అడుగడుగునా మత్సరం ప్రదర్శించే దుర్యోధనుడే లోకానికి తెలుసు, కానీ ఈ సినిమా చూశాక అతని మత్సరంలో ఒక క్షత్రియుడి బాధ, అవమానం చూస్తాము. ఆచార్య నారాయణరెడ్డిగారి మాటల్లో కూడా - "ఎన్.టి.ఆర్గారు దుర్యోధనుడిని సుయోధనుడిగా సంబోధించేవారు. ఆ పాత్ర పట్ల వారికంత మక్కువ" అనే అభిప్రాయం ప్రస్ఫుటమైంది. ఈ పాత్ర రామారావుగారికి ఎనలేని ఖ్యాతి తెచ్చిపెట్టింది. ఆ పాత్రను ఆయన రూపీకరించిన తీరు అత్యంత విలక్షణమైంది. విశిష్టమైనది. మదించిన మత్తేభం వంటి మంచిగమనం, సింహం వంటి వీరత్వం, క్షాత్రం ఊపిరిపోసుకున్నట్లు ఆయన ఒక్కొక్క అడుగువేస్తుంటే జనం ఊపిరిపీల్చటం మరిచారు. ఒక్కో సంభాషణకు చప్పట్ల హోరు చెలరేగింది. నిజానికి ఈ చిత్రంలో కృష్ణుడు పాత్ర రెండవ స్థానంలోకి పోవటం ఆయన అనుకున్నది సాధించినట్లయింది. వారు స్వయంగా చెప్పేవారు: "నాకు దుర్యోధన, రావణ పాత్రలంటే చాలా ఇష్టం. వారిలో నాక్కనిపించేది పట్టుదల, సాహసం చెయ్యాలనుకునే, ఆరునూరయినా ప్రాణాలు కోల్పోవాల్సి వచ్చినా చెయ్యాలనుకునే ఆ స్వభావాలను ఇష్టపడతాను" అనేవారు. దుర్యోధన పాత్రపట్ల ఎందుకంత మక్కువ చూపించారో ఆ స్వభావాన్ని అంత విలక్షణంగా చూపించటానికి ఎంత శ్రమపడ్డారో తెలుసుకోవడానికి వారి మనస్తత్వాన్ని కూడా అర్థం చేసుకోవలసి ఉంటుంది. వారి ఉపాధిలో ఇటువంటి సవాలు, తిరుగుబాటు ధోరణి ఆ పాత్రలశైలీకరణలో ప్రతిబింబించాయి.

రామారావుగారికి మరోపాత్ర కూడా చాలా ఇష్టం. అది 'కర్ణుడి' పాత్ర. సుక్షత్రియుడిగా పుట్టి, అమిత పరాక్రమవంతుడై, చిన్ననాడే కన్నవాళ్ళకు దూరమై, కానివారి ఇంట పుట్టి పెరిగి కులాహంకృతిని ఎదుర్కొని కర్ణుడు పొందే బాధలు అవమానాలు రామారావు గారిని కదిలించాయి. అందుకే తన సొంత సినిమాగా 'దానవీరశూరకర్ణ' తీసి కులాహంకారాలకు, జాత్యంధులకు బుద్ధి చెప్పారు. కర్ణుడిలాంటి మహావీరుడు, దానశీలి, స్వామికార్యదురంధురుడుకి కులం పేరుతో జరిగిన అన్యాయాన్ని వారు సహించలేకపోయారు అందుకే ఇటు పాండవులను, అటు కౌరవులను వారి వంశ మూలపురుషుల పుట్టుకల గురించి విమర్శించి తన హేతు దృక్పథాన్ని

ప్రదర్శించారు. ఇది కవిరాజు త్రిపురనేని రామస్వామి చౌదరిగారు భావధారతో ప్రభావితమైనది. త్రిపురనేనిగారి భావ శిష్యులైన కొండవీటి వేంకట కవిచేత ఆ కాలంలోనే ఈ చిత్రరచన చేయించారు. ఏ చరిత్రయినా కాలక్రమంలో వస్తున్న ఈ మార్పులను స్వీకరిస్తూ సమకాలంలో తాదాత్మ్యం చెందినప్పుడే అది శాశ్వతంగా తన ఉనికి కాపాడుకుంటుందనేది రామారావుగారి అభిప్రాయం. అందుకే బూజుపట్టిన కుల సిద్ధాంతాన్ని సహేతుకంగా విమర్శించి మహాభారత సంహితకు ఒక నవ్యత్వాన్ని కల్పించారు.

ఒకే విధంగా వారు పురాణాలమీద సాధించిన విజయం తక్కువైందికాదు. అది భావ విప్లవమే. ఆధునికోత్తర (Postmodern) యుగంలో రూపుదిద్దుకున్న భావ విప్లవం. ఆధునికోత్తరచేతనను చిత్రరంగంలో శక్తిమంతంగా ప్రతిష్ఠించిన ఘనత వారికే దక్కుతుంది. కులమత వర్గ రహిత సమాజాన్ని పరమదర్శంగా తన 'వీరబ్రహ్మేంద్ర చరిత్ర' చిత్రంలో ప్రదర్శించి జాతి పర వివేచనల ఒక చారిత్రక తాత్త్విక భూమికతో నిరసించారు. ఆ తిరుగుబాటుకు ఆధ్యాత్మిక నాయకత్వం వహించిన 'శ్రీ వీరబ్రహ్మేంద్రస్వామి చరిత్ర'ను చలన చిత్రంగా రూపొందించాలని నిర్ణయించారు. అగ్రవర్ణాల దౌష్ట్యానికి బలైపోయిన నిమ్నవర్గాలకు ఈ సినిమాలు ఊరట కలిగించాయంటే అందులో ఆశ్చర్యంలేదు. క్రింది వర్గాల కథానాయకుడిగా వారితో తాదాత్మ్యమున్న పాత్రలద్వారా నిలచిపోయారు.

* * *

వీరి పురాణ పాత్ర నిర్వహణకు మరొక గొప్ప ఉదాహరణ "వేంకటేశ్వరమహత్యం"లో శ్రీ వేంకటేశ్వరస్వామి పాత్ర ధారణ. ఈ చిత్రం చూడటానికి వెళ్ళి ప్రేక్షకులు హాలు బయటున్న రామారావుగారి ఫోటోలకు తలవంచి నమస్కరించి లోపలికి వెళ్ళేవారట.

తిరుపతికి వెళ్ళలేని పేదవాళ్ళు ఈ సినిమాకు వచ్చి భక్తితో కొబ్బరికాయలు కొట్టారట. ఎవరో చెప్పిన సలహా మీద పుల్లయ్యగారు ఈ సినిమా ఆడుతున్న సినిమా హాళ్ళలో హుండీలు పెట్టించారు. అలా ఏర్పాటు చేసిన హుండీలలోని రాబడి అప్పట్లో సుమారు 46,000 రూపాయలవరకు రాగా దర్శక, నిర్మాత పుల్లయ్యగారు ఆనందంతో మరో నాలుగువేలు కలిపి తిరుపతి దేవస్థానానికి యాత్రికుల సౌకర్యార్థం ధర్మసత్ర నిర్మాణానికి విరాళంగా ఇచ్చారు. సినిమా అంతా ఒక ఎత్తు. ఆ సినిమాలో రామారావుగారు వేంకటేశ్వరుని విగ్రహంలోనుండి నడిచి వచ్చే దృశ్యం ఒక ఎత్తు. దానికోసం వందలసార్లు సినిమా చూసిన ప్రేక్షకాభిమానులున్నారు. ఇంతెందుకు. జానికిగారిని కలిసినప్పుడు ఇదే విషయం స్వయంగా చెప్పారు. ఈ చిత్రంలో ప్రారంభంలో శ్రీదేవి - భూదేవి ఫోటోలకు బదులు జానకిగారిని - మరో నటిని విగ్రహాలమాదిరి కూర్చుండబెట్టారట. అది ప్రత్యేక ఆకర్షణ అయింది కూడా. ఆ చిత్రంలో ఆ సన్నివేశాన్ని గురించి జానకిగారి మాటల్లో - "రాముడు, కృష్ణుడు, వేంకటేశ్వరస్వామి ఇలాగే ఉండేవారు. ముఖ్యంగా వారు వేంకటేశ్వర మహత్యం చిత్రంలో గర్భగుడిలో వేంకటేశ్వరస్వామి విగ్రహం నుండి నడచి వచ్చే సన్నివేశం జీవితాంతం మర్చిపోలేను. ఆ గోవిందుడిని రామారావుగారిలో చూసుకున్నాము"

ఈ సినిమా విడుదల తర్వాత ఎన్.టి.ఆర్ నివాసం చెన్నపురి త్యాగరాయనగర్‌లో 28 బజుల్లారోడ్ తిరుపతి యాత్రికులతో కిటకిటలాడిపోయింది. తిరుపతి మొదలైన దక్షిణ దేశ క్షేత్రాలను సందర్శించకుండా వెళ్ళేవారు కాదంటే ఆ పాత్రలో ఆయన ఎంతగా జీవించారో గుర్తించవచ్చు. అదే చిత్రకథను 'శ్రీనివాస కళ్యాణం, శ్రీ తిరుపతి వేంకటేశ్వర కళ్యాణం' అనే పేరుతో మళ్ళీ రెండు పర్యాయాలు తీసినా అవేవీ ఈ చిత్రం సాధించినంత విజయాన్ని సాధించలేకపోయాయి. శ్రీనివాసుడంటే రామారావుగారనే ముద్ర అంత బలంగా పడింది.

అదే దైవ పాత్రల ఒరవడిలో 1963లో రామారావుగారు నటించిన 'లవకుశ' చిత్ర జగత్తులో ఇప్పటికీ ప్రథమస్థానం చిత్రంగా మిగిలిపోయింది. సి.పుల్లయ్యగారితోపాటు వారి కుమారుడు సి.యస్.రావుగారి సంయుక్త దర్శకత్వంలో రూపుదిద్దుకున్న ఈ చిత్రం 75 వారాలు ఆడి అద్భుత విజయాన్ని సాధించింది. అప్పటి వరకు రామారావుగారు కృష్ణుడిగా, వేంకటేశ్వరుడిగానే ప్రేక్షకుల హృదయాల్లో

నిలిచిపోయారు. కానీ ఈ చిత్రం విడుదల తర్వాత ఆరాధ్యదైవం, మంచి మానవత్వాల ఆదర్శం శ్రీరామ వ్యక్తిత్వం. ఆ రూపాన్ని తనలో ఆవహించుకుని ఆ రెండు పాత్రలకు భిన్నంగా శ్రీరామాకృతిని నిరూపించగలిగారు. ఒక్క మాటలో చెప్పాలంటే ప్రేక్షకులు శ్రీకృష్ణుడిని వేంకటేశ్వరుడిని మరచి 'మా రామయ్యతండ్రి' రామారావుగారే అని చెప్పుకునేంత అనుభూతిని అందించగలిగారు. ధీరోదాత్త, శాంత రసాల సమ్మిళితంగా శ్రీరామ పాత్ర పోషణ సాగింది. గంభీర పురుషుడిగా ఆ పాత్రలో పూర్తిగా ఒదిగిపోయారు. అదే సినిమాలో రామారావుగారితో పాటు సీత పాత్రలో నటించిన అంజలీదేవిగారు ఎన్.టి.ఆర్ గారి రాముడి గురించి చాలా చక్కగా చెప్పారు - "సీతను అడవికి పంపేముందు పతి యొక్క అనుజ్ఞ తీసుకోవాలి కదా! చప్పుడు చేయకుండా వెళ్ళాలి. షాట్ తీసే ముందు వారు రాముడిగా సెట్‌లోకి వచ్చారు. వారిని అలాగే చూస్తుండిపోయాను. నిజమైన రాముడు వచ్చాడనిపించింది." అని వారి అనుభూతిని వ్యక్తం చేశారు. ఆ తర్వాత మరో రెండు చిత్రాల్లో రాముడిగా నటించారు కాని 'లవకుశ' రాముడి ప్రఖ్యాతి రాలేదు. తమిళంలో నటించిన సంపూర్ణ రామాయణం చాలా విజయవంతమైంది.

వైవిధ్యమంటే రామారావుగారి సొత్తు. 42 పౌరాణిక చిత్రాలలో పదిహేడు చిత్రాలలో శ్రీకృష్ణుడిగా, 6 చిత్రాలలో రావణునిగా నటించారు. ఒక చిత్రంలో దుర్యోధనునికి ఏమాత్రం పోలికలేని నటనా వైవిధ్యాన్ని చూపించి అభినయ శాస్త్రానికే కొత్త ఉదాహరణలు సృష్టించారు. శ్రీ మద్విరాటపర్వంలో శ్రీకృష్ణ, దుర్యోధన, కీచక, అర్జున, బృహన్నల పాత్రలు నటించి తనలోని వైవిధ్యతా ప్రీతికి భారత పాత్రలపైన తన ప్రత్యేక అభిరుచికి ఒక సజీవ దృష్టాంతాన్ని నిర్మించారు. ప్రతిపాత్రను ప్రతిసారీ ఒక విలక్షణ శైలిలో రూపొందించారు. ఆయన శైలీకరణకు అవి శాశ్వతమైన దాఖలాలు.

పురాణ పాత్రల శైలీకరణలో ఆయనది యావద్భారతంలోనే విలకషణమైన పంథా. అందుకే శాంతారామ్ వంటి సుప్రసిద్ధ హిందీ దర్శకుడు 'దుష్యంత' పాత్ర నిర్వహణకు ఆయనను ఆహ్వానించారు. కానీ ఆయన తన మాతృభాషకే పరిమితమయ్యారు.

పురాణపాత్రలకు ఇంత చక్కగా సరిపోవటానికి ఆయన రూపం ఒక కారణమయితే నిరంతర కృషి మరోకారణం. ఆ పాత్రల అవగాహనకోసం అనేక పుస్తకాలు చదివారు. సమగ్రమైన అధ్యయనం చేసారు. కవిత్రయ భారతంతోపాటు తమిళ, కన్నడ భాషల్లో వచ్చిన భారత, భాగవత, రామాయణాలను పరిశీలించారు. దాంతోపాటు నాటక సాహిత్యమైన తిరుపతి వేంకటకవులు పద్యనాటకాలు, తులసీరామాయణం వీటన్నిటిని ఆకళింపుచేసుకోవటం వల్లనే అంతటి పురాణరూపాలను పునరావిష్కరించారు. దానితోపాటు శారీరకాభ్యాసం, వారి దేహ పరిశ్రమ బహుకటుతరమైనది.

తెల్లవారుఝామున 3గంటలతో ప్రారంభమయ్యేది దినచర్య. ప్రాణాయామం. యోగాసనాలు, వ్యాయామం క్రమం తప్పకుండా చేసేవారు. దుర్యోధన - రావణ పాత్రలు ధరించేటప్పుడు పూర్తి మాంసాహారం తీసుకునేవారు. ఛాతీని రెండంగుళాలు పెంచే వ్యాయామాన్ని చేసేవారిని స్వయంగా చెప్పారు. వారికి మరో సోదరుడుగా అత్యంత సన్నిహితుడిగా మెలిగిన డి.వి.యస్.రాజుగారిని కలిసినప్పుడు ఇదే అభిప్రాయాన్ని వ్యక్తంచేశారు. - "దేవుడి పాత్రల విషయంలో చాలా నియమాలు పాటించేవారు. శరీరం సన్నగా, లలితంగా కనిపించటానికి ఆహారం లేకుండా కేవలం ఫ్రూట్‌జ్యూస్ తీసుకునేవారు. దుర్యోధన, రావణ పాత్రలకు మాంసాహారం తీసుకుని శరీరాన్ని బాగా నిండుగా, గంభీరంగా ఉండేటట్లు చేసేవారు. చూసేవాళ్ళకు ఇది ఆశ్చర్యంగా ఉండేది. శరీరాన్ని కూడా వారు అదుపులో పెట్టారు."

అలాగే శ్రీకృష్ణపాత్ర ధారణ సమయంలో మరో భిన్నమైన నియమాలు పాటించేవారు. తన భుజాలు మృదువుగా కొంచెం క్రిందికి వంగి కనిపించటానికి చాలా కష్టపడాల్సి వచ్చేదని వారు చెప్పారు. ఆ పాత్ర ధీర లలితమైంది. అందులో లాలిత్యం ప్రధానం కనుక ఆహారం కూడా అందుకనువుగా - ఆకుకూరలు, ఉడికించిన కాయగూరలు మాత్రమే తీసుకునేవారు. బాదం పప్పుతో మరగకాచిన

పాలు, నేలపై పడక, 'శ్రీ మహావిష్ణువు, శ్రీనివాస పాత్రలు ధరించేటప్పుడు మరింత కఠిన నియమాలు పాటించేవాణ్ణి'ని చెప్పారు. ఈ నియమాలు ఎవరు బోధించారనే ఒక ప్రశ్నకు సమాధానంగా వీటన్నిటిని తనకు తనే నియమించుకున్నానని బదులు చెప్పారు. తనకు తనే తన నటజీవితాన్ని తీర్చిదిద్దుకున్నారు. తనే గురువు, తనే శిష్యుడు. మురళి చేతబట్టిన ప్రతి ఒక్కరు కృష్ణులు కాలేరు. భౌతిక సౌందర్యానికి దీటురాగల ఆత్మసౌందర్యం అలౌకిక కళాదీప్తి ఆ నటునిలో ఉద్దీప్తమైతేగానీ దైవస్వరూపంగా ప్రజలు మన్ననలందుకోలేరు. ప్రాణాయామ యోగసాధనతో ఆత్మను ప్రదీప్తం చేసుకున్న యోగసాధకుడాయన. ఆ నియమనిష్ఠలను చిత్ర పరిశ్రమలో ఇంతవరకు ఎవ్వరూ అనుకరించలేకపోయారంటే అతిశయోక్తి కాదు.

ఎక్కడో బర్మా, మలేషియావంటి దేశాల్లో నివసించే తెలుగువారు తమ మాతృభాషతో సాంస్కృతిక సంబంధాలను పటిష్టపరచుకోవటానికి ఎన్.టి.ఆర్ గారి చిత్రాలనే ప్రధానంగా ఎంచుకున్నారు. విద్యాబోధనలో రామారావుగారి సినిమాలు చూపించి దానిమీద వ్రాత పరీక్షలు నిర్వహించేవారు. తెలుగుభాషా సాంస్కృతిక చైతన్యదీపికలుగా ప్రవాసాంధ్రుల సాంస్కృతిక పాఠ్య గ్రంధాలుగా ఆ చిత్రాలు దోహదం చేసాయి.

ఆంగికాభినయంతోపాటు, ఆహార్యం విషయం కూడా వారు చాలా జాగ్రత్తలు తీసుకున్నారు. కేవలం కార్డుబోర్డుతో తయారుచేసిన, లేక బరువు తక్కువ కిరీటాలు ధరించటం ఆనవాయితీగా వస్తున్న పౌరాణిక పాత్రల సంప్రదాయంలో రామారావుగారు తను స్వయంగా డిజైన్ చేయించిన లోహకిరీటాలే ధరించేవారు. డి.వి.యస్.రాజుగారు కూడా ఇవే మాటలు నిర్ధారించారు. 'శ్రీకృష్ణ పాండవీయం'లో దుర్యోధనుడికోసం తయారు చేసిన కిరీటం బరువు మూడు కిలోలు. రాగి కిరీటానికి బంగారు పూతపూసి అద్భుతమైన నైపుణ్యంతో డిజైన్‌తో రూపొందించినదాన్ని వారు ధరిస్తే బహుధా ప్రశంసలు లభించాయి. మూడువారాలపాటు నిర్విరామంగా ఈ కిరీటం ధరించటం వలన ఆయన నుదుటి మీద గాయమైంది. అయినా ఆ బరువును చిత్రం చివర వరకు మోస్తూనే వచ్చారట.'

ఇంత పరిశ్రమ ఎందుకు పడ్డారంటే నటుడికి అభినయమెంత ముఖ్యమో ఆహార్యం కూడా అంతే అవసరమంటారు. ఆయన పాత్రకు సజీవత్వం రావాలంటే కొన్ని కొన్ని శ్రమలు తీసుకోక తప్పదంటారు. ఎఫెక్ట్ చాలా ముఖ్యం. కార్డ్‌బోర్డుతో చేసే కిరీటాలు, శివుడికి బొమ్మపాము ఇవన్నీ, పాత్రల్ని సజీవంగా ముందుంచలేవు అని వారి అభిప్రాయం. జీవితమంతా కిరీటపు మచ్చ ఆయన ముఖాన మిగిలిపోయింది. తెల్లవారుఝామున మూడు నాలుగుసార్లు కంఠతాపడితే ఎటువంటి సంభాషణలయినా వచ్చేవి. వారి ధారణ అంతబలమైంది. 'స్క్రిప్ట్ వ్రాసేటప్పుడు పూర్తిగా పరిశీలించటం, కొన్నిచోట్ల సవరణలు చేయించే అలవాటు. అలాగే తన సంభాషణలను తానే డిక్టేట్ చేయటం కూడా వారి అలవాటు. నటులుగా సుప్రతిష్ఠులయ్యాక వారి మాటలకు ముఖ్యంగా పౌరాణిక చిత్రాలలోని మాటలకు భావాలందించిన రచయితలున్నారు కానీ మాటలు రాసే రచయితలు లేరు', అని చాలాకాలం పనిచేసిన సముద్రాల జూనియర్‌గారు ఒకసారి స్వయంగా చెప్పారు.

ఎవరు సంభాషణలు వ్రాసినా మళ్ళీ వాటిని తన శైలిలో విరుపులతో తిరిగి వ్రాయించుకునేవారట. ఎన్.టి.రామారావుగారికి బరువు పాత్రలు, దీర్ఘసమాసాలున్న సంభాషణలతో ఆ పాత్రకే ఒక ప్రత్యేకత ఆపాదించారు. ఆ అవకాశం మరో పాత్రకు లేదు రావణుడికి తప్ప.

తెల్లవారుఝామున 4గంటలకు మేకప్ వేయించుకోవటం ఆయన దినచర్యలో ఒక భాగం 25 సంవత్సరాలుగా ఒకే ఆహార్యశిల్పి ఆయనవద్ద పనిచేశారు. వారే చిదంబరంగారు. అలానే సొంతకారు కాడిలాక్‌లోనే షూటింగ్‌కు వెళ్ళటం వారి అలవాటు.

చిత్రసీమలో రామారావుగారి సహనటులు ఎస్.వి.రంగారావు గారు రామారావుగారికంటే ఎత్తు. బరువు ఉన్నా ఆయన కొంచెం బరువు కిరీటాన్ని కూడా భరించేవారు కాదట. "నాన్సెన్స్. డైలాగ్ బరువే కష్టమవుతుంటే తలమీద మళ్ళీ ఈ బరువెందుకు? తేలికగా ఉండేటట్లు చూడండి" అనేవారట. రామారావుగారికి ఇతరులకు ఉన్న తేడా ఇదే ఆహార్యంలోని ప్రతి అంశం పట్ల వారి భక్తి తాత్పర్యం అలాంటిది. దానవీరశూరకర్ణ చిత్రం చిత్రీకరణ సమయంలో చివరిలో 3రోజులు నిర్విరామంగా 72గంటలు పనిచేయవలసి వచ్చినపుడు కూడా ఆ బరువైన కిరీటాన్ని మోసారు. బరువైన పాత్రలు, బరువైన నగలు, బరువైన సంభాషణలు. ఆయన ఎంత కష్టజీవో తెలుస్తుంది. గంభీరపాత్రలు, వీరత్వప్రదర్శన, సాహసం వారికి సహజంగా ఇష్టమైనవి.

నిర్మాతను ఎప్పుడూ కష్టపెట్టలేదు. పనిలో ఎన్నడూ వెనక్కుపోలేదు. సమయమంటే సమయమే. వారు షూటింగ్‌కు వచ్చిన సమయం చూసి తక్కినవారు గడియారాలు సరిచేసుకునేవారు. ఉదయం 7గంటలనుండి మధ్యాహ్నం ఒంటిగంట వరకు మళ్ళీ 2గంటలనుండి రాత్రి 9 గంటలవరకు, ఒకవేళ సరిగా రాకపోతే మళ్ళీ చెయ్యటానికి సిద్ధపడేవారు. షూటింగ్ సమయాల్లో నాలుగుసార్లు చెయ్యి విరిగింది. ఒకసారి పాము కరిచింది. ఎడ్లబండి ఆయన గుండెలమీదగా వెళ్ళింది. మృత్యుంజయుడులా అన్నిటినీ ఎదిరించారు. అన్ని కష్టాలు, కళపట్ల భక్తితో వినమ్రంగా సహించి, అంతటి మహానటులయ్యారు.

1956లో ఒక సంఘటన జరిగింది. చిరంజీవులు సినిమా షూటింగులో పాత్రకు తగినట్లు కళ్ళకు గుడ్డివాడిలాగా 'కాంటాక్ట్'లెన్స్ ధరించవలసి వచ్చింది. నిర్విరామంగా కళ్ళకు అద్దాలు ధరించటం వలన కళ్ళు పూర్తిగా కనపడకుండా పోయాయి. పరిశ్రమంతా చీకటి అయ్యింది. నిర్మాతలు, దర్శకులు, సహనటులు, కుటుంబ సభ్యులు పడ్డ ఆందోళన అంతా ఇంతాకాదు. పెద్ద పెద్ద స్పెషలిస్ట్‌లను పిలిపిస్తామని హడావుడి చేసారు. కానీ రామారావుగారు అవేమీ వద్దని సరాసరి ఇంటికివెళ్ళిపోయి తన గదిలో తలుపులు మూసుకుని రెండు రోజులు తదేక ధ్యానంలో ఉండిపోయారు. రెండోరోజు తెల్లవారుఝాముకు వారి చూపు తిరిగివచ్చింది. అప్పటివరకు ఎవ్వరికీ భోజనాలు లేవు. నిజజీవితంలో అంతటి ధీరోదాత్తత వారిది. తనకు దైవంపై అంతటి విశ్వాసం. క్రమం తప్పకుండా ప్రతి శనివారం తెల్లవారు ఝామున స్వయంగా తనే నడుపుకుంటూ రెండుగంటల్లో తిరుపతి చేరుకుని సుప్రభాత సేవ పూర్తిచేసుకుని మళ్ళీ చిత్రీకరణ సమయానికి అందుకునేవారు. "నా కారు తిరుపతి నుండి తిరిగి వచ్చేసరికి దారి నిండా రక్తపు మరకలుండేవి - చాలా వేగంగా నడపటం వల్ల ఆ తెల్లవారు ఝామున దారిలో చిన్న చిన్న జంతువులు, పక్షులు, కోళ్ళు కారుక్రిందపడుతుండేవని" ఒకసారి వారు స్వయంగా బాధపడుతూ చెప్పారు.

ఆయన ప్రతి చిత్రానికి తన వేషాన్ని దాదాపుగా 6వారాల్లో పూర్తిచేసేవారు. 1963 నుండి 1969 వరకు నెలకొక సినిమా చొప్పున పూర్తిచేసారు. 1964లో ఒక్క సంవత్సరంలోనే పదిహేను సినిమాలు చేసి రికార్డు సృష్టించారు. 1949 నుండి 1982 వరకు అంటే 33 సంవత్సరాల్లో 292 చిత్రాల్లో నటించారు. అందులో పౌరాణికాలు 43, సాంఘిక చిత్రాలు - 184, జానపద చిత్రాలు - 55, చారిత్రకాలు - 11. ఆయన నటించిన 300 చిత్రాలు నిర్మాతలకు అపారమైన లాభాలను ఆర్జించి పెట్టాయి.

ఆయన చలవవల్ల ఎందరో గొప్ప గొప్ప నిర్మాతలయ్యారు. "ఏ పాత్రను పోషించినా ఆ పాత్రకు ప్రాణం పొయ్యటమే నా పని. అవగాహన చేసుకుని నటించటం నా బాధ్యత" అంటారు రామారావుగారు - నిజంగానే పౌరాణికమైనా, చారిత్రకమైనా, సాంఘికమైనా ఆ పాత్ర స్వభావాన్ని అర్థంచేసుకుని దానికి అనుకూలంగా తనదైన బాణిలో కూడిన నటనను జోడించటం ఆయన ప్రత్యేకత. అందుకే ఆయన ధరించిన పాత్రలన్నీ ముఖ్యంగా పౌరాణిక, జానపద చారిత్రక చిత్రాలలో అజరామరాలు.

వీటిలో దాదాపు ప్రతి రెండవ చిత్రం బాక్సాఫీసు హిట్ చిత్రమే. అందులో 140 చిత్రాలు వెయ్యి థియేటర్లలో వందరోజులు ప్రదర్శించబడ్డాయి. 33 సినిమాలు 108 ప్రదర్శనశాలల్లో 25 వారాలు ప్రదర్శించబడి, రజతోత్సవాలు చేసుకున్నాయి. 6 చిత్రాలు 50 వారాలు ఆడాయి.

అన్నిటికంటే 'లవకుశ' చిత్రం సాధించిన విజయం అపూర్వం. తెలుగు చలనచిత్రరంగంలోనే అది సాధించిన విజయం సాటిలేనిది. 75 వారాలు ప్రదర్శించబడి గొప్ప చరిత్రను సృష్టించింది. 'లవకుశ పాత్రలు వేసిన పిల్లలు పెద్దవాళ్ళయినా, ఏడు సంవత్సరాలు ఆ చిత్రం నిర్మించబడ్డా అటువంటి చిత్రం మరోటి లేదు అన్నారు' అంజలిగారు.

రామారావుగారు తెలుగులో చలనచిత్ర రంగానికి నిత్యం గర్వకారణమైన ధ్రువతార, తెలుగుజాతికి, సంస్కృతికి వెలలేని రత్నం. చెన్నపురిలోని తెలుగు చిత్రసీమను సొంత రాష్ట్ర రాజధాని హైదరాబాదుకు మరలించిన వారిలో రెండవవారు. హైద్రాబాదులో ఎన్.టి.ఆర్ ఎస్టేట్ స్థాపించి 'రామకృష్ణ థియేటర్ 70 ఎం.ఎం, 35 ఎం.ఎం' పేరుతో నిర్మించారు. ఆ తర్వాత తారకరామథియేటర్‌ను కూడా కట్టించారు. రామకృష్ణ సినీస్టూడియోస్ పేరుతో ఒక సినీ స్టూడియోను నిర్మించారు - స్వంత చిత్రాలన్నీ ఇక్కడే నిర్మించారు. ఈ చిత్ర ప్రదర్శనశాల నిర్మాణంలో వారిలోని అద్భుతమైన కళారాధన అభివ్యక్తమవుతుంటుంది. వివిధ పౌరాణిక చిత్రాలలో ఆయా పాత్రలకు ఉపయోగించిన కిరీటాలు, ఆభరణాలు, ఆయుధాలు వంటి వాటితో ఆయన నిర్మించిన నిర్మాణాలు కేవలం వాస్తుకళా ప్రదర్శకుల్లాగానేకాక తెలుగు సంస్కృతి ప్రదర్శనాలయాల్లా కూడా ఉంటాయి. వారి ప్రతి నిర్మాణం చలచిత్ర కళాధ్యేతలకు ఒక సుందరనిశ్శబ్ద పాఠం, ఒక గొప్ప రెఫరెన్స్.

* * *

ఎన్.టి.ఆర్ పురాణ పాత్ర పోషణ: శైలీకరణ

భారతీయ చలన చిత్ర రంగంలో పురాణ పాత్రల పోషణలో డా. ఎన్.టి.రామారావు అనితరసాధ్యమైన ఒక స్వతంత్ర శైలిని రూపొందించుకున్నారు. ఆ శైలీకరణ వెనుక వారికున్న అవగాహన, శాస్త్ర పరిజ్ఞానాల గురించి పూర్వ ప్రకరణలో వివరించడం జరిగింది. ఈ ప్రకరణంలో క్రమంగా ఆయా పాత్రల పోషణ. అందులో వారు చూపిన కళాప్రజ్ఞ, ప్రతిభాదులను శైలీకరణ పరిమితులలో విపులంగా పరిశీలించడం జరుగుతుంది.

ఎన్.టి.ఆర్ గారు ధరించిన పురాణ పాత్రలను మూడు ప్రధాన వర్గాలుగా విభజించి అనుశీలించడమవుతుంది. అవి 1.భారత పాత్రలు, 2. రామాయణ పాత్రలు, 3. ఇతర పాత్రలు. సనాతన భారతీయ సంస్కృతికి భారత, భాగవత, రామాయణాలు మూలకందాలు. పురాణ పాత్రలలో ప్రధానమైనవన్నీ ఏదో రూపంలో పై మూడింటిలోనే దర్శనమిస్తుంటాయి. భాగవతంలో మిగిలిన భాగమంతా ఒక ఎత్తు. దశమస్కంధం ఒకటే ఎత్తు. కృష్ణ చరిత్ర అందులో అమరగీతమై శోభించింది. హరివంశ, భాగవతాలలో వచ్చే కృష్ణచరిత్రకు, భారతంలోని కృష్ణ పాత్రను కలిపి భారతంలోని కథానాయక ప్రాధాన్యాన్ని సంతరింపచేసి చలనచిత్ర సంప్రదాయంలో కృష్ణగాథలను చిత్రీకరించడం జరిగింది. కనుక శ్రీ కృష్ణ పాత్రను భారత పాత్రల క్రిందనే పరామర్శించడం జరుగుతున్నది. సకృత్తుగా కనిపించే మిగిలిన పాత్రలను 'ఇతర పాత్ర'లనే విభాగంలో పరిశీలించడం జరుగుతున్నది. ఒక విధంగా చూస్తే ప్రాచీన భారతీయ చరిత్ర, సంస్కృతులన్నీ మహాభారతంలోనే ఒదిగిపోయి ఉన్నాయేమో, అందుకే మహాభారతం ఒక విజ్ఞాన సర్వస్వంగా సమ్మానితమవుతున్నది.

రామారావుగారికి అఖండమైన కీర్తిని తెచ్చిన వాటిలో నాయక పాత్రలకెంత ప్రాధాన్యముందో, ప్రతినాయక పాత్రలకు కూడా అంతే ప్రాధాన్యముంది. చాలా కథలలో ముఖ్యంగా నాటక, చిత్రకథలలో ప్రతినాయక పాత్రలంటే దుష్టపాత్రలదే భారం. ఈ దుష్టపాత్ర (విలన్) అన్నది మన నాటక వాఙ్మయ సంప్రదాయంలో సంభావితం కాలేదు. ఇందులో ప్రతినాయకపాత్రలే ఉన్నాయి. నాయకుని వలనే సమస్త ధీర లక్షణాలు కలిగినప్పటికీ అపమార్గంలో చరించి, కథాబీజం ఫలోన్ముఖస్థితిని చెందుతున్నప్పుడు విప్రకర్షను కలిగించేవాడు ప్రతినాయకుడు. ప్రతినాయకుని, ప్రతి 'నాయకుని'గా గుర్తించి, ఆ పాత్రలను కూడా పోషించి మెప్పించిన ఏకైక హీరో రామారావుగారు. చలనచిత్రరంగంలో 'హీరో'గా స్థిరపడ్డ ప్రతివారూ ఒక ప్రత్యేకమైన 'ఇమేజ్' కోసం ప్రాకులాడుతారు. ప్రజలలో వారిపట్ల కలిగే ఒక ప్రత్యేకభావం - 'ఇమేజ్' - అన్నదే వారి సమస్థ చేతనకు ఊపిరి, ప్రాణం. దాన్ని కలతపరిచే ఎటువంటి పాత్రనైనా ధరించడానికి వారు సంసిద్ధులు కాలేరు. అరవైపడిలో కూడా, ఇరవై పడిలోని అమ్మాయిలతో ప్రణయం సాగించే పాత్రలను ఆ 'ఇమేజ్' పట్ల ఉన్న ప్రాకులాటతోనే పోషించడానికి తాపత్రయపడతారు. మొదటిసారిగా ఆ కుహనాభావనను ప్రక్కకునెట్టి, ప్రతినాయకపాత్రను కూడా, అందులోని ప్రతి 'నాయకత్వా'నికి ప్రజలు సమ్మోహితులయ్యేలాగా పోషించిన నటశిల్పి రామారావుగారొక్కరే. వారంతటి అనుపమానమైన స్థానాన్ని అందుకున్నారు. భారతంలో దుర్యోధన, కీచకులవంటి పాత్రలను రామాయణంలో రావణపాత్రను పోషించి ఆ పాత్రలమూలంగా మరింతగా ప్రజలకు అభిమానపాత్రులయ్యారు. ఈ ప్రతినాయక పాత్రలను కూడా పై మూడు విభాగాలలో అంతర్భాగాలుగానే గుర్తించి పరిశీలించడమవుతున్నది.

మొదటగా వారికి అఖిల భారత స్థాయిలోనే అనితరసాధ్యమనేటంతటి కీర్తిని తెచ్చిన కృష్ణపాత్ర పోషణను పరిశీలిద్దాం.

శ్రీకృష్ణ పాత్ర:

ఒకప్పుడు తెలుగు ఇళ్ళల్లో శ్రీకృష్ణుని బొమ్మను పెట్టుకుని పూజించేవారు, రామారావుగారి కృష్ణుని బొమ్మనే పెట్టుకుని పూజించారంటే అతిశయోక్తికాదు. ఆ పాత్రలో వారెంతగా రాణించారంటే మొత్తం దేశంలోనే శ్రీకృష్ణపాత్రకు అంతగా సరిపోలే నటులు మరొకరు లేరని రసజ్ఞులందరి మెప్పును పొందగలిగారు. అంతగా ఆ పాత్రను మెప్పించడానికి, ఆ పాత్ర స్వరూప స్వభావాదులనర్థం చేసుకోవడానికి, ఆ రూపశైలిని ఆవిష్కరించటానికి వారు చేసిన ప్రయత్నం తక్కువది కాదు.

కృష్ణుడంటేనే ఒక ఆకర్షణ. అందమైన అనుభూతి. ఆనందస్ఫూర్తి. క్రీ.పూ 6వ శతాబ్ధిలో సంకర్షణ వాసుదేవతత్త్వం ప్రచారంలోకి వచ్చిన దగ్గరనుండి నేటివరకు భారతీయకళా సాహిత్య సంస్కృతుల సమ్యక్ప్రేరణంగా మిగిలిపోయిన అద్భుత పాత్ర.

భారత కథకు కథానాయకుడు కాకపోయినా, ఆ కథా చక్రాన్ని వర్తింపచేసిన చక్రవర్తిమాత్రం శ్రీకృష్ణుడే

వేదవ్యాసమహర్షి కూడా తాను వ్రాసిన భారత రచనలో అసత్కథా రచనానికి అసంతృప్తుడై పాపపరిహారార్థం హరివంశం వ్రాస్తున్నానని పేర్కొన్నాడు. సంపూర్ణమైన శ్రీకృష్ణకథను వ్రాసి ఆయన సంతృప్తులయ్యారో లేదో కానీ 'కృష్ణ' పాత్ర సాక్షాత్కారంతో భారత సంస్కృతి గమనాన్ని అంతగా ప్రభావితం చేసిన యుద్ధానికి, శ్రీకృష్ణుడు ఆయుధం పట్టని నిర్దేశకుడు. యుద్ధానికి ముందు శ్రీకృష్ణ వ్యవహారశైలిని గమనిస్తే చిత్రాతిచిత్రమైన పోకడలతో నడుస్తుంది. తనకు తానే ప్రకటించుకుని జన్మనెత్తటం, సామాన్య జనంలో ఒకడుగా మెలుగుతూ, సందర్భానుసారంగా తన లీలలను చూపిస్తూ, యాదవులను, యాదవేతర జాతులన్నింటిని కలిపి గణ రాజ్యవ్యవస్థ నేర్పాటు చేసిన ధీశాలి. ఆ జాతులందరిని సంఘటితపర్చటం ద్వారా నియంతలైన జరాసంధ - పౌండ్రకవాసుదేవ - శిశుపాలాదుల అహంకారం అణచి చిన్నరాజులకు ధైర్యాన్ని తెచ్చిన ప్రజాస్వామ్యవాది కృష్ణుడు - ధర్మరాజుచేత అశ్వమేధయాగం చేయించి భారతదేశాన్నంతటినీ ఒకే గొడుగు క్రిందకు తెచ్చిన సామ్యవాది. సమైక్యవాది. భారత యుద్ధం నివారించటానికి సంధి ప్రయత్నం చేసిన శాంతికాముకుడు. తలచిన మాత్రం చేత భారతదేశానికి సార్వభౌముడు కాగలిగి కూడా చివరివరకు పదవినాశింపని నిస్వార్థ బుద్ధి, పురుషోత్తముడు. భారత

యుద్ధానికి కూడా సూత్రధారిగా నిలిచి భీకరమైన రణరంగంలో కూడా ప్రశాంత ఆధ్యాత్మిక విజ్ఞానాన్ని అందించిన మహాతత్త్వవేత్త. చరిత్రకందినంత వరకు తొలి ప్రపంచ యుద్ధంగా చెప్పబడిన మహాభారత యుద్ధంలో నాటి చరిత్రలో గుర్తింపు కలిగిన అన్ని జాతులు పాల్గొన్నాయి. చరిత్రలో అదొక పెద్దమలుపు. ఒక పెద్ద అధ్యాయానికి ముగింపునిస్తూ మరో అజ్ఞాత చారిత్రకయుగానికి నాంది పలికింది ఈ యుద్ధ పరిణామం. ఆ చారిత్రక పరిణామంలో సర్వనాశనమైన మానవజాతి అన్నివిధాలా తనను పునర్నిర్మించుకోవాల్సిన అవసరం ఏర్పడింది. జాతిపునరుజ్జీవనకు సందేశాన్నిచ్చి భౌతిక - ఆధ్యాత్మిక సమాజాన్నేర్పరచింది శ్రీకృష్ణుడే ఆయనచే ప్రబోధితమైన భగవద్గీత సూత్రాలే మానవ సమాజ గమనాన్ని నిర్దేశిస్తున్నవి. గీతోక్తమైన కర్మ - భక్తి - జ్ఞాన - యోగమనే మూడు యోగాలు, ఈ భౌతిక మానసిక ఆధ్యాత్మిక స్తరాలకు పరివర్తితరూపాలే. 'క్షుద్రం హృదయ దౌర్భల్యమ్' అనే మాట ఒక్క పార్థుడికి కాదు. ఆయన చెప్పింది సమస్త మానవాళికి. "కర్తవ్యోన్ముఖదిశలో మనిషిని నడిపించే స్ఫూర్తిదాయక పంథా" ఇప్పటికీ భగవద్గీత ఒక్కటే. ఒక నిర్దిష్ట లక్షణాన్ని మానవజాతికి కర్మ జ్ఞాన రూపాల్లో అందించి ఉత్తమ సమాజ నిర్మాత అయ్యాడు శ్రీకృష్ణుడు. ఆయన జీవన వృత్తాంతంలో శోభించని రసంలేదు. బాల్యమాదిగా మహాభారత యుద్ధం వరకు నడచిన ఆయన జీవితం సకల రసస్వరూపం, కళాతత్త్వాన్ని అణువణువు నింపుకున్న సుందరమూర్తి, ఆయన వల్ల ఆకర్షింపబడని వారు లేరు - గోపికలు, పశువులు, యాదవ పాండవులు, ఋషులు, వ్యతిరేక దిశలో కూడా కంసుడు, శిశుపాలుడు, వీరంతా ఆ మోహనత్వంలో పరిభ్రమించినవారే. ఆయన శృంగార సర్వస్వం. అనుష్ఠాన వేదాంతి.

శ్రీకృష్ణ లీలా విలాసాలను సంస్కృతి భాషలో బ్రహ్మావైవర్తం, మత్స్య, కూర్మ, పద్మభాగవత, హరివంశపురాణాలు ప్రశంసించాయి. జయదేవుని గీత గోవిదం - లీలాశుకుని కృష్ణ కర్ణామృతం వంటి కావ్యాలు - మీరావంటి భక్తుల సంగీతం శ్రీకృష్ణమూర్తిని నిత్యనూతనుడిగా గానం చేశాయి. భారతీయ పురాణ తాత్విక సాహిత్యానికేకాక కళాసాంస్కృతిక రంగాలకు జీవం వాసుదేవకృష్ణుడు. శ్రీకృష్ణుడి రూపాన్ని గురించి అనేకులు అనేక విధాలుగా వర్ణించారు. "నల్లనివాడు పద్మనయనమ్ముల వాడని పోతనగారు మధురాతి మధురంగా చిత్రించిన ఆ మోహనమూర్తి, భారతీయ లలిత కళలన్నింటిలోనూ అతిమోహనంగా చిత్రించబడ్డాడు. ఆ మోహన కళామూర్తి, బహువిధ రూపాలను 'దిలైఫ్ ఆఫ్ కృష్ణ ఇన్ ఇండియన్ ఆర్ట్' అనే తన అద్భుత పరిశోధనా గ్రంథంలో పి. బెనర్జీగారు సమగ్రంగా వివరించారు. ఆ గ్రంధానికి ముందుమాటలో సి.శివరామమూర్తిగారు శ్రీకృష్ణుని గూర్చి ఇలా అంటున్నారు.

“The great exponent of advaita, Madhusudhana Saraswathi confesses that in spite of all his exposition of Niruguna Brahma he cannot think of absolute reality as anything apart from that whose hand is adorned by the flute, whose hue is similar to the fresh laden cloud. Attired in yellow silk, with lips crimson like the ripe bimba, face charmng like the full moon and eyes pleasant like the lotus.”

ఆ రోజుల్లో శ్రీకృష్ణుడంతటి అందగాడు లేడని ప్రతీతి. ముగ్ధమోహన సౌందర్యం. దానికితోడు ఆ అలంకరణ ఒక ప్రత్యేకత. స్వామికృష్ణ దాస్‌జీగారు కృష్ణుడి రూపురేఖలు గురిచి ఇలా చెబుతారు - "ఆయన శృంగార రససర్వస్వం. నల్లని అగిసె పువ్వువంటి శరీర ఛాయ. పద్మం వంటి కోలముఖం. ఆ ముఖంలో చిలిపితనాన్ని చిందే తామర రేకులవంటి విశాలనేత్రాలు. ప్రేమామృతాన్ని వర్షించే పెదవులు. గిరిజాల జుట్టు, చిరుకేశాలముడి, దానిమీద శిఖిపించం. మెళ్ళో బంగారు పులిగోరు, చేతులకు, కాళ్ళకు బంగారు చిరుగజ్జెలు, మొలకు పైడిత్రాడు. మెళ్ళో వనమాల - అవన్నీ తలచుకుంటే సౌందర్యరసాధి దేవత ఆయనగా మూర్తీభవించిందా అనిపిస్తుంది. ఆయననాశ్రయించటం వల్లనే మాధుర్య రసానికి సిద్ధి లభించిందా అనిపిస్తుంది. "

సమస్త పురాణ వాఙ్మయంలో మరెక్కడా కనిపించని అద్భుత పాత్ర శ్రీకృష్ణుడు. అటువంటి ఆదర్శమూర్తి పాత్రలో చలనచిత్ర జగత్తులో రామారావుగారందుకున్నంత గౌరవం మరేనటులు అందుకోలేకపోయారు. శ్రీకృష్ణుడంటే భారతీయులేర్పచుకున్న ఒక ప్రత్యేక

ఊహకు వారు రూపం ఇచ్చారని చెప్పవచ్చు. ఆ పాత్ర పట్ల వారు తీర్చిదిద్దుకున్న తీరు, ఆ శైలీకరణే వేరు. ఒక్క రంగు తప్ప మిగిలిన అన్ని విషయాల్లో అంతటి సౌందర్యం కలిగిన రామారావుగారు ఆ పాత్రలో జీవించారు. ప్రజాహృదయాల్లో అపర కృష్ణుడిగా మిగిలిపోయారు. ఆ పాత్రను తానెంతగా ఆరాధించారో వారి మాట ద్వారా అర్థమవుతుంది.

"ప్రపంచ చరిత్రలోగానీ, విశ్వసాహిత్యంలోగానీ శ్రీకృష్ణునివంటి ప్రతిభాశూరుడు కనిపించడు. అతడు చారిత్రక పురుషుడు కావటం, భారతీయుల పురాకృత పుణ్యవిశేషం. అతడి మూర్తిమత్వంలోని చైతన్యం, వైవిధ్యం మహనీయతా బంధురత్వం అనన్య సామాన్యం, అప్రతిమానమూనూ. ముద్దులు మూటగట్టె శైశవ బాల్యావస్థలు గోధూళి ధూసరిత కోమల గోపవేషం. దుష్ట శిక్షణ - శిష్ట రక్షణా పరాయణత్వం, మహోజ్జ్వల రాజనీతిజ్ఞత, కురుక్షేత్ర సంగ్రామంలో పాండవ మధ్యముని రథసారధ్యం. ఆధ్యాత్మిక శిఖర చుంబితమైన గీతాసందేశం. అపూర్వమైన విశ్వరూప ప్రదర్శనం. "కాలోస్మిలోకక్షయ కృత్ప్రవృద్ధో లోకాన్సమాశర్తు మిహప్రవృత్తః" అన్న మహాకావ్యం స్ఫురింపచేసే సంహార క్రీడా ప్రియత్వం యుగయుగాలుగా దుఃఖ సంవిగ్నమానసుల, ధర్మ సమ్మూఢ చేతస్తుల కన్నీటిని తన చేలాంచలంతో తుడిచే పరమ దయార్ద్రత, ఇవన్నీ తలుచుకుని ఉప్పొంగిపోని భారతీయుడుండడు. శ్రీకృష్ణ నిర్యాణానంతరం సముద్రగర్భంలోకి ఒరిగిపోయిన ద్వారక తరంగ భాషలో నేటికీ ఏవేవో స్మృతులను, రహస్యాలను, సందేశాలని వినిపిస్తూనే ఉంటుందని నాకనిపిస్తుంది."

'హరివంశంలో' దైవస్వరూపుడిగా నిలిచిపోయిన శ్రీకృష్ణపాత్ర భారతంలోకి వచ్చేసరికి ఒక అద్భుతమైన రాజకీయవేత్తగా, లౌకిక మానవుడిగా, ఓ సంక్లిష్ట సామాజిక సాంస్కృతిక వ్యవస్థకు నాయకుడిగా కనిపిస్తుంది.

ఈ కృష్ణుడు శృంగార పురుషుడు కాదు. వీరుడు, ధీరుడు, రాజనీతికోవిదుడు - గొప్ప ఆధ్యాత్మిక వేత్త. తనవారిని రక్షించుకోవటానికి ఎత్తులు, పై ఎత్తులు వేసే లౌక్యుడు. హరివంశంలో ఈ కృష్ణుడు లేడు. హరివంశ భాగవతాలలో సకలకళాశోభితుడైన మధురమూర్తి మాత్రమే అగుపిస్తాడు. ఆ పాత్రను తనలో ఆవాహన చేసుకుని రామారావుగారు ఎలా మెరుగులు దిద్దుకుంటూ వచ్చారో, ఎలా ఆ పాత్రలోని బహుముఖీనతను ఆవిష్కరిస్తూ వచ్చారో అన్నది నిశితంగా పరిశీలించవలసిన అంశం. మాయాబజారులో ధీరోదాత్తుడిగా, శ్రీకృష్ణతులాభారంలో దక్షిణ నాయకుడుగా, శ్రీకృష్ణ పాండవీయంలో రాజకీయ చతురుడుగా, శ్రీకృష్ణావతారంలో సంపూర్ణ కళాతత్వస్వరూపంగా సమగ్ర ఆకృతులను ఆవిష్కరించి తెలుగు చిత్ర రంగంలో తిరుగులేని కృష్ణపాత్రధారిగా ఆయన మిగిలిపోయారు.

చిత్రాలవారిగా ఆ పాత్ర పోషణను అనుశీలిద్దాం.

1. ***మాయాబజార్:*** ఘంటసాలగారు నిర్మించిన 'సొత ఊరు' సాంఘిక చిత్రంలో రామారావుగారు మొదటిసారిగా కృష్ణవేషంలో అగుపించారు. అయితే ఆ పాత్రకు ఆయన సరిపోరని నిర్ధారించబడ్డారు. కానీ అలా అప్పుడు ఆ పాత్రకు పనికిరాదనుకున్న మొరటు శరీరాన్ని ధీర లలితమూర్తిగా మలచిన శిల్పి కె.వి.రెడ్డిగారు. 'మాయాబజార్' చిత్రం ద్వారా తెలుగు ప్రజలు, చిత్రరంగం ఆశ్చర్యపోయే సజీవకృష్ణ శిల్పాన్ని రెడ్డిగారు ఆవిష్కరించారు. ఈ పాత్ర ఎంపిక సమయంలో, సరస శృంగార మనోహరమూర్తి శ్రీకృష్ణపాత్రను రామారావుగారిచేత ఎలా వేయిస్తారని విమర్శకుల వాదనలు. పూర్తయ్యాక చూడమని రెడ్డిగారి సమాధానం. యన్.టి.ఆర్ గారి కృషిని గుర్తించడానికి గొప్ప సందర్భమిదే. కె.వి.రెడ్డిగారు తనమీద ఉంచిన విశ్వాసం, చిత్రపరిశ్రమ అంతా తాను అనర్హుడిగా భావించటం, వారిలోని పట్టుదలకు ఊపిరిపోసాయి. ఆ పట్టుదల, రెడ్డిగారి సూచనలు ఇన్నాళ్ళుగా వారి మనస్సులో ముద్రితమైన కృష్ణ రూపం, వెరసి మాయాబజారు కృష్ణుడవతరించాడు. రాత్రింబవళ్ళు ఆ పాత్ర హావభావాలు, అభినయ విశేషాలు. దానికి సంబంధించిన సాహిత్య శోధనం, నిరంతర సాధన వీటి ఫలంగా రామారావుగారిలో ఆ పాత్ర సజీవంగా ఆవిష్కృతమైంది. ప్రధానంగా తన శరీరమే కృష్ణ పాత్రకు అవరోధం కనుక మారుగా దానిని మధించటం ప్రారంభించారాయన. తెల్లవారుఝామున మూడుగంటలకే నిద్రలేచి కఠినమైన

వ్యాయామం చేశారు. భుజాలు కొంచెం క్రిందికి వంగి ఉండటం లాలిత్యాన్ని సూచిస్తుంది. కనుక అంతకుముందు ఎగువుగా ఉన్న భుజ భాగాలను బాగా మర్దన చేయించారు - పొట్ట లోపలికి కనిపించటానికి చాలా ప్రమాదకరమైన రీతిలో ప్రాణామాయాన్ని చేయసాగారు. (దాన్ని అలాగే చివరివరకు చేస్తూ వచ్చారు) ఈ ప్రక్రియలో నాభిస్థానం నుండి శ్వాసను బలంగా లాక్కొస్తూ ఉదరభాగం కుంచించుకునే విధంగా ఊపిరితిత్తులను కదలించి కొంచెం సేపు హృదయభాగంలో బంధించి బయటికి భారంగా విడిచే ప్రక్రియా రీతి ఇది. అంత ప్రమాదకరమైన ప్రాణామాయాన్ని ఇతరుల చాలా అరుదుగా అభ్యాసం చేస్తారు. ఈ క్రియ ఒకటిన్నర గంట కొనసాగుతుంది. దీనివల్ల అంతసేపు పద్మాసనంలోనే కొనసాగుతుంది. 'ధౌతి'లో లాగా ఊపిరితిత్తులు శుభ్రపడతాయి. తరువాత శరీరం సన్నగా కనిపించటానికి ఆ చిత్రం పూర్తయ్యేంత వరకు చాలా ప్రత్యేకరీతిలో ఆహారం తీసుకునేవారు. కేవలం పచ్చి కూరగాయలు, పండ్లరసం మాత్రమే తీసుకున్నారు. ఇదంతా ఆంగికానికి సంబంధించినది. సాత్వికాభినయం కూడా శరీరం ద్వారానే అభివ్యక్తమవుతుంది కనుక ముందుగా కఠిన పరిశ్రమతో తన శరీరాన్ని కూడా తీర్చిదిదుకుని శిల్పీకరించుకుని ఆ పాత్ర తనలో సరిగ్గా ఆవిష్కృతం కావడానికి వీలు కల్పించారు. ఇదంతా యోగసాధనే. అందువల్లే సాధనలో నిమగ్నులైన ప్రతి ఉత్తమనటుడు నటయోగి అవుతున్నాడు.

ఆ తర్వాత ఆహార్యం. మాయాబజారు చిత్రం నాటికి ఆహార్యాది శైలులను నిర్ధారించే భారమంతా దర్శకుడిమీదే ఉండేది. కనుక ఆ మిగిలిన వాటిన్నిటికీ కె.వి.రెడ్డిగారే బాధ్యత వహించారు. కళాదర్శకులు సకరించారు. 1956 లో విజయా సంస్థద్వారా నిర్మితమైన ఈ చిత్రానికి పింగళి మాటలు కూరిస్తే నాటి చిత్రరంగ ప్రముఖ నటులందరూ ఇందులో నటించారు. ఘటోత్కచ పాత్రధారి ఎస్.వి.రంగారావుగారికి కూడా గొప్ప కీర్తి తెచ్చిపెట్టిన చిత్రం ఇది. ఇక కృష్ణుడి విషయం చెప్పనవసరంలేదు. పట్టుపీతాంబరాలతో, చేతిలో రాగాల మురళి, పెదవులపై చిరునవ్వు భూషణంగా మెడలో వనమాల, తలమీద కిరీటం, చివర నెమలిపింఛం. పైకి అమాయకమైన ముఖం, చూపులతో సాక్షాత్తూ ద్వారకా కృష్ణుడు తెలుగునాట అడుగుపెట్టాడనిపించారు. ఆ రూపం చూసి పరవశించనివారు లేరు. ముగ్ధ మోహన సౌందర్యం. మృదువైన కంఠధ్వనితో వారెంతగా ఆకర్షించారంటే అక్కినేని నాగేశ్వరరావుగారి తల్లి వెంకమ్మగారు సైతం ఆయన కృష్ణుడి ఫోటో తన గదిలో పెట్టుకున్నారంటే ఆబాలగోపాలం ఆ పాత్రను ఎంత ఆదరించారో అర్థమవుతుంది. మొత్తానికి వివాదాస్పదమైన నిర్ణయం తీసుకున్నారనిపించిన కె.వి.రెడ్డిగారు సైతం తాను మలచిన కృష్ణుణ్ణి చూసుకుని తానే భక్తి పారవశ్యం పొందారట.

* * *

సుందర సుకుమార దేహంతో వీరశృంగార రసాలు ఒలికిస్తూ, మృదుగంభీరంగా మాట్లాడుతూ ఎవ్వరినీ నొప్పించక తన పని సాధించుకోవటంలోని గడసరితనాన్ని కళ్ళెదుట చూపించగలిగారు. ఆంగికాభినయం ప్రత్యేకంగా తనకు తాను తీర్చిదిద్దుకున్నదే తనకు తానే విద్యార్థిగా - గురువుగా అనుక్షణం శ్రమించి సాధించుకున్న అభినయం శైలి అది - నటుడిగానే కాదు, విమర్శకుడుగా కూడా తన్ను తాను పరిశీలించుకున్నందువల్లే నటనలో ఆ సమగ్రతను సాధించారు.

సినిమా మొదటి నుండి చివరి కథకు సూత్రధారియై పైకి బలరాముడి అడుగుజాడల్లో నడిచే ఒక పాత్రధారిలా కనిపిస్తాడు. ఈ చిత్రంలో ధీర గంభీరుడు. శృంగార రస ప్రదర్శన చాలా తక్కువ సమయాల్లో మాత్రమే కనిపిస్తుంది. అదికూడా చాలా హుందాగా, కథకు అనుబంధంగా ఉండి ఔచిత్యం పాటిస్తుంది. ఒక్కమాటలో చెప్పాలంటే భారత కృష్ణుడికున్న గాంభీర్యం 'మాయాబజార్' చిత్రంలో ఆసాంతం ప్రదర్శితమైంది. దానికి సంబంధించి పాత్రౌచిత్యాన్ని ఎలా పోషించారో కొన్ని సన్నివేశాలు పరిశీలిస్తే అర్థమవుతుంది. ఇతివృత్తం భారతాంతర్గతం కాకపోయినా కల్పితమే అయినా కథనం నడిచిన తీరు తరువాత భారత పౌరాణిక, చిత్రాలన్నిటికి ఆదర్శప్రాయంగా అమరింది. శశిరేఖ, అభిమన్యుల ప్రేమ పెరిగి పెద్దదై, వివాహంగా పర్యవసానం చెందటం ప్రధాన ఇతివృత్తం. దానికి అడ్డంకులు, వాటికి కారణమైన భారత రాజకీయ నేపథ్యాలు కలిసి కథకు ఇతిహాస మర్యాదను తీసుకుని వస్తాయి. రస పోషణలో కావ్యమర్యాదలన్నింటినీ

పాటిస్తూ హాస్య, శృంగార, కరుణ, వీర, రౌద్ర రసాలన్నిటిలో విలక్షణరీతిలో పరిపుష్టం చేస్తూ, పాత్రలన్నీ అతుకుపెట్టినట్టుగా కాక ఆ కథలో అంతర్భాగమన్నట్లు నడచినందువల్లే ఆ చిత్రం చాలామంచి చిత్రంగా ఇప్పటికీ మిగిలిపోయింది. ఏ పాత్రకెంత పరిమితి ఉండాలో ఆ నియమం పూర్తిగా పాటించబడింది. అందుకే అన్నీ ప్రధాన పాత్రలే. ఆ పాత్రల అనుసంధానకర్త శ్రీకృష్ణుడు. ఇంత కథ నడిపించే మూల సూత్రధారికి ఎంత ఆలోచన, వివేచన, చాతుర్యం ఉండాలో అవన్నీ మాయాబజారు కృష్ణుడిలో అతి నిశ్శబ్ధంగా, కేవలం ఒక్క ధీర గంభీరమైన చిరునవ్వు చాటులో కనిపిస్తాయి.

కథ ప్రారంభంలోనే బాలుడైన అభిమన్యుని ధనుర్విద్యాకౌశలాన్ని బలరాముడు మెచ్చుకున్నప్పుడు ఉత్తర కథకు నాందిగా శ్రీకృష్ణుడు కల్పించుకుని "ఇంత వీర పుత్రుణ్ణి కన్నందుకు అన్నగారు ఏం వరం ఇస్తారో అడుగు చెల్లీ!" అని తన రాజకీయ చతురతను ప్రదర్శిస్తాడు. ఉత్తర కథకు అంకురార్పణం చేస్తాడు. ఈ అంకురార్పణ అంతా చిన్న చిరునవ్వుతో, చక్కటి మంద్రస్వరంతో, ఏ మాత్రం చెక్కుచెదరని భంగిమతో, ఒకే కొనకంటి చిరునవ్వుతో రామారావుగారు సాధించారు. చాతుర్యాన్ని లాలిత్యంతో కప్పేస్తాడు. పెదవులను కదిలించటంలో తన మనసులోని భావాన్ని బయటకు కనబడనీయకుండా ప్రదర్శించటం ఆంగిక భాషలో గొప్ప అభినయం. "సందేహిస్తున్నావా?" అని తానే ఆమె చేతినందించి బలరాముడి చేత మాట ఇప్పించటం చక్కని చాతుర్యం. భావాన్ని భాషలోనే కాదు, ముఖ కవళికల్లో ప్రదర్శించి ఆ మూర్తిని స్పష్టీకరించటం గొప్ప అభినయం. 1973లో భారతదేశ పర్యటనకు వచ్చిన బ్రిటిష్ థియేటర్ డైరెక్టరు రామారావుగారి చిత్రాలు కొన్నిటిని చూసి "ప్రపంచ నటులకు గౌరవం తెచ్చిన మహానటుడు యన్.టి.రామారావు" అని అభినందించినట్లు రామారావుగారి మాటల వల్ల తెలియవచ్చింది. తరువాత కథలో మయసభ కేవలం చిత్ర రూపంలోనే చూపిస్తారు. రాజసూయ యాగం విజయవంతమైనట్లు అమూల్యమైన కానుకలెన్నింటిలో తెచ్చి ఇస్తూ కృష్ణుడు బలరాముడితో అంటాడు. వాటిలో ప్రధానమైనవి ధర్మపీఠం, ప్రియదర్శిని పెట్టె. ఆ పెట్టెలో ఇష్ట దర్శనం జరుగుతుందని అందరికీ పరీక్ష పెట్టమంటాడు. బలరాముడికి అందులో దుర్యోధనుడు కనిపిస్తే, రేవతికి ధనరాసులు కనిపిస్తాయి. శశిరేఖకు అభిమన్యుడు కనిపిస్తాడు. ఇక చివరగా అందరూ శ్రీ కృష్ణుని చూడమని ఒత్తిడి చేస్తారు. "నాకెవరు కనిపించినా మీరు ఆశ్చర్యపోవద్దని" చెబుతూ అందులోకి చూస్తాడు. వికటాట్టహాసం చేస్తూ అందులో శకుని కనిపించగానే అందరూ ఆశ్చర్యపోతారు. సరిగ్గా అప్పుడే అక్కడ ద్యూత కథ జరిగింది. ఈ సన్నివేశం దర్శకుడి ప్రతిభకు తార్కాణం. పాత్రల స్వభావాలను ఒక చిన్న పెట్టెలో ప్రదర్శించటం అద్భుతమైన మేధాశక్తి. అలాగే పెట్టెలో చూస్తూ శశిరేఖ, అభిమన్యుల పాటలు పాడుకుంటారు. 'నీవేనా నను తలచినది' అని పాట చివరిలో చిన్న ముగింపు దర్శకుడి చక్కటి జాగ్రత్తను తెలియజేస్తుంది శశిరేఖ పెట్టెమూసి మళ్ళీ తెరవగానే వెళ్ళిపోతున్న అభిమన్యుడు మళ్ళీ తిరిగిరావటం మర్చిపోలేని దృశ్యం.

అలాగే ఒక సన్నివేశంలో ఒక ప్రత్యేక అభినయం గమనార్హం. అది శకుని దర్శనంతో కృష్ణుడిలో కలిగే మార్పు. శ్రీకృష్ణుని లీలామానుష స్వభావాన్ని ధ్వనింపచేయగలగటం. దాన్ని రామారావుగారు సునాయాసంగా ఓ చిత్రమైన రీతిలో సాధిస్తారు. పెదాలపై చిరునవ్వు చెరగదు. కళ్ళల్లో మాత్రం శకునిని చూడటం చేతనే తీవ్రత చేత మానుషత ఏకకాలంలో ఇక్కడ ఇలా సాధిస్తారాయన. ఇక్కడ కథ కల్పితమే కావచ్చు. కానీ ఈ సన్నివేశం చేత భూత, వర్తమాన, భవిష్యత్తులను దర్శించగలిగిన దార్శనికవేత్తగా శ్రీ కృష్ణపాత్రను చిత్రీకరించారు. భారత యుద్ధానికి నాంది శకుని దర్శనం. దాన్నే అలా ప్రతీకాత్మకంగా చూపించారు - "ప్రియులెవరో, అప్రియులెవరో నాకే తెలియదనటం'లో తన సాక్షీభూతమైన దైవత్వాన్ని కూడా స్ఫుటీకరించాలి. సంభాషణ పలికే తీరులో ధీర లాలిత్యం. ఆ భావస్ఫూర్తికోసం గొంతును మార్చే తీరు ప్రశంసనీయం. రామారావుగారి కృష్ణ పాత్ర అంటే లీలామానుష విగ్రహాన్ని దర్శించటమే. ఆ పాత్ర వారిపై ఎంతగా ఆవహించిందంటే వాస్తవ జీవితంలో కూడా అదే గంభీరత్వం, ఆచితూచి మాట్లాడటం అలవాటయింది.

మాయాజూదంలో పాండవులు రాజ్యలక్ష్మిని పోగొట్టుకుని అడవుల పాలవుతారు. సుభద్ర నిస్సహాయస్థితిలో కొడుకుని వెంటబెట్టుకుని పుట్టింటికి వస్తుంది. ధనాభిలాష ఉన్న రేవతి, శిష్య వాత్సల్యంతో బలరాముడు దుర్యోధనుడి కొడుకు లక్ష్మణ కుమారుడితో శశిరేఖ, వివాహం నిర్ణయించినప్పుడు కృష్ణుడే మాత్రం తొందరపడలేదు. ఇక్కడనుండే కృష్ణుడు నాటకం మొదలవుతుంది. ఏ మాత్రం తొట్రుపాటుగానీ, ఆవేశాన్ని గానీ ప్రదర్శించడు. ముఖాన చిరునవ్వు చెరగదు. మాటిచ్చి తప్పుతారేమని ఒక్కమాట అడగడు. ఏడుస్తున్న చెల్లిని ఓదార్చడు. పైగా ఆమె అభిమానాన్ని రెచ్చగొట్టి "వీరపత్నివి - వీరమాతవు. ఇంత బేలవవుతావనుకోలేదు. అన్నగారి భావం తెలిసిపోయిందిగా. ఇక్కడ నీ మొరాలించే వాళ్ళు లేరు. ఇక నీ దిక్కున్న చోటికి వెళ్ళొచ్చు" - అంటాడు. మొదటి వాక్యంలో కొంతలాలన, నిష్ఠూరం ఉంటుంది. చివరలో చాలా కఠినంగా క్షాత్రపౌరుషాన్ని ఉసిగొల్పేటట్లు మాట్లాడతాడు. అప్పటికే ఉత్తర రంగం ఆయన సిద్ధం చేసారు. వాక్యానికి ఉన్న అర్థభేదం, భావభేదాన్ని అభినయంలో అన్వయించుకుని రసోచిత పోషణకు పూర్తి న్యాయం కలిగించారు. భావగర్భితమైన వ్యంగ్యానికి ధ్వనివిన్యాసంలో మంచిస్థానం దొరికింది.

శశిరేఖా లక్ష్మణ కుమారుల కళ్యాణానికి లగ్నం నిర్ణయించేటప్పుడు చిరు హాస్యం లాస్యం చేస్తుంది. అది దుర్ముహూర్తమని, కౌరవులు తొందరపడి అలాటి దాన్ని ఎంచుకుంటున్నారని తెలిసినా తమ జ్యోతిష్కులు దాన్ని కాదంటున్నా "అన్నయ్యా! వారి తొందరే మన తొందరానూ. నేనూ ఈ లగ్నాన్నే సమర్థిస్తున్నాను. కాలం చాలదనుకుంటే తప్పు" అని వ్యంగ్యమా? సమర్థనా? తెలియరాని విలక్షణ రీతిలో అంటారు. చివరి వాక్యం పలికేటప్పుడు హాస్యవ్యంగ్యాలు మిళితమై ఉంటాయి. ఈ తేల్చి పలకటంలో అభినయ విశేషం కాకలు తీరింది. ముఖంలో లీలగా కొంటెతనం, చెయ్యి కదలికలో తల ఊపటంలోని కదలికల ద్వారానే అవతలి వారిని తెలివితక్కువ వాళ్ళను చేయటం కనిపిస్తుంది. బహుశా నటనంటే అదేనేమో. ఏ వాక్యానికి గొంతు తగ్గించి మాట్లాడాలో, ఎక్కడ పెంచితే భావ గాంభీర్యం వస్తుందో అది వారికి బాగా తెలుసు.

అలాగే ఘటోత్కచుడు శశిరేఖను ఎత్తుకునిపోవడానికి ద్వారకకు వచ్చి దిక్కుతోచని స్థితిలో పడ్డప్పటి నటన కూడా వారి చాతుర్యానికి మరో మచ్చుతునక. ఘటోత్కచునికి శశిరేఖ ఎలా ఉంటుందో తెలియదు. గుర్తించలేక వెతుకుతుంటే శ్రీకృష్ణుడు ముసలి బ్రాహ్మణుడుగా దర్శనమిస్తాడు. అక్కడ ఆయన పాడే తత్త్వం, ముందు రాబోయే కథకు చక్కటి ప్రతీక. "చిన చేపను పెదచేప, చినమాయను పెనుమాయ. ఇటు స్వాహా - అటు స్వాహా!" అని మాయాతత్త్వాన్ని ప్రభోదిస్తాడు. కృష్ణుడు పెద్ద మాయ అయితే ఘటోత్కచుడు చిన్న మాయ. ప్రపంచమే మాయా సమ్మోహనంలో నడుస్తూ ఉంటుంది. పాత్రధారులకు సూత్రధారి తానే అని దానర్థం. రామారావుగారి ప్రతి పౌరాణిక చిత్రంలో అడుగడుగున ఈ మాయల లీలా విశేషాన్ని మనం గమనిస్తాం. అలాగే కృష్ణ, ఘటోత్కచులిరువురికీ జరిగిన బల పరీక్షలో ఘటోత్కచుడు ఓడిపోయినప్పుడు రాక్షసబలం దైవబలం ముందు ఎందుకూ కొరగానిదని పరోక్షంగా నిరూపిస్తాడు. తర్వాత శశిరేఖను ఘటోత్కచుడితో పంపి - ఆ స్థానంలో ఘటోత్కచుని చేత మాయా శశిరేఖగా నాటకమాడించి చివరికి అందరిని అవమానపర్చి లక్ష్మణుడితో పెళ్ళిని రసాభాసం చేస్తాడు. ధర్మపీఠం ద్వారా శకుని చేత కౌరవుల కుటిలోపాయాలు ఎత్తుగడలు చెప్పించి బలరాముడికి వాస్తవాలు అర్థమయ్యేలా చేసి, కౌరవులపై క్రోధాన్ని కలిగిస్తాడు. అదే ముహూర్తానికి తానక్కడ కూడా ఉండి శశిరేఖా అభిమన్యుల వివాహం జరిపిస్తాడు. కథ ఆద్యంతము, ఆయన చిరునవ్వు చెరగకుండా సాగించిన మాయా నాటకం రక్తికట్టి శశిరేఖాభిమన్యుల పరిణయంతో సుఖాంతమవుతోంది. కృష్ణదేవుడి లీలావిలాసం మంగళంతో పరిసమాప్తమవుతుంది. మొదటిసారే అయినా పురాణ కథానాయకుని సమకాలంలో సజీవంగా సాక్షాత్కరింపచేసిన ఘనత రామారావుగారికీ చిత్రం ద్వారా దక్కింది.

వినాయకచవితి 1957

'మాయాబజారు' చిత్రం తరువాత కృష్ణ పాత్రలో స్థిరపడ్డ రామారావుగారు 1957లో నిర్మించబడ్డ 'వినాయకచవితి' చిత్రంలో మరోసారి కృష్ణుడిగా నటించారు. మాయాబజారు కృష్ణుడికి, వినాయక చవితి కృష్ణుడికి కొంత ఆహార్యం మార్పు కనిపిస్తుంది. బహుశా వైవిధ్యం చూపించాలనుకునే ఉద్దేశ్యం ఉండవచ్చు. శరీరాకృతిలో పెద్ద తేడాలేదు. అదే సౌకుమార్యాన్ని నిలుపుకున్నారు. కిరీటం నమూనా మార్చారు - మెళ్ళో పూసల పేరు కొత్తదనం చూపించింది. ఈ చిత్రమంతా చాలా ఉదాత్తమైన కృష్ణుడు కనిపిస్తాడు. తనవలన ద్వారకా నగరానికి వచ్చిన అపకీర్తిని పోగొట్టాలనే తాపత్రయంతో నగరాన్ని విడిచిపెట్టే సన్నివేశాన్ని అత్యంత కరుణ రసాత్మకంగా చిత్రీకరించారు. "ప్రభో మాధవా" గీతంలో భక్తితత్త్వం పెల్లుబికింది. ఇందులో శృంగార రసం పాలు తక్కువ. చవితినాడు పాలలో చందమామను చూసిన దోషం వల్ల కలిగిన అపవాదు నివారించుకోవటానికి శ్రీకృష్ణుడు శమంతకాన్ని సాధించటానికి కిష్కింధకు వెళ్ళినట్లు చూపించారు. కృష్ణుడు వెంట సత్రాజిత్తు, పరివారం కూడా వెళ్తారు. గుహలోకి వెళ్ళేముందు మళ్ళీ ఈ తిథినాటికి రాకపోతే వెనక్కు వెళ్ళిపోండి అని వారికి చెప్పి గుహలోకి ప్రవేశిస్తాడు. ఎందుకో మాయాబజారులో ఉన్నంత సౌందర్యం కనిపించలేదు. వేషధారణ మార్పువల్ల కావచ్చు. పాత్రలన్నింటిని సహజంగా చూపించారు. జాంబవతి ఒక పొట్టి పిల్లను చూపించటం, జాంబవంతుడు ఎలుగుబంటి రూపంలోనే ఉండటం వల్ల పురాణ సంప్రదాయానుసారణ. దానికి సంబంధించిన సహజత కనిపిస్తాయి. అనవసరమైన భేషజాలు లేక కథ మామూలుగా సాగిపోయింది. చాలా క్రొత్త సన్నివేశాలు చోటుచేసుకున్నాయి. సత్యభామ కృష్ణుడిని ఆరాధించటం, తండ్రి తన బంధువైన శతధన్వునికిచ్చి పెళ్ళి చేస్తానని మాటివ్వటం పూర్వరంగంగా ఉన్నాయి. ఆ తరువాత కథ గందరగోళంగా తయారైంది. కృష్ణుడు ద్వారకకు తిరిగి వచ్చేదాకా ఏవో సన్నివేశాలు నడిపించాలని సత్యభామను పిచ్చిదాన్ని చేయటం, అలిగిన శతధన్వుడు కృష్ణ విగ్రహాన్ని పగలకొడితే తిరిగి అతుక్కోవటం వంటి వాటితో కథను అనవసరంగా లాగారనిపిస్తుంది. రుక్మిణి దుఃఖం నారదుడు ప్రవేశించి ఇదంతా వినాయకచవితి ప్రభావం కనుక ఆ వ్రతాన్ని ఆచరించమని ఉపదేశిస్తాడు. రుక్మిణీదేవి వ్రతాన్ని ప్రారంభిస్తుంది. శమంతక మణికై కృష్ణుడు వెళ్ళగా గుహలో ద్వంద్వ యుద్ధం జరుగుతుంది. ఎన్నో పగళ్ళు, రాత్రులు గడుస్తాయి. అది సహజంగానే ఉంది. మూల కథను పోలి ఉంది. చివరకు జాంబవంతుడు అలసిపోయి, తను నిజమైన రామభక్తుడినైతే, కృష్ణుడి శిరస్సు వేయి ముక్కలవ్వాలని గద విసురుతాడు. అప్పుడు కృష్ణుడు రాముడిగా దర్శనమిస్తాడు. మొత్తం శ్రీరామ సభాదృశ్యమంతా తీసారు. ముఖంలో లేతదనం ఉన్నా ఎందుకో నటన పరిణతి అగుపించలేదు. ఇలాంటి సందర్భంలోనే చిత్రకథనంలో దర్శకుడి పాత్ర అర్థమవుతుంది. ప్రతిభావంతుడైన కె.వి.రెడ్డిగారి దర్శకత్వం మాయాబజారుకు అందడం వల్ల ఆయన భావనా బలాన్ని బట్టి కృష్ణుడి కంత నిండుదనం అమరిందని ద్యోతకమవుతుంది. ఆయన భావనను మించి పాత్రను ఆవిష్కరించడంలో రామారావుగారి అభినయ ప్రతిభ విదితమవుతుంది.

చివరకు శ్రీకృష్ణుడు రత్నాన్ని - కన్యారత్నాన్ని తీసుకుని విమానంలో బయలుదేరటం, దారిలో సత్యభామ ఆత్మహత్య ప్రయత్నం చూసి ఆమె దగ్గరకు రావటం - మళ్ళీ సత్రాజిత్తును కలసి శమంతకమణి నివ్వటం, కృష్ణుని అవమానించినందుకు సూర్యుడు సత్రాజిత్తును శపించటం జరుగుతుంది. పతాక సన్నివేశంలో సత్యాకృష్ణుల వివాహం జరిగేటప్పుడు, శతధన్వుడే వచ్చి సత్రాజిత్తును చంపివేస్తానని మీదకు రావడంతో శ్రీకృష్ణుడు తరిమి వానిని హతమార్చటంతో కథ ముగుస్తుంది. చిత్రానికి ముఖ్యమైన చక్కటి కథనబలం, దాన్ని తెరపై సమర్థవంతంగా సమకూర్చే దర్శకత్వం ఈ చిత్రంలో లోపించినందువల్ల, చిత్రం రక్తి కట్టటమటుంచి చిత్రంలోని కృష్ణపాత్రే అంతగా రాణించలేకపోయింది. రామారావు కృష్ణుడిగా మరోసారి అందంగా కనిపించాడన్నమాటే తప్ప, తన అభినయ శైలితో దాన్ని విశిష్టంగా చూపారనే మాటకు ఆస్కారం లేకపోయింది.

చవితి కథ భారతీయ సంప్రదాయంలో ప్రధానమైంది కనుక, భక్తి భావంతో ప్రజలు దాన్ని స్వీకరించారు. కేవలం కొన్ని నమ్మకాలను అడ్డం పెట్టుకుని ధీరోదాత్త నాయకుడిని బొమ్మలా ఉపయోగించారనిపించింది. ఇందులో శృంగారం రెండవ స్థానంలోకి వెళ్ళి

- వీరం ప్రధాన రసంగా భాసించింది. వీరత్వ ప్రదర్శనకు సంబంధించిన సన్నివేశాలను కూడా అంత పరిణతితో రూపొందించలేదు - కేవలం ఒక్క చిత్రశాలలో మాత్రమే వందరోజులాడినందువలన అది విజయవంతమైందో లేదో చెప్పలేం - ఆ విజయానికి 'మాయాబజారు కృష్ణుడి'ని ప్రజలు మర్చిపోలేకపోవటం ఒక ముఖ్యకారణం కావచ్చు.

దీపావళి

1960లో కమలాకర కామేశ్వరరావుగారి దర్శకత్వంలో, కె.గోపాలరావుగారు నిర్మించిన చిత్రం ఇది. మాయాబజారు విజయంతో చిత్ర పరిశ్రమలోనూ, ప్రేక్షకుల్లోను పౌరాణిక సినిమా వల్ల కొత్త అభిరుచి, ఆసక్తి పెరిగాయి గతంలో వచ్చిన సినిమాలకు, రామారావుగారిని పెట్టి తీసిన సినిమాలకు లాభాల విషయంలో అసలు పోలికే లేదు. దీపావళి చిత్రం వెలువడ్డానికి ముందు తమిళంలో 1957లో మాయాబజారు. 1958లో సంపూర్ణరామాయణం విడుదలై ఘనవిజయం సాధించి, ఆ పురాన పాత్రల్లో రామారావుగారి స్థాయిని మరింత పైకి తీసుకుని వెళ్ళాయి. దాంతో ప్రభావితుడై గోపాలరావుగారు, కమలాకర కామేశ్వరరావుగారి దర్శకత్వంలో దీపావళి చిత్రాన్ని నిర్మించారు.

ఇది 1960లో వెలువడింది. చిత్ర పరిశ్రమలో కమలాకర కామేశ్వరరావుగారి పౌరాణికాల్లో దాదాపు ఎక్కువ సినిమాలకు దర్శకత్వం వహించినవారే. దురదృష్టమేమిటంటే రామారావుగారు ముఖ్యమంత్రి అయ్యాక అనేకమంది ఆయన చేతిమీదుగా పురస్కారాలందుకున్నారు. కానీ కామేశ్వరరావుగారు మాత్రం ప్రభుత్వం నుండి ఏ గుర్తింపును పొందలేకపోయారు. ఇది అందరికీ పెద్ద ప్రశ్నగానే మిగిలిపోయింది. పౌరాణిక సినిమాలకీ, రామారావుగారెంత కృషిచేసారో, తనదంటూ ఒక శైలిని నిరూపించుకున్నారో, వాటి విజయాలకై, నిరూపణకై కామేశ్వరరావుగారు కూడా అంత కృషి చేశారు. తన జీవితమంతా పౌరాణిక సినిమాలకే వెచ్చించి ఏమీ మిగుల్చుకోని దురదృష్టవంతులాయన.

దీపావళి చిత్ర ప్రారంభంలోనే వీధినాటకంతో ప్రారంభమవుతుంది. ఆనాటి సమాజంపై యక్షగానాలు - వీధిభాగవతాలు వంటి జానపదకళల ప్రభావం ఇంకా ఉందనేది స్పష్టం. కథ మామూలే. విష్ణు మహాపురాణంలో కేవలం మూడు పుటలు విస్తరించి ఉన్న ఈ కథను పెంచి పద్దెనిమిది రీళ్ళు చిత్రంగా తీసి మెప్పించటం దర్శకుడి ప్రతిభకు తార్కాణం. ఆయన చిత్రకథాశక్తికి నిదర్శనం. అంతకంటే విశేషం. ఈ పురాణ కథ వ్యాసుడు వ్రాసింది కాదు పరాశరముని ప్రణీతమైన కథ. -

"భౌ మో యం నరకోనామ ప్రాగ్జ్యోతిష పురేశ్వరః
కరోతి సర్వ భూతానాముపణత మరియందమ"

భూమి కొడుకైన ఈ నరకుడు ప్రాగ్జ్యోతిషపురాధీశ్వరుడు. సర్వభూతాలకు చాలా బాధ కలిగిస్తున్నాడు. దేవసిద్ధుల, ధరణీనాథుల కన్యలను తీసుకునిపోయి తన ఇంట్లో బంధించాడు. మొత్తం 29 శ్లోకాల్లో మూలంలో పూర్తయిన ఈ కథకు విశేష ప్రతిపత్తి కలిగించారు. కామేశ్వరరావుగారు. మూలంలో దేవేంద్రుడు నరకాసురుని బాధలు శ్రీకృష్ణునికి చెప్పి తన తల్లి అదితి కుండలాలను కూడా తస్కరించాడని వానిని వధించి తన తల్లి బాధతోపాటు ఈ లోకాల బాధల్ని తొలగించమని వేడుకుంటాడు. కృష్ణుడు తన వాహనమైన గరుత్మంతుని అధిరోహించి సత్యభామతో సహా ప్రాగ్జోతిషపురానికి వెళ్ళి పంచ దుర్గాలను కూల్చి నరకాసురుని సంహరిస్తాడు. అదే తెలుగు భాగవతంలో సత్యభామ కృష్ణుని బ్రతిమిలాడి తానుకూడా యుద్ధానికి వెళ్ళినట్లు - భార్య ముచ్చట తీర్చటానికి కృష్ణుడు తీసుకెళ్ళినట్లు. ఆమె విల్లు చేబూని నరకాసురునితో యుద్ధం చేసినట్లు ఉంది. సత్యభామ యుద్ధ నైపుణ్యం వర్ణిస్తూ విశాలమైన ఆమె నేత్రాలతో నరకునివైపు చూసినప్పుడు ఒక చూపు - కృష్ణుని చూచినప్పుడు మరో భావం ఏకకాలంలో రెండు రసాలు ప్రతిబింబించాయని పోతన వ్రాసిన పద్యం లోక ప్రసిద్ధమైంది.

* * *

''పరజూచున్ పరుజూచు నొంపనలరింపన్ రోషరాగోదయా
విరత భ్రూకుటి మందహాసములతో వీరంబుశృంగారముల
బరగం గన్నుల కెంపు నొంపు పరగన్ జండాస్త్రసందోహమున్
సరసాలోక సమూహమున్ నెఱుపుచున్ జంద్రాస్యహేలాగతిన్

మూల పురాణానికి తెలుగు భాగవతానికి సంబంధంలేదు - విష్ణుపురాణంలో భూదేవి తన కుమారుని సంహరించినందుకు దుఃఖిస్తుంది. నరకుని, భగదత్తుని క్షమించి రాజ్యాభిషిక్తుని చేయమని అడిగి, అదితి కుండలాలు వైజయంతిమాల, మెచ్చి ఇస్తుంది. పోతన భాగవతంలో కథ కొంచెం మారినప్పటికి పెద్ద మార్పులు లేవు. భూదేవి సత్యభామగా జన్మించిందని మూలంలో లేదు. తెలుగులోనూ లేదు. ఈ కథ ఎక్కడనుంచి వచ్చిందో తెలియదు. కానీ దీపావళి చిత్రకథలో మూలకథను అనుసరిస్తూనే కొన్ని మార్పులు చేయడం జరిగింది.

నరకాసురుడు తపస్సు చేసి శివుని చేత వరాలు సంపాదిస్తాడు. నీ తల్లి భూదేవి చేతిలో తప్ప నీకు మరణం లేదని శివుడు వరమిస్తాడు. ఆ తర్వాత కూడా, అంతా కల్పిత కథలతో, కృష్ణుని మాయాజాలంతో చిత్రకథ నడుస్తుంది. నరకుడి మామ నాగదత్తుడు. అతని కుమార్తె వసుమతి. విష్ణుభక్తుడైన నాగదత్తుని నరకుడు బాధిస్తాడు. కానీ ఆయన కుమార్తెను ప్రేమించి మోసంతో పెండ్లాడతాడు. ప్రారంభంలోనే సత్యభామ స్వాతిశయంతో తనకు సాటి ఎవ్వరూ లేరని పాడుతుంది. అది ఆ పాత్రకు సమూలంగా లేదు. ఈ చిత్రంలో కృష్ణుని అభినయం కూడా అంత ప్రశంస పాత్రంగా లేదు. సాత్త్వికాభినయంలో 'గాఢత' స్ఫురించదు. ఒక స్పష్టమైన అనుభూతి ముద్ర కలగదు. 'మాయాబజారు' కృష్ణుడు ఈ కృష్ణునికి తేడా కొట్టొచ్చినట్టు కనిపిస్తుంది. తేడా తీసుకురావాలన్న ప్రయత్నం మంచిదే కానీ, ఆకారం అంత బాగా నప్పలేదు. మొదటి వేషమప్పుడు చక్కటి శరీర సౌష్టవం. ఉచితమైన ఆహార్యం. ధీర లలితంగా, అందంగా కనిపిస్తారు. దీపావళి చిత్రం నాటికి శరీరంలో కొంత మార్పు వచ్చింది. కొంచెం స్థూలదేహులుగా ఉన్నారు. దాన్ని అమరించుకునే లాగా ఆంగిక, ఆహార్యాలు లేకపోయాయి. అలంకరణ కూడా అంత కుదరలేదు. కిరీటం బాగా నప్పలేదు. మెళ్ళో లావుపాటి పూసలు చెవికి ధరించిన కుండలాలు కూడా తేడాను చూపిస్తాయేమో కాని, శోభను చూపించవు. మెళ్ళో ధరించిన మాల కూడా కృత్రిమంగా కనిపిస్తుంది. కేవలం మాయలు చూపటానికే పరిమితము అవుతాడు. ఇందులో అనవసర కథకే ప్రాధాన్యత అగుపిస్తుంది. నారదుడుకి పనేమీలేనట్లు అస్తమానూ ద్వారకలోనే తిరుగుతుంటాడు. కథానాయకుడికీ ప్రతినాయకుడికీ మధ్య నారదుడే వారధి - విష్ణుభక్తుల్ని చెరసాలలో పెట్టి బాధిస్తున్న నరకాసురుడి కాపలాభటుల చేత కృష్ణుడు హరినామ స్మరణ చేయించటం హాస్యస్ఫోరకంగా ఉంది. చిత్రంలో కృష్ణపాత్ర కంటే మిగిలిన పాత్రలకు ప్రాధాన్యత ఉన్నట్లు అనిపిస్తుంది. కృష్ణపాత్రకు కూడా మాయాబజారులో వలె ఉదాత్త గాంభీర్యం అగుపించదు. ఎస్.వి.రంగారావుగారి నరకపాత్ర చిత్రణలో కూడా నిండుదనం స్ఫురించదు.

నారదుడు సత్యభామను నిందించటం, రుక్మిణి భక్తిని పొగడటం, సత్యభామ వచ్చి నారదుడిని కృష్ణుని నిందించటం వంటిది మాములు కథే. నాగదత్తుడు కృష్ణుడి ఆశ్రయంలో ఉండగానే నరకాసురుడు బంధిస్తాడు. ఆ విషయమై శ్రీకృష్ణుడు సత్యభామ దగ్గర బాధపడతాడు. ఇంతలో నారదుడు వచ్చి మీరెందుకు కాపాడలేరంటే 'భూదేవికిచ్చిన మాట ప్రకారం నేను వధించను - సమయం వచ్చేవరకు నేనేం చెయ్యలేను' అంటాడు. అప్పుడు గతంలో వరాహావతారంలో ఉన్న శ్రీ మహావిష్ణువుకు - భూదేవికి నరకాసురుడు జన్మిస్తాడు. ఇతడు అమిత బలవంతుడౌతాడు. కానీ లోకకంటకుడౌతాడని శ్రీమహావిష్ణువు చెప్పడం, అయితే మీరతన్ని వధించకూడదని భూదేవి మాట తీసుకోవడం చూపడం జరుగుతుంది. కృష్ణుడు ఆ విషయం చెప్పి తన నిస్సహాయత వెల్లడిస్తాడు. ఈ సన్నివేశంలో

అభినయంగా, నాటకీయంగా సాగిపోయినట్లుంటుంది కానీ అనుభూతి గాఢతకు అవకాశం లేదు. దాన్ని మొదలు దర్శకుడు ఎలా భావిస్తాడో నటుడు అలా చిత్రీకరిస్తాడు. ఈ చిత్రంలో కేవలం సత్యభామ మాత్రమే నరకాసురుని చంపటానికి పుట్టిన భూదేవిగా చూపిస్తారు. మూలంలో ఎక్కడా లేని కథా సన్నివేశం, పైగా భూదేవే సత్యభామగా పుట్టినట్టు, శివుడిచ్చిన వరం తల్లి చేతిలో మాత్రమే మరణం అనే దానికి పోషకం. కథా సంవిధానానికి అనుసంధానంగా నడపబడింది. స్త్రీలకు ప్రాధాన్యత నిచ్చే ఒక కొత్త ప్రయోగాన్ని చేసారనిపిస్తుంది. సత్యభామ యుద్ధాన్ని ఓరకంటితో చూస్తూ ముసిముసిగా నవ్వుకోవటంలో కృష్ణుడు భార్యకిచ్చే విలువను ప్రస్తావించటమే కాదు, ఈ సన్నివేశంలో వారిది అభినయంగా అనిపించదు. వాస్తవంగా కనిపిస్తుంది. సరస శృంగార పురుషుడైన శ్రీకృష్ణుని జీవితంలో స్త్రీలకు ఎక్కువ ప్రాధాన్యత ఉంది. నరకాసురుని చెరలో ఉన్న పదహారువేలమంది కృష్ణుడినే భర్తగా వరించారంటే స్త్రీలను ఆకర్షించే అద్భుతమైన సమ్మోహన శక్తి చిన్నతనం నుండి కృష్ణుడు సొంతం అనుకోవాలి. స్త్రీలను అతడు లాలించే విధానమే వేరు. ప్రణయ శృంగారంలో అవమానం నుండి రక్షించిన మహనీయుడు. అందులో కొన్ని అంశాలు రామారావుగారిలో కూడా కనిపిస్తాయి. ఆస్తిలో సమాన హక్కులు కల్పించి ఆడపడుచుల గౌరవం సంస్కారం వారిది. అందువల్లనేమో ఈ కృష్ణపాత్రలో రామారావుగారు అభినయించటం కాదు. అందులో జీవించటం జరిగింది. సుకుమార సుందరభావం ప్రస్ఫుటీకరించటంలో ఎన్.టి.రామారావుగారు అద్వితీయంగా సఫలమవుతారు. ఒక విధంగా మాయాబజారు కృష్ణుడికి, దీపావళి కృష్ణుడికి చాలా వైరుధ్యమున్నప్పటికి ఈ చిత్రం కూడా విజయవంతమైంది. ఒక్క థియేటర్‌లో వందరోజులాడి శతదినోత్సవం చేసుకుంది. ఎన్.టి.రామారావుగారి ఆశయం మాత్రం నెరవేరింది. ఒకే పాత్ర భిన్న సినిమాల్లో నటించేప్పుడు పాత్రకు పాత్రకు మధ్య వైరుధ్యం చూపించినప్పుడే నటనకు పరిపూర్ణత.

శ్రీ కృష్ణార్జున యుద్ధం:

శ్రీ కె.వి.రెడ్డి నిర్మించి దర్శకత్వం వహించిన మరో మంచి చిత్రం 1963లో విడుదలైన శ్రీకృష్ణార్జున యుద్ధం. నారదుడి నారాయణ స్తోత్రంతో మొదలయ్యే ఈ చిత్రం చాలా సంచలనాన్ని కలిగించింది. ఒక థియేటర్‌లో వందరోజులాడింది. సామాన్యజనంలో బావాబావమరదుల మధ్య అనుబంధాన్ని పెంచిందనటంలో సందేహంలేదు. అన్నిటికంటే ముఖ్యం నాటి అగ్రనటులిద్దరు మాయాబజారు, భూకైలాస్ సినిమాల్లో కలిసి నటించాక ఐదు సంవత్సరాలకు మళ్ళీ ఈ సినిమాలో నటించారు. మాయాబజారులో మేనమామ, మేనల్లుడిగా, భూకైలాస్‌లో నారద, రావణాసురులుగా, తాతా మనవళ్ళుగా నటించి, ఇద్దరూ ఉంటే చిత్రం గొప్ప విజయం సాధిస్తుందన్న కీర్తిని తెచ్చుకున్నారు. కె.వి.రెడ్డిగారు ఇద్దరితో తీసి సంచలనం చేయాలంటే 'కృష్ణార్జునుల యుద్ధం' కథే సరైనదిగా ఎన్నుకున్నారు. ఈ కథ మనకు భాగవతంలో కనిపించదు. రామాయణంలో యయాతి చరిత్రలాగానే ఈ గయోపాఖ్యానం కూడా వెతికిపట్టుకోవాల్సిన విషయమే. విశేషించి అవతార స్వరూపుడు తన భక్తుని మీదే తాను ఆగ్రహించటం మరో భక్తుడు తెలియక 'శరణు' ఇవ్వటం, చివరకు భక్తుడికీ, భగవంతుడికీ మధ్య యుద్ధం సంభవించటం, ఆ యుద్ధం వల్ల భక్తి యోగానికి సంబంధించిన ముఖ్య సందేశాన్ని అందించటం ఈ కథా సూత్రంలోని ముఖ్యాంశం.

ఒక తమాషా ఉంది. రామారావుగారికంటే అక్కినేని నాగేశ్వరరావుగారు చిత్రరంగంలో ముందుగా వచ్చినవారు. ఆయన కీలుగుర్రం సినిమా తర్వాతే రామారావుగారు చిత్రరంగ ప్రవేశం చేశారు. అందువలన తాను 'సీనియర్'ననే భావం వారిలో ఉండేది. ఇద్దరినీ కలిపి సినిమా తీయవలసి వచ్చినపుడు వాళ్ళ పేర్లు తెరమీద చూపించే విషయంలో నిర్మాతలకు, దర్శకులకు పెద్ద తలనొప్పి, ఎందుకంటే నాగేశ్వరరావుగారు సీనియర్ నటులైనా, రామారావుగారు ఆ చిరకాలంలోనే ఒక సంచలాన్ని సృష్టించారు. వారి పేరిట వసూళ్ళు విపరీతంగా ఉన్నాయి. పైపెచ్చు చిత్రకథలో ప్రాధాన్యం కృష్ణునిదే అందుకే ఎవరి పేరు ముందు చూపించినా మరో నటుడికి అది అవమానమే అవుతుంది.

‘భూకైలాస్‘ సినిమాలో పేర్లు పక్కపక్కన చూపించారు. శ్రీకృష్ణార్జున యుద్ధంలో ఇద్దరు నటుల ముఖాలు చూపించి పేర్లు వేయలేదు. అది సూక్ష్మంగా పరిశీలిస్తే తప్ప ఆ వివాదం అర్థంకాదు. నిజానికి ఈ చిత్రంలో ఇదరూ నటనలో పోటీపడ్డారేమో కానీ, రూపంలో గొంతులో, వాచికంలో అంతరం కొట్టొచ్చినట్టు కనిపిస్తుంది. ”ఆయన ప్రక్కన నటించేప్పుడు నేను గిల్టీగా ఫీలయ్యేవాడిని. అంత పర్సనాలిటీ ఆ గొంతు గాంభీర్యం నాకు లేవని. అందుకే పురాణ పాత్రలు నాకు నప్పవని తెలుసుకున్నాను” - అని ఒకసారి నాగేశ్వరరావుగారు స్వయంగా చెప్పారు. నిజంగానే రామారావుగారి నిండుదనం ముందు అర్జునుడిగా నటించిన అక్కినేనిగారు పీలగా కనిపించారు. గొంతు చాలా బలహీనంగా వీరత్వాన్ని పలకాల్సిన చోట కూడా తేలిపోతున్నట్లుంటుంది.

ఈ చిత్రంలోకి వచ్చేసరికి రామారావుగారి నటనలో ఒక పరిణతి కన్పిస్తుంది. అయితే తమిళ చిత్రం ‘కర్ణ‘ కోసం పెంచుకున్న శరీరపు లావు ఇందులో కూడా కనిపిస్తుంది. అయినప్పటికి పరిపూర్ణమైన నటన చూడగలుగుతాం. ఒక విధంగా కర్ణ సినిమా చూసిన కళ్ళకు ఈ చిత్రం రిలీఫ్‌గా అనిపిస్తుంది. అడుగడుగున గడుసుదనంతో బలరాముడిని అమాయకుడిగా ఆడించటం చాలా సరదాగా ఉంటుంది. తెరమొత్తం నిండుగా, ధాటిగా కనిపించేది ఈ చిత్రంలోనే -

తెలుగునాట బావాబావమరదుల అనుబంధానికి హాస్యానికి కొరతలేదు. అది సామాన్య జనుల్లో మరీ ఎక్కువ. పరాచికాలతో ఆత్మీయతతో ఒకళ్ళకొకళ్ళు అనురాగాన్ని ఇచ్చిపుచ్చుకుంటారు. తనకంటే కూడా తన చెల్లెలి భర్తకోసం ఏదయినా చేస్తుంటాడు ”కృష్ణార్జున యుద్ధం”లో. అవటానికి పురాణపాత్రలే అయినా అందులో ప్రతిబింబించింది పూర్తి తెలుగు నాటసంప్రదాయ సౌందర్యమే. మరపురాని అనుబంధాన్ని మరచిపోలేని సంఘటనలతో చిత్రీకరించి తెలుగువాడి గుండె తలుపులు తెరచి మరీలోన ప్రవేశించింది.

ఎత్తుగడలోనే శ్రీకృష్ణుడు అర్జునుడిని కీర్తిస్తాడు. నరనారాయణుల అవతారాల్లో తాను నారాయణుడైతే అర్జునుడే నరుడని తమ అనుబంధం జన్మజన్మల సంబంధమని చెబుతాడు. పురాణ ప్రసిద్ధమైన నరనారాయణత్వాన్ని ఈ సినిమాలో అడుగడుగునా కనపడేటట్లు దర్శకుడు చిత్రీకరించాడు.

బ్రహ్మదర్శనం కోసం పోతున్న గయుడిని నారదుడు ఆకాశమార్గంలో కలుస్తాడు. ద్వారకలో ఉన్న శ్రీ కృష్ణలీలలు, అద్భుతమని ఆయనను దర్శించటానికి వెళ్తున్నానని చెప్పిన నారదుడితో తాను కూడా కృష్ణభక్తుడ్తినని తిరుగుప్రయాణంలో ఆ మహాత్ముని దర్శిస్తానని గంధర్వరాజు గయుడు చెప్పటంతో కథ మొదలవుతుంది. తెలుగునాట చిలకమర్తి గయోపాఖ్యాన నాటకానికి అత్యంత ప్రజాదరణ ఉంది. ఆ రోజుల్లో లక్షపతులు అమ్ముడుపోయిన నాటకం అది. తరువాత తిరుపతి వేంకట కవుల పాండవోద్యోగ పర్వాలవల్ల ప్రజల మనసుల్లో పురాణాలపట్ల మరింత అభిమానం పెరిగిపోయింది.

సృష్టిపూర్వం నుండి నరనారాయణ సంబంధం విడదీయరానిది. ఆ అభేదతత్వాన్ని చిత్రం చివరవరకు పోషించుకురావడం విశేషం. ఇందులో రామారావుగారి కృష్ణుడి నటన అద్భుతంగా ఉంది. ఉచితమైన ఆహార్యం. అభినయం అడుగడుగునా ఆకట్టుకుంటుంది.

అంతఃపురంలో రుక్మిణి సుభద్రకు తగిన వరుడెవరని అడిగినప్పుడు నారదముని సమక్షంలో కృష్ణుడంటాడు - ”నరనారాయణ అవతారాల్లో నరుడైన అర్జునుడే తగినవాడని” అర్జునుడిని కీర్తిస్తాడు. ఆ మాట చెప్పేటప్పుడు తమ జన్మజన్మల అనుబంధాన్ని అంతర్ దృష్టితో చూస్తున్నట్లే కనబరిచిన భంగిమ ‘యోగీశ్వరేశ్వర కృష్ణ‘ అన్నమాటకు సహజంగా అమరింది.

నారదుడు పారిజాతం తెచ్చి కృష్ణుడికిస్తాడు. గత్యంతరంలేక కృష్ణుడు రుక్మిణికిస్తాడు. ఈ సినిమాలో రుక్మిణి సత్యభామలిద్దరు కృష్ణుడి పక్కన సరిపోలేదనే చెప్పుకోవాలి. సత్యభామగా ఎస్.వరలక్ష్మి, రుక్మిణిగా జూనియర్ శ్రీరంజని నటించారు. కానీ మెప్పించలేదు. కథ మామూలే, నారదుడు రుక్మిణిని పొగడటం సత్య అహంకారాన్ని నిందించటంతో చెలికత్తె ఆమెకు చాడీలు చెబుతుంది. ఆమె అలక

గృహానికెళ్తుంది. ఈ దృశ్యాన్ని కృష్ణతులాభారంలో చాలా ప్రాధాన్యత ఇచ్చి తీసారు. కానీ ఈ చిత్రంలో సత్యభామకుండవలసిన నాజుకుతనం, వయ్యారం ఎక్కడా కనిపించలేదు. కృష్ణుడు బ్రతిమిలాడటం కూడా అసహజంగా అనిపిస్తుంది. ఇక్కడ రామారావుగారి నటన కూడా కొంత కృత్రిమంగానే కనిపించింది. ‘అలిగితి వా సఖీ! ప్రియ అలకమానవా...‘ పాటలో ఘంటసాలగారి గొంతులో స్వరమాధుర్యం కొత్త సొగసులు పోయింది. ఈ సన్నివేశంలో నటనే పేలవంగా ఉందనుకుంటే దర్శకుడు ఒక ముఖ్యమైన ఔచిత్యాన్ని మర్చిపోవటం మరింత బాధాకరంగా ఉంది. ‘పారిజాతపహరణం‘లో కూడా సత్యభామ పశ్చాతాపాన్ని ప్రకటించింది. కానీ ఈ చిత్రంలో దేవదేవుడైన కృష్ణుడికి ఇష్టమైన ఇల్లాలే కావచ్చు. అలక సమయంలో భర్తను తన్నటం అది శృంగారంలో ఒక భాగంగానే స్వీకరించవచ్చు. కానీ సతీ ధర్మాన్ని మరచి, భర్త గౌరవాన్ని మన్నించక తనకాలుతో కిరీటాన్ని తన్నిన తరువాతనైనా ఆమె కొంచెం కూడా బాధపడదు. ఈ సన్నివేశం కథకు అతికించినట్టుంది. పూర్తిగా ఇద్దరికి భావమగ్నత (ఇన్‌వాల్వ్‌మెంట్) కనిపించదు. స్టేజీపై నటించినట్టే సాగిపోతుంది. కె.వి.రెడ్డిగారి దర్శకత్వంలో ఇలాటి తీర్పుండడం కొంత ఆశ్చర్యమే. తరువాత బలరాముడు కృష్ణుని పిలిపించి సుభద్రను దుర్యోధనుడికిచ్చి పెళ్ళి చేస్తానని చెబుతాడు. రేవతి కలిపించుకుని సుభద్ర అర్జునుని వరించిందని చెబుతుంది. బలరాముడు ఆ మాటలు పట్టించుకోక‘ దుర్యోధనుడు భావిసామ్రాట్టు స్వతంత్రుడు, అర్జునుడు అన్నచాటు వాడు, రాజు కాలేడు. అట్టి అస్వతంత్రునికి ఎలా ఇస్తామ‘న్నప్పుడు, తనకు కలిగిన బాధను కృష్ణుడు పైకి కనిపించనివ్వకుండా కళ్ళు మూసుకుంటాడు. ఇక్కడి అభినయం రామారావుగారి సామర్ధ్యానికి మరో ఉదాహరణ. నోరు తెరచి ఒకమాట ఎదురు చెప్పడు, కానీ ఏడుస్తున్న చెల్లెలిని ఓదారుస్తూ - "సుభద్రా! అర్జునుడికీ నీకూ కళ్యాణం జరిపించే బాధ్యత నాది. వీర సోదరివేకాదు - వీరపత్నివి. వీరమాతవు అవుతావు. అవుతావు నమ్మ" అంటాడు. ఇది భావి కథా సూచకంగా సాగిన మాట.

తీర్థయాత్రలో ఉన్న అర్జునుడు సన్యాసి వేషంలో రైవతాద్రికి చేరుకుంటాడు. ఈ కథకిమూలం భాగవతం. పోతనగారు 6,7 పద్యాల్లో సుభద్రార్జునుల పరిణయ వృత్తాంతాన్ని క్లుప్తంగా చెప్పారు.

"సుభద్రా దర్శనోత్సాహంబు దనమనంబున సందడి గొనంద్రిదండి. వేషంబు ధరియించి ద్వారకాపురంబునకుం జనుదెంచి" అంటూ 6,7 పద్యాల్లో సుభద్రార్జునుల పరిణయాన్ని క్లుప్తంగా వర్ణించారు.

మాయా సన్యాసి కృష్ణుడి ప్రోద్బలంతో నాటకం ఆడుతుంటాడు. బలరాముడు తన మందిరానికి తెచ్చి సుభద్రను పరిచర్యలకు నియోగిస్తాడు. కృష్ణుడు సన్యాసితో "మీ వంటి నిర్వికార నిరాభావ. నిర్వికల్ప నిర్మజనులను సేవించటమే ధర్మం - అంటూనే అన్నగారితో పెళ్ళికాని పిల్లను ఆయన సేవలో ఉంచటం ధర్మమా" అని తన నాటకాన్ని ప్రారంభిస్తాడు. కళ్ళల్లో లీలగా కొంటెతనం తొంగిచూస్తుంటుంది. అమాయకంగా ముఖాన్ని పెట్టడంతో చాతుర్యంగా పనులు సాధించుకునే కృష్ణతత్త్వాన్ని ఔపోసన పట్టినట్టే అనిపిస్తుంది. ఒకవిధంగా చెప్పాలంటే ప్రజలు అసలు పురాణ కృష్ణుడెలా ఉంటాడనే విషయమే మర్చిపోయారు. రామారావుగారు చెప్పిందే వేదం. చేసిందే వాస్తవం. అనేంతగా కృష్ణ పాత్ర చొచ్చుకుని పోయింది. కొంటె చూపులు, అందమైన చిరునవ్వులు, సరసశృంగారం, వీర గంభీరం, చక్కని రాజకీయ ఎత్తుగడలు, మనోహర రూపం వెరసి ఇవన్నీ కృష్ణుడైతే ఆ కృష్ణుడు మాత్రం పూర్తిగా రామారావుగారే. ఆశ్చర్యకరంగా ఇద్దరి మరణం కూడా 74 ఏళ్ళకే సంభవించటం, ఆలోచింపతగిన విషయమే. కృష్ణుడెన్ని హొయలు చూపించాడో రామారావుగారి నటన ద్వారానే చూస్తాము. మురళి చేత ధరించే తీరు. గమనపు సౌరు, తామర కన్నులచారు, ఇవన్నీ రామారావుగారి సొంతం. బంగారం ఛాయ దేహమైనప్పటికీ నీల మేఘపు రంగు కూడా ఆయనకు సరిగ్గా సరిపోయింది. మేకప్పు విషయంలో అతి జాగ్రత్తలు తీసుకునేవారు. లోహపు కిరీటం ధరించటం వలన కూడా పాత్రలోని సహజత్వానికి నిండుదనం సమకూరింది. కౌస్తుభం, మకర కుండలాలు, తలపై నెమలి పింఛం.. అన్నిటిని మించి వారి పంచెకట్టుతీరు అద్భుతం. ఏ డ్రస్ కయినా నప్పే శరీర సౌష్టవం

కలిగివుండటం వారి అదృష్టం. నిజానికి కృష్ణుడికి మూస ఈ కృష్ణుడు. నమూనా చిత్రం. అర్జునుడితో చెప్పిన మాటల్లో కృష్ణతత్త్వం బాగా తెలుస్తుంది. "సంగ్రామంలో కంటే శృంగారంలో జయించటం చాలా కష్టం" అన్నప్పుడు కళ్ళలో నిజంగానే ఆ శృంగారభావాన్ని చూపించి ఆ రసానికి ఉద్దీపన కలిగిస్తాడు. అది అందరికీ నటించటం సాధ్యపడదు. సోగకళ్ళల్లో సొగసు చూపులు, శృంగార రసదీపికలే. అవే కళ్ళల్లో ఎప్పుడూ సడలని గాంభీర్యం, నిశ్చలత్వం కూడా కృష్ణపాత్రకు న్యాయం కలిగించాయి.

బలరాముడు కృష్ణుడికి తెలియకుండా సుభద్ర, దుర్యోధనుల పెళ్ళికి ముహూర్తం పెట్టమంటాడు. అదీ మాయాయతిరూపంలో అర్జునుడి స్థానంలో కూర్చున్న కృష్ణుడితోనే. ఇక్కడా అనౌచిత్యమే - చిన్నతనంనుండీ శ్రీ కృష్ణతత్త్వం తెలిసినవాడు బలరాముడు. ఆయనకు తెలియంది కన్నుగప్పేది ఏముంది ప్రపంచంలో - కేవలం కథ నడవటం కోసమో - హాస్యరసాన్ని పోషించటానికో తప్ప చాలా నవ్వు పుట్టిస్తుంది. అడుగడుగున బలరాముడి అమాయకత్వం, కృష్ణుడి కపటనాటకం చాలా సరదాగా సాగిపోతుంది. తనుపెట్టిన ముహూర్తానికే తన ఇంట సుభద్రార్జునుల పెళ్ళి జరిపిస్తాడు కృష్ణుడు. అదే సమయంలో అన్నతో పాచికలాడుతుంటాడు. ఇక్కడ భగవంతుడి లీలా విశేషం గోచరమవుతుంది. ప్రతీకప్రాయంగా - ‘అన్నగారూ మీ పావు చిక్కుబడిందని చెప్తాడు‘, ‘మంగళవాయిద్యాలు ఏమిటి తమ్ముడూ?‘ అంటే - ‘ఏముంది అన్నయ్యా రుక్మిణి బొమ్మల పెళ్ళిళ్ళు చేస్తుంటుంది‘ అనటంలో చాలా సహజమైన వాగాభినయం. సత్యం చెప్పటం దైవ లక్షణం. ఔచిత్యానికి భంగంలేని మర్యాదపూర్వకమైన సన్నివేశ చిత్రణ జరిగింది. కృష్ణార్జునులు పక్క పక్కన నడుస్తుంటే అర్జునుడి బలహీనత కొట్టొచ్చినట్టు కనిపిస్తుంది. కిరీటం ధరించిన అక్కినేని ముఖం, ఇబ్బందిగానే ఉంటుంది. ఆరడుగుల అందగాడి పక్కన ఆ లోటు తెలుస్తూనే ఉంటుంది. అదే సాంఘిక సినిమాలో ఒకరినొకరు నువ్వా - నేనా అన్నట్లుంటారు.

ఎంతోమంది పురాణపాత్రలు ధరించి ప్రజల మెప్పుపొంది ఉండవచ్చు. శభాష్ని చప్పట్లు కొట్టించుకుని ఉండవచ్చు. కానీ రామారావుగారికి మల్లే పటం కట్టి పూజలందుకోలేదు. దేవాలయాలు కట్టి దీప, ధూపసేవలు చేయించుకోలేదు. అది వారొక్కరికే చెల్లింది.

మిగిలిన చిత్రాలకంటే "కృష్ణార్జున యుద్ధం"లోని కృష్ణుడు ఒక వెరైటీ ఉంది. అన్నిటిలో ధీరగంభీరుడుగా అచంచల మనస్కుడుగా, రాగద్వేషాలకతీతమైన కృష్ణ స్థితిని చూస్తాము. కానీ భిన్నమైన నటనలో శ్రీకృష్ణుడిని చూడాలంటే తప్పక ఈ సినిమా చూడాలి.

* * *

ఖాండవ దహనం తర్వాత అపూర్వాయుధాలు అగ్నిదేవుడి వలన పొంది కృష్ణుడు ద్వారకకు వెళుతూ సంధ్యాసమయమైనందువలన సూర్యుడికి అర్ఘ్యం విడుస్తుంటాయి. ఆ సమయంలో గంధర్వరాజు గయుడు బ్రహ్మసందర్శనంతో అహంకార చిత్తుడై మధుపానమత్తుడై స్త్రీలతో సరస సంభాషణలు చేస్తూ ఒళ్ళెరుగక నోటిలో వున్న తమలపాకు తమ్మిని కృష్ణుని దోసిలిలో పడేటట్లు ఉమ్ముతాడు. దాంతో కోపోద్రిక్తుడైన కృష్ణుడు - "హే సూర్యదేవా! నీవు కర్మసాక్షివి. ఈ అపరాధం చేసిన ఆ దుర్మదాంధుడెవరు?" అని ప్రశ్నిస్తాడు. రౌద్రరసం యన్.టి.ఆర్.గారి కళ్ళల్లో చెక్కిళ్ళల్లో జాలువారింది.

"ఆ దురదృష్టవంతుడు గయుడనే గంధర్వుడని" సూర్యుడు చెబుతాడు. కృష్ణుడు అతని శిరసు త్రుంచుతానని ప్రతిన చేస్తాడు. ఆకాశవాణి ద్వారా విషయం తెలిసిన గయుడు ప్రాణభయంతో బ్రహ్మలోకం వెళ్తాడు. కైలాసపతిని ఆశ్రయిస్తాడు. వారందరు కృష్ణుడితో వైరం మంచిదికాదంటాడు. చివరకు నారదుడి సలహా మీద అర్జునుడిని ఆశ్రయిస్తాడు. విషయం తెలుసుకోకుండా అభయమిస్తాడు. తెలిసాక చాలా బాధపడతాడు. ఇక్కడ మరొక్కమారు నరనారాయణ శక్తి సామర్థ్యాలకొక పరీక్ష వచ్చింది. అప్పుడప్పుడు నరుడిలో తలెత్తే అహంకారాన్ని నారాయణుడు తొలగించి తనతో సమానంగా నడిపిస్తుంటాడు. ఆ సందేశమందించేదే ఈ చిత్రం. కానయితే

సుభద్రార్జునుల వివాహానికి సంబంధించిన ఈ కథకు ఆధారంలేని గయుడి వృత్తాంతానికి ముడిపెట్టడమే ఇందులో విశేషం - విషయం తెలుసుకున్న కృష్ణార్జునుల మధ్య వివాదం తలెత్తింది. చేసిన అవమానం కోసం కృష్ణుడు, ఇచ్చిన మాటకోసం అర్జునుడు పంతానికిపోతారు. ప్రగల్భాలాడతారు. చివరికు అక్రూరుడి సందేశం పంపిస్తాడు కృష్ణుడు. ఏవీ ఫలించలేదు - స్వయంగా సుభద్ర అన్నగారిని ఒప్పించటానికొస్తుంది. అర్జునుడే తన సమస్యను అర్థం చేసుకొమ్మని తనను పంపించాడని చెబుతుంది. 'నీపట్ల వినయవిధేయతలు అలాగే వున్నాయి అన్నయ్యా! ' అని సుభద్ర చెబుతుంది.

రామారావుగారి నటన ఇక్కడే చూడాలి. కృష్ణ స్వభావానికి భిన్నమైన రీతిలో ఆక్రోశం, ఉక్రోషం - ఆవేశం - ఆందోళన - పౌరుషం దెప్పి పొడవటం. చాలా సాధారణ మానవుడివలె, బావాబావమరదుల మధ్య తగువు వస్తే ఎలా ప్రవర్తిస్తారో అలా అంత సహజంగా ఆయన నటించారు.

"ఆ వినయ విధేయతలతోనే అర్జునుడు గయుడిని నాకివ్వనన్నాడా సుభద్రా?" అనే మాటలో వ్యంగ్యాన్ని పలికించటంలో చాలా స్వాభావికత చూపించారు. గయుడు చేసిన అపకారం కంటే అర్జునుడు నామాట తిరస్కరించాడే అని బాధపడుతున్నానంటూ కొంచెం బాధను మిళితం చేసిన తీరు అద్భుతం.

ఒకవైపు బలరాముడు రెచ్చగొడుతుంటాడు. క్లైమాక్స్ సన్నివేశం వరకు కృష్ణుడి మనస్సు మనకర్థంకాక ఈయనెందుకిలా ప్రవర్తిస్తున్నారు, క్షమాశీలియైన స్వామి స్వభావానికి భిన్నంగా ఇంత పట్టుదలకు పోతున్నారనిపిస్తుంది. అర్జునుడి వెంట పాండవులందరు నిలబడతారు. వాళ్ళ సమస్త ప్రాణమైన కృష్ణుడితో కయ్యానికి కూడా సిద్ధపడటం ఉత్తమ రాజలక్షణంగా కనిపిస్తుంది. కానయితే దుర్యోధనాదులు వచ్చి అవకాశవాదులుగా రెండువైపులా సహాయం చేయబోయి అవమానాలపాలవుతారు. కర్ణుడిని కూడా నీచపాత్రగా మలిచారు.

తనమాట వింటాడనే గర్వంతో అతిశయంతో ఏదో చెప్పబోయిన సత్యభామను కసురుకుంటాడు. "ఇది అలక గృహంకాదు - ప్రణయకలహం అంతకంటేకాదు" అని ఎత్తిపొడుపులో ఆమె స్వభావాన్ని పైకే విమర్శిస్తాడు. భోజనం చేయకుండా వున్న సుభద్రను -

"అవును - తగుదునమ్మా! అని రాయబారానికొచ్చిందిగా. నా ఇంట్లో ఎలా భోజనం చేస్తుంది. ఇప్పుడు పరాయిది కదా" అని ఎత్తిపొడుస్తాడు.

"నా ప్రతిష్టకంటే ఎవరో అనామకునికి మాటివ్వటమే అతని తప్పు. నిన్ను అతనికిచ్చి పెళ్ళిచేయటం నా రెండో తప్పు."

"తానెంత. తన ప్రతాపమెంత, నాతో తలపడతాడా నీ భర్త.?" ఇటువంటి సంభాషణల్ని రామారావుగారిలో భిన్నమైన భావాభినయానికి మచ్చుతునకలు. చాలా వైవిధ్యంతో నటించారు.

చివరికి యుద్ధం నిశ్చయమైంది. బావాబావమరుదులు ఎదురుపడ్డారు. ముందు ఎవరిని వాళ్ళు పొగుడుకున్నారు. ఒకరికొకరు చేసిన సాయం గుర్తుతెచ్చుకున్నారు. పరస్పరం నిందించుకున్నారు. వ్యంగ్యం, ఎత్తిపొడుపులు, విసుర్లు, భయంకరమైన యుద్ధంలో ఎవరికెవరూ తీసిపోలేదు. ఇక్కడ నారదుడి పాత్రను అపభ్రంశం చేశారు. వారిరువురి యుద్ధానికి ప్రపంచం తల్లక్రిందులవుతుంటే అతడు, ఆనందంగా, నృత్యం చేస్తుంటాడు. తనకు మంచి భోజనం దొరికినట్టు - చివరికి బాణాలధాటికి ఎగిరొచ్చి సత్యలోకంలో పడతాడు. చివరికి శివుడు ప్రత్యక్షమై యుద్ధాన్ని శాంతింపచేస్తాడు.

"శ్రీకృష్ణా, నీవు నిర్వికారుడవు. ఇంత చిన్న విషయానికి పట్టుదల ఎందుకు? " అని ప్రశ్నిస్తాడు శివుడు " లేదు నా బావ అర్జునుడి అస్త్రప్రయోగాన్ని, వీరత్వానికి పరీక్ష పెట్టాను. ఈ గయుడిని అర్జునుడు కాచిన కారణంగా ఎప్పుడో క్షమించాను. " అని నవ్వుతూ చెప్పేసరికి కృష్ణుడు ధీరత్వం మళ్ళీ కాపాడబడింది. ఆయన ఆడే నాటకాల్లో ఇదొక నాటకంగా తేలిపోతుంది. కృష్ణతత్వానికి

ఎక్కడా భంగం ఏర్పడలేదు. అయితే ఇంత కథ నడిపి చివరకు చెప్పిన కారణమే సరిగా లేదనిపిస్తుంది. ఏమయితేనేం భారతీయ సంప్రదాయం ప్రకారం కథ సుఖాంతం - శివుడిని అందరూ స్తుతిస్తారు. చేతులు మోడ్చి నమస్కరిస్తారు. కృష్ణుడు మాత్రం నమస్కరించకుండా శివకేశవుల అభేదతత్త్వమనే ఔచిత్యాన్ని కాపాడటంతో సినిమా ముగుస్తుంది. మధ్య, మధ్య కొంచెం తమిళ ప్రభావం కనిపించినా మొత్తం మీద పాత్రకు జీవం పోసి అందరి మెప్పు పొందారు.

కర్ణ:

1963లో బి.ఆర్ పంతులు నిర్మించి, దర్శకత్వం వహించిన ‘కర్ణ‘ చిత్రం. మరోమారు రామారావుగారి కృష్ణప్రభావం తమిళ సినిమాలమీదకూడా పడినదనడానికి ఈ చిత్రంలోని కృష్ణపాత్ర పోషణ ఒక ఉదాహరణ. అప్పటికి తమిళ చిత్రరంగంలో, అనుపమాన స్థానంలో ఉన్న నటచక్రవర్తి శివాజీ గణేశన్‌తో కర్ణ చిత్రం తీయాలని బి.ఆర్.పంతులుగారు సంకల్పించి, అతనికి ధీటుగా ఉన్నవారే కృష్ణపాత్రలో ఉండాలని భావిస్తూ, ఇటు రూపంలోకాని, అటు సంభాషణారీతిలోంచి హావభావ ప్రకటన శైలిలోకాని, రామారావుగారే సరైనవారిని, వారిని ఎంపిక చేయటం జరిగింది. మొదట తమిళంలో తీసి, తరువాత దీన్ని తెలుగులో భాషాంతరీకరించారు. అందుకే తెలుగు ‘కర్ణ‘ తెలుగు చిత్రశైలికంటే కొంత భిన్నంగా, కొంత కృతకంగా కనిపిస్తుంది. శివాజీగణేశన్ ప్రధానపాత్రగా తీయబడ్డ ఈ చిత్రం తెలుగులోకంటే తమిళంలో బాగా విజయవంతమైంది శతదినోత్సవాన్నికూడా జరుపుకుంది. తెలుగు ప్రేక్షకులు ఆదరించలేకపోవటానికి కారణం రెంటి అభివ్యక్తికి సంప్రదాయరీతుల్లో భేదంకావచ్చు. అది ఈ సినిమాను పరిశీలిస్తే అర్థమవుతుంది. ఈ చిత్రం చాలా భారీ సెట్టింగులతో ఈస్ట్‌మన్ కలర్‌లో నిర్మించబడింది. ఇది అంతగా తెలుగు ప్రేక్షకుల ఆదరణ పొందక పోవడానికి ప్రధానకారణం తెలుగు, తమిళుల మధ్య సంప్రదాయభేదాలే. ఒకే నగరంలో అదే స్టూడియోల్లో పక్కపక్కనే తీయబడినప్పటికీ తెలుగు సినీ సంప్రదాయానికి - తమిళ సినీ సంప్రదాయానికి చాలా తేడాలున్నాయి. ముఖ్యంగా ఆంగిక మౌఖికాభినయాల్లో ఆ తేడా కొట్టొచ్చినట్టు అగుపడుతుంది. ఏమాటనయినా చాలా ఆవేశంగా పలకటం, శరీర కదలికలు ముఖకవళికలు అవసరమైనదానికంటే ఎక్కువగా చూపటం, ఇవన్నీ తమిళుల చిత్రాల్లో సాధారణమైనవి.

1970కి పూర్వం తెలుగు సినిమాల్లో ఒక క్లుప్తీకరణ ఉండేది. పాత్రోచిత సంభాషణ, దానినసురించి అవసరం మేరకు అభినయం, తెలుగువాళ్ళు ఇష్టపడ్డారు. సన్నివేశం నిలుపుదలలో అవసరమైనంత వరకే భావాన్ని ప్రకటించడం, వానిలో భావగాంభీర్యానికి ప్రాధాన్యం ఇవ్వటం జరిగేది. అనవసరమైన కదలికలు ఉండేవికావు. పాత్ర సహజత్వాన్ని నిలబెట్టటానికే పట్టం కట్టారు. ఆ తేడా మనకు ‘కర్ణ‘ సినిమాలో కనిపిస్తుంది. తెలుగులో దీపావళి, మాయాబజారు, వినాయకచవితి, శ్రీకృష్ణార్జున యుద్ధం నాలుగింట్లోను కృష్ణపాత్రను రామారావుగారు పోషించారు. ఆ నాలుగు పాత్రల్లోనూ చాలా సంయమనం అగుపిస్తుంది.

తెలుగు సినిమాల్లో కృష్ణుడి అభినయమంతా అతని చిరునవ్వులోను, కళ్ళలోను ఉంటుంది. దేహం స్థిరంగా, ముఖం గంభీరంగా దైవత్వానికి ప్రతిరూపంగా నిలిచింది. చెక్కుచెదరని ధైర్యంతో తక్కువ మాటలతో పరిస్థితులను ఎదుర్కొంటాడు. కొంటెతనం, చతురత, చిరునవ్వుమాటున లీలామాత్రంగా కనిపిస్తుంటాయి. కాని ‘కర్ణ‘ సినిమాచూస్తే తెలుగు కృష్ణుని శైలికి తమిళ కృష్ణుని శైలికి ఎక్కడా పోలికే కనపడదు. కృష్ణుడు అంతగా నోరు తెరచి మాట్లాడటం మనకు ఆశ్చర్యం కలిగిస్తుంది. అవసరంలేకపోయినా అతిగా నటించటం కూడా ఎబ్బెట్టుగా కనిపిస్తుంది. భావప్రకటనలు (ఎక్స్‌ప్రెషన్స్) మరీ ఎక్కువయ్యాయనే భావం ప్రేక్షకుల్లో కలుగుతుంది.

కుంతి కర్ణుడికి సూర్యుని దయతో జన్మనిచ్చి లోకాపవాదానికి భయపడి నీళ్ళల్లో విడచిపెట్టడంతో ప్రారంభమవుతుంది ఈ చిత్రం. సూత దంపతులు పెంచి పెద్దచేస్తారు. ధనుర్విద్యారహస్యాలు తెలుసుకోవటానికి పరశురాముడి దగ్గర బ్రాహ్మణ వేషంలో శిష్యుడిగా చేరతాడు. విద్యపూర్తయిన తర్వాత ఒక చిన్న సంఘటనతో అతడు క్షత్రియుడని తెలుస్తుంది. పరుశురాముడు ఆగ్రహంతో

అవసరమైనప్పుడు అస్త్ర రహస్యాలు మర్చిపోతావని శపిస్తాడు. బలపరీక్షలో పాండవుల నెదుర్కోబోయి ద్రోణుడిచేత అవమానించబడి, దుర్యోధనునిచే గౌరవం పొందుతాడు. అంగరాజ్యాభిషిక్తుడై నచ్చిన శుభాంగిని వివాహమాడతాడు. సూర్యుడు వారించినా ఇంద్రుడికి కవచకుండలాలిచ్చి తన ఔదార్యం చాటుకుంటాడు. తరువాత పాండవులకు, కౌరవులకు చెడి మాయాజూదంలో ఓడి పాండవులరణ్యం పాలవటం వారి దగ్గరకు శ్రీకృష్ణుడు రావటంతో, కృష్ణపాత్ర ప్రవేశిస్తుంది. అందరి అభిప్రాయాలు తెలుసుకుని శ్రీకృష్ణుడు కురుసభలోకి రాయబారిగా ప్రవేశిస్తాడు.

ఇక్కడో కొత్త సన్నివేశం కల్పించబడింది. కృష్ణుడు సభలో ప్రవేశించినప్పుడు అందరూ గౌరవంగా పైకిలేస్తారు. కానీ దుర్యోధనుడు, కర్ణుడు పైకి లేవకుండా అవమానిస్తారు. కృష్ణుడు తన ఆసనం వైపు వెళుతూ, కాలితో చిన్నమీట నొక్కుతాడు. ఎక్కడో ఆసనం పైనున్న దుర్యోధనుడు ఎగిరివచ్చి కృష్ణుడి కాళ్ళపై బోరగిలపడతాడు. ‘అరరె అంత తొందరెందుకు దుర్యోధనా! నేను నీ కొరకే వచ్చాను‘ - అంటూ అతన్ని కృష్ణుడు పైకిలేవనెత్తాడు. ఇక్కడ కూడా మాటల్లోనే ముఖంలోనో అవసరం మించిన అభినయం కనిపిస్తుంది. నోరంతా సాగదీసి మాట్లాడటం ఇందులో ప్రత్యేకత, కృష్ణుడి శరీరానికుండవలసిన దానికంటే శరీరం స్థూలంగా ఉంటుంది. ఇక్కడ కర్ణ - కృష్ణుల సంవాదం జరుగుతుంది. ఒకరిమీద ఒకరు బాగా నటించాలనే అభిప్రాయంతో చాలా ఎక్కువ చేసారని చూపరులకనిపిస్తుంది. ముఖ కవళికల్లో నొసలు విరుపులో చేతులూపటంలో కృత్రిమత్వం గోచరమవుతుంది. ఇతర చిత్రాలలోని కృష్ణుడికి, ఇందులోని కృష్ణుడికి వాస్తవంగా చాలా అంతరం అగుపిస్తుంది. సంభాషణలు కృతకంగా, వేషం కృత్రిమంగా ఉంది. ఒక్కమాటలో చెప్పాలంటే స్టేజీ డ్రామాలాగా ఉంటుంది. ఆ ‘ఆభావం‘ కనిపించని పక్షంలో, ఆ అతిశయనటనను ‘శైలీకరణ‘గా భావించవచ్చు. కానీ అది ‘శైలీకరణకాదు‘, అతిశయ నటన అని చూపరులకు స్పష్టంగా భావితమవుతుంది. అందువల్ల అది శైలీకరణ మాటకు అర్థం కాదు. సభలో భీష్మణ్ణి రెచ్చగొట్టి అతనిచేత అజేయమైన అతని విల్లు ముక్కలు చేయిస్తాడు. దానివలన పాండవుల విజయం నిరాటంకమవుతుంది. ఈ చిత్రంలో పాండవ పక్షపాతాన్ని బహిరంగంగా ప్రదర్శించటంలో ఏమాత్రం వెనుకాడలేదు. ఉదాత్తగంభీరమైన రాయబారకృష్ణుడు, సభను ఆకట్టుకుని అందరి మన్ననలు పొందే అతని ప్రసంగరీతి, ఈ చిత్రంలో లోపించాయి. ముఖం కూడా ఉబ్బుగా పొంగి, దగ్గరగా చూపినప్పుడు భయంగొలిపేలా అగుపిస్తుంది. భయానకంగా వుంది. లాలిత్యం, సున్నితం ఎక్కడా కనిపించదు. కనుబొమల కత్తిరింపులో పైరెప్పకు కనుబొమ్మకు మధ్య దూరం పెరిగి కళ్ళు కొంత చిన్నగా కనిపించాయి. కొంత ప్రతినాయక రీతి, దుర్మార్గభావాభాసం కనిపిస్తుంది. దానికితోడు చాతుర్యాన్ని, కౌటిల్యంగా అభినయించటంలో కర్ణుడి మీద సానుభూతి పెరుగుతుంది.

తరువాత మేనత్త కుంతిని కలిసినపుడు కూడా అభినయంలో అతిశయం (ఓవర్) కనిపిస్తుంది. "ఎవరికేం వచ్చినా నా మీదే వేస్తారు నెపం. యుద్ధమాగుటకు నీకు కుటీరమైనా సమ్మతమే అని తలుస్తాను" అని ఎత్తిపొడుస్తాడు. "సతతము ఆనందము అభిలషించువాడను. నీ విచారాన్ని చూడలేనందును" అన్నప్పుడు ఆనందం ముఖంలోకాక నవ్వులో ప్రతిధ్వనించినది. చివరికి యుద్ధం కావాలని కోరుకున్న కుంతిని ప్రేరేపించి కర్ణుడి జనన రహస్యం చెప్పి అతని వద్దకు పంపిస్తాడు. "నీ పుత్రుడు అర్జునుని వధించెదనని ప్రతినబూనాడే ఆ కర్ణుడే నీ పుత్రుడు. " మాటల్లో వ్యంగ్యధ్వని, ఆ పాత్ర ఉదాత్తతకు నప్పదు. అర్జునుని వధించే నాగాస్త్రం ఒక్క మారుకన్నా ప్రయోగించనని ఒక వరాన్ని, అర్జునుని తప్ప మిగిలిన నలుగురిని ఏమీ చెయ్యకుండా మాటతీసుకోవటమని రెండవ వరాన్ని, కోరుకొమ్మని కుంతికి ఉపదేశిస్తాడు. ఇక్కడ పూర్తిగా రాజకీయ చతురతకనబరుస్తాడు. ఎత్తుకు పై ఎత్తులు వేసే జిత్తులమారి కృష్ణుడు మనకు దర్శనమిస్తాడు.

ఈ చిత్ర కథలో దుర్యోధనుడు, సహదేవునితో యుద్ధ ముహూర్తం పెట్టించటం కూడా కొత్తగానే ఉంటుంది. అతడు మహాపండితుడని అతడు పెట్టిన ముహూర్తం విజయ సిద్ధి అని కృష్ణుడు గ్రహిస్తాడు. ఆ ముహూర్తం దుర్యోధనుడి కనుకూలంగా ఉందని పాండవులు కూడా బాధపడుతుంటారు.

ఇక్కడ కృష్ణుడో జగన్నాటకం ఆడతాడు. ప్రకృతి నియమాన్నే ఉపాయంతో తల్లక్రిందులు చేస్తాడు. మరుసటి రోజు అమావాస్య ఉంటే, ముందురోజే శ్రీకృష్ణుడు సూర్యచంద్రులకు తర్పణం విడుస్తుంటాడు. పండితులంతా ఆశ్చర్యపోతారు. ''జగన్నాధుడైన శ్రీకృష్ణుడెందుకు అనుచితంగా ప్రవర్తిస్తాడు? నిజంగా ఈరోజే అమావాస్యేమో'' అని వారు కూడా నది ఒడ్డున పుజలు నిర్వహిస్తుంటారు. ఆ సమయంలో ఆకాశంలో సంచారం చేస్తున్న సూర్యచంద్రులకు అనుమానం వచ్చి దాన్ని నివృత్తి చేసుకోవటానికి ఏకకాలంలో కృష్ణుడి దగ్గరకొచ్చి తమ సందేహం అడుగుతారు. కృష్ణుడు నవ్వుతూ 'మీరిరువురు కలిస్తేనే కదా అమావాస్య. మరి మీ ఇద్దరు కలిసేవచ్చారు కనుక ఈరోజే అమావాస్య అయింది' అని చమత్కరిస్తాడు. తమ తప్పు తెలుసుకుని లోక నాయకుడిని కీర్తించి సూర్యచంద్రులు ఆరోజే కలుస్తారు - విధాత రాతను శాసించగల శక్తి శ్రీకృష్ణుడికుందని తెలియజేయటం దర్శకుడి ఉద్దేశ్యం - కృష్ణుని చతురత వలన కౌరవుల లగ్నం తప్పిపోయి అపజయానికి కారకమైంది.

యుద్ధ సమయంలో అజ్ఞానానికిలోనైన పార్ధుని ప్రబోధిస్తాడు శ్రీకృష్ణుడు. దాదాపు తెలుగు కృష్ణ సినిమాలన్నింటిలో ఈ ఘట్టం చాలా ప్రధానమైనది. విశ్వాన్ని తన బొజ్జలో నింపుకున్న ఒక సుందర విరాట్ స్వరూపాన్ని ప్రతిసారి మనం దర్శిస్తాం. మనోహరమైన రూపంతో సాక్షాత్తూ శ్రీమన్నారాయణమూర్తిని కళ్ళెదుట కనుగొంటాం. కానీ ఏ కోణంలో చూసినా ఈ ఘట్టంలో తమిళ కృష్ణునిలో ఆ అందమే కనిపించలేదు. 'దీపావళి', 'కృష్ణార్జున యుద్ధం' సినిమాల్లో నటించినప్పుడు కొంచెం స్థూలంగా కనిపించినా పాత్రలో ఎబ్బెట్టులేదు. కానీ ఈ 'కర్ణ' చిత్రంలో మాత్రం రామారావుగారిలో కృష్ణుడిని వెతుక్కోవలసి ఉంటుంది. బహుశా తమిళుల అభిరుచి మేరకు, వారి సంప్రదాయ సరళి మేరకు రామారావుగారు ఆ విధంగా శరీరాన్ని అభినయాన్ని మార్పు చేసుకునివుండవచ్చు. సహజంగా చిన్నదిగా ఉండి అందమైన పెదవులతో, భగవంతుడి వేషాలకు చక్కగా అమిరే రామారావుగారి నోరు ఈ సినిమాలో సాగి పెద్దగా అనిపిస్తుంది. పెదవుల విరుపులో లాలిత్యం ఎటుపోయిందో తెలియదు. కపటత్వమే కనిపిస్తుంది.

యుద్ధంలో కర్ణుడు కూలిపోతాడు తప్ప మరణించడు. రహస్యం తెలిసిన కృష్ణుడు బ్రాహ్మణరూపంలో కర్ణుడి దగ్గరకు వెళ్ళి దానం చెయ్యమంటాడు. అవసానంలో ఉన్న తానేమివ్వగలనని అంటాడు కర్ణుడు. నీవు చేసిన దానధర్మాల పుణ్యాన్ని ధారపోయమంటాడు. ఇక్కడ నిజంగా కర్ణుడి మీద అంతులేని జాలికలుగుతుంది. కృష్ణుడి మీద ఆగ్రహం కలుగుతుంది. కర్ణుడు తన పుణ్యాన్నంతా తన రక్తంతోనే ధారపోస్తాడు. బదులుగా కృష్ణుడు కర్ణుడికి తన విశ్వరూపం చూపిస్తాడు. అక్కడ ఆహార్యం సరిగా అమరలేదు. విశ్వరూప సందర్శనం పిమ్మట కర్ణుడు తనువు చాలిస్తాడు.

శ్రీకృష్ణపాండవీయం:

1966లో తన సొంత చిత్రంగా, స్వంత దర్శకత్వంలో రామారావుగారు కథ కూర్చి నిర్మించిన చిత్రం. చిత్రానికి చిత్రానికి మధ్య ఒకే పాత్రలో భిన్న వైవిధ్యం చూపించటం రామారావుగారి ప్రత్యేకత. మాయాబజార్ చిత్రంతో ప్రారంభమై తన సొంత దర్శకత్వంలో కృష్ణుడిని విశిష్టంగా రూపొందించుకునేవరకు సాగింది ఆయన కళాప్రతిభ. నిజంగానే ప్రతిచిత్రంలోనూ, ప్రతికృష్ణుడికి ఒక భేదం కనిపిస్తూనే వచ్చింది. తన సొంత అవగాహన, నమ్మకం మీద ఆధారపడి దర్శకత్వం వహించిన సొంత చిత్రం శ్రీకృష్ణపాండవీయం. అప్పటివరకు ఆయన బాధ్యత నటన వరకే పరిమితం. కానీ నటనతో పాటు చిత్రవిజయానికి పూర్తిబాధ్యత వహించే దర్శకత్వ బాధ్యతలను కూడా చేపట్టడం తనకు తాను పరీక్ష పెట్టుకోవటమే. కేవలం కథానాయకుడికే పరిమితం కాకుండా, ప్రతినాయకుడిగా

మెప్పించటం ద్వారా కఠిన పరీక్ష ఎదుర్కొన్నారని చెప్పక తప్పదు. అంతకు ముందు రామాయణ పాత్రలో ప్రతినాయక పాత్రలు పోషించి మెప్పించిన ధైర్యంతో ఈ చిత్రంలో, దుర్యోధన పాత్రలో కూడా నటించి విజయం సాధించారు. ఆ పాత్రటుంచితే, శ్రీకృష్ణపాత్ర చాలా నిండుగా పరిపక్వస్థితిలో కనిపిస్తుంది.

మాయాబజారు చిత్రంలో ధీరగంభీరుడుగా పూర్తి ‘భారత‘ కృష్ణుడిని తలపిస్తే, ఆ తర్వాత వచ్చిన చిత్రాల్లో కృష్ణుడు మారిపోయాడు. ‘వినాయక చవితి‘, ‘దీపావళి‘ చిత్రాల్లో ఆహార్యం అంతగా నప్పలేదు. కథాబలం తక్కువ అయినప్పటికి దాదాపు ఒకే వయసు. శరీర సౌష్టవం కుడి ఎడంగా ఉండటంతో అందంగానే కనిపిస్తారు. కానీ ఏదో అసహజత్వం కొట్టొచ్చినట్టు కనిపిచింది. ‘శ్రీకృష్ణార్జున యుద్ధం‘, ‘కర్ణ‘ సినిమాల్లో కృష్ణుడికి శరీర మార్దవం తగ్గింది. మంచిపేరు వచ్చిందికదా అని అనుకోవచ్చు. ఆ పాత్రతానెలా ధరించినా ఆదరిస్తారనే నమ్మకం కావచ్చు. అంతకు ముందున్న వ్యాయామ శ్రమ తగ్గి ఉండవచ్చు. ఆ రెండు చిత్రాల సమయంలో రామారావుగారితో లాలిత్యం కొరత పడింది. కొంత మోటుగా కనిపించారు. అభినయంలో, సున్నితత్త్వం అసలులేదు. కానీ పరిణతి బాగా పెరిగింది. ఈ చిత్రాల వరకు కులుకులు, బెళుకులు, శృంగార రసకేళికలు అంతగా కనిపించావు. ‘దీపావళి‘ చిత్రం కొంతవరకు శృంగార రసాన్వితం. ప్రధానంగా ప్రతి చిత్రంలోనూ విభిన్నమైన ఆహార్యాన్ని నటనను కనబరుస్తూ వచ్చారు. ఒకే సన్నివేశం పలుచిత్రాల్లో వచ్చినప్పుడు నటనలో వైవిధ్యం కనపరచటంలో విశేషమైన కృషిచేసేవారు.

నిజానికి ‘శ్రీకృష్ణపాండవీయం‘లో రెండు విభిన్నపాత్రలు ధరించినప్పటికి దైవాంశ సంభూతుడైన శ్రీకృష్ణుడే కథానాయకుడయ్యాడు.

* * *

(శ్రీకృష్ణ పాండవీయం గురించిన విశ్లేషణ కొనసాగింపు) **కుంతిని ఓదార్చే ఘట్టంతో** చిత్రం ప్రారంభమవుతుంది. ఆమె పొగుడుతుంటే వారిస్తూ "అంతటితో ఆపు అత్తా ఆదిదేవుడే అనేట్టున్నావు - ఏమిటీ పొగడ్త - సామాన్య యాదవుడిని" అని చెప్పుకోవటంలో కథ ప్రారంభంలోనే శ్రీకృష్ణతత్త్వాన్ని ఆయన లీలా మానుషత్వాన్ని చూపించాలనే భావం ద్యోతకమవుతుంది. స్పష్టమైన వాచికం చక్కని అభినయంతో కూడి రాణించింది. హెచ్చు తగ్గులు సమతూకం పాటించటంతో పదాల విరుపు భావాల మెరుపు తేటతెల్లమైంది. ఈ గొల్లవానికి పిల్లనెవరిస్తారనటం, పెండ్లి అయితే నవ వధువును మొదటగా అత్తకు చూపించి అక్షింతలు వేయించుకుంటానని మాటివ్వటం - కథలో నూతనాంశం. అక్కడికది అనవసర సన్నివేశమనిపించినా, తర్వాత రాబోయే కథలోనికి సూచకమవుతోంది.

చివరకు కౌరవుల ఒత్తిడికి తలొగ్గి ధృతరాష్ట్రుడు పాండవులను వారణాసి పంపి, లక్క ఇంట్లో కాపురం పెట్టిస్తాడు. మనం చదువుకున్న భారతకథలో కౌరవుల కుట్ర విదురుడు తెలుసుకుని పాండవుల వద్దకు దూతను పంపినట్లు ఉంది. ఈ చిత్రంలో ప్రతిసన్నివేశంలో కృష్ణుడి చొరబాటుతనం, భారత కృష్ణుడి హుందాతనం తగ్గిపోయినట్లు అనిపిస్తుంది. అయినప్పటికీ ప్రేక్షకుల బలహీనతేమిటో వారికి బాగా తెలుసు గనుక, అడుగడుగున ప్రత్యక్షమవటం, మాయలు ప్రదర్శించటం ద్వారానే విజయాన్ని సాధించారు. ఈ చిత్రంలో కృష్ణపాత్ర వీర శృంగారాలతో పాటు రాజకీయ చతురతతో నిండి ఉంటుంది. భీముడిచేత ‘ఆప్తబంధూ‘ అని పిలిపించుకుంటూ భక్తి తత్త్వాన్ని, పెంచి పోషిస్తాడు. అయితే అది కొన్నిచోట్ల కృతకమైనట్లుగా తేలిపోతుంది. నిద్రపోతున్న సన్నివేశాన్ని కొత్తగా కల్పించారు. ఈ సన్నివేశంలో కృష్ణపాత్రకు ఆహార్యం నిండుగా అమరింది. చక్కటి కిరీటం, మెళ్ళో పెద్దపూలమాల, కౌస్తుభహారాలు పాత్రకు నిండుదనాన్ని తెచ్చాయి. అంతకు ముందున్న మొరటుదనం తగ్గి శరీరం సమస్థితిలో ఉండటంతో కృష్ణపాత్రకు సరిగ్గా సరిపోయారనిపించింది - ‘మత్తు వదలరా,‘ గీతంలో చక్కటి తత్త్వాన్ని ఉపదేశిస్తారు.

అక్కడ ముసలి పండిత వేషం ప్రత్యేకంగా కలిపించారు. వారికి ఈ ముసలి పాత్ర అంటే చాలా యిష్టం. ‘మాయాబజారు‘ చిత్రంలో ప్రవేశపెట్టబడ్డ ఆ పాత్ర జనాన్ని ప్రత్యేకంగా ఆకర్షించింది అని వారు గ్రహించారు. అందుకు మాయాబజారు చిత్రం నుండి దాదాపు రామారావుగారు నటించిన కృష్ణ పాత్రల చిత్రాలన్నిటిలో ఆ పాత్ర ఏదో విధంగా దర్శనమిస్తుంది. ‘కర్తవ్యము నీవంతు. కాపాడుట నావంతు. చెప్పటమే నా ధర్మం. వినకపోతే నీ ఖర్మం‘ అనే ఆ గీతం చక్కటి అద్వైత రహస్యాన్ని తాత్త్విక సందేశంతో తెలుగునాట మార్మోగించింది. ఉపాయాలు చెప్పేటప్పుడు పాటించిన అన్యాపదేశాలు సంభాషణలకు నిండుదనం కలిగించాయి. ఉదాహరణకు: భీముడికి ప్రమాదాన్ని గూర్చి హెచ్చరిస్తూ - "దావానలం చుట్టుముట్టి అడవిని దగ్ధం చేస్తున్నా కలుగులోని ఎలుకకు అపాయం లేదుగా" అన్నమాటను చూడవచ్చు. ‘కార్యాతురాణాం ననిద్ర నసుఖం‘ అంటూ కర్తవ్య ప్రబోధం చేస్తారు. అన్నిటిని మించి పాండవులను అన్నీ తానై అడుగడుగునా కంటి పాపలా రక్షించుకునే పాత్రగా కృష్ణపాత్రను తీర్చిదిద్ది, వాత్సల్యరసానికి లేదా ప్రేమరసానికి ఈ చిత్రంలో ప్రాణ ప్రతిష్ట చేశారు. చేశారు.

ఇక ఇందులో శృంగార రసం, ఉదాత్త స్థాయిలో హుందాగా నడిచింది. ఆర్తత్రాణ పరాయణత్వం ఒకవైపు. దేనికదే సమర్ధంగా పోషించబడ్డాయి. మామూలుగా అన్ని చిత్రాల్లోలాగానే ఇందులోను నారద పాత్రధారే, అన్ని సన్నివేశాలకు అనుసంధాకర్త - అందుకే ‘రుక్మిణి‘ ఆరాధనను గురించి చెప్పేదాకా కృష్ణుడికి తెలియదు. ఇది కొంత సహజమే అనిపిస్తుంది. భాగవతంలోని లోక ప్రసిద్ధమైన "నల్లనివాడు పద్మనయనమ్ములవాడు" పద్యంలో నారదుడి ద్వారా రుక్మిణికి పరిచయమవుతాడు. శ్రీకృష్ణుడు మూలానికి కొంత విఘాతమైన ఔచిత్యానికి భంగం లేదు. ఈ పద్యం రామారావుగారికి చాలా ప్రీతిపాత్రమైంది. అందుకే ఆయన చివరగా నిర్మించి, నటించిన "మహాకవి శ్రీనాథ" చిత్రంలో కూడా ఇది కనిపిస్తుంది. మనోజ్ఞ శృంగారమూర్తి కృష్ణుడు. ముగ్ధ మనోహర లావణ్యమూర్తి రుక్మిణి - వారిరువురి కలయిక అద్భుత ప్రణయ రసోచితం. నిజంగా రుక్మిణి కృష్ణుల ప్రణయ సన్నివేశం పరమ మనోహరం. రసికజన హృదయ మనోరంజనం. రుక్మిణిగా కె.ఆర్.విజయగారు చాలా సుకుమార సౌందర్యవతిగా అద్భుతంగా నటించారు. వారి అతివలపును సూచిస్తూ ప్రవేశపెట్టబడిన పాటకూడా మధుర సంగీత రసప్లావితం. ‘ప్రియురాల సిగ్గేలనే - నీ మదినేలు మగవాని చేరి‘ అనే పాటలో పాత్రఔచిత్యానికి మచ్చరాని ప్రణయౌన్నత్యాన్ని తన అభినయంలో చూపించిన తీరు ఎన్నతగినది. రుక్మిణి వివాహం శిశుపాలుడితో నిశ్చయమవటంతో రుక్మిణి తన ప్రేమ సందేశాన్ని బ్రాహ్మణుడి ద్వార పంపించి అతని రాకకోసం ఎదురుచూస్తుంది. రుక్మిణిలోని ఆనాటి ముగ్ధబాలగా ప్రణయాన్ని కె.ఆర్.విజయగారు ఈ పాత్రలో జీవించి చూపారు. వాలుకన్నులు సోయగం, ప్రేమ భావనల పులకరింతలు, నునుసిగ్గుల పలకరింతలు, చాలా అద్భుతంగా నటించారు. "ఘునుడా భూసురుడేగెనో.." అనే పోతనగారి పద్యం మాల్కోస్ రాగంలో సుశీలగారి గొంతు తీగెలు సాగి రసజగత్తులో ఓలలాడించింది. ఈ సన్నివేశమంతా వాడిన పోతనగారి పద్యాలు ప్రేక్షకజన హృద్యాలుగా నిలిచాయి. అందువల్లనే సన్నివేశమంతా వాడిన పోతనగారి పద్యాలు ప్రేక్షక జన హృద్యాలుగా నిలిచాయి. అందువల్లనే సన్నివేశ చిత్రీకరణ చాలా నిండుగా అనిపించింది. కృష్ణమందిరంలో ధూపదీపాలు, ఒక దివ్యభావనను ఉద్దీపింపచేస్తాయి. ప్రతిచోట దర్శకుడి నిపుణత, జాగ్రత్త అవగాహన అడుగడుగున గోచరిస్తాయి. ఆ కాసేపు ప్రేక్షకుడి హృదయం తప్పకుండా ద్వారక వెళ్ళి కృష్ణస్వామిని దర్శించి వస్తుంది. నిజంగా రామారావుగారు కృష్ణపాత్రలో రూపాంతం చెందారనటానికి ఈ సన్నివేశం కూడా ఒకటి. "వచ్చెద విదర్భకు.." అనే పద్యంలో ‘వీరత్వం‘, మెచ్చిన కన్యకు రక్షణ ఇచ్చే ధీరత్వం, ఆ హావభావాభినయం రామారావుగారి సొంతమనిపిస్తుంది.

రుక్మిణిని ఎత్తుకొచ్చే దృశ్యం అపురూపం. పోతనగారి భావాన్ని బాధను అర్థం చేసికొన్నట్లే చిత్రీకరణ అద్భుతంగా జరిగింది. రుక్మిణి పెళ్ళి కూతురు వేషంలో ఆలయం నుండి బయటకు వచ్చేసరికి ఎదురుగా పగ్గాలు ఒకచేత బట్టి, కాలు కొంచెం ముందుకు మూర్తీభవించిన పురుష సింహంలా నిల్చున్న కృష్ణుడు తీరు చూసి తీరవలసిందే నడుము పట్టి రథం పైకి లాక్కోవటంలో కూడా చూపిన

పురుష లక్షణ శోభ హృదయరంజకంగా ఉంటుంది. శాస్త్రంలో పేర్కొన్నట్లు పరిపూర్ణంగా కథానాయకుడి లక్షణాలు మూసపోసినట్టున్నాయి. భరతుడు ప్రతిపాదించిన అభినయ విశేషాలన్ని వారిలో చోటు చేసుకున్నాయి. "మా సరివాడవా - మా పాప గొనిపోవ" (పోతనగారి పద్యం) అంటూ రుక్మి వెంటబడ్డాడు. రుక్మివైపు కోపంగాను చేతి పగ్గాలందిస్తూ రుక్మిణివైపు అపురూపంగా, లాలిత్యంగా చూసే చూపు వీర, శృంగారాలను ఏకకాలంలో ఆవిష్కరించేస్తున్నట్లుంటుంది. ద్వారకలో వివాహం జరుగుతుంది. ఆపై మొదట్లో అత్తకిచ్చిన మాట ప్రకారం అత్త కుంతికి దర్శనమిచ్చి ఆశీస్సులందుకుంటాడు. ఆ సందర్భంగా కృష్ణునితో పాటు రుక్మిణికూడా మాయమై కుంతి ఎదుట ప్రత్యక్షం కావడం మరే చిత్రంలోనూ మనకు కనిపించదు.

అత్తను ఓదార్చి చివరకు ఎంత ఆహారం పెట్టాలో కూడా తనే నిర్ణయిస్తాడు. చివరకు భీముడు బకాసురుడిని చంపే సమయంలో కూడా కృష్ణ సాయమే అగుపిస్తుంది. ఇవన్నీ అమూలకాలే. సర్వం కృష్ణ మయం చేసి భారత పాత్రౌచిత్యానికి భంగం కలిగించారనిపిస్తుంది - ఆ పాత్ర గంభీరత కొంత సడలింది.

ద్రౌపది స్వయంవరంలో కృష్ణుడిని దుర్యోధనుని పక్కపక్కనే కూర్చుండబెట్టి చూపించటం సాంకేతికంగా ప్రజలను ఆకర్షించటం కోసం దర్శకుడు ప్రవేశపెట్టిన కొత్త మెలుకువ. అలాగే భిన్న పాత్రలను, ఒకే ఫ్రేంలో చూపించవలసినప్పుడు, వాటి మధ్య వైవిధ్యాన్ని ప్రదర్శించడం ముఖ్యం. "బావా! విషయం తెలిసిందిగా చేయికలుపు" అనే సంభాషణలో ఇద్దరి ముఖ కవళికల్లో చూపిన వైవిధ్యంతో, భిన్న వ్యక్తులుగా కనిపింపచేయటంలో వారు పూర్తిగా సఫలీకృతులయ్యారు. మత్సరగ్రస్తమైన దుర్యోధనుని హావభావాలు ప్రసన్న గంభీరమై, స్వచ్ఛమైన చిరునవ్వుతోటి శ్రీకృష్ణుని ప్రశాంతత వదనం మధ్య ఎంతో తేడాను చూపించగలిగారు. ఇందులో కొద్దిగా భీముడు తప్ప మిగిలిన పాత్రలన్నీ కేవలం నామమాత్రంగా ఉన్నాయనిపిస్తాయి. వాటికి సరైన న్యాయం జరగలేదనిపిస్తుంది. భీమ పాత్రకూడా కృష్ణుడి ఆయుధంగా మలచబడింది. అందుకే ఆ ప్రాధాన్యత ఇవ్వబడింది.

చిత్రం మొత్తానికి ప్రత్యేక కారణాలుగా ఉన్నవి రెండే సన్నివేశాలు. మొదటిది మయసభ, రెండవది రాజసూయ ఘట్టం. దీంతో కథ ముగింపుకు వస్తుంది. ఈ సన్నివేశంలో చూపబడ్డ అగ్రపీఠం చాలా ప్రత్యేకంగా నిర్మితమైంది. దర్శకుడైన రామారావుగారి భావన. అగ్రపూజ ఉన్నతాసనం మీద జరగాలని - నిజంగా ఆ పీఠాన్ని కళ్ళు తిరిగేంత ఉన్నతంగా నిర్మింప చేశారు. నింగికీ, నేలకూ మధ్య అది వేలాడుతున్నట్టుంటుంది. భీష్ముడి సూచన మీద 'కృష్ణుడిని అగ్రపూజకు' అర్హుడిగా నిర్ణయిస్తారు. ఇక శిశుపాలుడి వదరపోతు తనానికి అంతేలేదు. ఆయన నిందిస్తూ ఉంటే, కృష్ణుడు ఆకు పళ్ళెంలో వక్కలు లెక్కబెడుతూ ఉంటాడు. శిశుపాలుడు అర్జునుని నిందించిన మాటల్లో ఒక సత్యం ఉంది. "నిన్ను వలచిన స్త్రీని ఐదుగురితో పంచుకున్న నువ్వూ ఒక మగాడివేనా?" అంటాడు. ఇది యధార్థం అనిపిస్తుంది.

నూరు తప్పులు పూర్తయ్యాక చక్రాయుధంతో శిశుపాలుని వధిస్తాడు శ్రీకృష్ణుడు. అంత తిడుతున్నా ఏమాత్రం చెక్కు చెదరక చిరునవ్వు చెరగనీక, కొంటె చూపులు చూస్తున్న ఆ కృష్ణుడి రూపంలో నున్న రామారావుగారి నటన అపూర్వం. ఇక్కడ మరల 'మాయాబజారు' ప్రత్యక్షమైంది. ఎదిరించిన దుర్యోధనాదులందరిని కర్ణుడితో సహా కృష్ణుడి మాయాజాలంతో మూటలో కట్టి ఆకాశమార్గాన హస్తినకు పంపిస్తాడు. ఇక్కడ కలిపిన మరో దృశ్యం కృష్ణుని విశ్వరూప ప్రదర్శన. ఇది అద్భుతరసానికి పరాకాష్టగా తీర్చిదిద్దబడింది. విశ్వవిరాట్ తత్త్వాన్ని పూర్తిగా ఆయన ఔపోసన పట్టి ఈ దృశ్యాన్ని చిత్రీకరించారనిపించింది. విశ్వరూప సందర్శనం పతాక దృశ్యంగా కథ ముగుస్తుంది. నిజానికి మూలకథలో కాని, తక్కిన పౌరాణికాల్లో కాని, ఆయన విశ్వరూపధారణ రెండు సందర్భాల్లోనే కనిపిస్తుంది. ఒకటి రాయబార ఘట్టంలోను - మరొకటి యుద్ధ ప్రారంభంలో గీతా ప్రవచన సందర్భంలోనూ. ఈ

చిత్రంలో ఆ రెండు సన్నివేశాలకు అవకాశం లేదు కనుక. రాజసూయ సభలోనే శిశుపాలుడిని అంతం చేసి, అక్కడే విశ్వరూపాన్ని ప్రదర్శింపచేశారు.

విశ్వరూప ప్రదర్శన ఘట్టాలున్న చిత్రాల్లో ఒకటి ఇది, మరొకటి వీరాభిమన్యు చిత్రంలోనిది. అందులో వదన గహ్వారంలో నుండి దూసుకువస్తున్న అగ్ని శిఖలతో అద్భుత సన్నివేశం చిత్రీకరించి చూపారు. శ్రీకృష్ణ పాండవీయంలో చాలా నిడివితో అనంతమైన శిరస్సులతో - యజ్ఞ గుండం నుండి ఆవిర్భవించిన విశ్వ తేజోమూర్తిని ఎంతో బాగా చిత్రీకరించారు. హోమగుండం చీలి బుషులు వేదగానం చేస్తుండగా ఆవిర్భవించిన ఆ మూర్తికి రెండు కన్నులు సూర్యచంద్రగోళాలు. శరీరమంతా సమస్తజాతులు - పార్శ్వాలు - జనన మరణాలు, వక్షస్థలం త్రిమూర్తులు - వారి దేవేరులు - ఆకాశమే ఛత్రం - భూమే కాంతి చక్రం. సమస్తాన్ని తనలో లయించుకుని సర్వాధార భూతమైన ఆ మూర్తిని చూడటానికి ప్రేక్షకులకు రెండు కళ్ళూ చాలవు. నిజమైన రసావిష్కరణ జరిగింది. దాని ప్రధాన లక్ష్యం సహృదయ అనుభూతం కనుక దాన్ని అద్భుతంగా సాధించారు. ఆ చిత్రానికి చిత్రకథ, దర్శకత్వం నిర్వహించిన నటచక్రవర్తి నందమూరి తారకరామారావుగారు.

శ్రీ కృష్ణ పాండవీయం అద్భుత విజయం సాధించాక అదే సంవత్సరం నిర్మించబడ్డ మరో పౌరాణిక చిత్రం 'శ్రీ కృష్ణ తులాభారం' అప్పటికే ప్రసిద్ధ నాటకంగా ప్రజలమన్ననలందుకున్న 'తులాభార' నాటకాన్ని కమలాకర కామేశ్వరరావుగారు చిత్రంగా తీర్చిదిద్దారు. కథాంశంలో, సన్నివేశ చిత్రీకరణలో పాటలు - పద్యాలు దాదాపు నాటకం నుంచి మక్కీకి మక్కి రూపొందిన చిత్రం ఇది. ముత్తరాజు సుబ్బారావుగారు రాసిన ఈ నాటకం తెలుగునాట సుప్రసిద్ధమైన నాటకాల్లో ఒకటి. ఈనాటికీ అది విజయవంతంగా ప్రదర్శితమౌతూనే ఉంది. ఆనాడు కృష్ణ పాత్ర ధరించిన వారిలో సి.యస్.ఆర్. ఆంజనేయులు, రఘురామయ్యగారలు ముఖ్యులు. ఈ నాటకంలో స్థానం నరసింహారావు గారి సత్యభామా పాత్ర పోషణ తెలుగు నాటకరంగ చరిత్రకే ఒక కలికితురాయిగా మిగిలిపోయింది. రుక్మిణిగా పారుపల్లి సుబ్బారావుగారు మంచి ప్రశంసలందుకున్నారు. వారిలో చాలామంది తరువాతి కాలంలో చలనచిత్ర నటులయ్యారు. ఆ నాటకాన్ని అలాగే తీసుకోవడంతోపాటు అవే పాటలు కూడా ఈ చిత్రంలో చోటుచేసుకున్నాయంటే జనసామాన్యంలో వాటికెంత ఆదరణ ఉందో స్పష్టమవుతుంది. అంతేకాదు ఆనాటి నారద పాత్రధారి కపిలవాయి రామనాథశాస్త్రిగారి గ్రామఫోన్ రికార్డు ఇచ్చిన 'బలే మంచి చౌకబేరము' - అనేపాట, సత్యభామ పాడిన 'మునివరా తుదకిట్లు చేతువా, పాట స్థానంగారు స్వయంగా రూపొందించుకున్న "మీరజాల గలడా నాయానతి -" అనే పాటలను యథాతథంగా ఈ చిత్రంలో ఉంచారు. అవే ఈ చిత్రంలో కూడా అశేష ప్రజాభిమాన పాత్రమయ్యాయి.

మిగిలిన శ్రీకృష్ణపాత్రలకంటె రామారావుగారి నటన ఇందులో పూర్తి భిన్నంగా కనిపిస్తుంది. శ్రీకృష్ణ పాండవీయంలో శృంగార వీర రసాలు ఉదాత్త స్థాయిలో గంభీరంగా నడిస్తే ఈ చిత్రంలో శృంగారం పూర్తిస్థాయిలో లలితంగా నడిచింది - దక్షిణ నాయకుడుగా రామారావుగారు ఈ పాత్రలో ఇమిడిపోయారు ఆంగికాభినయంలో ముఖ్యంగా శరీర కదలికల్లో, మునుపటి పాత్రలకంటె భిన్నత్వం సాధించారు. నడకలో కొద్దిపాటి పురుష మర్యాద చెడని వయ్యారం, చూపుల్లో కొంటెతనం ఎక్కువ చూపించారు. కులుకుతనం, ఇంచుక కలికితనం కలబోసుకున్న శ్రీకృష్ణుడు శ్రీకృష్ణ తులాభారంలో దర్శన మిస్తాడు. ఇక వాచికాభినయానికొస్తే లలితంగా సాగదీసి మాట్లాడటం ఇందులోని ఒక ప్రత్యేకతగా అనిపిస్తుంది. మాటల్లో వలపుతో నునుపు దేరిన మృదుత్వం మరింత మనసును ఆకట్టుకుంటుంది. సి.నారాయణరెడ్డిగారు ఎన్.టి.ఆర్ గారి శ్రీకృష్ణపాత్రను గురించి ఇలా ప్రస్తావించారు - "పౌరాణిక సినిమాలకు వస్తే సాంప్రదాయకంగా అంతకుముందున్న నటులు రఘురామయ్యగారిలాంటి నటులు కృష్ణుడు పాత్ర వేసారు. కానీ ఎన్.టి.ఆర్.గారు నాటికి అదే పాత్ర స్వరూపం మార్చారు. లక్షణ శాస్త్ర ప్రకారం చూస్తే శ్రీకృష్ణ పాత్ర ధీరలలితుడు. శ్రీకృష్ణ పాత్రలో అన్నీ కదలికలే. చిరునవ్వులో

కదలికలున్నాయి. మెడ ఒంపులో, నడకలో కదలికలున్నాయి. ఒకసారి నేనన్నాను. రామారావుగారూ! శ్రీకృష్ణ పాత్రమీద ఒక కామెంట్ చెబుతాను. ఆ పాత్ర పట్ల జనానికంత ఆకర్షణ ఎందుకంటే ఆ నడకలో, కలికితనం, అంటే స్త్రీత్వం ఉంటుంది అని నడచి చూపించాను. ఆ వెరైటీ అందుకే వచ్చిందని అంటే ఆయన నవ్వారు" ఈ మాటల్లో ఎంతో వాస్తవం ఉంది. ప్రత్యేకించి కృష్ణతత్త్వంలో సంపూర్ణ కళాతత్త్వాన్ని రసికతను రంగరించి ఈ చిత్రంలో అభినయించారు. హాస్య శృంగార వినోదాత్మకమైన ఈ చిత్రం అఖండ విజయం సాధించింది. నాటక స్థాయినుండి కావలసిన చోట కొద్ది వేర్పరచి చలన చిత్రంగా మలచినా అక్కడక్కడ నాటక లక్షణాలు గోచరిస్తూనే ఉంటాయి. ముఖ్యంగా చివరి సన్నివేశం. నాటకంలో కంటె ఈ చిత్రంలో రుక్మిణిపాత్రకు అత్యంత గౌరవం కలిగించటం, ప్రత్యేకత - మొదటినుండి చివరివరకు ఉల్లాసభరితంగా సాగే ఈ చిత్రం రామారావుగారి కులుకు - తళుకులు చూడవలసిందే అందమైన శరీరం ఏ కదలికలోనైనా అందంగానే ఉంటుందని నిరూపించారు. ఇక చిత్రకథలోకి వస్తే -

శ్రీకృష్ణ తులాభారం:(1966)

"మూపునతాకుతున్న కర్ణకుండలములు కలవాడు. శ్రీవత్సమను పుట్టుమచ్చ కౌస్తుభమణి ప్రకాశించుచున్న లక్ష్మీదేవికి నివాసస్థానమైన అందమైన వక్షస్థల శోభకలవాడు కృష్ణుడు. నీలదేహంతో, శుభమైన పద్మదళములు వంటి కన్నులు గల శుభస్వరూపుడూ కృష్ణుడు."

శ్రీ రామారావుగారి కృష్ణుడు వేషం చూస్తే అది అక్షరాలా నిజమనిపిస్తుంది. శరీరాకృతి, అందమైన నాసిక, కళ్ళు వత్తైన చెక్కిళ్ళు, పల్చని పెదవులు, విశాలమైన ఫాలభాగము, దీర్ఘమైన బాహువులు. అందమైన వంకీల జుట్టు. పురుష సమ్మోహనమైన రామారావుగారి రూపం. శ్రీకృష్ణ పాత్రకు ఎంతో బాగా నప్పింది. 'కృష్ణతులాభారం' చిత్రంలో ఆ హొయిలు, లీలావిలాసాలు, మురిపాల ముచ్చట్లు, ముద్దు అనునయింపులు, పరాకాష్టను చేరుకొన్నాయనిపిస్తుంది. అందులోనూ అష్టపత్నీ హృదయ సారభౌముడిగా, శృంగార రససామ్రాట్టుగా శ్రీకృష్ణుడు పాత్రలో రామారావుగారు అభినయించిన తీరు చాలా భిన్నంగా కనిపిస్తుంది. సత్యావిధేయునిగా కృష్ణపాత్రకు తన అభినయ చాతుర్యంతో మెరుగులు దిద్దారు. వారు కృష్ణపాత్రలుగా నటించిన ఇతర సినిమాలన్నిటిలో ఇదే విజయం సాధించి అయిదుచోట్ల శతదినోత్సవం జరుపుకుంది. అంతటి వీరుడు, శూరుడు గొప్ప రాజకీయవేత్త భార్యలమీది ప్రేమతో ప్రణయకోపంలో కాళ్ళ తాపులను కూడా సహించే మధుర లలిత మూర్తి, స్త్రీని అదైత్వంగా ఆరాధించిన మహాపురుషుడు శ్రీకృష్ణుడైతే, ప్రేమ అహంకారం కలబోసుకున్న స్త్రీమూర్తి సత్యభామ. భగవంతుడి ఇల్లాలై కూడా ఆయన తత్త్వం అర్థం చేసుకోలేని అజ్ఞానంలో ఆయనని తన ప్రేమకు బానిసగా భావించి మూర్ఖత్వంతో వ్యవహరించే ఆమెకు జ్ఞానోదయం కలిగించటమే, ఈ చిత్రంలోని ప్రధాన ఆశయం. ఆయన జగన్నాటకంలో ఇదో అంతర్నాటకం. సూత్రధారి శ్రీకృష్ణుడు, పాత్రధారి నారదుడు.

నరకాసుర విజయంతో దేవేంద్రుడి కొలువుకు ఆహ్వానింపబడి పారిజాత వనంలో విడిది చేస్తారు సత్యాకృష్ణులు. సమ్మోహకమైన భావుకతలో అపారమైన పారవశ్యస్థితి ననుభవించే సన్నివేశం శృంగారసోద్దీపనం. చల్లని పారిజాతపు చెట్టునీడలో పిల్ల తెమ్మెరలు స్పృశిస్తుంటే ఆవేశానందాలలో తేలిపోతుంటుంది. కృష్ణుడు వచ్చినా గుర్తింపులేదు. "సత్యా! నేను నాథుడను. ద్వారకాపతిని. నీవనుభవిస్తున్న ఈ పారవశ్యమంతా ఆ పారిజాతానిదే" ఈ మాటలంటున్నప్పుడు రామారావుగారి గొంతులో అత్యంత మార్దవం ధ్వనిస్తుంది. మధురంగా, మెత్తని గాంభీర్యంతో పరవశిస్తున్న పడుచు హృదయానికి మరింత ఉద్దీపనగా ఆ ప్రశాంత సమయంలో పలుకుతుంది ఆ మార్దవమే రసజగత్తుకు కవాటాలు తెరుస్తుంది. శ్రీకృష్ణుడు రామారావుగారిలో ఇంకిపోయాడనే మాట వాస్తవం. తరువాత పారిజాతం చెట్టు ద్వారకకు తీసుకువెళ్దామని సత్య పట్టుబట్టడం. శచీదేవి అంగీకరించినందువల్ల ఉపేంద్ర మహేంద్రుల మధ్య వైరం మొదలవటం

చూసి తల్లి అదితి బాధపడుతుంది. భార్యలకోసం అన్నదమ్ములిద్దరు పోట్లాడుకోవటం మంచిది కాదని "పురుషోత్తముడితో పోరాటానికి సిద్ధపడ్డావా?" అని మందలించటంతో దేవేంద్రుడు పశ్చాత్తాపపడి పారిజాతాని సంతోషంగా శ్రీకృష్ణుడికి సమర్పిస్తాడు. ఇది కథారంభం.

ద్వారకలో ఉత్సవాలు. పారిజాత వృక్షం తెచ్చినందుకు గర్వోన్నతురాలైన సత్యభామ ఎవ్వరినీ లెక్కచేయదు. భర్తను పూర్తిగా తన కొంగున కట్టివేసుకోవాలనుకుంటుంది. రుక్మిణిని, తులసి చెట్టును ఈసడించుకున్న సత్యకు బుద్ధి చెప్పటమే చిత్రకథ. మధ్య మధ్య ఆమె అలకలు కృష్ణుడు బ్రతిమాలడటం, ఆయన లీలా విలాసాలు, చిత్రమంతా సరదాగా గడచిపోతుంది. విరహ విప్రలంభాలను అనుభవించే నాయకుడుగా, ప్రియురాలిని సమాధాన పరిచే ధీరలలితుడుగా శ్రీకృష్ణుడు దర్శనమిస్తాడు. ఈ చిత్రంలో సత్యభామ పాత్రలో జమునగారు కూడా పోటీపడి నటించారు. శయ్యామందిరంలో 'లతాంతాయుధు కన్నతండ్రి వామపాదమున తొగంద్రొచే..' అనే పద్యం ముక్కుతిమ్మనగారి పారిజాతపహరణంలో నుండి పారిపోయి నాయికా, నాయకుల మధ్య చిత్రీకరణ పొందినట్లగుపిస్తుంది. ఆ పాత్రలకు వారిద్దరే న్యాయం చేయగలరు - "ఓ చెలీ! కోపమా, అంతలో తాపమా, సఖీ! నీవలిగితే ... నే తాళజాల.." పెండ్యాల గారి సంగీతం దర్శకత్వంలో దాశరథి గీతం ఘంటసాలగారి గొంతులో ఎన్నో హొయలు పోయింది. ఈ దృశ్యం మరచిపోలేనంతగా ప్రేక్షకుల హృదయాలపై ముద్రవేసింది.

చివరకు పతిని పూర్తిగా తనవాడిని చేసుకోవాలని నారదుడి ప్రేరణతో పుణ్యకవ్రతం తలపెడుతుంది. ఆ వ్రత విధానంలో పతిని ఎవరికయినా దానం చేసి మళ్ళీ ఆయనెత్తు ధనాన్ని తూచి భర్తను పొందవచ్చు. ఇక శాశ్వతంగా అతడు ఆమె సొంతమవుతాడు. సత్యభామ ఆనందానికి మేరలేదు. రోజుకు 14 బారవుల బంగారం ఇచ్చే శమంతకమణి ఆమె సొంతం. ఇంటినిండా బంగారం మూలుగుతున్నది. కృష్ణుడు బరువు తనకు తెలుసాయె. సులువుగా ఆయన్ని తన సొంతం చేసుకుని సవతుల పీడ లేకుండా చేసుకోవాలనుకుంటుంది. ఈ సన్నివేశంలో జమునగారి నటన అపూర్వం.

అంతకంటె కృష్ణుడిగా రామారావుగారి అభినయం అద్వితీయం. ఆ కొంటెతనం, దొంగ చూపులు, అంతలోనే బెదిరిపోయినట్లు నటించటం వేరెవ్వరికీ సాధ్యంకాదు. అందుకే ఈ కృష్ణుడు అజరామరం. అన్నిటికి మించి తానాడుతున్నది నాటకమని ఎక్కడా తెలియనీయక పోవటం, భార్యపట్ల ప్రేమ - గౌరవాన్ని మధ్య మధ్య ప్రదర్శించటం, హావభావాలన్ని లలిత మనోహరాలే. చిత్రమంతా కృష్ణుని చిరునవ్వుతోనే కథనం అంతా నడుస్తుంది.

తులాభారమప్పుడు నారదుడివైపు చూసే మర్మపు చూపులు వెన్నదొంగను స్ఫురింపచేస్తాయి. ఎంత బంగారం పెట్టినా త్రాసుముల్లు కృష్ణుడివైపే ఉంటుంది.

'దేవీ! సత్యా! నీవద్దనున్న ధనమిదేనా! నేను ఈ మౌనికి బానిస కావాల్సిందేనా! మనకి ఎడబాటు తప్పదా'? అనే ఆ చూపుల్లో జాలికి సత్యేమో కాని ప్రేక్షకులు కరిగిపోతారు. సత్యభామ అమాయకత్వాన్ని తాను ఆడుకుంటున్నానేమో అనే కించిత్ పశ్చాత్తాపం. మళ్ళీ ఆమెలో మార్పు రావాలనే ఆకాంక్ష. ఇన్ని భావాలు తెరమీద బొమ్మలా ఆయన ముఖంలో కదలిపోతుంటాయి - 'నా నాధుడింత బరువున్నాడా?' అని ఆశ్చర్యపోతున్న సత్యభామతో నారదుడనే మాట కృష్ణుడి దైవత్యం చాటుతుంది - "పిచ్చి తల్లీ! గోవర్ధన పర్వతాన్ని తన గోటి మీద అలవోకగా నిలబెట్టిన వాడమ్మా నీ నాధుడు." భగవత్తత్వాన్ని మరచిన అహంకారులకు కనువిప్పు ఈ మాట.

"మాధవుడు నీవాడని తలచావేకానీ జగన్నాధుడని గ్రహించలేకపోయావు." ఈ సంభాషణలో తటస్థంగా సాక్షీభూతంగా దైవత్వాన్ని చూపించటంలో రామారావుగారు విజయం సాధించారు. "అతివరో నన్ను తూచెడు ధనము నీకడ లేకున్న.." వంటి పద్యాలు సందర్భోచితాలు - "స్వామీ సౌందర్యదేవత అయిన నా సతి శోకదేవతగా మారింది చూడు. ఇంకా ఎంతకాలమీ నాటకం?" వంటి

మాటల్లో భార్యపట్ల జాలి, ప్రేమ, "భక్తిలేని ధనవంతులు గుళ్ళు, గోపురాలు కట్టించి వస్త్ర భూషణాదుల సమర్పించి నన్ను వశం చేసుకోలేరు - భక్తికి మాత్రమే వశుడను" అంటూ రుక్మిణి భక్తితత్త్వం నిరూపించటంతో కథ సుఖాంతమవుతుంది.

* * *

శ్రీకృష్ణావతారం

రామారావుగారి దగ్గరి బంధువు అట్లూరి పుండరీకాక్షయ్యగారి నిర్మాణంలో కమలాకర కామేశ్వరరావుగారి దర్శకత్వంలో రూపుదిద్దుకుని 1967లో విడుదలైన చిత్రం "శ్రీకృష్ణావతారం". ఇది 25 వారాలు ఆడి తెలుగునాట రజతోత్సవాలు జరుపుకొంది. ‘శ్రీకృష్ణపాండవీయం‘ చిత్రం పిమ్మట కృష్ణపాత్ర ధరించిన చిత్రాలన్నింటికంటే ‘శ్రీకృష్ణావతారం‘ చిత్రంలోని ఈ పాత్ర సర్వాంగీణ సుందరంగా రూపొందింది. నటనలో మరింత పరిణతి కనిపిస్తుంది. ఇతర కృష్ణపాత్రల్లో ఆహార్యంలోనో, ఔచిత్యపోషణంలోనో ఎక్కడో ఒకచోట చిన్న చిన్న లోపాలు కనిపిస్తాయి కానీ ఈ చిత్రంలో ఏ లోపమూ భాసించకుండా అభినయ రూపకౌశలాదులన్నిటిలోనూ చాలా జాగ్రత్త తీసుకొన్నట్లనిపిస్తుంది.

అంతదాకా ఉన్న చిత్రాల్లో ధీరోద్ధతుడుగా, ధీర లలితుడుగా దక్షిణ నాయకుడుగా, వీరశృంగార మూర్తిగా, భిన్న భిన్న రీతుల్లో నటించిన రామారావుగారు వాటన్నిటిని ఒక్కచోట మేళవించి సకల రససారంగా ఈ చిత్రంలోని పాత్రను రూపొందింప చేశారనిపిస్తుంది. ‘శ్రీకృష్ణ తులాభారం‘లో సౌందర్యస్ఫూర్తి, నటన కంటే పై చేయిగా ఉన్నట్లు కనిపిస్తుంది. ఒక్కొక్క కృష్ణపాత్రనుండి తనకు నచ్చిన ఒకో అంశాన్ని మిళితం చేసి నవరసాల సంగమంలో మనల్ని ఓలలాడిస్తారు. కొన్నిటిలో మించిన లావు, మరికొన్నిటిలో కొంత చప్పిడి బుగ్గలు - ఏదో లోపం అగుపిస్తుంది. అలాకాకుండా శరీరంపట్ల సంపూర్ణ శ్రద్ధ తీసుకుని, ఈ పాత్రకు పరిపూర్ణ న్యాయం చేయాలనే గట్టి సంకల్పంతో కృషి చేసి నిరూపించిన పరిపూర్ణ కృష్ణుని కృష్ణావతారంలో చూస్తాము. కంసుడు తన సోదరి దేవకీ వసుదేవుడితో వివాహం చేసి తనే స్వయంగా రథం నడుపుకుంటూ వెళ్తున్న సమయంలో అశరీరవాణి చెబుతుంది. ‘ఆమె అష్టమగర్భం - నీ ప్రాణానికి కష్టమ‘ని కంసుడు నవ వధూవరులను బంధిస్తాడు. జగత్ప్రసిద్ధమైన శ్రీకృష్ణ జననం కథతో ప్రారంభమవుతుంది ఈ చిత్రం. ఇందులో బాలకృష్ణుడిగా రామారావుగారి తనయుడు నందమూరి హరికృష్ణ నటించారు. తండ్రిగారి పోలికలున్న హరికృష్ణకు ఈ పాత్ర చాలా ముచ్చటగా అమరింది. ఐదు సంవత్సరాల లేత వయస్సులో పూర్తిగా బాలకృష్ణుడిని స్మరింపచేసాడు.

కథ మామూలే. శ్రీకృష్ణ జననం. వసుదేవుడు విష్ణుమూర్తి ప్రేరణతో ఆ శిశువును యశోద దగ్గర విడిచిరావడం - యోగమాయ ద్వారా అష్టమగర్భం శిశువు మగవాడని అతడు పుట్టి పెరుగుతున్నాడని తెలిసిన కంసుడు చిందులు తొక్కుతాడు. ఈ కథలో కూడా మూలకథకు సంబంధం లేకపోయినా నారదపాత్రను ప్రవేశపెట్టారు - మళ్ళీ నారదుడు కంసుడి దగ్గరకు కృష్ణుడి దగ్గరకు తిరుగుతుంటాడు. కంసవధ చేశాక బాలకృష్ణుడు మేనత్త సాత్వతికి మాటివ్వడం, శిశుపాల్లుడి నూరు తప్పులను క్షమిస్తానని చెప్పటంతో ఆ సన్నివేశం ముగుస్తుంది.

కృష్ణుడు పరిపూర్ణ యవ్వనవంతుడవుతాడు. ఇక్కడినుంచే ప్రధాన చిత్రం ప్రారంభమౌతుంది. నిండు సభలో అన్నదమ్ములతో కొలువు తీరిన కృష్ణుని నారదుడు సందర్శిస్తాడు. ఇక్కడ కృష్ణుడి వేషంలోని రామారావుగారి రూపం మనోహరంగా ఉంది. ఎక్కడా లోపంలేని ఆహార్యం. ఆంగికం. ఎప్పుడూ శత్రువుల గురించి ఆలోచించటమేనా, నమ్ముకున్న స్త్రీకి న్యాయం చేయాల్సిన బాధ్యత లేదా

అని నారదుడు అడిగి రుక్మిణి విషయం చెబుతాడు. నిజానికి భాగవతంలో "తన తండ్రి గేహమునకుంజను దెంచుచున్న యతిథి జనుల వలన కృష్ణుని రూపబలగుణాదులు విని కృష్ణుడు తనకు దగిన విభుండని తలచెన్."

"నీ యందు నా చిత్త మనవరతము నచ్చియున్నది. నీయానలేదని.." రుక్మిణీ దేవి లేఖ వ్రాసి బ్రాహ్మణునితో సందేశం పంపినట్లుంది. కానీ తెలుగు పౌరాణిక చిత్రాల్లో అన్నిటికీ నారదుడే రుక్మిణీ బాధ గురించి చెప్పేవాడు మళ్ళీ కృష్ణుడి సందేశం ఆమెకందించేవాడు. మరీ 'పోస్ట్‌మాన్'లాగా నారదుది పాత్ర మారిపోయిందనిపిస్తుంది కానీ, నాటకీయమైన అనుసంధానికి అంతకంటే మించిన కల్పన లేదు. అదో నాటకీయమైన కల్పన సాధనం (dramatic device). తాను పంపిన లేఖలో ఆమె వేదనంతా ఉంది. ఆ రోజుల్లో అంతఃపుర కన్య ప్రేమించిన ప్రియుడికి లేఖ వ్రాసి పంపటమే పెద్ద సంచలనాత్మక అంశం.

"శ్రీ యుత మూర్తి పురుష సింహము, సింహము పాలిసొమ్ముగో
మాయువు గోరు చందమున మత్తుడు చైద్యుడు నీ పదాంబుజ
ధ్యాయిని యైన నన్ను వడి దాగొని పోయెదనంచునున్న వా
డా యధ మాధముండెరుగ డద్భుతమైన భవత్ప్రతాపమున్!!"

పోతన విరచితమైన ఆణిముత్యాల్లో ఇదొకటి. ఇలాంటి ముత్యాలతోటి ఉదాత్తమైన కథకు తెలుగు చిత్రంలో చాలా తిప్పలొచ్చాయి. 'పౌరాణిక బ్రహ్మ' రూపకల్పనలో అనేక కల్పనలు చోటు చేసుకుని నానారస భీభత్సం జరిగిందనిపిస్తుంది.

కృష్ణుడు రుక్మిణి వేషంలో వెళ్ళి శిశుపాలుడిని ఆటాడించే ఘట్టం, ఇలాంటి కల్పనల్లో ఒకటి. ఇది చాలా ఘోరంగా అనిపిస్తుంది. ఒక నాట్యగత్తెలాగా ఆడిపాడి మత్తెక్కించే పాత్రగా రుక్మిణి అగుపించడం ఇబ్బందిగానే ఉంటుంది. కానీ కృష్ణుడి మాయారూపంకదా సర్దుకోక తప్పదు. అన్నిటికంటే మించిన కల్పిత సన్నివేశం మరొకటి ఉంది. 'మాయాబజారు' సినిమాలోలాగా, మాయా శశిరేఖ వివాహపద్ధతిలోనే మాయా రుక్మిణిని శిశుపాలుడికిచ్చి పెళ్ళిచేయటం. అసలు రుక్మిణి పెళ్ళిపీటల మీద మాయమై కృష్ణుడి రథంలో ప్రత్యక్షమవటం, ఈ సన్నివేశం గందరగోళంగా సాగింది. పురాణకథలను మార్చుకునే హక్కు ఎంత స్థాయిలోకి పోయిందో చెప్పడానికి ఈ సన్నివేశం ఒక మచ్చుతునక. ఈ సన్నివేశంలో వారిరువురు పాడిన పాట. 'నీ చరణ కమలాల నీడయే చాలు ఎందుకోయీ స్వామీ బృందావనాలు.. నీ నయన కమలాల నేనున్న చాలు. ఎందుకే ఓ దేవీ - నందన వనాలూ..' చక్కటి సంగీత సాహిత్యాలతో మనోల్లాసాన్ని కలిగిస్తుంది.

"మురళిపై కనరాని - మోవిపై వినలేని రాగాలు పలికింతునే" అనే ఈ పాట భావుకతలో శృంగార భావన మిళితమై మనసును స్పందింపచేస్తుంది. వారిరువురు పాడిన పాటలు సత్యభామక్కూడా సంబంధం కలుస్తుంది. ఒకేసారి తన్ను కోరుకునే కన్నె హృదయాలను కదిలించటం - ఇందులో ఆశయం. సత్యభామను అలరించటంకాదు. పడుచు కన్నెల హృదయాలు కదిలిపోతాయి. మంచి రసస్ఫూర్తి. చలన చిత్రమంటేనే ఓ కల్పితం. కానీ కల్పితాలపైన కల్పితాలు. సంప్రదాయ విజ్ఞానం కంటే గమ్మత్తైన వినోదానికే ప్రాధాన్య మెక్కువగా ఇచ్చినట్లుంది.

కృష్ణుడు ఏ సన్నివేశంలో చూసినా అందాల ప్రోవు. ఇందులో చెవులకు కుండలాలకు బదులు రింగులు ధరిస్తారు చాలా నప్పాయి. మెడలో మౌక్తిక మాల బదులు వజ్రాల కంఠహారం. రుపాతిసయాన్ని ఇనుమడింపచేసింది. దీపావళి కృష్ణుడికీ, శ్రీకృష్ణావతార కృష్ణుడికీ ఎంతో తేడా కనిపిస్తుంది. ఈ కృష్ణుని ప్రతి కదలిక, శృంగార భరితం, ప్రేమను దైవత్వాన్ని కలగలిపి ఎదుట నిలబెట్టినట్లుంటుంది.

మళ్ళీ నారదుడే సత్రాజిత్తు ఇంటికెళ్ళి సత్యభామ పెళ్ళి భారం నెత్తిమీద వేసుకుంటాడు. మాటిమాటికి ఆమె చెలికత్తెతో సరసమాడుతుంటాడు. ఇందులో నారదుడిగా శోభన్‌బాబుగారు నటించారు.

వినాయకచవితిరోజు కృష్ణుడు పాలలో చంద్రుని చూసి అపనిందపాలవుతాడు. సత్రాజిత్తు తమ్ముడి మరణానికి, శమంతకమణి హరణానికి కారకుడని నిండు కొలువులో నిందింపబడతాడు. అప్పుడు కృష్ణుడి మాటల్లో సడలని గాంభీర్యం, గొంతులోని ప్రత్యేకతవల్ల మరింత శోభించేలా ఉంటుంది.

"నీ నీడను చూసుకుని నువ్వే చిందులు త్రొక్కుతున్నావు అన్నయ్యా! ఆ శమంతకమెక్కడున్నా సాధించి అపవాదును పోగొడతాను". అనే మాటల్లోని ధీరగాంభీర్యం ఆ గొంతును ఒక ప్రత్యేకరీతిలో బిగించి చెప్పడం వల్ల మరింత శక్తిమంతంగా స్ఫురిస్తుంది. తరువాత జాంబవతి కృష్ణుడిని చూసి మోహించే దృశ్యముంది. చక్కటి సరస సంభాషణ. ఇక్కడ కృష్ణుడి ఆకృతిని మనోహరంగా చిత్రించారు. ఆ నిలబడే తీరు, మురళిని ధరించిన సొరు కొంటె చూపులు. ముచ్చటైన చిరునవ్వు. "పుంసాంమోహనరూపాయి" అనే మాట నిజమనిపిస్తుంది. జాంబవతి కన్నార్పకుండా చూస్తుంటుంది.

కృష్ణుడు కొంటెగా అడుగుతాడు.

"కళ్యాణీ! ఏమిటిలా కన్నార్పకుండా చూస్తున్నావు. నేనంత అందంగా వున్నానా! నీ మనసు ఏమంటుంది. పెళ్ళాడమంటుందా?" పెదాలపై కొంటెతనం, చూపుల్లో చిలిపితనంతోపాటు స్వరంలో గాంభీర్యం చెడదు. నిజానికి సంభాషణల విషయానికొస్తే, తరువాత రానున్న శ్రీకృష్ణ విజయం చిత్రం పై చేయిగా ఉంటుంది. చక్కటి ప్రాస సాహిత్యసౌరభం వెలార్చే సంభాషణలు అందులో ఉన్నాయి. కానీ కృష్ణావతారంలో సన్నివేశాలను ఎక్కడికక్కడ కళాత్మకంగా తీర్చిదిద్దారు. కృష్ణుడి వీర శృంగారాలు చక్కని భావుకతతో ఇమిడి, హృద్యమైన రసపుష్టిని కలిగిస్తాయి. పాటలు అద్భుతంగా ఉన్నాయి. "నీలాల మబ్బుతునక నింగికి దిగి వచ్చెనా.." అనే పాటలో

'భల్లూక రాజా!' అని జాంబవంతుని యుద్ధానికి పిలుస్తాడు. ఆమెతో మాట్లాడినప్పుడు మాటల్లో లాలిత్యం. మృదుత్వం - జాంబవంతుడితో సంభాషించేటప్పుడు తన భక్తుడనే ఆప్యాయత, వీరత్వం, ఇలాటి భిన్న రసాలను ఏకకాలంలో అభినయించటం చాలా క్లిష్టమైనదైనా ఆయన సులువుగా సాధించారు. ఇలాటి భిన్న రసాలకు ఏకకాలంలో సాధించటానికి పోతన భాగవతమే కదా మాతృక.

"అభిమానం కప్పిన అజ్ఞానంతో బాధపడుతున్నావు." అనటంలో యుగాల అనుబంధాన్ని తన కళ్ళల్లో చూపిస్తారు - ఆంగికాభినయం వాచికాభినయం ఒకదానిలో ఒకటి ఒదిగిపోయాయి కనుకనే ఇందులో మనం సంపూర్ణ కృష్ణుడిని చూడగలుగుతాం. మూర్ఛిల్లిన జాంబవంతుడికి రాముడిగా దర్శనమిచ్చి గత జన్మలో తనతో యుద్ధం చెయ్యాలన్న అతడి కోర్కెను గుర్తుచేస్తాడు. మణితోపాటు జాంబవతిని వెంటపెట్టుకుని సరాసరి సత్రాజిత్తు ఇంటికి వస్తాడు. పురాణ కథలో జాంబవంతుడే పెళ్ళి జరిపించినట్లుంది. కానీ ఆ మర్యాదను అతిక్రమించి తండ్రి లేకుండా కన్యను వెంటబెట్టుకుని తన నగరానికి తీసుకెళ్ళటం మానవేతర ధర్మాన్ని పాటించారేమో అన్నట్లుగా మళ్ళీ మానవ ధర్మానుసారం ద్వారకలో అందరి ఎదుట జాంబవతిని వివహామాడతాడు. సత్యభామను ఆమె కోర్కె మీద, బలరాముడు సత్రాజిత్తుల బలవంతం మీద వివాహామాడతాడు.

మళ్ళీ కథలో హఠాత్తుగా మార్పు వస్తుంది. రాజసూయంలో శిశుపాలుడి వధ జరుగుతుంది. కృష్ణమాయను ప్రదర్శింపచేయడం కోసం నారదుడు కృష్ణుడి సంసారంలో చిచ్చు రగిలించాలనుకుంటాడు. అతడికి భార్యలకు మధ్య తగువు పెట్టి తమాషా చూడాలనుకుంటాడు. ఇందులో మరుగున పడ్డ ఒక విషయాన్ని పైకి తీస్తాడు. అసలు నాటి రాజుల చరిత్రలో మొదటిసారిగా మత్స్యయంత్రాన్ని కొట్టి 'లక్షణ'ను పెళ్ళాడినవాడుగా శ్రీకృష్ణుడు నారదుడి చేత చెప్పబడతాడు. మొత్తానికి నారదుడి ప్రణాళిక పారదు. ఎక్కడికి వెళ్ళినా అక్కడే కృష్ణుడుంటాడు. సంగీతంలోను, నృత్యంలోను, సరసశృంగారంలోనూ అలకలు తీర్చటంలోనే పులకలు

రేకెత్తించటంలోను అన్నిటా తానై తానే సమస్తమని నిరూపించటంతో నారదుడికి గర్వభంగమై శ్రీకృష్ణుని సర్వవ్యాపకత్వాన్ని గుర్తిస్తాడు. ఇక్కడ రామారావుగారి అభినయం చూడవలసిందే. లీలామానుషుడైన వేణుగోపాలుడు సర్వ కళల స్వరూపమని నిరూపించటంలో వారు కృతకృత్యులయ్యారు.

శృంగార రసఘట్టం ముగిశాక భక్తిరసం మొదలవుతుంది. కుచేలుడిని సేవించే ఘట్టం. కథలోని ఔచిత్యం పోషించారు. అష్టభార్యలతో కలసి అతడికి పాదపూజలు చేయటం, ఎంతో స్వాభావికంగా ఉంది. కుచేలుడు తెచ్చిన అటుకులు తింటూ "మిత్రమా! గోకులం విడిచిపెట్టాక వీటి సంగతే మరిచాను - ఆహా! ఎంత రుచిగా ఉన్నాయి. పట్నవాసాల్లో రాజభోజనాల్లో ఈ రుచిరాదు" అనేటప్పుడు రామారావుగారు తన అభిప్రాయమే చెప్పినట్టనిపిస్తుంది. ఆయన కూడా సాధారణంగా పల్లెటూరి ఆహారానికే చాలా ప్రాధాన్యతనిచ్చేవారు - అటుకులు, కుడుములు, అరిసెలు, బొబ్బట్లు ఇట్లాంటి పదార్థాలను బాగా ఇష్టపడేవారు. ఇక్కడ పాత్రలో స్వీయానుభవాన్నే చూపిస్తారు. మూడు పిడికళ్ళతో అష్టైశ్వర్యాలు ప్రసాదించి తన భక్తజన రక్షణను చాటుతాడు.

నిండు సభలో ద్రౌపది గౌరవాన్ని కాపాడటం, ఆప్తజన రక్షణలోని తరువాతి ఘట్టం. పాండవుల వనవాస అజ్ఞాతవాసాలు సూత్రప్రాయంగా జరిగిపోయి యుద్ధం అనివార్యమౌతుంది. ఇక్కడ మంచి రసవత్తర సన్నివేశమొకటుంది. కృష్ణుడి పాండవ పక్షపాత ప్రదర్శనకు మచ్చుతునక. అది రామారావుగారి అభినయ కౌశలానికి కూడా చక్కటి తార్కాణం. తిరుపతి వేంకట కవుల పద్యాలు ఈ సన్నివేశానికి బలాన్ని చేకూర్చాయి. ఇక్కడనుండి రాయబార ఘట్టం ముగిసే వరకు మనకు నాటకం చూసినట్లే ఉంటుంది. సినిమా అనే సంగతే మర్చిపోతాము. మంచి రాగాలతో కూర్చిన రాయబార పద్యాలు ఘంటసాల గొంతులో అన్ని రసాలు పలికాయి. దానికి రామారావుగారి ఆంగిక నటన అద్భుతంగా జోడయింది. మధ్యలో శాంతి మాటలు పలికిన భీముడిని రెచ్చగొట్టే విషయం కూడా. ఒక రసగుళిక - "బావా ఎప్పుడు వచ్చితీవు, ఎక్కడనుండి రాక ఇటకు" - అర్జునుడిని ఆప్యాయంగా కౌగిలించి పరామర్శిస్తూనే, దుర్యోధనుడిని మొక్కుబడిగా పలకరించటం. సాహిత్యంలోని భావాన్ని తన అభినయంలో చక్కగా ఆవిష్కరించి పద్య కవితకే న్యాయం చేశారు. ఇక్కడ కోరుకోవటంలో అర్జునుడికి ముందుస్థానం కల్పించటంలో నటించే సన్నివేశం సహజంగా ఉంది. "నీ స్వతంత్రుడువు. మరి ఈతడో అన్నచాటు వాడు. చిన్నవాడు. పైగా మునుముందుగనే నర్జును జూచితి" అనటంలో రాజకీయ చతురతను తన వారిని ఆదుకునే ప్రేమ స్వభావాన్ని బాగా చూపించారు.

పదివేలమంది యుద్ధవీరులొకవైపు వారు శక్తివంచన లేకుండా యుద్ధం చేస్తారు. నేనొక్కడినే ఒకవైపు. కానీ యుద్ధం చేయను. ఆయుధం ముట్టను. ఇక కోరుకొమ్ము అనటంలో చాతుర్యం, భిన్న రసాలనొకే సన్నివేశంలో అద్భుతంగా నటించి చూపారు. కపటం, చాతుర్యం, కొంటెతనం, తాను నిజమే చెపుతున్నట్లు భ్రాంతి కలిగించటం ఎంతో బాగా వచ్చింది. ఎవరి ఆశయం వారికి నెరవేరింది.

సంధి ప్రయత్నం కోసం ధర్మజుడు కృష్ణుని పిలిపిస్తాడు. అక్కడ భీమునికి ఉక్రోషం పెంచి. "నిదురవోవుచుంటివో - బెదరిపల్కుచుంటివో" అని రెచ్చగొడతాడు. తన అభిప్రాయానికి సానుకూలంగా అందరిని తన దారికి తెచ్చుకుని చివరకు రాయబారిగా బయలుదేరే సన్నివేశం రాజకియ చతురతకు నాంది.

చిత్రమంతా ఒక ఎత్తు. రాయబార ఘట్టం మరో ఎత్తు. ఈ సన్నివేశం తెలుగు ప్రజల్ని ఎంతగా కదిలించిందంటే మూడు నాలుగుసార్లు రాయబార ఘట్టం కోసమే ఈ చిత్రాన్ని చూసినవాళ్ళు చాలామంది ఉన్నారు. అది ఓ రకంగా తిరుపతి వెంకటకవుల నాటక ప్రాశస్త్యానికి తార్కాణం. మరోవిధంగా సామాన్య నాటకశైలికంటె భిన్నంగా మరింత కళాత్మకంగా ఉన్న ఈ చిత్రంలోని రాయబార సన్నివేశ చిత్రీకరణకు ఫలం. ఈ రాయబార ఘట్టంలోని రామారావుగారి అభినయం, నాటకశైలి కంటె పూర్తి భిన్నమై ఆబాలగోపాలాన్ని ఆకట్టుకొంది.

పాండవుల మంచితనాన్ని పదేపదే నొక్కి చెప్పి అందరికి సానుభూతి కలిగిస్తాడు. దుర్యోధనుడిని రెచ్చగొట్టి పెద్దలు ఆగ్రహించుకునేటట్లు చేస్తాడు. యుద్ధంలో అందరూ మరణిస్తారు. భీముడిని చంపాలనుకున్న దృతరాష్ట్రుని యత్నాన్ని విఫలం చేస్తాడు. గాంధారి శాపాన్ని కూడా చిరునవ్వుతో గ్రహిస్తాడు. ''పక్షపాతివై పాండుకుమారులకు రాజ్యం కట్టబెట్టి నాకు గర్భశోకం మిగిల్చావు - కురువంశం కూలినట్లే నీ యదువంశం కూడా కూలిపోవాలి'' అని గాంధారన్నప్పుడు ''నా అవతార కార్యక్రమంలో అది కూడా ఒక భాగమే'' అని తన అవతార రహస్యాన్ని విప్పి చెబుతాడు. ఆ సన్నివేశాల్లో ఆ తొణకనితనమే సరైన అభినయం. నిర్వికారతే ఆ అవతార రహస్యం, చెడని చిరునవ్వుతో ద్వారకలో అందరూ చస్తుంటే నిర్వికారంగా అరణ్యానికి వెళ్ళిపోతాడు. బోయవాడి బాణం దెబ్బతినికూడా చిరునవ్వు చెదరదు. ఆ చిరునవ్వే ఒక గొప్ప శైలీకరణ.

''మనుష్యుడు తాను చేసిన పాప ఫలితం అనుభవింపక తప్పదు. త్రేతాయుగంలో వాలివైన నిన్ను చెట్టుచాటు నుండి బాణంతో కొట్టాను. అందుకే ఈ అవతారం. నీవు బోయవాడిగా పుట్టి, నీ బాణ ప్రహరణం చేత మరణిస్తానని ఇచ్చిన నా మాటను నెరవేస్తున్నాను. సర్వరూప - సర్వనామాలు నావి - నేనే పుట్టిస్తాను. నేనే అంతం చేస్తాను. ఆద్యంతాలు నేనే - రాముడు కృష్ణుడు. శ్రీ మహావిష్ణువు నేనే - నేనే'' అంటూ తన సరత్వాన్ని చాటే పూర్ణ పురుషుడిని మన కళ్ళముందు నిలబెడతారు రామారావుగారు. ఈ సన్నివేశం చూసి స్పందించని వారుండరు. పూర్తిగా ఆ పాత్రలో లీనమై ఆయన అభినయించిన తీరు శాశ్వతంగా మనసులో మిగిలిపోతుంది. కళామతల్లి ముద్దుబిడ్డగా చిరస్థానం కలిగిస్తుంది. శ్రీకృష్ణావతారంలో ఘట్టాలన్నీ మంచి రసపోషకమైనవి. దానికి తగ్గట్లు సంభాషణలు, రచన. అందుకే ఎన్.టి.రామారావుగారి శ్రీకృష్ణ పాత్ర కిరీటంలో ఈ చిత్రం ఒక కలికితురాయిగా మిగిలిపోయింది.

* * *

శ్రీకృష్ణ విజయం

1970లో కమలాకర కామేశ్వరరావుగారి నూతన సృష్టి ''శ్రీకృష్ణ విజయం'' అసలు పురాణ కథలంటేనే - అందులోనూ ఐతిహాసిక పాత్రలైన శ్రీకృష్ణునికీ - శ్రీరామచంద్ర గాథకు అనేక కల్పితాలు చేర్చబడ్డవి. వ్యాసుడు - వాల్మీకి వ్రాసిన వాటికి అనేక ఉపకథలు వచ్చి చేరాయి. అందులో ఊహకు కూడా అందని కొత్త సృష్టే ఈ చిత్రకథ - ఈ కథకు పూర్వపు ఆధారం ఏదీ లేకపోయినప్పటికీ రామారావుగారి కృష్ణ పాత్ర, జయలలితగారి వసుంధర పాత్ర పోషణలో ఈ చిత్రం రక్తికట్టినా అనుకున్నంత విజయం సాధించలేకపోయింది. ఇందులో ప్రత్యేకమైన ఆకర్షణ హేమమాలినిగారి నృత్యం. చిత్రాన్ని కొంత తెలుపు - నలుపులోను, కొన్ని ముఖ్యసన్నివేశాలను ఈస్ట్‌మన్ కలర్‌లోను చిత్రీకరించారు. జయలలితగారి అద్భుత నృత్యవిన్యాసాలు, అందం ప్రజల్ని ఆకట్టుకున్నాయి. ఈ చిత్రంలో ఆమె పాత్ర ప్రధానమైందని చెప్పుకోవాలి. అమాయకమైన మాటలతో, అపురూపమైన సౌందర్యంతో అందరిని ఆకట్టుకునే బ్రహ్మమానస పుత్రి వసుంధరగా ఆమె నటన అద్వితీయంగా సాగింది. కమలాకర కామేశ్వరరావుగారు ఈ చిత్రం మీద చాలా ఆశలు పెట్టుకుని, భారీ వ్యయంతో తీసినా అనుకున్నంత ఆర్ధిక విజయాన్ని సాధించలేకపోయింది. చక్కటి సంగీతం, మౌల్యాలు వున్నా, ఏ కారణంచేత ఆనుకున్నంత విజయం లభ్యంకాలేదో అర్థం కాదు.

మాయాబజారు కృష్ణుడితో పోలిస్తే అంత భావ సమగ్రత కలిగిన కృష్ణ పాత్ర మళ్ళీ ఎందులోనూ మనకు కనిపించదు. కానీ రామారావుగారి కృష్ణునికున్న ప్రేక్షక సమ్మోహకత కారణంగా ఆయన ఏ కథనల్లినా ఆదరిస్తారనే నమ్మకంతో కొన్ని చిత్రాలు వచ్చాయి. యధాశక్తి ప్రజలు కూడా ఒక్కటిలాగా తప్ప ఆదరిస్తూనే వచ్చారు. తరువాతి చిత్రాల్లో కృష్ణుడిలో కలికితనం పెరిగింది. నడకలో కులుకులు చోటు చేసుకున్నాయి. అవి మరింత చూపించాలనే తపన వారిలో వుండటం వలన ప్రతి కృష్ణుడిలో ఏదో కొత్తదనం

చూపిస్తూనే వస్తూ, అలాటి అదనపు ఆకర్షణలు ప్రవేశపెట్టారు. శ్రీకృష్ణతులాభారంలో పూర్తి శృంగార నాయకునిగా శ్రీకృష్ణార్జున యుద్ధంలో వీర పురుషుడుగా, శ్రీ కృష్ణావతారంలో సమగ్ర కృష్ణునిగా పాత్రలను శిల్పీకరింపచేశారు. ఈ చిత్రం వద్దకు వచ్చేసరికి శారీరకంగా కొంత బలహీనపడటం ఒక విధమైన లోపంగా కనబడుతుంది. అందుకు వయస్సు కారణం కావచ్చు. చెంపలు పలుచబడి ముఖంలో ఆ నిండుదనం తగ్గింది. బహుశా ఆ కారణంగానే, కథలో అన్ని రసాలు పుష్కలంగా వున్నా ప్రేక్షకాదరణ తగ్గింది.

కాలయవనుడు, అతని సోదరుడు మహోదరుడు కృష్ణుడు మీద యుద్ధం ప్రకటించడంతో సినిమా ప్రారంభమవుతుంది. రాయబారిగా వెళ్ళే దూతలిద్దరూ హాస్యనటులు, చంద్రగుప్త సినిమాలో కూడా దుర్మార్గులైన నవ నందుల పాత్రలకు పిరికివాళ్ళు అసమర్థులైన హాస్యనటులను ఎంపికచేయటం జరిగి చిత్రం అపహాస్యంపాలైంది. ఈ చిత్రంలో కూడా కొంత ఆ అనౌచిత్యం కనిపిస్తుంది. మహోదరుడికైతే అసలు సైనికులుగాని సైన్యాధిపతిగాని - మంత్రులుగాని ఎవ్వరూ లేరు. హాస్యనటుడు పద్మనాభంగారే అన్నీ - పామును పరాక్రమానికి ప్రతీకగా సాత్యకి తీసుకెళ్ళటం. మహోదరుడు దాన్ని చీమలచేత చంపించి తిప్పి పంపించటం, తన శక్తితో కృష్ణుడు దాన్ని బ్రతికించడం ఇక్కడ ప్రత్యేకంగా గమనించాల్సింది. ఆనాటి కృష్ణుడు ఇన్ని మాయలు చేసాడో లేదోగానీ సామాన్య జనరంజకం కోసం చిత్రాలలో కృష్ణుడు మాత్రం అడుగడుగున కొత్త మాయలు సృష్టించేవాడయ్యాడు.

కాలయముడి కథ భాగవతంలోను, భారతంలోను వుంది. కానీ మహోదరుడి కథ వసుంధర కథే అర్థంకాదు. కృష్ణుడు కాలయవనుడిని కవ్వించి కవ్వించి యుద్ధానికి పిలిచే సన్నివేశంలో - వూ - రా - ఇక్కడా, అంటూ కాలు దువ్వటం చాలా ఆకర్షణంగా తయారైంది. భయపడుతున్నట్టు నటించి పారిపోతూ ముచికుందుడి గుహలోకి తీసుకువస్తాడు. నడకలో తొందరపాటుతనంతోను, సడలని గాంభీర్యంతోనూ ఆ సందర్భంలోని అభినయం ఎంతో హృద్యంగా విశిష్టంగా వుంది. నటనా శిల్పమంటే ఆ మౌనమే. ఈ చిత్రానికి మరో గొప్ప ఆకర్షణ ఎస్.వి.రంగారావుగారు. ఆయన అభినయం అసామాన్యం. అమాయకుడైన ప్రేమికుడిగా, మూర్ఖుడైన రాక్షసునిగా ఆయన నటన హాస్యరసాన్ని పండించింది.. ఆయన నట జీవితంలో ఇదొక మెరుపు. సినిమా చివరివరకు తీక్షణ గంభీర సన్నివేశాలకంటే హాస్యానికే ఎక్కువ ప్రాధాన్యమిచ్చినట్టు కనిపిస్తుంది. ప్రజానురంజకం కోసం అన్ని మెళుకువలతో కూర్చిన చిత్ర కథ ఇది.

మహర్షి ముచికుందుడితో మాట్లాడే సన్నివేశంలో 'మహాత్మా ముచికుందా! దుర్జయుడైన శత్రువును మీకడ చేర్చి కడతేర్చవలసి వచ్చింది' అని నారాయణుడిగా దర్శనమిస్తాడు. భగవంతుడు సాక్షీభూతుడిగా వుండి ఎవరిచేత ఏ పనిచేయించాలో వారిచేతే చేయించటం విధి అని చక్కటి దైవత్వాన్ని ఔచిత్యవంతంగా పోషించారు. రామారావుగారు కృష్ణుడిగా నటించిన ప్రతి చిత్రంలోను నారదపాత్ర పూర్తి ప్రాధాన్యత కలిగి వుంది. కృష్ణపాత్రలో అనుసంధానమై, భక్తుడికీ, భగవంతుడికీ విడదీయలేని అనుబంధాన్ని సూచిస్తుది. ఈ చిత్రంలోని మాటలు, పాటలు చాలా ఆర్ద్రంగా వుంటాయి. ప్రాసతో కూడిన సంభాషణలు సాహితీవేత్తల చెవులకు విందు, మృదు మధురమైన సంగీతం రసజ్ఞులను అలరించేదిగా వుంటుంది. ప్రతి చిత్రంలోను ప్రారంభానికి ముందు నారాయణలీలలు గానం చేస్తూ విష్ణువుకి ఆయనకు అభేదం సూచిస్తుంటాడు నారదుడు. ఇలాటి కొన్ని ప్రత్యేక సన్నివేశాలు రామారావుగారు ఆ చిత్రంపై తీసుకునే ప్రత్యేక శ్రద్ధవల్ల రూపొందినవే.

శ్రీకృష్ణుడి జన్మదిన సందర్భంగా అష్ట భార్యలతో చుక్కల మధ్య చంద్రుడిలా ప్రకాశిస్తుంటాడు. నిజంగా ఈ సన్నివేశం అద్భుతంగా వచ్చింది. ఆనాటి ద్వారకలో కృష్ణుడి అంతఃపురంలాగానే అనిపిస్తుంది. ముందు కథకు నాందిగా అష్టభార్యలు కాన్కగా ఇచ్చిన అష్ట రత్నాలను చూసి నారదుడు నవరత్నాల్లో ఒకటి తగ్గిందని చెబుతూ "ఎనిమిది రత్నాలు ఇచ్చారు. కొసరత్నంగా మౌక్తికం కూడా అమిరితే బాగుంటుంది" అంటాడు.

శ్రీకృష్ణతులాభారం, శ్రీకృష్ణావతారం, శ్రీకృష్ణ సత్య ఇవన్నీ శ్రీకృష్ణుని సరస శృంగారలీలలే. అద్వైత స్థితిలో పురుషుల సమాన స్థితిని తెలియచెప్పటమే ఆయన ఉదేశ్యం. ముద్దుపళని రాధికాసాంత్వనమైనా, జయదేవుడి గీత గోవిందమైనా, రాధాకృష్ణుల మధుర ప్రేమ శృంగారమైనా శ్రీకృష్ణుడి అద్వైత పారమార్థిక తాదాత్మ్య స్థితిని గురించి చెప్పేవే. పైకి అనేకమంది స్త్రీలతో శృంగారాన్ని పంచుకునేవాడిగా కనిపించవచ్చు. అనిపించవచ్చు. కానీ కృష్ణతత్త్వంలో ఎక్కడా, ఆ చవకబారుతనం కనిపించదు. ఎక్కడా చలించని ధీర గంభీరుడాయన. ఆ తత్త్వాన్ని రామారావుగారు బాగా అర్థం చేసుకున్నారు కనుకనే వారి అభినయంలో కృష్ణత్వాన్ని ప్రజలు దర్శించగలిగారు.

శివుడిని మెప్పించి చావులేని వరాలు పొందిన మహోదరుడు వరగర్వంతో ముల్లోకాలను వ్యాకుల పరుస్తుంటాడు. హిరణ్యాక్ష రావణాసురులను దృష్టిలో పెట్టుకుని - ఈ మహోదరునిచేత చిత్రదర్శకుడు వరాలు అడిగించినట్లుంది. నరుడి చేతగాని, వానరుడి చేతగాని, మరే ఆయుధాల వలన గాని తనకు చావులేకుండా వరం కోరుకున్నాడు. అన్ని కథల్లాగే శివుడు, బ్రహ్మదేవుడు రాక్షసులకు కోరిన వరాలిచ్చి వాళ్ళదారిన వాళ్ళుపోవటం - వాళ్ళకు మరేం పనిలేనట్టు ప్రజల్ని హింసించటం, వాళ్ళను చంపటానికి విష్ణువు నానా తంటాలు పడటం, రకరకాలు అవతారాలు ఎత్తి తిప్పలు పడటం మాములే. అలాగే ఈ వరంలో మహోదరుడిని చంపే ఉపాయం తెలుసుకుని అతడిని వధించాలి. అందుకై బ్రహ్మ ప్రత్యేకంగా సృష్టించిన అందాల బొమ్మ వసుంధర.

ఆమె సృష్టిలో మహోదరుడి మరణమనే పరమార్థం ఇమిడి వుంది. అది ఒక వుంగర రూపంలో వుంది. దాన్ని ధరించి వుంటే ఆమె పురుషులందరికి 'రత్నాల బొమ్మగా' కనిపిస్తుంది. ఎవరయినా బలవంతంగా ఆమె శీలానికి హానిచేస్తే అదే ఆయుధమై వాళ్ళను సంహరిస్తుంది. ఈ రహస్యం బ్రహ్మదేవుడు సరస్వతి నారదుడికి చెప్పి ఆమెను భూలోకానికి తీసుకెళ్ళి పెళ్ళిచేసే బాధ్యతను అప్పజెపుతారు. అక్కడనుండే అసలు కథ ప్రారంభం - మహోదరుడే వసుంధరను చూసి మోహిస్తాడు. అంతకు ముందు స్త్రీలను బలాత్కారం చెయ్యటమే తెలిసిన అతడు ఆమెను చూడగానే మౌనంగా అయిపోతాడు. ఆ సందర్భంలో ఎస్వీ.రంగారావుగారి నటన అద్భుతం. 'ఏమయ్యుంటుంది? ఈమెను అందరిలా బలాత్కరించబుద్ది పుట్టటంలేదు. ఏమిటి కారణం... ఆ... ప్రేమిస్తున్నాను... ప్రేమిస్తున్నాను' అమాయకంగా ఆయన అనే మాటలు, ఆ రీతి, చాలా నవ్వును తెప్పిస్తాయి. జయలలిత అమాయకపు నటన కొంత కృత్రిమమనిపించినా బాగానే ఆకట్టుకుంటుంది. ఏం తెలియదంటూనే అన్నీ మాట్లాడుతుంది.

అసలే కల్పిత కథకు అతికించినట్టున్నాయి. అనవసరమైన సంభాషణలతో పాత్ర పోషణలో ఔచిత్యం చెడటంతో వాటికి రావలసినంత గాంభీర్యం రాలేదు - కృష్ణుడు అన్ని చిత్రాల్లో లాగానే తన మాయాజాలంతో మహోదరుడిని ఆడిస్తుంటాడు. అన్నీ తెల్సిన కృష్ణుడికి వసుంధర ఉంగరం విషయం మాత్రం తెలియకపోవడం చిత్రమే.

ప్రస్తుతంలో అప్రస్తుతమన్నట్టు ఇందులో పురాణ ప్రసిద్ధమైన దీపావళి పండుగకి కారణంగా చెప్పుకునే "నరకాసురవధ"ను కేవలం నారదుడు మహోదరుడికి ఒక్క వాక్యంలో చెప్పే విషయంగా చేసారు. ఆ సందర్భంగా సత్యాకృష్ణులు ఇంద్రలోక ప్రయాణం. ఇంద్రుడు వారిని సన్మానించి ఊర్వశిచేత నృత్యప్రదర్శన చేయిస్తాడు. ఈ కథ అసలు కథకు ఎందుకు కలపబడిందో అసలు అర్థం కాదు. కేవలం హేమమాలినిగారి నృత్య ప్రదర్శన కోసం సాధారణ సభ పనికిరాదు కనుక ఇంద్రసభ కావాలి. ప్రధాన పాత్రధారి కృష్ణుడు లేకుండా ఇంద్రసభ వ్యర్థం కనుక ఆయన స్వర్గ ప్రవేశానికి నరకాసురవధ పరోక్షంగా చెప్పబడింది. ఇప్పటి వరకు తెలుపు నలుపుల్లో నడచిన సినిమా, ఈ సన్నివేశం అందమైన హరివిల్లులా రంగుల్లో మెరిసిపోయింది.

ఇక్కడ గమనించదగిన మరో విషయముంది. కనీస సింహాసన మర్యాద. ధర్మం మర్చిపోయి ఇంద్రుడు ఏకంగా తన సింహాసనాన్ని కృష్ణుడికిచ్చి తాను మంత్రుల పక్కన చిన్న ఆసనంలో కూర్చుంటాడు. పాపం ఇంద్రుడు అనిపిస్తుంది. చిత్రాలలో హీరో కల్ట్ మహిమవల్ల ముల్లోకాలకు ప్రభువైన స్వర్గాధిపతిని దర్శకుడు చిన్నచూపు చూశారనిపించింది. రాజమర్యాద పాటించబడలేదు. ఈలోపు నారదుడు

వసుంధరను రుక్మిణీ అంతఃపురం చేరుస్తాడు. కృష్ణుడి కంటబడకుండా వుండటానికి ఆయన వచ్చే సమయానికి చెలికత్తె చతురికనిచ్చి వసుంధరను ఉద్యానవనంలోకి పంపిస్తుంది రుక్మిణి. సత్యాకృష్ణులు అదే దారిన వస్తూ కృష్ణుడు రథం దిగి సత్యను వెళ్ళి పొమ్మంటాడు.

తానెక్కడికి అంటే ‘పిల్లగాలికోస‘మని శ్లేషార్థాన్ని వాడతాడు. ఆ కొంటెతనం ముచ్చటగా వుంటుంది.

నారదుడు తన నాటకానికనుగుణంగా వసుంధరని రుక్మిణి మందిరంలో ప్రవేశపెట్టి ‘ఏదో మీరు మీరు ఇలా కలుపుగోలుగా వుండటమే నాక్కావల్సింది.‘ అని మర్మంగా చెప్పే మాటలు చమత్కారంగా వున్నాయి. కాంతారావుగారు నారద పాత్రకు ప్రాణప్రతిష్ట చేశారు. ఎన్.టి.ఆర్ గారు అప్పుడప్పుడు బాధపడేవారట. ‘అన్ని పాత్రలు నటించాను. కానీ నన్ను నారద పాత్రని వేయనియ్యలేద‘ని - అసలు పౌరాణిక చిత్రాలన్ని నారద పాత్ర లేకపోతే ఒక్క అడుగుకూడా ముందుకు కదల్లేని పరిస్థితిని దర్శకులు అలా కల్పించారు. పురాణ కథలన్నింటిలో నడుస్తుంటాయి. ఒకే రకపు మూస. గమ్మత్తేమిటంటే అప్పటివరకు సర్వజ్ఞుడుగా వున్న కృష్ణపరమాత్ముడు వసుంధర ఉంగరం చేతిలోకి తీసుకుని ఇదేమిటో దీని రహస్యం తెలియటం లేదు అంటాడు. ఉంగరంలోనుంచి మాటలు వినిపిస్తాయి. ఈ కన్యను చేపట్టేవాడికే ఆ ఉంగరం రహస్యం తెలుస్తుందని, వివాహమయ్యాక ఎవరైనా ఆమెను బలాత్కరిస్తే అదే వుంగరం ఆయుధమై అతడిని ముట్టబెడుతుందని, విషయం అర్థమయ్యాక కృష్ణుడు ఆనందిస్తాడు. అంతఃపురంలో ఆడవాళ్ళు వసుంధరని దాచి పెట్టడానికి చేసే ప్రయత్నాలు కృష్ణుడు ఆమెను కలుసుకోవడానికి ఆడే దొంగాటకాలు, కథను సరదాగా ముందుకు నడిపిస్తాయి.

స్వామివారి నిత్యాలంకారం చాలా గొప్ప సన్నివేశం. ఆ సమయంలో రామారావుగారు అసలు కనిపించరు. ఆ వేషంలో ద్వారకా కృష్ణుడే అక్కడ కొలువు తీరినట్లుంటుంది. వసుంధర భక్తితో వట్టి చేతులతో చేసే సేవను, ఆయన కళ్ళు మూసుకుని హృదయం మీద చేయి వేసుకుని ఆత్మ స్వీకారం చేసే దృశ్యంలో, భక్తిరసం తొణికిసలాడింది. నవరసాలకు అధినేత కృష్ణస్వామి మూర్తిమత్వాన్ని అద్భుతంగా అభినయించి అందులో జీవించిన నందమూరి తారక రామారావుగారు ధన్యులు - చరిత్ర వున్నంతవరకు రామారావుగారి కీర్తి మాసిపోదు.

నారదుడు చెప్పిన మీదట మహోదరుడు తన ప్రియురాలిని తీసుకెళ్తానని ద్వారకకు వస్తాడు. మళ్ళీ కథ మాములే. రామారావుగారి పురాణ సినిమాల్లో కొన్ని సన్నివేశాలు ఏమాత్రం మార్పులేకుండా వుంటాయి. కృష్ణుడు మళ్ళీ ముసలివాడి రూపంలో మహోదరుడిని మోసం చేస్తాడు. విచారం నటిస్తూ "వాడు నాక్కాబోయే అల్లుడు మహోదరుడు", "ఇన్నాళ్ళూ నా కూతుర్ని విరహంలో ఏడిపించి ఇప్పుడా వచ్చేది" అంటూ వసుంధర అతడిని గాఢంగా ప్రేమిస్తున్నట్టు నమ్మిస్తాడు. ఆ మూర్ఖుడు నిజమేననుకుంటాడు - అడుగడుగున హాస్యస్ఫూర్తిగల మాటలు - సన్నివేశాలు -అభినయం. కడుపుబ్బ నవ్విస్తాయి. మళ్ళీ వసుంధర వేషం తానే వేసి అతడిని ప్రేమిస్తున్నానని తనకోసమే ఏడుస్తున్నానని చెబుతాడు. రామారావుగారికి కృష్ణ పాత్రల ద్వారా మాయలు ప్రదర్శించటం చాలా ఇష్టం. వ్యంగ్యం. హాస్యం కూడా బాగా ఇష్టమే.

ఈ నాటకమంతా మహోదరుడిలో వసుంధర పట్ల ప్రేమను పెంచి, ఆమెను పూర్తిగా వలచేటట్లు చేయటం - మహోదరుడి అమాయకత్వం అంతా ఇంతా కాదు. అతడికి అడుగడుగున సలహాలు చెప్పేది ఒక విదూషకుడు. దానితో బుద్ధి అసలు పనిచేయదు. అంతటి, వరగ్రహీత, అరివీర భయంకరుడు ఎప్పుడూ మంచంపై పడుకుని, ప్రేమించిన స్త్రీ కోసం కలవరిస్తూ, ఆ అంతరంగిక చెలికాణ్ణి కౌగిలించుకుని నలిపేస్తుంటాడు. ఆ పైన మాయా వసుంధర మహోదరుడి వెంట వెళ్ళటం అక్కడ కృష్ణుడు నిజరూపం దాల్చటం, కాసేపు విఠలాచార్య సినిమాలోలా మాయమవటం ప్రత్యక్షమవటం. ఇద్దరూ పద్యాల్లో పోట్లాడుకుని మాయమవటం, వీటిని చూసే ప్రేక్షకులకు అసలెందుకీ సన్నివేశం పెట్టారనిపిస్తుంది. ఈ చిత్రంలో ఇలాంటి అప్రస్తుతాంశాలెన్నో వున్నాయి - కృష్ణపాత్రకు పూర్తి

ప్రాధాన్యం ఇవ్వాలనే అత్యుత్సాహంలో చాలా అనౌచిత్యాలు చిత్ర కథకులు చేశారనిపించింది. గౌరమ్మ పాటలో కూడా మక్కువ మాటలు ఒక చెలికైతే, చక్కిలి గింతలు వేరే చెలికి - అని కృష్ణుడి శృంగారాన్ని కీర్తించడం, ఆ సందర్భానికి వుచితంగా వుండదు.

ఇంకొక విశేషం. కృష్ణ సినిమాలన్నింటిలో తన అందాన్ని గురించి ఆమె అడగటం కృష్ణుడు పొగడటం - ‘అడిగితి నొక్కనాడు‘ అనే పద్యం మధురంగా వుంది. చల్లని ఆ సాయంకాలం. పండు వెన్నెల. పిల్లగాలి, మధుర శృంగార ఉద్దీపనం. సన్నివేశానికి సందర్భానికి తగిన వారిరువురి అభినయం ఎంతో ఇంపుగా వుంటాయి. నిజంగా సత్యభామ పాత్రను జమునగారు నటించినట్లు మరెవ్వరూ చేయలేరు. బ్రహ్మదేవుడే స్వయంగా ఒప్పుకున్నాడట, సత్యభామను మించిన అందగత్తె, ముల్లోకాల్లో లేరని. ఆ మాటల మత్తులో మునిగిన ఆమె దగ్గర నుండి వసుంధర బందిఖానాకు సంబంధించిన తాళాన్ని సంగ్రహిస్తాడు కొంటె కృష్ణుడు. వసుంధరను చెరవిడిపించి, ఉద్యానవనంలో ప్రేమమైకంలో మునిగితేలుతుంటాడు. చిత్రం మొత్తం మీద కంటె ఈ రెండు మూడు సన్నివేశాలలో చాలామంచి చిత్రీకరణ జరిగింది. ‘పిల్లనగ్రోవి పిలుపు‘ ఈ సన్నివేశంలో గతంలో ఏ చిత్రంలోనూ లేని విధంగా రామారావుగారు నృత్యం చేశారు. అడుగులు కొత్తగా వున్నాయి - బహుశా ఆ పాటికి తెలుగు చలనచిత్రంలోకి అడుగుపెట్టిన అడుగుల ధాటీ ప్రవాహం వల్ల ఈ సన్నివేశం ఇలా రూపకల్పన చేయబడి వుండవచ్చు. రామారావుగారు చిత్రానికి, చిత్రానికి మధ్య వైవిధ్యం తేవడానికి ఒప్పుకుని వుండవచ్చు. జయలలితగారు మంచి నృత్యకళాకారిణి. ఆమెతో అభినయించేటప్పుడు ఆమెకు పోటీగా తాను తగ్గకూడదని ఆ నృత్యం పెట్టినట్లున్నది. పాటలో అభినయమంతా నూతనత్వంతోనే వుంది. ఇంతలో సత్యభామ రావటం, ఆమె ఆగ్రహాన్ని చల్లార్చటానికి "ఓ రమణీ! నా తప్పు మన్నింపగా దేని రట్టు సేయక జడతో కొట్టరాదె‘ అంటూ వేడికోలు, అభినేత సామర్థ్యానికి మరో మంచి అవకాశాన్ని కలిగిస్తుంది.

పౌండ్రక వాసుదేవుడిని చంపటానికి వెళ్ళేటప్పుడు సత్య ఆగ్రహానికి గురై, రైవతకాద్రిలో బంధించబడ్డ వసుంధర, అదే సమయంలో పౌండ్రక వాసుదేవుడు తన నామం జపించమని కృష్ణ భక్తుడైన కుచేలుని బంధించి కొరడాలతో కొడుతుంటే బాధపడుతున్న, కుచేలుడు, ఇద్దరూ ఒకేసారి కృష్ణుడిని ప్రార్థిస్తారు - ఈ సన్నివేశంలో ప్రేమార్ధ్రతలో అమాయకమైన భక్తితత్వాన్ని పక్వమైన పరాకాష్ట బక్తి స్థితిలో ఆర్ధ్రతను రెంటిని రంగరించిన ‘కృష్ణా దయామయా!‘ అన్న పాట ఘంటసాల సుశీలగార్ల గొంతులో జీవధారలు కురిపించింది.

ప్రేమించిన ప్రియురాలు ఒకవైపు, నమ్మిన భక్తుడు మరోవైపు. ప్రేమ - భక్తి ఇద్దరి మధ్య దైవం వూగిసలాట, చివరికి భక్తి జయించింది. కుచేలుడిని కాపాడటానికే కైలాడు వాసుదేవుడు. అక్కడ దైవత్వాన్ని పోషించారు. మళ్ళీ కథ పునరావృతం. ఆ సందర్భంగా కుచేల సంతానం చెరసాలలో అన్నం లేక బాధపడటం - కృష్ణ మాయతో పిండి వంటలన్నీ ప్రత్యక్షమవటం, బంధనాలు తొలిగిపోవటం, అడుగడుగునా మహత్తుల ప్రదర్శనం వుంటుంది. ఇదంతా దారిలో ప్రయాణం చేస్తూనే కృష్ణుడు చిరునవ్వుతో చూస్తుంటాడు. అనుకున్న వెంటనే కొన్ని సమయాల్లో వెంటనే ప్రత్యక్షమయ్యే కృష్ణుడు మరికొన్ని సమయాల్లో దీర్ఘ ప్రయాణం ఎందుకు చేస్తారో, అలా ఎందుకు కథను కూరుస్తారో తెలియదు.

పాండ్రిక వాసుదేవుని సభలో అతడు చాలా బరువుతో చేయించుకున్న పెద్ద పెద్ద ఆయుధాలు, సుదర్శనం, శంఖం, గద వెయ్యి రకాల లోహాలతో చేయించినవి చూపిస్తాడు. అంత బరువైన ఆయుధాలు కౌమోదకీ గదతో, కృష్ణుడు ఒక్క దెబ్బతో ధ్వంసం చేసి అతడిని చంపి సద్గతులు ప్రసాదిస్తాడు. పౌండ్రక వాసుదేవుడి మరణం తర్వాత అక్కడ సభలో విశ్వరూప దర్శనం ఇస్తాడు. ఇది అనవసరమనిపిస్తుంది. అక్కడి ప్రజలకు తానే దేవుడినని చెప్పటానికి అని సరిపెట్టుకోవాలి. అన్ని దృశ్యాలు హడావుడిగా కదిలిపోతుంటాయి.

తరువాత మహోదరుడు వసుంధరని ఎత్తుకొని వెళ్ళటం ఆమె తండ్రి రూపంలో శ్రీకృష్ణుడు వెళ్ళి పెళ్ళి ముహూర్తం పెట్టించడం - వివాహ సమయంలో తానే మధ్యలో కూర్చుని వివాహ తంతు నడిపించటం పూర్తి హాస్యభరితంగా వుంటుంది. ఇక్కడ మహోదరుడి

కౌముది

పాత్రలో ఎస్.వి.రంగారావుగారి నటన పరాకాష్టనందుకుంది. కంకణం చేతికిస్తే ఏం చేయాలో ఆయనకు తెలీదు - అన్నీ కృష్ణుడు తంతు నడిపిస్తాడు. చివరకు నారదుడు మహోదరుడిని దూరంగా నిలబెట్టి 'మమ' అనుకో అన్నీ నీకే వస్తాయి అని చెప్పటం కడుపుబ్బనవ్విస్తుంది. కృష్ణుడు అసలు రూపంతో వసుంధర మెళ్ళో తాళికడతాడు. ఇది చక్కటి హాస్య సన్నివేశం.

నిజం తెలుసుకున్న మహోదరుడు వసుంధరను ఎత్తుకుని ఆకాశమార్గంలో పారిపోతూ ఆమెను బలాత్కారం చేస్తుంటాడు. కృష్ణుడు ఆమె చేతి వుంగరం గాల్లోకి విసరగానే అది చక్రాయుధమై అతడిని వెంబడించి సంహరిస్తుంది. దేవతలు పూలవాన కురిపిస్తారు. నాటకం సమాప్తం అవుతుంది.

చివరిలో కృష్ణుడు అందరిని ఆశీర్వదిస్తూ - మహోదరుడి మరణంతో సంక్షుభిత లోక కుటుంబమున శాంతి భద్రతలవతరించినవి. దుష్ట మహోదర పీడ అణిగినది. లోక కళ్యాణము జరిగినది అని చెప్పటంతో కథ ముగుస్తూ, లోక శాంతికై కృష్ణావతారమన్న సత్యాన్ని మరోసారి గుర్తుచేస్తుంది.

* * *

దానవీరశూరకర్ణ

1957 మాయాబజారు చిత్రం నుండి 1972 కృష్ణాంజనేయ యుద్ధం వరకు అన్నీ కలుపుకుని దాదాపు పదిహేడు చిత్రాల్లో కృష్ణుడిగా నటించారు. అన్నీ విజయం సాధించాయి. నటుడిగా ఓ స్థాయిని 'ఇమేజ్'ను సాధించిపెట్టి పౌరాణిక చిత్రాల్లో తిరుగులేని నాయకుడిగా నిలబెట్టిన కృష్ణపాత్రకు తన సొంతచిత్రం 'దాన వీర శూర కర్ణ' చిత్రంలో చేతులారా ఆ ఔన్నత్యాన్ని తగ్గించారనిపించింది - లీలా మానుష విగ్రహుడు. సుందర పురుషుడు, సుకుమారుడు. భారత కథా చక్రానికి చక్రవర్తి, ధీరోదాత్తుడు అయిన కృష్ణపాత్ర మిగిలిన పాత్రలకంటే ఔన్నత్యాన్ని కోల్పోయింది. అడుగడుగున కథ నడిపించే సూత్రధారి తానే అయినప్పటికీ అందులో తను వూపిరి పోసిన పాత్ర ఔచిత్యాన్ని, మరోపాత్రను నిలబెట్టుకోవటం కోసం తనే తగ్గించుకున్నారేమో అనిపిస్తుంది. ఈ చిత్రంలో కృష్ణుడి ప్రవర్తన ఏ సన్నివేశంలోనూ గాంభీర్యాన్ని కూర్చలేకపోయింది. దుర్యోధన, కర్ణుడి పాత్ర బాగా నప్పటం ఆశ్చర్యం కలిగిస్తుంది. అయితే గమనించవలసిన విషయం, కావ్యమర్యాద ప్రకారం కథానాయకుడు సర్వలక్షణ సంశోభితుడిగా వుండాలి. మిగిలిన పాత్రలన్నీ అనుబంధకంగా సాగాలి. కాని, ఇందులో కర్ణుడి పాత్ర ప్రధానమైనప్పటికి అతనికున్న కొన్ని అనర్హతలవలన (వంశం, స్వయంగా రాజుకాలేకపోవటం, దుర్యోధనుడికి బానిసగా బ్రతకటం) ఆ పాత్రకు పూర్తి ప్రాధాన్యత కూర్చటం కుదరదు కనుక అన్నిటిని దాటిపోయి పైచేయి అయ్యే కృష్ణపాత్రను కొంత తగ్గించుకుని కర్ణ పాత్రకు న్యాయం చేశారనిపిస్తుంది. ఏమయినా అది సరిగా లేదు. అలాగే కొన్ని సన్నివేశాలు చాలా ఇబ్బందిగా అనిపిస్తాయి. కథకు భిన్నమైనా ఫర్వాలేదు. కానీ ఔచిత్యాన్ని పోషించటం ముఖ్యం - 'దానవీరశూరకర్ణ' చిత్రంలో శ్రీకృష్ణ పాత్ర రామారావుగారికి పదహారవ పాత్ర. ఆ అనుభవం అభినయంలో కనిపిస్తుంది.

దానవీరశూరకర్ణ - ఈ చిత్రం నిజానికి అన్ని రసాలు చక్కగా పోషించబడ్డాయి. కానీ కరుణ రస ప్రధానం - ఆయా సందర్భాల్లో దుర్యోధన - కర్ణపాత్రల వలన సినిమా రక్తి కట్టింది. సంగీతం పేలవంగా వుంది. అయినా ఈ చిత్రం తొమ్మిది కేంద్రాలలో వందరోజులాడి సంచలనం సృష్టించింది. ఒక సందర్భంలో ఈ చిత్రం గురించి రామారావుగారు స్వయంగా చెప్పారు - 'ఈ చిత్ర నిర్మాణ సమయంలో తానొక పోటీ ఎదుర్కొన్నానని, పట్టుదలతో చిత్ర నిర్మాణం చేపట్టి రాతింబవళ్ళు నిద్రలేకుండా నటించి సినిమా పూర్తిచేసానని' అందుకే కళ్ళు కొంచెం నిద్రలేమితో కుంచించుకుపోయినట్లున్నాయని చెప్పారు. అది కృష్ణపాత్రలో మరింత స్పష్టంగా తెలిసింది. భారతకథకే చెందిన మరో చిత్రం కృష్ణ - శోభన్‌బాబుగారు కలిసి నటించిన కురుక్షేత్రం, దానవీరశూరకర్ణ ఏకకాలంలో విడుదలై రామారావుగారి సినిమా విజయవంతమైంది. వారిపట్ల ప్రేక్షకాదరణకు ఇది ప్రబల నిదర్శనం.

అంతఃపురోద్యానంలో అష్టభార్యల కేళీకలాపంతో మనసుకు హాయి కలిగించే రస సన్నివేశంతో 'కృష్ణ' పాత్ర ఈ చిత్రంలో ప్రారంభమౌతుంది. రాజసూయంలో కృష్ణుడిపాత్ర మరీ చిన్నదైపోయింది. 'ద్రౌపదీ మానసంరక్షణం' సన్నివేశం పరిహాసపాత్రమైంది. అంత అనుభవం వున్నవారు తన సొంత చిత్రంలో తన దర్శకత్వంలో ఎందుకలా తప్పు చేశారా అనిపిస్తుంది. సామాన్యంగా భారత చిత్రాల్లో ద్రౌపదిని దుశ్శాసనుడి బారినుండి కాపాడటానికి ఆమెకు వస్త్రం కల్పించడం వుంది. కానీ ఇందులో హడావుడిగా వచ్చి ఆయన చీరలు పంపేదాకా ఆ దృశ్యం ఆగినట్టనిపిస్తుంది అంతేకాక కృష్ణుడి చేతినుండి రంగురంగుల చీరెలన్నీ అతుకుపొంది సరాసరి దుశ్శాసనుడి చేతికి వెళ్ళిపోతున్నట్లుంటాయి. అసలు ద్రౌపది ధారగా వస్తున్న చీరల వెనక ఏం తోచక నిలబడి వుంటుంది. ఆమె ఒంటిపైన చీర రంగువేరు. కృష్ణుడిచ్చిన చీరలు వేరు - చాలా అసహజంగా అతికించినట్టుంది ఈ దృశ్య చిత్రీకరణ.

ఇంత అపభ్రంశంగా ఈ దృశ్యం గత చిత్రాల్లో ఎప్పుడూ కనిపించదు. మరీ నాటకీయమైనట్లు అగుపిస్తుంది. ద్రౌపది వేషం కూడా భయంకరంగా వుంది. ఈ కృష్ణపాత్రలో మరో లోపం. ఒకచోట తెల్లగా, మరోచోట మందపాటి నీలివర్ణంలో కనిపిస్తాడు.

ఈ చిత్రంలో అడుగడుగునా ద్రౌపది ఘోరంగా అవమానించబడటం మరో పెద్ద అనౌచిత్యకరమైంది. ఉత్తమ కుల సంజాత, ధీర చిత్త, పెద్దల ఆజ్ఞకు తల ఒగ్గి ఐదుగురిని వివాహమాడినా ఉత్తమ పతివ్రతగా, పంచకన్యలలో ఒకరిగా కీర్తిపొందిన ద్రౌపది చేత, ఎక్కడో గాలికి ఎగిరివచ్చిన ఒక కథను పట్టుకుని 'కర్ణుడిని ఆరవ భర్తగా పొందాలనే కోరిక వుంది' అని చెప్పించటం పూర్తి అనౌచిత్యం కలిగిన విషయం. భారత కథ ప్రకారం కర్ణుడు మరణించాకే అతడి జన్మ రహస్యం పాండవులందరికీ తెలుస్తుంది. ఈలోపు ద్రౌపదికి తెలిసే అవకాశమే లేదు. ఆధారంలేని కథకంత ప్రాధాన్యతనివ్వటం రామారావుగారి వంటి మర్యాదపురుషులు చేయకూడదనిపించింది. ఈ సన్నివేశంలో వారి నటన అతిశయంగా అనిపించింది. గత కృష్ణ పాత్రల గంభీరత లోపించింది.

ద్వారకలో కృష్ణుడు నిద్రిస్తున్న సమయంలో యుద్ధసాయం అర్థించటానికి దుర్యోధనుడు వస్తాడు. "ఏమిది ఆలుమందలతో అలసిన పగటి నిద్రయా" అనిపించటం ఆ పాత్ర స్థాయిని పూర్తిగా దిగజారినట్లే అయింది. అతి వ్యంగ్య సంభాషణలు ఇతర పాత్రల ఔన్నత్యాన్ని, గాంభీర్యాన్ని దెబ్బతీసాయి. మరో సన్నివేశం, కృష్ణుడు కర్ణుడితో జన్మరహస్యం చెప్పి "ఏ సతి వహ్నిలోన జనించెను, నిన్నా సతి పెండ్లాడగలడు ఆరవ భర్తగా" అన్నప్పుడు అది రాజకీయ చతురతే కావచ్చు కానీ - కృష్ణుడిలాంటి మహనీయుడికి ఈ స్థాయి రాయబారమేమిటా అనిపిస్తుంది. పైగా అనవసరమైన కంటి విరుపులు, కొంటె చూపులు అసహజంగా వుంటూ పాత్ర స్థాయిని మరింత తక్కువ పరుస్తాయి. అసలు ఆ ప్రశాంతతను సూచించే నేత్రాలు ముఖంలోనే లోటు కనిపించింది. కనుబొమ్మల కత్తిరింపు వలన కొంత భీకరత కనిపిస్తుంది. బహుశా అలా కనిపించాలని వారి వుద్దేశమేమో - ఉద్దేశపూర్వకంగానే కృష్ణ పాత్రను ఇలా మలిచారన్నది మాత్రం యదార్థం. యుద్ధభూమిలో రథం కూలి నిస్సహాయుడైన కర్ణుడి మీదకు కృష్ణుడు ప్రేరేపించి బాణాలు వేయిస్తాడు. "పాపాత్ముడు నేలకూలాడు" అన్న అర్జునుని మాటలకు కృష్ణుడు స్పందించిన సన్నివేశం మాత్రం బాగుంది "అతడు పాపికాడు, మహోన్నత గుణోపేతుడు. అందరి శాపాలు కర్ణుని కూల్చాయి తప్ప నీ బాణాలు కాదు. అతడెంతటి వాడో చూపిస్తాను పద" అని అర్జునుని తీసుకుని మారువేషాల్లో కర్ణుడి దగ్గరకెళ్తారు. ఈ మాటలంటున్నప్పుడు చాలా హుందాగా ఉదాత్తంగా అసలు కృష్ణుడు మళ్ళీ తిరిగి వచ్చాడనిపిస్తుంది.

కర్ణుడు బంగారు పన్నుదానం చేయగానే "సకలప్రదాతనైన నాకే దాతవైనావు. జగాలు మారిన యుగాలు మారినా నీ కీర్తి శాశ్వతం" అని ఆశీర్వదించేటప్పుడు ఆ పాత్రలోని దైవత్వాన్ని పునఃప్రతిష్ఠించారు. దుర్యోధనుడిని చంపేంతవరకు భారతకథను నడిపించి, చివరకు కర్ణుడి దుర్యోధనులు ఆత్మలు కలిసి స్వర్గానికి పయనించటంతో కథ ముగిస్తుంది.

ఇతర భారత పాత్రలు

శ్రీకృష్ణ పాత్రతోపాటు తనలో నటుడిని సంతృప్తిపరచటానికి రామారావుగారు మరెన్నో విభిన్నమైన పురాణ పాత్రలు ధరించారు. ఒక్కోపాత్ర ద్వారా చిత్రనటుడిగానేకాదు. ఒక కొత్త సందేశం అందించాలనే లక్ష్యాన్ని దృష్టిలో పెట్టుకున్న సామాజిక కళాకారుడాయన. ఆ పాత్ర ప్రయోజన సిద్ధికి ఆయన తిన్న ఎదురుదెబ్బలు కూడా సామాన్యమైనవి కావు. పోటీ ప్రపంచంలో అడుగడుగున తన ప్రత్యేకత చాటుకోవటానికి - పాత్రకొక రకమైన ఆహారం, శయనం, వ్యాయామం వీటిని మార్చి మార్చి చేస్తూ తననే ఒక ప్రయోగశాలగా మార్చుకున్నారాయన. భరతుడి నాట్య శాస్త్రంలో వున్న అభినయరీతులు - రస స్వభావాలు, అన్నిటిని ఔపోసన పట్టారు. ముఖ్యంగా ఆయన సొంత సినిమాలన్నీ ప్రయోగాలే. ఇతిహాసికత చట్రంలో బిగించిన ఆధునికభావ చిత్రాలే - నూతనత్వానికంటే పాత్రల చైతన్యాన్ని గుర్తించాలనే తపన వారిది. వారొక ఋషి, కర్మయోగి, పాత్రలను యధాతథంగా నటించటంకాదు. వాటిద్వారా సందేశం సమాజానికందాలనేదే తపన. అంత కష్టపడి ఇరవైనాలుగు గంటలు పనిచేసి చిత్రం పూర్తయ్యాక దాని గురించి మర్చిపోయేవారు. అందరూ ఫలితం కోసం ఎదురుచూస్తుంటే వారు మాత్రం నిర్విచారంగా నిద్రపోయేవారట. అది కేవలం కర్మయోగం తెలిసినవారికే సాధ్యం. అందుకే అన్ని పాతలు అవలీలగా ధరించగలిగారు. అంతేకాదు దాదాపు సంవత్సరంపాటు ముఖానికి మేకప్ వేసుకోకుండా ఇంట్లో ఖాళీగా కూర్చోవాల్సిన పరిస్థితి ఏర్పడ్డా నిరుత్సాహపడలేదు. ఓపిగ్గా ఎదురుచూసి 'అడవిరాముడి'తో మళ్ళీ ప్రభంజనం సృష్టించారు. మానసిక ధైర్యం. నటుడికుండ వలసిన ప్రధమ లక్షణం. త్రిపురనేని రామస్వామిగారి భావ విప్లవ ఫలితమే దుర్యోధన పాత్ర ఆవిర్భావం అంటారు. ఒకవైపు తాను భారత కథానాయకుడైన కృష్ణపాత్రద్వారా మెప్పు పొందుతూ, మరోవైపు ఆ కృష్ణుడినే విమర్శించే దుర్యోధన పాత్రను కృష్ణుడి బహిఃప్రాణంలాంటి అర్జునునికి విరోధి అయిన 'కర్ణ' పాత్రను పోషించి మెప్పించారు. వీటితోపాటు భారతంలో ప్రధానమైన పాత్రలు - భీష్మ, అర్జున, భీమ, బృహన్నల పాత్రలను కూడా సమర్థవంతంగా నటించారు. వీటన్నిటిద్వారా గొప్ప సందేశం అందించారు.

భీష్మ

వీరశాంత రసాలు తప్ప ఇతర రసాలకుగాని సాధారణంగా అగుపించే కథానాయక లక్షణాలకుగాని ఎక్కువ అవకాశం లేని పాత్ర ఇది. త్యాగానికి ఒక చిరంతన ప్రతీకగా భారతీయ సాహిత్యంలో శాశ్వతంగా నిలిచిపోయిన పాత్ర ఇది. ఆ త్యాగ ప్రతాపాలనే ప్రధాన అంశాలుగా ఎంచుకుని నిర్మించిన ఈ చిత్రం పూర్తిగా భారత కథను అనుసరించింది. కల్పనలకుగాని, అనవసరమైన పక్కదాటులకుగాని ఎక్కువ అవకాశం లేకుండా చిత్రకథనం నడిచింది. ఈ చిత్రంలో ఎన్.టి.రామారావుగారి నటన మూడు దశల్లో నడుస్తుంది ఆ) తరుణ వయస్కుడుగా, 2) ప్రౌఢునిగా, 3) వృద్ధునిగా, మహావీరునిగా, తండ్రికోసం వివాహం మానుకున్న త్యాగమూర్తిగా, తన కళ్ళముందే కురువంశం నాశనమవుతుంటే తట్టుకోలేక ఆవేదన చెందే కులస్వామిగా ఆ పాత్రకు జీవం పోసారు ఎన్.టి.ఆర్.గారు. మంచి తరుణ వయస్సులో అంత వృద్ధునిగా నటించడం సామాన్యమైన విషయం కాదు. ఇతర నటులెవరైనా మేకప్‌తో ముసలితనాన్ని చూపిస్తున్నారు కాని, గొంతులో దాన్ని పలికించలేకపోతున్నారు. కానీ రామారావుగారు మూడు వయసులకు తగినట్టు నటించటమేకాదు గొంతులో కూడా ఆ వయసు పరిణతిని చూపించగలిగారు. అందులోనూ ఆయన గొంతులో ఒక విశిష్టత. ఒక బిగి వుంది. వృద్ధ వయోభావానికి తగ్గట్టు దాన్ని మార్చుకోవడంలో ఎంతో క్లేశం వుంటుంది. పట్టుదలతో పరిశ్రమించి, ఆ క్లేశాన్ని అవలీలగా దాటగలిగారు. యన్.టి.ఆర్ గారు నటించి విజయవంతమైన పాతలన్నిటి వెనక కొంత వారి స్వభావం కూడా గోచరిస్తుంది. అందుకే అంతగా లీనమై నటించి మెప్పించగలరు - ఈ పాత్రలన్నీ వారిలోని నటుడిని సంతృప్తి పరచటానికే.

అర్జునుడు

భారత పాత్రల్లో రామారావుగారు ఎక్కువగా నటించిన కృష్ణ పాత్ర అయినా, ఆ తరువాత ఎక్కువ నటించింది అర్జున పాత్రనే. మొదట 1963లో నర్తనశాల చిత్రంలో అర్జునుడు బృహన్నలగా నటించి గొప్ప సంచలనం సృష్టించారు. వీర శృంగారాలు అర్జున పాత్ర ప్రధాన లక్షణాలు. ఆ రెంటినీ పోషించటం వారికి వెన్నతో పెట్టిన విద్య. అర్జున పాత్రధారికి వుండవలసిన దృఢమైన గాత్ర సమోద, పౌరుషం, అందం వుట్టిపడే ముఖం, దీర్ఘములైన బాహువులు - శరీరాకృతి సరిగా సరిపోయింది. మాయాబజారు చిత్రం తర్వాత కొంచెం లావయినా కూడా 'నర్తనశాల' అర్జునుడిగా, సన్నగా బారుగా వున్నట్టు కనిపించారు. ఆహార్యంలో చేసే కొద్ది మార్పులు చాలు, ఆ పాత్రలో పరకాయప్రవేశం చెయ్యటానికి. అటువంటి మంచి సౌష్టవం వున్న శరీరం వారిది.

బృహన్నలగా, కొంచెం కులుకులు, నడకలో వయ్యారం, నడుము మీద చెయ్యిపెట్టుకుని నడవటం వంటి వాటివల్ల బృహన్నల పాత్రకు న్యాయం చేయడం కాదు. మహావీరుడైన అర్జునుడు బృహన్నలగా రూపాంతరం చెందినా అతని అందం వికృతి పొందదు. బృహన్నల అనిపించింది. భారతంలో తిక్కనగారు వర్ణించినట్లు "కలికిరూపున వున్న దేవతా పురుషుడిగానే" - ఈ పాత్రకు రామారావుగారే సరిపోయారనిపించేలా చేశారు. ఆ పాత్రకు తగిన ఆహార్యంలో ప్రధానంగా దుస్తులు, కేశాలంకరణ, వీర పురుషుడైన అర్జునుని కొంత మరుగు పరచినా ఆ గంభీరాకృతిని చెదరగొట్టలేవు. మొత్తం విరాటపర్వానికే కథానాయకుడు బృహన్నల - మంత్రాంగంలోను, ఉత్తరగోగ్రహణ యుద్ధానికి పురికొల్పటంలోను, తమ విజయం ద్వారా అజ్ఞాత వాస పరిసమాప్తిని తెలియజేసి కౌరవుల గుండెల్లో పిడుగులు కురిపిస్తాడు. మరోవైపు లలితమైన నాట్యకళ నేర్పు గురువుగా అంతఃపురకాంతల మన్ననలందుతాడు. కామేశ్వరరావుగారు భయపడినట్టు బృహన్నల పాత్ర అపజయం పాలుకాలేదు. చిత్రానికి మరింత వన్నెకూర్చుతూ విజయానికి కారకమైంది.

1964లో నిర్మించిన 'బభ్రువాహన' చిత్రంలో కూడా అర్జున పాత్రను ధరించారు. ఇందులోని అర్జునుడు సర్వాంగ సుందరుడైన వీర పురుషుడు, కౌరవ వంశంలోకెల్లా అందగాడు. విలక్షణమైన వాడు. ఆ పాత్రకు అర్జునుడిగా కూడా, మరో నటుని వూహించలేనంతగా రామారావుగారు అందులో అతి సహజంగా ఇమిడిపోయారు. ఆయన విగ్రహం అలాంటిది. సంపూర్తిగా 'క్లాసికల్' శిల్ప లక్షణాలను సమీకరించుకుని ఉన్నట్టిది. అందులో పౌరాణిక పాత్రలను ఆయన అంతగా శోధించారు. శ్రీకృష్ణార్జున యుద్ధంలో తాను కృష్ణునిగా, అక్కినేని నాగేశ్వరరావుగారు అర్జునిగా నటించారు. ఆ అర్జున స్థానంలోకి తాను మారి మళ్ళీ అదే మాయామతిగా తాను ఆ పాత్రను పోషించారు. యన్.టి.ఆర్.గారికి ఏ పాత్రలోనయినా కొంచెం మంచితనం - త్యాగం కనిపించినా ఆ పాత్ర నటించాలనే పట్టుదల వస్తుంది. అందుకే అందులోని మిగిలిన చెడ్డగుణాలు వారికి పట్టవు. ఆ వున్న సుగుణాన్ని ప్రకాశవంతం చేయాలనుకుంటారు. అందుకే కొన్ని పాత్రలు పోషించటం. తనకిష్టమైన 'మాయావతి' సన్నివేశాన్ని ఈ చిత్రంలో నటించి సంతృప్తిపడ్డారు. క్షాత్ర తేజస్సు రామారావుగారిలో ఎక్కువగా వుండటం వల్లనే అర్జున పాత్రను కూడా అంతగా మెప్పించగలిగారు. ప్రధానంగా వారు దుస్తులు, కిరీటం ఎంచుకునే విషయంలో చాలా జాగ్రత్తలు తీసుకునేవారట. 'నర్తనశాల' అర్జునుడు మొదటినుండి చివరి వరకు ఒక గంభీర పురుషుడిగా కనిపిస్తారు. 'బభ్రువాహన'లో అర్జున పాత్రలో కొంత లోపం కనిపిస్తుంది. కేవలం ఆడవారిపట్ల వ్యామోహం కలిగిన వాడిగా పూర్తి శృంగార పురుషుడిగా కనిపిస్తూ అనవసరమైన బీరాలు పలకటం, పంతాలు, పట్టుదలలకు పోవటం, పాత్రౌచిత్యాన్ని బట్టి చూస్తే అందులో కొంత అనౌచిత్యం అగుపిస్తుంది. అయితే అది ఆ చిత్ర కథకులు ఏర్పరచుకున్న దృక్కోణం. చిత్రకథకులు, దర్శకులు ఎంచుకున్న దృక్కోణమైనా అది రామారావుగారికి నచ్చితేకానీ ఆ పాత్రకు వారు అంగీకరించేవారు కాదు. తమ అవగాహనకు అనుగుణంగా కొన్ని

మార్పులు చేయించేవారన్నది యధార్ధం అయితే వైవిధ్యం కోసమూ, సామాన్య ప్రజల అభిరుచులను గుర్తెరిగి వుండటంవల్లను ఇటువంటి సందర్భాల్లో ఆయన రాజీపడేవారు. అలాటి మార్పులను అంగీకరించేవారు.

ఇక మూడవ అర్జునుడు ‘ప్రమీలార్జునీయం‘ చిత్రంలో ఇది లలిత శృంగార పురుషుడైన పాత్ర. ఆసాంతం ఒక భిన్న తరహా కనిపిస్తుంది ఆహార్యం విషయంలో కూడా ఈ చిత్రంలో చాలా వ్యత్యాసాన్ని చూపించారు. ప్రేమికుడైన కథానాయకుడు తన ప్రేమ సఫలమయ్యేదాకా ఎన్ని ఇబ్బందులు పడాలో అవన్నీ అనుభవించి చివరకు ప్రేమను సాధించే ఈ పాత్రలో ఒక ప్రణయ స్వరూపిగా మధురమైన ఆ భావనలో కలిగే భావుకునిగా బాగా నటించారు.

ఇక నాల్గవ అర్జునుడు ‘శ్రీ మద్విరాటపర్వంలో‘ వస్తుంది. అది అందులోని ఆ ఐదు పాత్రల్లో ఒక పాత్రగా మిగిలిపోతున్నది తప్ప విడిగా ఏ ప్రత్యేకతా గోచరించదు పైగా శరీరాకృతిలో వచ్చిన మార్పులు కూడా పూర్వపు అర్జున వైభవాన్ని గోచరింపచేయవు. నటన కూడా అలాగే అయింది. ఐదుపాత్రలను పోషించాలనే తపనలో చిత్రం కొంత రసభంగమవుతున్న విషయాన్ని దర్శకులు విస్మరించారు. కృతకమైన సంభాషణలు చిత్ర అపజయానికి మరింత కారకం అయ్యాయి. ప్రతినాయకుడిని, హీరోగా సంభాషణలు చూపించినా ప్రజలంగీకరించారు. ఆశీర్వదించారు. కానీ సంస్కరణవాదం పేరుతో పురాణపాత్రలను ఇష్టం వచ్చినట్లు ఆడిస్తే ఒప్పుకోమని ఆ ప్రజలే తిరస్కరించారు. ఔచిత్యం చెడని మార్పు ఎన్నడు ఆమోదయోగ్యమే కాని అనౌచిత్య దృశ్యాలు. సంభాషణలతో అర్ధంపర్ధంలేని కథాగమనంతో కూర్చి పేరెన్నికగన్న పురాణ పురుషుల ప్రాభవాన్ని వైశిష్ట్యాన్ని దెబ్బతీయటం సరికాదు. దాని ఫలితమే ఆ పరాజయం. ఆ చిత్ర అపజయం తర్వాత రామారావుగారితో పౌరాణిక చిత్రాలు ‘శ్రీ వేంకటేశ్వర కళ్యాణం‘ తప్ప మరో చిత్రం రాలేదు - దానికి కారణం కూడా వుంది. అరవైలలో పడిన రామారావుగారు నిత్యనూతన యవ్వనులుగా మలచబడ్డ పురాణ పాత్రలను ధరించటం కూడా కష్టమే. అందువలన ‘శ్రీమద్విరాటపర్వం‘ తనతోపాటు రామారావుగారి పేరెన్నికగన్న అన్ని ప్రధానపాత్రలను అపజయం పాల్జేసింది.

* * *

భీముడు

నర్తనశాలలో ‘అర్జునుడు‘గా రామారావుగారు మంచిపేరు తెచ్చుకున్నాక వారి దృష్టి పాండవ ప్రముఖుడు భీముడి మీద పడింది. బభ్రువాహన చిత్రం ఆశించిన విజయం సాధించలేదు. ఆ తర్వాత పాండవ వనవాసం చిత్రీకరణ జరిగింది. విభిన్న పాత్రలు నటించాలనే తపనున్న రామారావుగారు, ఈ చిత్రంలో భీముడిగా నటించి ఒప్పించి మెప్పించారు - పూర్తి వీర రస ప్రధానమైన భీమ పాత్రను కూడా శృంగారం జోడించటం ఇందులో నూతనాంశం. భారతాంతర్గమైన ఈ కథ ఎన్నో కల్పనలకులోనైనా బాధలు పడి ‘మాయాబజారు‘ సరళితో ముగింపునకు వస్తుంది. యన్.టి.ఆర్‌పట్ల, మాయాబజార్ చిత్రం పట్లా వున్న ప్రేక్షకాదరణ సామాన్యమైంది కాదు. ఎన్ని మలుపులు తిరగనీ, ఎన్ని గిరికీలు కొట్టనీ, వాళ్ళ కిష్టమైన కథానాయకుడు, నచ్చిన సన్నివేశాలుంటే చాలు చిత్రం ఆర్ధిక విజయాన్ని సాధిస్తుందనే విషయాన్ని ఈ చిత్రం నిరూపిస్తుంది. సగం వరకు మూలకథననుసరించి సాఫీగా నడుస్తుంది. ప్రధాన కథానాయకుడు కథకు మొదట, మధ్యలో, చివరలో ఇలా ఆద్యంతాల్లో కథను తానే నడిపిస్తాడు కనుక, ఈ చిత్రంలో ప్రధానపాత్రధారి భీముడు కనుక, ఆయనే శశిరేఖాభిమన్యుల పెళ్ళి కూడా చేసేస్తాడు. అలా తన ఆధిపత్యాన్ని చాలా జాగ్రత్తగా కాపాడుకుంటాడు. ఇలాటి ధీరోద్ధతమైన పాత్రలు ఎన్.టి.ఆర్‌గారికి కొట్టిన పిండి, వాటిని ఆయన చాలా అలవోకగా నటించేవారు. అయితే భీమపాత్ర అన్ని పాత్రలను పక్కన కూర్చోబెట్టిందనే సహృదయుల బాధలో దోషం లేదు. ఇందులో ‘పాపం! ధర్మరాజు‘ అని జాలి కలుగుతుంది. సర్వస్వతంత్రంగా ఎవరిమాట లెక్కచేయని స్వేచ్ఛా జీవిగా భీముని పాత్రను మలచినా, అలా పాత్రౌచితి దెబ్బతిందనిపించినా చిత్రం మాత్రం పూర్తిగా విజయవంతమైంది. శృంగారపరంగా ఒక యుగళగీతంలో లలిత సన్నివేశం మలచినా, సన్నివేశంలో ఎక్కడా ఆ ఔద్ధత్యం సడలకుండా ఆ

పాత్ర వెనక వున్న రసదృష్టి చెడకుండా అభినయించడంలో ఔచిత్యం పాటించారు. కొత్త శైలీకృతమైన హావభావ ప్రకటనలున్నా, అవి రసభంజకం కానివ్వకుండా జాగ్రత్తపడ్డారు. అందులో ఆహార్యం పాత్రోచితం, అభినయం. భీముడిగా కూడా ఎన్.టి.ఆర్ గారు తన విజయచరిత్రలో మరో అధ్యాయాన్ని సృష్టించుకున్నారు.

ప్రతినాయకుడు దుర్యోధనుడు

రామారావుగారు మూడు చిత్రాల ద్వారా దుర్యోధన పాత్ర పోషించారు. 1.శ్రీకృష్ణపాండవీయం. 2.దానవీరశూరకర్ణ, 3. విరాటపర్వం. ధీరోదాత్తుడైన ప్రతినాయకుడు దుర్యోధనుడు. సాహిత్యంలోనూ, జన సామాన్యంలోను దుర్మార్గుడుగా, మత్సరగ్రస్తుడిగా చిత్రించబడ్డ పాత్ర ఇది. ఆ పాత్రనుండే ఒక అభిమానధనుడిని, ఒక మంచి మిత్రుడిని, కులవ్యవస్థ మీద తిరుగుబాటుచేసిన కథానాయకుడిని మలచటం విశేషం. ఆ పాత్ర సంభాషణల్లో గొప్ప భావవిప్లవాన్ని పొందుపరిచారు. కర్ణుడిని మిత్రుడిగా ఆదరించటం ద్వారా అతనిలో స్నేహ ప్రవృత్తిని వెలికి తీసి చూపించారు. శ్రీకృష్ణపాండవీయంలో, నటనకే ఎక్కువ ప్రాధాన్యత నిచ్చారు. కానీ ‘దానవీరశూరకర్ణ‘ ఆ పాత్ర ఔన్నత్యాన్ని చూపించటానికి అడుగడుగున ప్రయత్నించటంలోనే ఆ పాత్రను తాను మలచుకున్న విధానంలో శోభాయమానం చేయాలనే నిర్ణయం స్పష్టమౌతుంది. పురాణ పాత్రలను తన భావానుగుణంగా మూలంలోని ఔచిత్యం చెడకుండా మార్చటంలో ప్రయోగాత్మతేకాదు, మరే సాహిత్యమైనా సమకాలీన వర్తమాన సమాజానికి అనువర్తితం అయినప్పుడే అది సంస్కరణశీలమైన వునికితో ముందుకు నడుస్తుంది అనే ఆశయం కూడా రామారావుగారికుంది.

బహుశా అది సాధించారనుకుంటాను. వ్యవస్థ, దాని అభిరుచులు ఎప్పుడూ ఒక మూసలో పోసి వుండవు. కాలగతమైన మార్పులు వాటిని మారుస్తుంటాయి. సమాజం మనస్ఫూర్తిగా ఆ మార్పులను ఆహ్వానిస్తుందనటానికి కారణం ఎన్.టి.ఆర్‌గారి ప్రతినాయక పాత్రల విజయాలే. అయితే శ్రుతి మించి, హద్దు దాటితే ప్రేక్షకులు త్రిప్పి కొడతారనటానికి వారి మూడో చిత్రం విరాటపర్వం సాక్ష్యం. సంభాషణ రీతిలో కొండవీటి వెంకటకవిగారి అతివేలత, దర్శకత్వంలో కూడా కొద్దిపాటి లోపాలు చిత్రకథనంలో బలహీనతలు విరాటపర్వ చిత్రవిజయాన్ని దెబ్బతీసాయి - అది వేరే విషయం.

‘దానవీరశూరకర్ణ‘ ప్రేక్షకాదరణ పొందింది. నిజానికి ‘శ్రీకృష్ణపాండవీయం‘ దుర్యోధనుడికి, కర్ణ చిత్రంలో దుర్యోధనుడికి అభినయంలో చాలా తేడా వుంది. మొదటగా దుర్యోధన పాత్రను నటించాలనే గాఢమైన కోర్కె రామారావుగారిలో కలగడానికి బలమైన ప్రేరణ లేదా కారణం ఎస్వీ.రంగారావుగారి దుర్యోధన అభినయమేనని అంటారు. మిగిలినవారికంటే పైచేయి అనిపించుకున్నారు. "స్పర్ధయావర్ధతే విద్యా" అన్నట్లు, కళావిద్యలో కూడా స్పర్ధ కొత్త ప్రమాణాలకోసం తపనను పుట్టిస్తుంది. ఫలితంగా శ్రీకృష్ణపాండవీయంలో దుర్యోధన పాత్రను రామారావుగారు నటించారు. కానీ అప్పటికీ కళావిమర్శకులు రంగారావుగారి అభినయాన్నే ప్రశంసించడంతో పట్టుదల గల రామారావుగారు మళ్ళీ కర్ణ చిత్రంలో దుర్యోధనుడిగా నటించారు. ఆ వైరుధ్యం చాలా స్పష్టంగానే కనిపిస్తుంది. అయితే అభినయమే ప్రధానంగా తీసుకుని కొన్నిచోట్ల ఔచిత్యం దెబ్బతీసుకున్నారు. అది కథా వివరణలో ముందురాగలదు - అందరూ మెచ్చుకోవాల్సింది ఒకటి. వారి ధైర్యాన్ని, రెండు వారి సంభాషణావేగాన్ని. స్ఫుటమైన గొంతుతో, ప్రతి పదాన్ని పలికేతీరు ఆ ఊనిక మరే నటుడిలో కనిపించవు. శైలీకరణలో అలాటి రీతుల్ని ఏర్పరచుకోవటమే ఒక ముఖ్యభాగం. ముఖ్యంగా దీర్ఘసమాస భూయిష్టమైన సంభాషణలు వారికి ప్రాణం. బరువు పాత్రలు, బరువైన ఆహార్యం, బరువు సంభాషణలు వారిష్టపడతారు. ఏమైనా ప్రతినాయకుడైన దుర్యోధనుడిలో కథానాయక లక్షణాలు చొప్పించి ఆ పాత్రచేత యుగళగీతం కూడా పాడించిన ఘనత రామారావుగారిదే.

ఈ సందర్భంలో ఎన్.టి.రామారావుగారి దుర్యోధన పాత్రల గురించి సి.నా.రె గారు ముఖాముఖిలో చెప్పిన మాటలను మరోసారి పరిశీలిద్దాం - ''శిల్పాన్ని సమకూర్చిన ప్రపంచంలోనే గొప్ప పౌరాణిక, చారిత్రక, జానపద, సాంఘిక చలనచిత్రాల్లో ఏ నటుడూ అభినయించని పాత్రల వైవిధ్యం, వైవిధ్యంలోని వైశిష్ట్యం చూపిన మహానటుడు శ్రీ నందమూరిగారు. దుర్యోధనుడికి డ్యూయెట్ రాయటం అదొక అపురూప ప్రయోగం'' అంటారు నిజంగానే చిత్రరంగంలో తిరుగులేని స్థానం వారిది.

వీరి దుర్యోధన పాత్ర చిత్రణను చిత్రాలవారీగా పరిశీలిద్దాము.

శ్రీకృష్ణపాండవీయం

ఎన్.టి.రామారావుగారి స్వీయదర్శకత్వంలో ప్రతినాయకుని కథానాయకుడి స్థాయిలో చూపించిన చిత్రం ఇది. దర్శకుడిగా వారి ప్రతిభకు పట్టం కట్టిన కళాత్మక చిత్రం రాముడికి ప్రతిగా రావణాసురుని, కృష్ణుడికి ఎదురుగా దుర్యోధనుని పాత్రలు పోషించి తనలోని నటుని పరితృప్తుని చేసుకున్నారు. పురాణాలను కొత్తకోణం నుండి ఆవిష్కరించారు. దుష్టపాత్రలలో మంచిని, వారికున్న గొప్పగుణాలను వెలికితీసి ప్రతిమానవుడిలో మంచి వుంటుందనే సత్యానికి తెరతీసిన ఘనత రామారావుగారిదే. నటుడిగా వారి అహం సంతృప్తిపడటమే కాదు. పాత్రల స్వభావాలను గుర్తించటం ద్వారా కూడా మానవతకు మహనీయత్వం అద్దారు శ్రీరామారావుగారు. ఒకరకంగా ఇది సమాజానికి ఎదురీతే అయినా విజయాన్ని సాధించటంలోనే వుంది ప్రతిభకు నిదర్శనం. దాని వెనుక ఎంత నేపథ్య కృషి వుందో ఆలోచిస్తే అర్థం అవుతుంది. వారి మాటల్లోనే ఆ విషయాన్ని గ్రహించవచ్చు. తెల్లవారుఝామున 3గంటలకే లేచి వ్యాయామం చేసి స్నానం ముగించాక ఆ రోజు తాను నటించబోయే పాత్రల స్వరూప స్వభావాలను బాగా అధ్యయనం చేసేవారట. తాను అనుకున్న 'ఎఫెక్ట్' వచ్చేవరకు ఆ దృశ్యాన్ని తీయాల్సిందే - ''ఏ పాత్ర పోషించినా దానికి ప్రాణం పొయ్యటమే నా కర్తవ్యం. దాన్ని సరైన మార్గంలో గుర్తించి తగిన హావభావాలు కూర్చుకుని అవగాహనతో నటించటం నా బాధ్యత. అటువంటి ప్రశాంతమైన అవగాహనా స్థితి. తెల్లవారుఝామున అందరూ నిద్రించే ఆ సమయంలోనే కుదురుతుంది. అందుకే ఆ సమయాన్ని నేను చాలా ఇష్టపడతాను. నాకు సంబంధించి కీలకమైన నిర్ణయాలన్నీ జరిగేది ఒక్క బ్రహ్మముహూర్తంలోనే.''

భిన్నమైన గెటప్‌లో పాండవ శత్రువు అభిమానధనుడు. దశాక్షౌహిణీ సేనానాయకుడు. నూర్గురు సోదరులకు అగ్రజుడు, పౌరుషాహంకారాలు మూర్తీభవింపచేసుకున్న సుయోధనుడి పాత్రలో తనే ధరిస్తున్నా కృష్ణపాత్రతో ధీటుగా నటించటం అందరికీ సాధ్యమయ్యే పనికాదు. స్వరూప స్వభావాలు పూర్తిభిన్నమైన రీతిలో పాత్రలు వేరనే భావన కలిగే విధంగా అభినయించటం గొప్ప కళ. రెండు పాత్రలను సమంగా నడిపించినప్పటికీ కొన్నిచోట్ల పాత్ర స్వభావానికి అనుగుణంగా వున్న కొన్ని సంకుచిత భావాల వలన దుర్యోధన పాత్ర పైచేయి కాలేకపోయింది. అయినప్పటికీ నటనలో రామారావుగారు కృష్ణపాత్ర కంటే ఈ పాత్రలోనే చిత్రంలో మంచి పేరు తెచ్చుకున్నారు. బహుశా వైవిధ్యమైన పాత్ర అయినందువల్ల కావచ్చు.

చిత్రంలో ప్రధానమైన రెండు పాత్రలను సమతూకంగానే పాటించారు. శ్రీకృష్ణుడు కుంతిని కలిసి ఆమెను ఓదార్చే ఘట్టంతో చిత్రం ప్రారంభమై ఆ తరువాత చిత్రం, పేరు వగైరాలు వచ్చి, ఆ పై మొదలయ్యే మొదటి ఘటంలో సుయోధనుడు దర్శనమిస్తాడు. తరతరాల రాజసాన్ని నింపుకుని భుజంపై గాతో పటుతరమైన సంభాషణలు దానికి తగిన వాచికాభినయంతో ఈ పాత్ర ప్రవేశిస్తుంది. ఈ సన్నివేశ చిత్రీకరణ సమయంలో జరిగిన ఒక సంఘటన ఇక్కడ గుర్తుచేసుకోవలసి వుంది. 'శ్రీకృష్ణపాండవీయం' చిత్ర నిర్మాత శ్రీ నందమూరి త్రివిక్రమరావుగారు. వీరు రామారావుగారి సోదరులు. వీరిద్దరి మధ్య ఒక విచిత్రమైన అవగాహన వుండేది. సెట్‌లో ఎప్పుడూ మాట్లాడుకునే వాళ్ళు కారు. కళ్ళతో సైగలు చేసుకోవటమే. మిగిలినవారికెవరికీ ఈ భాష అర్థమయ్యేది కాదు.

"శ్రీకృష్ణపాండవీయం షూటింగ్ జరుగుతోంది. దర్శకుడు ఎన్.టి.ఆర్ గారు ప్రతిరోజూ ఉదయం ఆరుగంటల ప్రాంతంలో ఆ ముందురోజు జరిగిన రషెస్ చూసేవారు. ఆ రషెస్ చూద్దం వాహినీ స్టూడియో 'ఎ'థియేటర్‌లో, ఆపరేటర్ పాండు పెద్దాయన చిన్నాయన మందీ మార్బలంతో కలసి వస్తున్నారంటే ఎంతో సందడిగా, రషెస్ వారికి తృప్తి కలిగించే రీతిలో సిద్ధం చేసేవాడు" (ఆంధ్రభూమి - 28 జూలై 1996)

అలవాటు ప్రకారం ఆరోజు కూడా రామారావుగారు త్రివిక్రమరావుగారు ఛాయాగ్రహకుడు రహమన్, పుండరీకాక్షయ్య, బలరాం, రుక్మాంగరధరరావు, మేకప్‌మాన్ పీతాంబరం అందరూ వచ్చారు. పన్నెండు వందల నిడివి వున్న షాట్ అది. దుర్యోధనుడి పాత్ర రషెస్ అద్భుతంగా వచ్చింది.

పన్నెండు వందల నిడివితో వున్న ఆ షాట్‌లో ఎన్.టి.ఆర్.గారు దుర్యోధన పాత్రలో అద్భుతంగా వున్నారు. రషెస్ చూస్తూ ఆనందంతో అందరూ చప్పట్లు కొట్టారు. నిర్మాత త్రివిక్రమరావుగారి సంతోషానికి మేరలేదు. అయితే ఎన్.టి.ఆర్‌గారు సీరియస్‌గా వుంటే అందరూ ఆందోళన పడ్డారు. చివరకు తేలిందేమిటంటే ఎవ్వరూ గుర్తించని ఒక చిన్న లోపాన్ని వారు బయటపెట్టారు. దుర్యోధనుడి ఫ్రేమ్‌లోకి అడుగుపెడుతున్నప్పుడు కిరీటం కొద్దిగా కదులుతుంది. అది మళ్ళీ చిత్రీకరించాలని చెబితే త్రివిక్రమరావుగారు బాధపడుతూ - "మీరు దర్శకులు కనుక బాధలేదు. ఎన్నిమార్లయినా తీయమంటారు. కానీ డబ్బు ఖర్చు చూసుకునేవాడు నిర్మాత. సమయం, డబ్బూ అన్నీ ఇబ్బందే - ఐనా దాన్ని ఓ సెంటిమెంట్‌గా మార్చుకోవచ్చుగా - కిరీటం కదిలింది కనుక కురుక్షేత్ర సంగ్రామంలో తన సర్వస్వం కోల్పోయే దానికి అశుభ సూచనగా సరిపెట్టుకోవచ్చుగా" అని సలహా ఇచ్చారు. తమ్ముడి తెలివి తేటలకు ఎన్.టి.ఆర్ గారు ఆనందించి పునఃచిత్రీకరించడం మానేశారు. ఈ సినిమా విడుదలయ్యాక పెద్ద సంచలనం వచ్చింది. రామారావుగారి 'విరోధపాత్ర' నెగిటివ్ రోల్‌ను కూడా ప్రజలు ఆనందంగా స్వీకరించారు.

దుర్యోధన పాత్ర ప్రవేశం అట్టహాసంగా జరిగింది. ఒళ్ళంతా బంగారు ఆభరణాలు, కంఠహారం, భుజకీర్తులు, మెళ్ళో తెల్లపూలమాల కిరీటం తీరేవేరు. గోపురంలా లేచి చాలా ప్రత్యేకమైన నమూనా. సుయోధన సార్వభౌముని స్థాయికి తగ్గట్లు, నిండుగా వుంది. కిరీటంలో నుదుటిమీద పడగెత్తిన పాముబొట్టు. ఆ పాత్ర స్వభావాన్ని, గద ధరిచిన తీరు, పౌరుషాన్ని, పంచె బిగించి కట్టిన విధానం అహంకారాన్ని, ఇన్ని భావాలను ఆహార్యంలోనే సగం అందించారు. మూడు కిలోల లోహపు కిరీటం, చాలా ప్రత్యేకమైన ఆకర్షణ. నటుడి ప్రత్యేకత ఆహార్యాన్ని ఎంచుకోవటంలో వుంటుంది. ఈ పాత్రకు కూర్చిన సంభాషణలు కూడా విలక్షణమైన శైలిలో అటు సంప్రదాయం చెడకుండా, ఇటు నవ్యత తగ్గకుండా సాగింది. వాటిని రామారావుగారు రూపొందించుకున్న తీరు మరింత విలక్షణంగా వుంటుంది. వాచికాభినయంలో శైలీకరణగా ఒక గొప్ప తార్కాణంగా నిలిచిపోతుంది. "నవ కండ భూ ఖండ పరీవ్యాప్తమై" అంటూ దీర్ఘ సమాసాలతో సాగిన ఆ మాటలలో వగరు - పొగరు స్ఫుటమైన ఉచ్చారణ కొత్త శోభను తెస్తుంది. అందులో శబ్దాడంబరమే కాదు. భావ వ్యక్తీకణ కూడా సుబోధమై - సులభమై సాహిత్య సౌందర్య స్ఫోరకంగా వుంటుంది.

ఉచ్చారణలో ఆ హెచ్చు తగ్గుల రీతి (మాడ్యులేషన్) వారికి తెలిసినట్లు మరెవరికి తెలీదు. దాని వెనక వారి కృషి, చిత్ర రచన (స్క్రిప్ట్)ను అధ్యయనం చేసే పద్ధతే వేరుగా వుంటుంది. ఇప్పటి నటులు చిత్రీకరణకు వచ్చే వరకు పాత్రేమిటో, సంభాషణేమిటో తెలుసుకునే స్థితి వుండదు. అప్పుడు చెప్పిన మాటలను చిలుకపలుకుల్లా పలకటం తప్ప పాత్ర స్వరూప స్వభావాలను సమగ్రంగా ఆకళింపు చేసుకునే నిబద్ధత, నిమగ్నత లేకుండా పోతోంది. ఆనాడు ఒక సమిష్టికృషి (టీం వర్క్)గా వుండేది. డబ్బు తక్కువైనా పిక్చరు విజయానికే అందరూ కృషిచేసేవారు. అందుకే అవి అపురూప కళాఖండాలుగా మిగిలిపోయాయి.

పాండవుల మీద మత్సరం పెంచుకున్న దుర్యోధనుడు పాండవులను కాశీకి పంపించి, లక్క ఇంట్లో వుంచి చంపించటానికి తండ్రిని ఒప్పిస్తాడు. దాని వెనక కర్ణుడి - శకుని ప్రోత్సాహం వుంటుంది. ఆ సమయంలో అంధుడైన తండ్రిని సింహాసనాధిష్టుడైన మహారాజును పిలిచే దృశ్యం చాలా అనౌచిత్యకరంగా వుంది. సింహాసనం మీద ముని వ్రేళ్ళతో టకటకా తట్టి పిలవడం, ఆ సింహాసనాన్ని, మహారాజస్థితినే అవమానించే రీతిగా వుంది. అతడి గ్రుడ్డితనాన్ని ఎత్తిచూపుతున్నట్టు, అహంకారంతో కన్నూమిన్నూ గానని గర్వాతిశయమున్నట్లు తీవ్ర నిర్లక్ష్యవైఖరి. ఆ రీతి వున్నట్లు అభినయంలోనైతే బాగానే చూపించారు కానీ పాత్ర ఔచిత్యం అనే విషయాన్నే మర్చిపోయారు. ధృతరాష్ట్రుల రాజ్యం నుండీ పాండవులు వైదొలగాలని, లేకపోతే అంధులైన తల్లిదండ్రులతో, శతసోదరులతో, తానే అడవికి పోతానని బెదిరిస్తాడు. ఈ సన్నివేశమేకాదు. చిత్రం మొత్తంపై అణువణువు నింపుకున్న అహంకారం, తనకెదురులేదనే ధీమా, తల్లిదండ్రుల గారాంబ వెరసి దుర్యోధనుడవుతాడు. ఈ చిత్రంలో మొత్తంపై దుర్యోధన పాత్ర తీర్పులో ఔచిత్యానికి భంగం చాలాచోట్ల అగుపించినా ఆ పాత్రను మాత్రం మనోరంజకంగా మనముందు నిలబెట్టగలిగారంటే దానికి కారణం వివిధ రీతుల అభినయంలో అంటే ఆంగిక, వాచిక ఆహార్యాదులలో వారు రూపొందించిన శైలీకరణ విశిష్టతే సగం కారణం.

లక్క ఇంటిలో మరణించక ద్రౌపదిని పెళ్ళాడి పాండవులు తిరిగి హస్తినకు రావటంతో దుర్యోధనుడి బాధ మొదలవుతుంది. ధృతరాష్ట్రుడు ఖాండవప్రస్థం పాండవులకు కేటాయించినప్పుడు, తన శత్రువుల వున్నతిని చూసి, ఓర్చుకోలేక కుమిలిపోయే దుర్యోధనుడి బాధను తనదైన విలక్షణ రీతిలో ఎన్.టి.ఆర్ గారు కేవలం నేత్రాల ద్వారా అభినయించి చూపారు.

శ్రీకృష్ణ, శ్రీరామ పాత్రలకు సహజంగా నప్పుతుందనిపించిన గంభీరమైన ఆ ముఖాకృతిలో ప్రతినాయక ప్రధానమైన ఈర్ష్యా, ద్వేషా స్వభావాలను అలా పలికిస్తారని ఊహించలేము. అందుకే వైవిధ్యం సాధించటంలో ఆయనంత పట్టుదలతో కృషిచేశారు. ఈ సన్నివేశంలో రామారావుగారికిష్టమైన పద్యం ఒకటుంది.

"కంటికి నిద్రవచ్చునే, సుఖంబగునే రతికేళి మానుషంబు గల యట్టి మనిషికి శత్రువు తనంతటివాడు కలిగినన్..." అనేది. అందుకే ఎన్.టి.ఆర్, గారి దృష్టిలో దుర్యోధనుడు దుర్యోధనుడు కాదు. అతడు 'సు' యోధనుడు. అభిమానధనుడైన పురుషునికి ప్రతీక సుయోధనుడు. ఎవరు నిందించినా, అసహ్యించుకున్నా, సర్వం నశించినా తను అనుకున్నది చేస్తాడు. ఎక్కడా తలవంచలేదు. చివరి వరకు తన పౌరుషాన్ని కాపాడుకున్నాడనేది రామారావుగారికి ఆ పాత్రపై స్థిరంగా వున్న అభిప్రాయం. అందుకే ఆ పాత్ర తనకు చాలా ఇష్టమైంది అనేవారు.

ఈ చిత్రంలోకెల్లా అత్యంత జనరంజకంగా తయారైనది మయసభ దృశ్యం. దుర్యోధనుడిగా ఆయన నటనకు ఆటపట్టు ఈ ఘట్టమే. రామారావుగారి నటజీవితంలో "భూకైలాస్" చిత్రంలో పేగులు తీసి వీణ వాయిస్తూ శివుడిని మెప్పించే రావణ పాత్ర ఒకటి, శ్రీకృష్ణ పాండవీయంలోని మయసభలో దుర్యోధన పాత్ర ఒకటి. ఈ రెండూ రెండు మైలురాళ్ళుగా మిగిలిపోయాయి. ప్రతినటుడు కోరుకునే విలక్షణ కీర్తిని ఇవి సంతరించి పెట్టాయి.

ఈ మాయసభ దృశ్యంలో రారాజు దుర్యోధనుడిని ప్రేక్షకులముందు పూర్తిగా సాక్షాత్కరింపచేసారు రామారావుగారు. కోరమీసం దువ్వులో దట్టమైన కనుబొమ్మల కనుబొమ్మల మధ్య బాణంలాంటి చూపుల్తో - పిడుగుల్లాంటి అడుగులు వేస్తూ మదించిన మత్తేభంలా, అడుగడుగున, అణువణువున తొణికిసలాడిన విన్యాసాలు ప్రజల హృదయాల్లో స్థిరమైన ముద్రవేశాయి. అద్వితీయమైన నటనాచాతుర్యానికి ఆహార్యం. వాచికాభినయం హారంలో మణుల్లాగా ఒదిగిపోయాయి. అహంభావం, దౌష్ట్యం ముఖంలో కనిపించటానికి కనుబొమలు వంపు తిరిగేట్టు చేశారు. ఇనుప ముక్కలాంటి శరీరంతో వింత ఠీవిని ప్రదర్శింపచేశారు. సాహిత్యం రూపుదిద్దుకుంటే అభినయం, దాన్ని పొందుపర్చుకుంటే ఆహార్యం దుర్యోధనుడి పాత్రలో వాటిని ఆవాహన చేసి సజీవంగా చిత్రించారు రామారావుగారు.

కౌముది

కళాప్రియుడైన సుయోధనునికి అపూర్వ స్వాగతం లభిస్తుంది. చిత్రకథకులు, దర్శకులు అయిన రామారావుగారు మయసభ అందాన్ని చూసి ఒకవైపు ఆనందం మరోవైపు ఈర్ష్య, అర్థంగాని చోటుల్లో పాండవులు తన్నవమానిస్తున్నారనే కోపం ఇన్ని భావాలు ఏకకాలంలో చూపించగలిగారు ముఖంలో భావప్రకటన ఒక ఎత్తయితే, ఆ సంభాషణలు చెప్పటంలోని విలక్షణ శైలి మరొక ఎత్తు. అంతటి అద్భుత సభను ఒక వున్నత రాజవంశీకుడు ఎలా అభినందిస్తాడో కళ్ళముందు నిలుపుతాడు.

ఈ చిత్రంలో మయసభ భారతంలో సభాపర్వంలో నన్నయగారి వర్ణనకు అనుగుణంగా వేసారు. 'వివృతంబైన ద్వార దేశంబు సంవృతంబుగా వగచి, చొరనొల్లక సంవృతంబైన దాని వివృతంబుగా వగచి చొరంబోయి లలాట ఘట్టిత గృహద్వారుండయి సమప్రదేశంబున్నతంబుగా వగచి, పరిధానం బెగ్గ్రదోచికొని స్ఫటిక దీప్తిజాల పరివృతంబైన జలాశయంబు స్థలంబుగా వగచి కట్టిన పుట్టుంబుదడియం జొచ్చి క్రమ్మరినవానింజూచి పాంచాలియు పాండుకుమారులు నగిరంత"

భారతదృశ్యం కళ్ళకు కట్టినట్లున్న మహా భవన నిర్మాణం రామారావుగారు ఎంత నిశితంగా పురాణ వాఙ్మయాన్ని అధ్యయనం చేసి తమ చలనచిత్రశైలిని రూపొందించుకునేవారో, అందులో ఎన్ని మెరుగులు దిద్దేవారో తెలియజేస్తుంది. అందువల్లే రామారావుగారు ఆయన 'రావణ' పాత్రలాగే భారత దుర్యోధనుని పాత్రను ఒక కొత్త దృక్కోణం నుంచి అన్ని విధాల రసపారీణతను ప్రదర్శించేలా రూపొందించారు. మరెక్కడా కానరాని విధంగా ఆ ఘట్టాన్ని అద్భుత రసాత్మకంగా, దాని స్థాయీభావమైన విస్మయం ద్యోతకమయ్యేలా రూపొందించారు. అలాగే శృంగారాన్ని కూడా నారాయణరెడ్డిగారన్నట్లు దుర్యోధనుడిలో శృంగారరసాన్ని చూపెట్టిన మహానటుడాయన.

"మందిర మధ్యమున జలాశయమా.." అంటూ నీళ్ళల్లో పడి అవమానం పాలవుతాడు. పరిచారికల నవ్వు బాధించలేదుగానీ ద్రౌపది చూడటం అభిమానధనుడైన అతడిని క్రుంగదీసింది. రోషంతో రగిలిపోయాడు. బాధతో క్రుంగిపోయాడు. సుయోధనుడి క్షోభ, రామారావుగారు నిజంగా అనుభవించినట్లే అభినయించి చూపారు - "పాంచాలీ పంచ భర్తృకా! ఆహా! నేడొక అబల, బంధకి పరిహసించుటయా. విని సహించుటయా, సహించక మరణించుటయా" అనటంలో అవమానభారం తట్టుకోలేని అభిమాని మనస్తత్వాన్ని గొంతుతోనూ, ముఖంతో పోటీపడి చూపించారు.

ఆ పైన శకుని "కపట జూదంలో పాండవులను సర్వం ఓడించి తలవంచుకునేటట్లు చేసి నిన్ను అవమానించిన ఆ ద్రౌపదిని నిండుసభలో వలువలూడదీసి వాళ్ళ విలువలు దిగజారుస్తాను. భారత చరిత్రలో నీ కీర్తి సువర్ణాక్షరాలతో లిఖించేటట్లు చేస్తాన"ని ఓదార్చి రాజసూయానికి తీసుకెళ్తాడు.

* * *

దానవీరశూర కర్ణ

దుర్యోధన:

'శ్రీకృష్ణ పాండవీయం'లో మంచి కోడెవయసులో ఆ పాత్రను ఎంత ఔద్ధత్యంతో పోషించారో, పదకొండు, సంవత్సరాల తర్వాత తీసిన 'దానవీరశూరకర్ణ'లో కూడా అదే స్థాయిలో పోషించారంటే వారి అద్భుత అభినయ సామర్థ్యం, తపస్సు విదితమవుతుంది. వారి నటననే కాదు, శరీర సౌష్ఠవాన్ని కూడా అంత బాగా కాపాడుకున్నారు. మునిపటి కంటె ధీమాగా సుయోధన పాత్ర పోషించారనిపించింది. ఎప్పటికప్పుడు కొత్త ప్రయోగాలు వెతుక్కునే రామారావుగారి మనసు 'దానవీరశూరకర్ణ' చిత్రంలో కర్ణుడితోపాటు సుయోధనుడిని కూడా గొప్పగా తీర్చిదిద్ది, పూర్వ పాత్రధారణ కంటే మించిన గాంభీర్యాన్ని, అందులో ప్రదర్శించారు. అయితే తన కృష్ణపాత్రను తానే చంపుకోవడం దురదృష్టం. బహుశా దాని ప్రభావం తరువాత వచ్చిన 'విరాటపర్వం' మీద కూడా కొంత ప్రతిఫలించింది. ఏది ఏమయినా భిన్న పాత్రల్లో నటించి వాటన్నిటిని మెప్పించటం అందులోని విశేషం. 'దానవీరశూరకర్ణ' పేరుకు కర్ణ

చిత్రమే కానీ అందులో దుర్యోధన పాత్ర ప్రాధాన్యం పెరిగింది. ఈ చిత్ర ప్రయోగమంతా తన దృష్టిలో భారతంలో విలక్షణంగా భాసించిన మూడు పాత్రలను తానే పోషించి అభినయ శిల్పంలో ఏకకాలంలో మూడు వైరుధ్య ముఖాలను కల్పించటం మీదే వుంది. ప్రతి నాయక పాత్రపై ఆయన ప్రీతి దుర్యోధన పాత్రకు ప్రాధాన్యం పెంచడంలో ప్రతిఫలించింది. రావణ పాత్ర నటించారంటే అర్థముంది. అతడిలో పుష్కలమైన రసాలున్నాయి. ప్రపంచాన్ని గడగడలాడించిన మహావీరుడు. కానీ దుర్యోధనుడి పాత్రలో చేయతగినంత గొప్ప గుణాలేం కనిపించవు. స్వయం రాజుకూడా కాదు మత్సరగ్రస్తుడు. ఈర్ష్యాళువు. ఆ పాత్రను కూడా కేవలం అభిమానధనమనే ఒక్క పౌరుషగుణాన్ని పట్టుకుని, కర్ణుడికి అంగరాజ్యమిచ్చి గౌరవించిన అతనిలోని, జాత్యాతీతభావాన్నే ఆధారంగా చేసుకుని ఇంత ప్రాధాన్యతనిచ్చి చూపటం రామారావుగారికే చెల్లుతుంది. పైగా ఆ పాత్ర తనకు చాలా ఇష్టమని అనేక సందర్భాలలో చెప్పటం ఆయన భావ దృక్పథానికి గొప్ప సూచిక.

హస్తినలో రాజకుమారులకు పోటీలు జరుగుతుండగా దుర్యోధన పాత్ర కథారంగంలోకి ప్రవేశిస్తుంది. భీమ - దుర్యోధనుల గదాయుద్ధం జరుగుతుంది. కృష్ణ పాండవీయంలోని రూపశిల్పానికి (గెటప్‌కు) కర్ణ చిత్రంలోని రూపశిల్పానికి మధ్య చాలా తేడా చూపెట్టారు. ఇందులో నిండుగా మరింత అందంగా వున్నారు. బంగారు హారాల్ని ఎక్కువగా ధరించి మెరిసిపోతున్నారు - అర్జునుడితో పోటీపడనున్న కర్ణుడిని ద్రోణుడు, భీష్ముడు 'కులం' వంకతో వారిస్తారు. వెంటనే దుర్యోధనుడు స్పందిస్తాడు. ఈ ఘట్టంలో సుయోధనునిలోని గొప్ప సంస్కర్తను చిత్రకథకులు, దర్శకులు బయటకు తెచ్చారు. ఉద్ధృతమైన భాషా ప్రవాహం అనర్గళంగా, ఆవేశంగా ఉత్తుంగతరంగ గంగానదిలా సాగిపోతుంది. వారినోట, ఆంధ్రలోకం పులకరించేటట్లు, ఆగకుండా ఆరునిమిషాలు సాగిన ఈ భాషా ప్రవాహంలో ఎన్నో క్షాత్ర విమర్శలు, ముఖ్యంగా కురువంశ చరిత్రను కూకటి వేళ్ళతో పెళ్ళగించి చూపెట్టడం జరుగుతుంది. "ఆచార్యదేవా! ఏమంటివి" అంటూ ద్విరుక్తంగా పలకడంలోనే ఒక 'ధ్వని ధ్వనింపచేశారు. సాహిత్యంలోని ధ్వనిని, వాచికం చేయటంతో మరో విలక్షణ ధ్వని ఆవిష్కృతమౌవుతుంది. అది వాచిక శిల్పానికి సంబంధించినది. వత్తి పలకటంలో భావం ఉపలక్షకమౌతుంది. వశిష్టుడి దగ్గరనుండి మట్టికుండలో పుట్టిన ద్రోణుడి వరకు వారి కులాలను నిగ్గుతీయటం ప్రేక్షకాదరణీయమైనది. ఈ సంభాషణ ప్రజల్ని చాలా బాగా ఆకట్టుకుంది. రామారావుగారిని అనుకరించే మిమిక్రీ కళాకారులతోపాటు సామాన్యులు కూడా భాష తెలియక పోయినా నేర్చుకున్నారు. స్వయంగా ఆయన వ్రాసుకున్న ఈ సంభాషణలు ఆయన వాచిక శిల్ప ప్రజ్ఞకు ప్రతీకలు - ఈ సంభాషణలంటే తనకెంతో ఇష్టమని రామారావుగారు చాలా సందర్భాల్లో చెప్పారు. చక్కటి సాహితీ సౌరభంతో తెలుగు వాకిట గుబాళించాయనటంలో అతిశయోక్తిలేదు. భాషా సౌదర్యం కంటే భావనాసౌందర్యం మరింత గొప్పది. దుర్యోధనుడు తన వంశ మూల పురుషుల పుట్టు పూర్వోత్తరాలన్నీ బైట పెట్టి కులవ్యవస్థనే అసహ్యించుకోవటం గొప ఆదర్శం. ఆ వంశమూల పురుషుడు వశిష్టుడు. పుట్టింది దేవవేశ్య ఊర్వశికని, మళ్ళీ ఆయన పెళ్ళాడింది ఛండాలాంగన అరుంధతినని, అలాగే శంతనుడు గంగను పెండ్లాడి, మత్స్యకన్య సత్యవతియందు పరాశరుడు వ్యాసునికన్నా మళ్ళీ ఆమెను శంతనుడు వివాహమాడాడని మొత్తం ఋషులు. తమ పూర్వుల పుట్టుపూర్వోత్తరాలన్నీ బైట పెట్టాడు. ఈ విధంగా కులం ఎక్కడుంది. అన్ని కులాల సంకరమే కురువంశము. ఒకవేళ క్షాత్ర పరీక్షకు రాజ్యమే కావలసి వస్తే కర్ణుని అంగరాజ్యానికి పట్టాభిషిక్తుడిని చేస్తానని అక్కడికక్కడే ప్రకటించటం అతనిలోని వున్నత భావాలకు నిదర్శనం. దీన్నే సాహిత్య భావజాలంలో 'పోస్ట్‌మాడర్నిజం'కు ప్రతీకగా కొందరు విమర్శకులు భావించడం కద్దు.

చిత్రమంతా దుర్యోధనుడి రెండో కోణమే చూస్తాం. తరాలుగా అందరికి పరిచయమైన దుర్యోధనుడి వేరు. ఇందులోని దుర్యోధనుడు వేరు. ఇతడు కులాతీతుడు. పౌరుషాభిమానములు కలవాడు. స్నేహశీలి. ఇత్యాది సుగుణాలెన్నో వున్నాయి. అనుక్షణం ఎత్తులు - జిత్తులు రాజకీయ తంత్రాల్లో వుండే దుర్యోధనుడు ఇందులో ప్రేమ శృంగారం లాలిత్యం మొదలైన మృదుభావాలు కూడా

కౌముది

కలిగి వుంటాడు. ప్రతి మనిషికి బాహిరజీవితం, అంతర జీవితం అనే రెండు కోణాలుంటాయి కనుక రెండో కోణంలో ఎలా వుంటారు అని ఆలోచించగలగటమే నూతనత్వం. అదే రామారావుగారు చేసింది. అతనిలోని నైపుణ్యాన్ని బయటికి చూపించారు. అందుకే ప్రేమించిన భానుమతితో కలసి ఊహల్లో యుగళగీతం పాడేసారు. ‘చిత్రం భళారే చిత్రం‘ నారాయణరెడ్డిగారి సొగసైన పదాల మేళవింపుతో సాగిన ఈ పాట దుర్యోధనుడి ఔద్ధత్యానికి తగినట్లే స్వరకల్పన చేయబడింది. అంతకంటే ఎక్కువగా రామారావుగారు అభినయంలో పూర్తి ఔచిత్యం పాటించారు. ముఖంలో కూడా ఎక్కడా భావ గాంభీర్యం చెడలేదు. మీసాలు మెలి వేయటంలో, కోర చూపుల్లో, ధీరోద్ధత పాటించారు. ‘రాచరికపు జిత్తులతో - రణరంగపుటెత్తులతో సతమతమౌమామదిలో మదనుడు సందడి చేయుటె చిత్రం‘ పాత్ర గాంభీర్యం చెడకుండా ప్రేమను ప్రదర్శించటం. యుగళగీతం పాడించి మెప్పించటం రామారావుగారి ఊహకే చెల్లింది.

రాజసూయ ఘట్టం మరింత ప్రధానం - రామారావుగారి అభినయ కౌశల్యాన్ని చూడాలంటే ఈ ఘట్టమే ముఖ్యమైనది. ఎన్నో రకాల మేళవింపుతో ఇక్కడ అభినయం సాగుతుంది. మయసభలో దుర్యోధనుడు అవమానం పాలవుతాడు. అవమానానికి సంబంధించిన భావాలను చాలాబాగా ప్రదర్శించాడు. కళ్ళు ఎర్రబారటం, లీలగా తడి, ముఖం భారంగా క్రిందకు వంగిపోవటం, వీటన్నిటినీ ఆయన ప్రదర్శించినతీరు మాటలకందదు. ఈ పాత్ర రూప కల్పన ఒక సంకీర్ణ మనస్తత్వాన్ని ప్రదర్శిస్తుంది. అందుకు అనుగుణంగా ఈ పాత్ర రూపకల్పనలో వాటిని విడివిడిగా చూడడం సమంజసం. కొన్ని వున్నత లక్షణాలు, కొన్ని అవలక్షణాలు దొర్లిపోయాయి.

ఈ పాత్రకున్న అవలక్షణాలు:

అవమానింపబడ్డ దుర్యోధనుడు నిష్కారణంగా ద్రౌపదిని హీనమైన మాటలతో అవమానిస్తాడు. "ఏమే..ఏమేమే‘ ‘నీ ఉన్మత్త వికటాట్టహాసం..‘ ‘వూరకుక్క‘, ‘కామంతో మదపిచ్చి‘ ఇటువంటి అసభ్యపు మాటలతో ఒక ఉత్తమ స్త్రీని అవమానించటం పాత్రోన్నతికి తగినది కాదు. రామారావుగారి ప్రవృత్తికి ఇలాటి రీతి పూర్తి వ్యతిరేకం. ఇది పూర్తి అనౌచిత్యంగాను, అసభ్యంగాను వుంది. తరతరాల అహంకారం కళ్ళు కప్పినవాడు మాత్రమే ‘స్త్రీ‘ని అంత దారుణంగా అవమానించగలడు. అటువంటి ప్రవృత్తిని రారాజులో చూపెట్టటం ఆ పాత్ర స్వభావానికి అనుగుణమేనని సమర్ధించినా, రామారావుగారి సొంత చిత్రం కనుక ఇటువంటివి అందులో పరిహరించి వుంటే బాగుండేది. కర్ణుడు, శకుని అతనినోదార్చి కపటజూదం ఆడిస్తారు. అందులో పెద్దలైన భీష్ముని, విదురుని దుర్యోధనుడు ఎదిరించి మాట్లాడటం, "వృద్ధసింహం ఇప్పుడే లేచి అధర్మం అధర్మం అని ఆవలిస్తున్నది. అధర్మమని తెలిసి జూదం ఎందుకాపలేదు? మీ హితోపదేశం చాలు - కూర్చోండి" అని ఈసడించి పలకటం మితిమీరిన అహంకారానికి చిహ్నం - ద్రౌపది పాత్రను వ్యభిచారికంటె హీనంగా పరిగణించటం - దుర్యోధనుడి సుయోధనత్వాన్ని హీనపరిచేటట్టు చేస్తుంది. కొన్ని చోట్ల అతని వాదనల్లో కనిపించే హేతుకత పూర్తిగా అంతర్ధానమైనట్లవుతుంది. అభినయ వైవిధ్యమే ప్రధానమనుకుంటూ తనకు తెలియకుండానే తాను ఎంతో అభిమానించిన దుర్యోధన పాత్రకు చాలా అన్యాయం చేసారనిపించింది.

పూర్తి వ్యంగ్యములైన మాటలు మిగిలిన పాత్ర ఔన్నత్యాన్ని దెబ్బతీసాయి. కృష్ణుడికి కూడా అలాటి భంగపాటును కలిగిస్తాడు. అర్జునుడిని చూస్తూ - "ఓ ఇంద్రకుమారుడా ఆడతనము పోయినా పేడితనము పోలేదు" వంటివి హృదయరంజకంగా నప్పవు. నటనలో ఓ అనిర్వచీయమైన విజృంభణ కూడా అంత సహృదయరంజకంగా లేదు.

దుర్యోధన పాత్రలో ప్రదర్శితమైన ఉన్నత లక్షణాలు:

కర్ణుడి విషయంలో దుర్యోధనుడు ప్రవర్తించిన తీరు. హుందాగా అనిపిస్తుంది. అడుగడుగునా అతడిని అభిమానించే విధానంలో గొప్ప స్నేహశీలత, మైత్రిపట్ల అంకితభావం కనిపిస్తాయి. అన్నిటిని మించి అతడికి పాండవుల పట్ల ద్వేషమెందుకనే విషయం ఈ చిత్రం ద్వారా దుర్యోధన పాత్రలో ఓ కొత్తకోణంలో అర్ధమవుతుంది. బయటివాళ్ళకు దానమివ్వగాలేంది, తన తోడబుట్టిన వాళ్ళకివ్వటానికి బాధ

ఎందుకు? అనే విషయాన్ని ఆలోచిస్తే అతనిలోని 1) దాయాదిద్వేషం 2) వాళ్ళ శౌర్యపరాక్రమాలు - మంచితనం 3) వాళ్ళు ప్రధానంగా పాండురాజుకు కలిగిన సంతానం కాదనే విషయమే అతడి తన అహంకృత ప్రవర్తనకు కారణం అనిపిస్తాయి. అందుకే కర్ణుడికి దగ్గరయ్యాడు. అతడి వేదనల్ని మిత్రుడితో కలిసి పంచుకున్నాడు. కురువంశంలో మిగిలిన వారెవరికి సద్భావంలేదు. తల్లిదండ్రులకు ప్రేమే తప్ప, అతడి మనసును వారూ అర్థం చేసుకోలేదు. శకుని పొట్టకూటికోసం, తననాశ్రయించుకుని వున్నాడు. కానీ కర్ణుడిలో స్వచ్ఛమైన అభిమానం, గౌరవం, ప్రాణాలివ్వగలిగిన స్నేహం వున్నాయి. అందుకే అతడంతగా ఆకర్షించబడ్డాడు. ఆ మైత్రీబంధాన్ని చివరి సన్నివేశంలో రామారావుగారు చాలా బలంగా చూపించగలిగారు.

కర్ణుడి మరణవార్త విని దుర్యోధనుడు వచ్చి ఏడుస్తాడు. "నా హితుడు, మిత్రుడు సచివుడు ఏడీ - నా కర్ణుడేడీ? నా మిత్రుడులేని రాజ్యం, వైభవం నాకెందుకు?" అనే మాటల్లో దుర్యోధనుడి హృదయాన్ని ఎన్.టి.ఆర్ గారు తన అభినయంలో కరుణరసార్ద్రంగా ఆవిష్కరించారు. సుతులు, హితులు చుట్టాలు. అందరూ మరణించినా అంత దుఃఖపడని రాజు కర్ణుడి మరణంతో క్రుంగిపోయి యుద్ధ పరిత్యాగం చేస్తాడు. అంటే కర్ణుడికి అతడిచ్చిన విలువ సామాన్యమైందని అర్థమవుతుంది. తన రాజ్యమేకాదు. తన హృదయాన్ని కూడా పంచి ఇచ్చిన స్నేహశీలి. అందుకే మిత్రుడు లేని రాజ్యం తనకు పని లేదనుకుని జలస్థంభన ద్వారా మడుగులో దూరి కూర్చున్నాడు.

మిగిలినచోట్ల ఎన్ని అనౌచిత్యాలు జరిగినా చివరి సన్నివేశంలో తప్పక దుర్యోధనుడు అందరి సానుభూతి సంపాదిస్తాడు. చివరి సంభాషణలు కూడా అద్భుతంగా వున్నాయి. నిజంగా రామారావుగారిని మర్చిపోతాం. అక్కడ దుర్యోధనుడే కనిపిస్తాడు. అధర్మ యుద్ధంలో తొడలు విరగకొట్టబడి నేలకూలాక ఒకింత బరువుగా మంద్రస్థాయిలో దుర్యోధన పాత్ర ద్వారా రామారావుగారి మాటల్లో విచక్షణ, విషాదం, అద్భుతంగా పలుకుతుంది. "శ్రీ కృష్ణా! దేవుడనంటివి, ధర్మసంస్థాపన కోసం అవతరించానంటివి. స్వజన రక్తంతో వండి వార్చిన కూడు నీవే నీచేతులతో ధర్మజునకు తినిపించు. అడుగో నా హితుడు నాకై వేచి యున్నాడు. శలవు.." ఈ మాటలతో నిజంగా మన గుండెలు బరువెక్కుతాయి. కృష్ణుడి రాజకీయ కుటిలత మీద వెగటుపుడుతుంది.

చివరలో రెండు అద్భుతమైన వ్యక్తిత్వాల కలయికను అపూర్వంగా చిత్రించారు. దుర్యోధనుడు, కర్ణుడు ఆత్మల రూపంలో చేయి చేయి పట్టుకుని స్వర్గానికి వెళ్ళినట్లు చూపించటం నవ్యతే! ఔచిత్యం భంగం లేని చక్కటి నవ్యత - వారి స్నేహం, పట్టుదల పరాక్రమం, ఆత్మాభిమానం, తలవంచని మనస్తత్వం, చివరకు యుద్ధంలో వీరమరణం. ఆ రెండు పాత్రల ఔన్నత్యాన్ని వుద్దీపింపచేస్తూ చిత్రం ముగించబడింది. రామారావుగారు తాను అనుకున్న 'ఎఫెక్ట్'ను ఆ రెండు పాత్రల్లో సాధించగలిగారు. కురుక్షేత్రంలో గుర్తుంచుకోదగ్గ అపురూపమైన మైత్రి జంట కృష్ణార్జునులు కారని, దుర్యోధన కర్ణులేనని నిరూపించారు. ఇదే విషయాన్ని ఒకసారి స్మరించుకుంటే, దానికి ప్రతిద్వంద్విగా తీయడం కాదు, భారతంలో మరుగునపడ్డ మరో కథను ఆవిష్కరిస్తూ, దుర్యోధన కర్ణుల జంటతో భారత కథకు పునర్వ్యాఖ్యానించడం వారి లక్ష్యమని స్పష్టమవుతుంది.

భీష్మ:

1962లో నిర్మింపబడ్డ ఈ చిత్రం యన్.టి.ఆర్ గారికి మంచి పేరు తెచ్చిపెట్టింది. చాలా చిన్నవయసులో కురువంశ పితామహుడి పాత్రను మెప్పించటం అంత తేలికైన పనికాదు. అందులో అనుభవాలతో పండిపోయిన వృద్ధుడిగా ఆయన నటన అపూర్వం. భీష్మపాత్ర మిగిలిన పాత్రలకంటె భిన్నమైంది. ఎంత విరుద్ధమైన పాత్రలు ధరించినా అన్నీ యువకుడిగా నటించినవే. కానీ 'భీష్మ' నూరేళ్ళుదాటిన ముసలి వగ్గు. కంటి రెప్పలు కూడా తెల్లబడిపోయి, ఒళ్ళు వంగిపోయిన స్థితిలో కళ్ళముందు తాను పెంచి కాపాడిన వంశ వృక్షం,

కూలిపోతుంటే పడే వేదన రామారావుగారు 'భీష్మ' పాత్రలో జీవం పోసుకుంది. ఈ పాత్రను ఎంచుకోవడమే వారి అభినయ దీక్షకు మంచి ఉదాహరణం.

భీష్ముడు లేని భారతం లేదు. ఈ అపర భీష్ముడు లేని చిత్ర భారతం లేదు. అందరికంటె ముందు పుట్టి అందరి కంటె వెనుక చనిపోయే భీష్ముని జీవితంలో సుడిగుండాలు. తండ్రి కోసం పెళ్ళి త్యాగం చేసి బ్రహ్మచారిగా మిగిలిపోయాడు. తమ్ముళ్ళ కోసం రాజ్యం త్యాగం చేస్తాడు. ఎన్.టి.ఆర్ గారి జీవితంలో కూడా ఈ త్యాగాలకు తక్కువేమీ లేదు. తమ్ముడికి పిల్లనిచ్చేవాళ్ళు, వున్న పొలమంతా అతడి పేరున రాస్తే తప్ప పెళ్ళి కాదని తెగేసి చెప్పారు. తల్లిదండ్రులంగీకరించకపోయినా వారిని ఒప్పించి రామారావుగారు స్వయంగా తనే పెద్దరికం వహించి రాత్రికి రాత్రి ఊరి కరణాన్ని పిలిపించి పొలమంతా తమ్ముడి పేర రాయించేసారు. ఈ త్యాగధర్మం ఆయనలో మూర్తీభవించి వున్నందువల్లనే భీష్మపాత్రను ఎంచుకున్నారు. ఆ పాత్రనే దృక్కోణంగా పెట్టి భారత కథను చిత్రీకరింపచేశారు. తాను ఆ పాత్రలో లీనమై జీవించారు.

ఈ చిత్రం చాలా విజయవంతమైంది. అయిదు థియేటర్లలో శతదినోత్సపు వేడుకలు జరుపుకుంది. అందరూ రామారావుగారి నటనను విపరీతంగా ప్రశంసించారు. భారతకథను మార్పులేకుండా తీసిన చిత్రం ఇది. ఇందులో విశేషం, ప్రముఖ హేతువాద రచయిత తాపీ ధర్మారావుగారి మాటలు. తాపీధర్మారావుగారు రామారావుగారిని "బ్రేవో"" రామారావుగారూ! అభినయ కళలోనే కాదు. ధార్మిక మానవతలోనూ మీరే హీరో. కష్టాల కడగండ్లలో చిక్కుకున్న మానవతను చూస్తే మీ హృదయం నెత్తురోడుతుంది" అని పొగిడారట.

బ్రహ్మలోకంలో దేవతలంతా బ్రహ్మని ప్రార్థిస్తుంటే మహాభిషుడు, గంగ పరస్పరం మోహపు చూపులతో చూసుకుంటుంటారు. అది చూసి బ్రహ్మ కోపంతో ఇద్దరిని భూలోకంలో జన్మించమని శపిస్తాడు. వారు పరితపిస్తే నెమ్మదించి వాళ్ళ జన్మతో చాలా అవసరం వుందని వారిని ఊరడిస్తాడు. మహాభిషుడే శంతనుడుగా జన్మిస్తాడు. గంగకు నారదుడెదురై అష్టవసువులు వశిష్ఠుడికపకారం చేయబోయి శాపగ్రస్తులయ్యారని మీ గర్భంలో వారికి జన్మనిచ్చి నీటముంచు చంపేయమని అష్టవసువుల గురించి చెబుతాడు. చివరి వాడైన ప్రభాసుని మాత్రం పెంచుకోవచ్చని చెబుతాడు - "ఇదిగో ఈ ప్రభాసుడే అష్టమపుత్రుడిగా పుట్టి నీ ముద్దు ముచ్చట్లు తీరుస్తాడు" అంటాడు.

తనను మోహించిన శంతనుని గంగ తానేమి చేసినా అడగకూడదనే మాట మీద వివాహం చేసుకుంటుంది. పుట్టిన బిడ్డలందరిని నీటముంచి చంపేయటం చూసి శంతనుడు విచలితుడైపోతాడు. ఇక తన్ను తాను నిగ్రహించుకోలేక ఎనిమిదో బిడ్డ విషయంలో అడ్డగిస్తాడు. బిడ్డతో సహా ఆమె వెళ్ళిపోతుంది. ఈ దృశ్యంలో అద్భుతమైన ఛాయాగ్రహణ సహకారంతో చక్కటి కథనం సాగింది. ఆకుదొన్నె ఊయలలో భీష్ముని లాలించటం - చాలా కొత్తగా అగుపడుతుంది. గంగాదేవి తానే గురువై పిల్లవాడికి అన్ని విద్యలు నేర్పుతుంది. ఈ తర్వాత అతడు పరశురాముడి దగ్గర చేరి అస్త్రవిద్యనభ్యసిస్తాడు. శంతనుడు ఆశ్రమలేడిని వధించటం ధర్మం కాని, సాధుజంతువులను కాదు.. అని అడ్డగిస్తున్నప్పుడు వినవచ్చే ఆ గంభీరమైన స్వరం వాచికాభినయం అధ్యేతలకు చక్కటి పాఠమవుతుంది. నూనూగు మీసాల నూతన యవ్వనంలో వున్న గాంగేయునిగా రామారావుగారు చక్కగా సరిపోయారు. లేత వయస్సు, పరాక్రమవంతుడైన రాచబిడ్డగా ఈ పాత్రలో ఒదిగిపోయారు. గంగాదేవి తండ్రీకొడుకులను కలిపి తాను వెళ్ళిపోతుంది. శంతనుడు అతడికి యువరాజ్యపట్టాభిషేకం చేస్తాడు. తరువాత మత్స్యగంధిని మోహిస్తాడు. తండ్రి బాధను తెలుసుకుని గాంగేయుడు తాను వివాహమాడనని రాజ్యం ఆమెకు పుట్టబోయే బిడ్డలకేనని ప్రతిజ్ఞ చేసి తండ్రితో ఆమె వివాహం జరిపిస్తాడు. "అమ్మా! ఏ శంఖా లేకుండా జనకుని వివాహం జరిపించండి. నేను ఆజన్మ బ్రహ్మచారిగా వుంటాను" అని నిండు సభలో అంటుండగా దేవతలు హర్షాతిరేకంతో పూలవాన కురిపిస్తారు. ఈ మాటలంటున్నప్పుడు రామారావుగారి ముఖంలో నిశ్చలత్వం, చాలా సహజంగా వుంది. ఆయనకు త్యాగం చెయ్యటమనే

గుణం చాలా ఇష్టమైనది. నారదుడు వచ్చి ఇతడి త్యాగం అమోఘం. ఇక మీదట ఇతడు భీష్ముడిగా పిలవబడతాడు అని చెబుతాడు. తండ్రి అతడికి స్వచ్ఛంద మరణాన్ని వరంగా ప్రసాదిస్తాడు.

సత్యవతికి పిరికివాళ్ళయిన చిత్రాంగదుడు, విచిత్రవీర్యుడు జన్మిస్తారు. శంతనుడు మరణిస్తాడు. తండ్రి చనిపోతూ తల్లి బాధ్యత, తమ్ముళ్ళ బాధ్యత, కురువంశ బాధ్యత ఒప్పచెబుతాడు.

ఎంత చక్కగా అమరారో, అంత చక్కగా నటించారు. తరువాత భీష్ముడు కాశీరాజు కూతుళ్ళను బలవంతంగా ఎత్తుకురావటం, వారిలో అంబ సాళ్వరాజును ప్రేమించిందని తెలుసుకుని తిప్పి పంపేయటం జరుగుతుంది. చిత్రాంగదుడు రాజ్యం వదిలి వెళ్ళిపోతే భీష్ముడు విచిత్రవీర్యుడికి అంబిక, అంబాలికలనిచ్చి వివాహం జరిపిస్తాడు. సాళ్వరాజుచే తిరస్కరించబడ్డ అంబ భీష్ముని తన్ను వివాహమాడమంటుంది. కానీ అతడంగీకరించడు. పరశురాముని ఆశ్రయిస్తుంది. గురుశిష్యులిద్దరికీ యుద్ధం జరుగుతుంది. శిష్యుని జయించలేక పరశురాముడు తన నిస్సహాయత ప్రకటిస్తాడు. ఆమె తపస్సు చేసి భీష్ముని వధించటానికి ద్రుపదుని ఇంట శిఖండిగా జన్మిస్తుంది. క్షయవ్యాధితో, విచిత్రవీర్యుడు మరణిస్తాడు. సత్యవతి భీష్ముని వివాహమాడమంటుంది. "తల్లీ! ఈ దీక్షలోనే నాకానందముంటుంది. ఆజన్మాంతం బ్రహ్మచారిగా వుండాలని నన్నాశీర్వదించు అమ్మా!" ఆ మాటలంటున్న వైఖరిలో భీష్మపాత్ర మీద చాలా సానుభూతి కలుగుతుంది. అందం, ఆరోగ్యం, పరాక్రమం వున్న భీష్ముడు, బ్రహ్మచారిగా రాజ్యార్హత లేకుండా వుండటం, ముసలివాడు శంతనుడు పెళ్ళికోసం కొడుకు జీవితం బలిపెట్టడం కదిలించివేస్తుంది. పోనీ అతని కుమారులైనా సరైనవాళ్ళు పుట్టారా అదీ లేదు. పుట్టిన ఇద్దరూ పోయారు. భీష్ముడి శపథానికి అర్థం లేకుండా పోయింది. ఇంతకంటే జీవన విషాదం లేదనిపిస్తుంది.

వ్యాసుడి ఆశీర్వాదంతో వంశం నిర్వంశం కాకుండా కాపాడబడింది. అంధుడైన దృతరాష్ట్రుడు పాండురోగియైన పాండురాజు జన్మిస్తారు. భీష్ముడి, ఆలనలోనే వాళ్ళ పెళ్ళిళ్ళు వాళ్ళ బిడ్డలకు విద్యా విషయాలు అన్నీ గడిచిపోతాయి.

చిన్న వయసు భీష్ముడిలాగానే ముసలి భీష్ముడిగా కూడా ఆయన నటన వున్నత ప్రమాణాలందుకుంది. మత దారుఢ్యమైన శరీరాన్ని కుదించి, భుజాలు వంచి, వృద్ధాప్యపు సహజత్వాన్ని చాలా బాగా చూపారు. నటనలో పండిపోయారనిపించింది. రూపాలంకరణ కూడా సహజంగా అమరింది.

హస్తినలో రాజకుమారుల మధ్య కరిగిన యుద్ధ ప్రదర్శనలకు కర్ణుడు పోటీకి వస్తాడు. అప్పుడు దుర్యోధనుడు కర్ణుడిని ఆదరిస్తాడు. "ద్వంద్వ యుద్ధం సాటి రాకుమారుల మధ్య జరగటం ఆచారం - మరి నీవో..? రథం తోలుకునే సూతపుత్రుడవు. అర్జునునితో యుద్ధానికి అనర్హుడవు" అంటూ భీష్ముడు వారిస్తాడు. వయస్సు పూర్తిగా పండిపోయినట్లుంది. గొంతులో కూడా వృద్ధ ఛాయ. భీష్ముడు ద్రోణుడితో చెబుతాడు. దుర్యోధనుడు అసలే పాండవుల పట్ల మత్సరం పెంచుకున్నాడు. ఈ కర్ణుడి స్నేహంతో అది మరింత రాజుకుని వంశ వినాశనానికి దారి తీస్తుందేమో అని ఆందోళన వెలిబుచ్చుతాడు. మొదటినుండి భీష్ముడు కర్ణుడిపట్ల విముఖంగా వుండటానికి కారణమేమిటో ఈ చిత్రంలో భీష్ముడిచేత చెప్పించడం ఒక తార్కిక సత్యాన్ని ఆవిష్కరించినట్లవుతుంది. శిఖండి వివాహం కూడా భారతాన్ననుసరించే వుంది. కర్ణుడు పరశురాముని ఆశ్రయించి బ్రహ్మాస్త్ర ప్రయోగాన్ని నేర్చుకుంటాడు - చివరలో ఇంద్రుడి వుపాయం వల్ల అతడి కులం దాచి అస్త్ర విద్య నేర్చుకున్నందుకు పరశురాముడూ కోపించి నిండు యుద్ధంలో అస్త్రరహస్యం మర్చిపోయేటట్లు శపిస్తాడు. కులతత్వం బాధ కలిగించే విషయమైనా నిజానికి కర్ణుడు రావటం వల్లనే భారత యుద్ధం జరిగి కురువంశం నాశనమైందేమోననిపిస్తుంది.

ద్రౌపది వస్త్రాపహరణమప్పుడు భీష్ముడు వారిస్తాడు. ఆయన మాటలు కౌరవులు లెక్కచేయకపోవటంతో అతడు క్రుంగిపోతాడు. కురువంశ పతనానికి ప్రారంభం తన కళ్ళముందే జరుగుతుంటే ఆయన త్యాగానికి అర్థం లేకుండా పోయినట్లనిపిస్తుంది. ఇక్కడ

రామారావుగారి ముఖమంతా వృద్ధాప్యంతో ముడతలు పడి, నడుము క్రుంగి శరీరం వంగిపోయి అసలు గుర్తుపట్టలేనంతగా మారిపోయింది. పాత్ర శిల్పాన్ని ఇనుమడింపచేస్తుంది.

కవిత్రయ భారతంలో లేకున్నా, ఈ చిత్రంలో ద్రౌపది అవమాన సమయంలో భీష్ముడు వారించటం సమంజసంగా పాత్రోచితంగా నప్పింది. సన్నివేశ ఔచిత్యాన్ని పోషించారు - చివరకు అరణ్యవాసం, తరువాత కృష్ణరాయబార ఘట్టం యుద్ధంలో సర్వసైన్యాధిపత్యం భీష్ముడికిస్తాడు సుయోధనుడు. కౌరవులూ తన మనుమలే. వారిపట్లా ప్రేమవుంది. ఆ సంఘర్షణను ప్రదర్శించటంలో పండిన వెంట్రుకల్లాగానే ఆయన నటన కూడా పండిపోయింది. కర్ణుడిని భీష్ముడు అర్ధరధుడిగా నిర్ణయించటంతో అతడు భీష్ముడున్నంతవరకు యుద్ధం చేయనని ప్రతిజ్ఞ చేసి వెళ్ళిపోతాడు. యుద్ధం మొదలైంది అజేయ పరాక్రమవంతుడైన భీష్ముని ధాటికి పాండవ సైన్యం చెల్లాచెదురయ్యింది. ఆగ్రహించిన కృష్ణుడు రెండుసార్లు భీష్ముడిమీద ఆయుధమెత్తుతాడు.

మ: ధరణీ చక్రము గ్రక్కునం గదల దిగ్ధంతావళ శ్రేణికం
ధరముల్ మ్రొగ్గబడన్ దిశావలయ మత్కంపంబుగా నీబలం
బురలం బాఱగ భీష్మపై గవిసె రౌద్రోద్రేకముం జూచి ఖే
చరలోకంబును సంచలింప హరి చంచద్భాహు ఘోరాకృతిన్
(ఆంధ్ర మహాభారతం భీష్మపర్వం తృ. అ 262ప)

ఈ చిత్రంలో ఈ సన్నివేశాన్ని మూలానుసరణంగా తీసారు. శిఖండిని ముందు పెట్టి యుద్ధం ఆపిన ఆ వీరుని మీద అర్జునుడు దొంగచాటుగా బాణాలు వేసి నేలకూలుస్తాడు. ధర్మక్షేత్రంలో అడుగడుగునా జరిపిన అధర్మయుద్ధానికి ప్రతీక మహావీరుడైన భీష్ముని పతనం - ఈ సన్నివేశంలో రామారావుగారి నటన అపూర్వం. వారు శరతల్పగతుడయ్యే దృశ్యం మధ్యందిన మార్తాండం, తనవాడి, వేడి కిరణాలను తగ్గించి అస్త్రాద్రి కేగినట్లు, ఒక మహా సింహం కూలినట్లు, భావన కలుగచేస్తుంది. అలాంటి భావన ప్రేక్షకుడిలో కలగడానికి నతుని అభినయమే ప్రధాన కారణమనడం పునరుక్తి.

"తూర్పుతలగాగ నీ సుతులేర్పడగనుగొనుచు నుండ నిల గంపింపన్
దర్పోజ్జ్వలు డా భీష్ముడహర్పతి యస్త్రాద్రి సేరునట్లుగ బడియెన్ -"
(412వ పద్యం - తృ.అ)

అర్జునుడి బాణప్రయోగంతో పాతాళగంగ వచ్చి బిడ్డకు దాహం తీరుస్తుంది. అంపశయ్య మీద పరుండి ఉత్తరాయణ పుణ్యకాలం వచ్చేవరకు తాను మరణించనని చెబుతాడు. చూడటానికొచ్చిన కర్ణునితో - "నాయనా! రాజభక్తితో నీవు - శాంతి ప్రియత్వంతో నేను ఒకరి నొకరు నొప్పించక తప్పింది కాదు. నీ రాచభక్తి ఆ చంద్రతారార్కం నిలుస్తుంది" అనేటప్పుడు మాటల్లో అలసిన ధోరణి కురువంశం పట్ల ఆపేక్షను అతి సహజంగా అభినయించి చూపారు. అంపశయ్య మీద నటన అపూర్వంగా వుంది. ఎన్నో అనుభవాలు పండించుకుని అలసిపోయిన దేహానికి విశ్రాంతి కావాలన్నట్లుగా వాలిపోయిన ఆ వృద్ధ సింహాన్ని చూస్తే రామారావుగారి యదార్ధ మరణ దృశ్యం గుర్తుకు వస్తుంది. వారు కూడా ఉత్తరాయణ పుణ్యకాలంలో తెల్లవారుఝామున బ్రాహ్మీ ముహూర్తంలో దేహ పరిత్యాగం చేయడం జరిగింది. ఎన్నో జీవితానుభవాలు పండించుకుని చివరిదాకా అలుపెరగని పోరాటం చేసి చివరికి దీర్ఘనిద్రలో సేదతీరుతున్నట్లు ప్రశాంతంగా వున్న వారి ముఖం భీష్ముడిని గుర్తుకు తెస్తుంది.

కుంతిద్వారా కర్ణుని జన్మ రహస్యం తెలుస్తుంది. ధర్మ రాజాదులు దుఃఖిస్తారు. కర్ణుడు హతుడౌతాడు. భీష్ముడు తనువు చాలిస్తాడు. అతని ఆత్మ శ్రీకృష్ణుని స్తుతిస్తుంది. "మాఘ శుద్ధ ఏకాదశి నీ పేర భీష్మ ఏకాదశిగా ఆచంద్రార్కం వుంటుంది" అని

కృష్ణుడు. వరమిచ్చి భీష్మునికి అమరత్వాన్ని ప్రసాదిస్తాడు. మళ్ళీ కృష్ణుడి విశ్వరూప సందర్శనం - భీష్ముని త్యాగాన్ని అందరూ కీర్తిస్తారు. ''నమోత్యాగ భరితా, భీష్మ - నమోపుణ్యచరితా'' అని స్తుతించటంతో కథ ముగుస్తుంది.

రామారావుగారి మిగిలిన పౌరాణికాలకంటె ఈ చిత్రంలో కథానాయకుడైన భీష్ముని పాత్ర చాలా ఔచిత్యభరితంగా తీర్చిదిద్దబడింది. అనవసరపు ప్రవేశాలు ఆవేశాలు లేక ప్రశాంతంగా పాత్రౌన్నత్యాన్ని బాగ నడిపారు దర్శకులు బి.ఏ సుబ్బారావుగారు. రామారావుగారి నటన కూడా అతిశయోక్తి పూర్వకమైన శైలీకరణ లేక, ఏ ఆడంబరాలూ లేకుండా చాలా సహజంగా సాగుతుంది. అందుకే భీష్ముడిలాగా నటనారంగంలో రామారావుగారు కూడా అమరులు.

* * *

నర్తనశాల

ఈ సినిమాలో కూడా రెండు పాత్రల మధ్య వున్న వైరుధ్యాన్ని ఒకే పాత్రధారి ప్రదర్శించగలగటం ప్రత్యేకత. దర్శకులు కమలాకర కామేశ్వరరావుగారు రామారావుగారితో అన్నారట. నిండైన పురుష విగ్రహం మీది. ఆడతనం కలిగిన ఈ బృహన్నల పాత్ర వేయటం బాగుండదేమో, మరొకరితో వేయిస్తానని, కానీ రామారావుగారంగీకరించక 'ఒక పాత్రలో విభిన్న నటనలు వుండవచ్చుకాని, ఒక పాత్రకు విభిన్న వ్యక్తులుండటం బాగుండదు. అది కూడా తానే వేస్తానని' చెప్పారు - నిజంగానే దాన్నొక సవాలుగా తీసుకుని వెంపటి చినసత్యంగారి దగ్గర నృత్యానికి సంబంధించి కొన్ని ముద్రలు నేర్చుకున్నారు. బృహన్నల వేషం ఆయన అందాన్ని ఏ మాత్రం తగ్గించలేదు. విచిత్రంగా వుంది అంతే, ఈ చిత్రం అంతర్జాతీయ స్థాయిలో అవార్డు సాధించింది. అర్జునుదు వీరత్వం మూర్తీభవించిన సంపూర్ణ పురుషుడు. బృహన్నల ఆడా మగా కాని పేడిపాత్ర. రామారావుగారి శరీరం ఈ పాత్రకు సహజంగా సరిపోదు.

అయితే అభినయంతో దేన్నయినా సమర్ధించుకోవచ్చుననటానికి బృహన్నల పాత్రే ఒక వుదాహరణ. అర్జున పాత్రకు రామారావుగారి రూపం ఎలా సరిపోయిందో, బృహన్నల పాత్రలో కూడా అలాగే ఒదిగిపోయింది.

రాముడు, కృష్ణుడు పాత్రలకంటే భిన్నమైన మరో రూపరీతి అర్జునుడిది. కడ్డీలాంటి పొడవైన శరీరం, శ్వేత వర్ణం, ముఖంలో వీరత్వం, ఇది అర్జున రూపం. ఈ రూపానికి పూర్తి న్యాయం కలిగింది పోటెత్తిన మగటిమిని కోరమీసంలో పదునైన చూపులో అర్జున పాత్రకు ప్రాణ ప్రతిష్ట చేసారు.

ఇంద్రసభలో అర్ధ సింహాసనం చేత గౌరవించబడటం ఊర్వశి హృదయాన్ని చూరగొనటం జరుగుతుంది. వలచి వచ్చిన సౌందర్యరాశిని కాదనే ఇంద్రియనిగ్రహం అర్జునుడిది. ''మహేంద్రుడు నాకు పితృసమానుడు. వారు వలచిన దానివి నీవు - నాకు తల్లితో సమానం. కాదు పొమ్మం''టాడు.

తాళి యెరుగని తానెట్టి తల్లినని వావి వరుసలు తలవక తన మనోరథం నెరవేర్చమంటుంది వూర్వశి. చివరకు అన్న ఇల్లాలు ద్రౌపది నీకు తల్లికాదా అని ధర్మసూక్ష్మాన్ని ఎత్తి పొడుస్తుంది. ఆడి తప్పని మా అయమ్మ అభిమతాన. సత్యమెరిగిన వ్యాసుని శాసనాన. పడతికి ఈశ్వరుడిచ్చిన వరబలాన నడచునట్టి ధర్మబంధమిది - కనుక ద్రౌపది విషయంలో అది సరికాదని చెబుతాడు. ఆమె అలిగి స్త్రీ మనస్సుని అర్ధం చేసుకుని ఆమెను ఆనందొపెట్టలేని పురుషత్వమెందుకు, పేడివి కమ్మని శపిస్తుంది.

బాధపడుతున్న అర్జునుని ఇంద్రుడు ఓదారుస్తాడు. రానున్న అజ్ఞాతవాసానికి ఇది వరంగా పరిణమిస్తుందని తరువాత యథారూపం వస్తుందని అనుగ్రహిస్తాడు.

అజ్ఞాతవాసం ఎలా చేయాలా అని మధన పడుతున్న ధర్మజునితో అర్జునుడు ఈ వృత్తాంతం చెప్పి అంటాడు ''ఆ వర ప్రభావంతో విరాటరాజు కొలువులో బృహన్నలగా ఆడపిల్లలకు ఆటపాటలు నేర్పుతాను'' అని పాండవులంతా మారువేషంతో విరాటరాజు కొలువులో చేరతారు. ఇక్కడే రామారావుగారి బృహన్నల వేషం మొదలవుతుంది. దాదాపు చిత్రమంతా ఈ వేషంతోనే నడుస్తుంది. పైన రవికె, క్రింద గూడ కట్టు, దీర్ఘకేశాలు, ముడిచిన పూలు, ముఖంలో రాజసం - నడకలో ఒకింత వయ్యారం - వెరసి బృహన్నల, ఒక విధంగా ఆడవేషంలో వున్న మగాడు. మగాడిలో ఆడరూపం. రామారావుగారిలాటి పురుష శ్రేష్ఠుడికి రూపం కొత్తగానే వున్నప్పటికీ మూలకథతో పోల్చి, తిక్కనగారి హృదయాన్ని గుర్తించి ఆలోచిస్తే ఈ పాత్ర వారు ధరించటమే సబబుగా అగుపిస్తుంది.

సీ|| కాళ్ళయొప్పిద మాడం కట్టను జ్వలము చేయంగ సంకుల బాహులందమెడల
గంచుక మంగంబు కాంతికి మాటుగా మెడ హేమ పట్టిక మెరయకుండ
వదనంబు గొమరుభావనజేసి వేరుగా నుదుటి పెంపలకల పొదువబడగc
బవడంబు జొత్తులc జెవుల రూపడఱుంగcబాపట తలకట్టు భంగిదప్ప

ఆ.వె|| మంచు మఱుగు వడిన మార్తాండుడును బోలె
నీఱు గవిసి యున్న నిప్పుబోలె
వేషధారియైన విష్ణుండు బోలెన
వ్విరటు గొలువు చేర నరుడు వచ్చె
(ఆంధ్ర మహాభారతం, విరాటపర్వం, ప్ర.అ228)

ఆ రూపము మంచు కప్పిన సూర్యుడిలాగున్నదని తిక్కనగారు వర్ణిస్తారు. నిజంగానే రామారావుగారి దేహస్థితి తిక్కనగారి వర్ణనకు సరిపోయింది. ఆయన తప్ప మరెవరూ వేసినా ఆ పాత్రకు న్యాయం జరిగేది కాదు. కొంత ఆడతనం కనిపించినా దాని మాటున పొడగట్టే వుజ్వలమైన పౌరుషకాంతిని ఆపటం ఎలా సాధ్యం - అర్జునుడులాంటి వీరపురుషుడికి పేడితనం పైన కప్పిన ఒక వస్త్రంలాంటిదే తప్ప. అతని నిజశోభను ఎలా మరుగుపర్చగలదు - బృహన్నల సభలో అడుగుపెట్టగానే విరాటరాజు ఆశ్చర్యపోతాడు. ఇంత తేజస్సుతో వెలిగిపోతున్న ఈతడు ఎవరో శాపవశాత్తు ఈ రూపంలో వున్నాడని భావిస్తాడు. అదేమాట పైకి అంటాడు.

మ. భం వనితా వేషము గల్గియున్న యది చెల్వం బాదు చందంబుగా
దునిరూపింప మహాను భావతయు నిర్దోషత్వమున్ రాజసం
బును శోభిల్లెడు నెవ్వడేనొక జగత్పూజ్యుండు క్రీడార్థమి
ట్లొనరం దాల్చిన రూపు గా వలయు మీరూహింపుడాయట్లగున్.
(ఆ.మ.భా.వి.ప - - ప్ర.అ.23ఆ పద్యం)

తిక్కనగారి బృహన్నలను రామారావుగారు చదివి బాగా అర్థం చేసుకున్నారు. కనుకనే దర్శకుని ఒప్పించి తానే ఆ పాత్రలో నటించారు. సరిగా తిక్కనగారి పాత్ర జీవం పోసుకున్నట్లే వుంటుంది. నృత్య విధులు ఉత్తరకు నేర్పించే ఆచార్యుడుగా నర్తనశాలాధికారిగా నియమించబడతాడు - ''సలలిత రాగ సుధారససారం' ఈ పాట బాలమురళీగారి గొంతులో రాగసుధలే కురిపించింది. దానితోపాటు రామారావుగారి ఈ విలక్షణ పాత్ర పోషణకు ఒక గుర్తింపును తెచ్చింది. కొన్ని ప్రత్యేక ముద్రలను అభినయించి చూపారు. ఉత్తరుడుగా

రేలంగిగారు. చాలా సహజంగా నటించారు. కీచకుడిగా ఎస్వీ రంగారావుగారి నటన చిత్రానికే ఒక గొప్ప కీర్తికారకం. ఈ చిత్రంలో వారి పాత్ర పోషణకు జకార్తాలో జరిగిన అంతర్జాతీయ చిత్రోత్సవానికి ఆహ్వానం లభించింది.

దుశ్శాసనుడు మారువేషంలో ద్వారకకు వస్తాడు. పాండవుల జాడ కోసం ఈ ఘట్టాలనుంచి భారతంలో కంటె భిన్నంగా కథ కొత్తగా సాగుతుంది. ఈ విషయం పాండవులకు తెలియజేయాలని కృష్ణుడి అనుమతితో అభిమన్యుడు బయలుదేరి మత్స్యనగరం వస్తాడు. ఉత్తరాభిమన్యుల ప్రేమలో పడటం జరుగుతుంది. తరువాత కీచకుడు సైరంధ్రిని చూసి మోహించటం, భీముడి చేతిలో చావటం జరుగుతాయి. దక్షిణ దిక్కున వున్న గోగణాన్ని సుశర్మ ఎత్తుకుపోవటంతో ఉత్తరుడు, బృహన్నల, ఆడువారు తప్ప అందరూ యుద్ధానికి వెళ్తారు. ఇంతలో కౌరవులు వుత్తర గోగ్రహణం చేస్తారు. బీరాలు పలుకుతూ అయిష్టంగా బృహన్నల సారధ్యం అంగీకరిస్తాడు ఉత్తరుడు. తీరా కౌరవులను చూసి పారిపోతుంటే బృహన్నల పట్టుకుంటాడు. అతని రూపాన్ని చూసి కౌరవులు సందేహపడతారు.

ఉ. బాహుల చాయయున్ గమన భంగియునర్జుననట్ల దీనసం
దేహము లేదితండు తన తేజము దాపక మత్స్య తేజము దాపక మత్స్యభూమి భృ
దేహము నందు బేడి యనఁగీడ్పబడి యుండెను గాక ఈకురు
వ్యూహముతోడి కయ్యమున కొండొకరుండిటు లొంటివచ్చునే -

- శ్రీ ఆ.మ.భా.విరాటపర్వం - 4అ - 76వ పద్యం.

ఈ సన్నివేశం పూర్తి మూలానుసరణం - భారతంలోని ఉత్తర గోగ్రహణ ఘట్టాన్ని దర్శకులు చాలా సహజంగా చిత్రీకరించారు. ఈ సన్నివేశానికి బలం రామారావుగారు. సంభాషణలు - దానికి తగిన వేషహారణ ప్రేక్షకులనానందింపచేస్తాయి. ముందుకు వేసుకున్న జుట్టు, కళ్ళకు కాటుక, తలపాగా మెడలో ఆభరణాలు, దోసగింజ ఆకారంలో బొట్టు వింత సోయగాన్ని తెచ్చింది. మాట్లాడినప్పుడల్లా ఓరమోము, చెయ్యి కదిలించటం ప్రత్యేకత, నడుమ్మీద చేయివేసుకోవటం నవ్వు తెప్పిస్తుంది.

"సుకుమారులైన రాకుమారులు మొదటిసారిగా యుద్ధానికెళ్తున్నారని కొంచెం మందగమనంలో పోనిస్తున్నాను" అంటున్నప్పుడు మాటలో వయ్యారం గొంతులో జీర, కొంత వ్యంగ్యం ఇవేవీ రామారావుగారి పాత్రకు అనౌచిత్యం కలిగించలేదు. శమీవృక్షం దగ్గర గాండీవం ధరించగానే అర్జునుడి రూపం వస్తుంది. అప్పటికప్పుడే పాత్రలో పరకాయప్రవేశం చేసినట్లు రూపెత్తిన వీరత్వం - పూర్ణ పురుషత్వం. ఎన్ని సంవత్సరాలు గడుస్తున్నా ప్రజల హృదయాల్లో చెక్కుచెదరని విగ్రహం వారిది.

బభ్రువాహన

మూలభారతంలో కొద్దిగా, జైమినీ భారతంలో విస్తృతంగా వున్న బభ్రువాహనుని చరిత్రనే 1964లో సముద్రాలగారు కథ, మాటలు, దర్శకత్వం వహించి తీసిన ఈ చిత్రం అనుకున్నంత విజయం సాధించలేకపోయింది. ఈ చిత్రంలో కూడా రామారావుగారు అర్జునుడి పాత్రను ధరించారు.

మొదట శ్రీకృష్ణుడు రుక్మిణితో - వ్రతభంగమైనందువల్ల అర్జునుడు తీర్ధయాత్రలకు వెళ్ళాడు - అని చెప్పడంతో కథ ప్రారంభమవుతుంది. అడవిలో చెలికాడైన విశారదునితో కలిసి నిద్రిస్తుంటాడు. నాగకన్య ఉలూచి అతడిని వరించి నాగలోకానికి తీసుకుని వెళ్తుంది. ఇందులో కూడా నర్తనశాల అర్జునుడిలాగే వుంటుంది రూపం. సన్నని కోరమీసం, పదును చూపులు, క్షాత్ర వేషం, చెవికి రింగులు, శరీరం సన్నగా వుండటంతో మరీ పొడవుగా కనిపించారు - ఉలూచి అంతఃపురంలో తన చిత్రం చూసి ఆశ్చర్యపోతాడు. ఆమె సౌందర్యం అతడిని ఆకర్షిస్తుంది, కానీ యతిగా తిరుగుతున్న తనకు వివాహమెందుకంటాడు. "భూప్రదక్షిణం కోసం బయలుదేరిన గంగాతీరంలో విశ్రమించాను. తెల్లవారేసరికి మీ అంతఃపురంలో నిద్రలేచాను. మన ఆత్మీయతలకన్నా, ఆనందం కన్నా ధర్మం గొప్పది

కదూ" ఇటువంటి సంభాషణల్లో వుత్తమ వంశ సంజాతుడైన అర్జునుని ధర్మాచరణం, రామారావుగారి అభినయంలో మరింత వన్నెదిద్దుకుంది. ఆ రాత్రి గాంధర్వ వివాహమాడి ఆమెతో గడిపి వెళ్ళిపోతాడు.

ద్వారకలో సుభద్ర అర్జునుడికోసం ఎదురు చూస్తూ వుంటుంది. శ్రీకృష్ణుడామెకు ధైర్యం చెబుతాడు. తిరుగుతూ, తిరుగుతూ అర్జునుడు మణిపురం వస్తాడు. ఆ రాకుమార్తె చిత్రాంగదను అర్జునుడు వరిస్తాడు - "కలకల నవ్వులతో మాకమ్మని నిద్రకు భంగం కలిగించిందెవరో.."

"సుందరాంగులు - మందగమనలు తరలిపోవచ్చు" లాంటి సంభాషణలు హాయిగా వున్నాయి. సరసత వుప్పొంగే నటన. కూతురు చేసిన ఫిర్యాదు విని రాజు ఆగ్రహంతో వస్తాడు. అర్జునుడని తెలిసి వివాహం జరిపిస్తాడు. మిగిలిన కథంతా ఏదో అనవసరంగా నడుస్తుంది. అందుకే చిత్రం ప్రజలను అంత రంజింపలేదు. "ఏడురకాలుగా మా వంశంలో ఆడపిల్లలు లేరు. మీకు కలిగే మొదటి సంతానాన్నే మాకు దత్తు ఇవ్వా‘ల్సిందని చిత్రాంగదుడడుగుతాడు. అబ్బాయికి జన్మనిచ్చే వరకు అక్కడే వుండి అర్జునుడు ద్వారకకు వెళ్తాడు. ఇందులో చిత్రాంగదగా ఎస్.వరలక్ష్మిగారు నటించారు.

అర్జునుడు కృష్ణుని ప్రేరణ మీద మాయా యతిగా వేషం ధరించి రైవతకాద్రిలో వుంటాడు. కృష్ణార్జున యుద్ధంలో తాను కృష్ణుడుగా కథంతా నడిపిస్తాడు. ఈ సినిమా కృష్ణుడి నాటకంలో తానొక పాత్రగా నటిస్తాడు. అభినయం పూర్తి భిన్నంగా నడిచింది. నిజానికి "కృష్ణార్జున యుద్ధం" అర్జునుడికంటే ‘బభ్రువాహన‘ అర్జునుడే నిండుగా కావ్యనాయక లక్షణాలతో వున్నాడు. ఈ చిత్రంలో కృష్ణుడుగా కాంతారావుగారు కూడా బాగా నటించారు. ఆ చిత్రంలో సన్నివేశాలు పరిసరాలు, విశాలంగా ఆహ్లాదంగా వున్నాయి.

సహజంగా భారత యుద్ధం వరకే చాలామందికి తెలిసిన కథ - కాని ‘బభ్రువాహన‘ భారత యుద్ధానంతరం జరిగిన కథగా చిత్రీకరించారు. భార్య గర్భవతి కాగానే అర్జునుడు వెళ్ళిపోతాడు. తరువాత బభ్రువాహనుడు పుట్టి పెరిగి పెద్దవాడవుతాడు. తండ్రీకొడుకుల మధ్య వైషమ్యం వస్తుంది. ఈలోపు యుద్ధం జరిగి పాండవులు జయిస్తారు. ధర్మరాజు అశ్వమేధయాగం చెయ్యటం అర్జునుడికి మరణం కలిగేటట్టు ఒక శాపం రావటం జరుగుతాయి. మణిపుర రాజ్యంలో బభ్రువాహన అశ్వాన్ని బంధిస్తాడు. అర్జునుని శాప నివారణ కోసం ఉలూచి గంగను ప్రార్థిస్తుంది. గంగ సమీప బంధువు చేతిలో అతడు హతమైతే శాపం తీరి మళ్ళీ జీవిస్తాడు అని చెబుతుంది. అందుకే ఆమె బభ్రువాహనుడిని రెచ్చగొట్టి తండ్రి మీదే యుద్ధానికి వుసిగొల్పుతుంది. నాగలోకం అద్భుతమైన సెట్టింగ్. నిజంగా పాతాళాన్ని చూసినట్లే అనిపిస్తుంది.

యుద్ధంలో అర్జునుడు మరణిస్తాడు. బభ్రువాహనుడు తండ్రిని బ్రతికించుకోవటానికి సంజీవ మణికోసం నాగుల్ని ప్రార్థిస్తాడు. అనేక సాహసాలు చేసి చివరకు మణిని సాధించి అర్జునుడిని బ్రతికించటంతో కథ సుఖాంతమవుతుంది. అర్జునుడి అహంకారం దిగిపోతుంది. కృష్ణుడు వచ్చి అందరినీ కలుపుతాడు. ఈ చిత్రంలో రామారావుగారి అర్జున పాత్ర పోషణ చేసారు. కృష్ణపాత్ర హుందాగా, అవసరం మేరకు వుపయోగించటం వలన ఔచిత్యం పెరిగింది.

రామారావు అర్జునుడుగా నటించిన మూడవ చిత్రం ప్రమీలార్జునీయం. మల్లిఖార్జునరావు దర్శకత్వంలో 1965 లో నిర్మింపబడ్డ ఈ చిత్రంలో కూడా రామారావుగారు, బి.సరోజాదేవి అర్జునుడుగా, ప్రమీలగా నటించి ఆ పాత్రకు సజీవరూప కల్పన చేసారు. అందమైన సెట్టింగులతో, అద్భుతమైన ప్రకృతి దృశ్యాలతో ఆసాంతం హృద్యంగా సాగింది. పురుష వాసన గిట్టని ప్రమీల రాజ్యంలో కృష్ణుడి సాయంతో అడుగుపెట్టిన అర్జునుడు, ఆమె ప్రేమకోసం ప్రయత్నించి అనేక ఇబ్బందులు ఎదుర్కొని చెరసాలపాలై చివరకు తన ప్రేమలో విజయం, సాధించటం కథ - స్త్రీ పురుషుల్లో ఒకరు ఎక్కువ ఒకరు తక్కువా లేదు. సృష్టిలో ఇద్దరూ సమానులే అని తేల్చటం కథాంశం. చాలా సరదాగా బి. సరోజగారి ముద్దు ముద్దు మాటలతో ముచ్చటగా సాగిపోతుంది చిత్రం.

పాండవ వనవాసం

1965లో కమలాకర కామేశ్వరరావుగారి దర్శకత్వంలో గంగాధరరావుగారు నిర్మించిన ఈ చిత్రం ఘనమైన విజయాన్ని సాధించింది. ఒక కేంద్రంలో రజతోత్సవాన్ని కూడా జరుపుకుంది. వైవిధ్యం కోసం తాపత్రయపడే రామారావుగారు ఈ సినిమాలో భీముడిగా నటించి మెప్పించారు. ఏ పాత్రయినా తాను నటించగలను, నటించి చూపాలనే సిద్ధాంతం వారిది. మూడు చిత్రాల్లో అర్జునుడిగా నటించారు. భారతంలో మరో ప్రధానపాత్రధారి, అనేకమార్లు పాండవులను రక్షించుకున్న బలసంపన్నుడు. ముఖ్యంగా ద్రౌపదిని అవమానాలబారినుండి కాపాడి భర్త అనే గౌరవం నిలబెట్టుకున్న బుద్ధిమంతుడు భీముడు. ఆ పాత్రను కూడా నటించి తన కళాతృష్ణను తీర్చుకున్నారు రామారావుగారు.

పాండవులు వనవాసజీవనంలో అర్జునుడు ప్రధాన పాత్రధారి అవుతాడు. శివుని మెప్పించి పాశుపతం పొంది ఇంద్రుని అమూల్యాస్త్రాలు సాధించి పేరు సంపాదించింది అర్జునుడే కానీ భీముడికి కూడా కొన్ని సంఘటనల్లో ప్రాధాన్యముంది. కిమ్మీరుడనే రాక్షసుని వధించటం - ఆంజనేయుని మెప్పించి యుద్ధంలో కేతనం మీద నిలచి సాయపడేటట్లు వరం పొందుతాడు. భార్య ద్రౌపది మార్గాయాసం వలన నడవలేకపోతే తానే భుజాలమీద మోసుకొస్తాడు. ఆమె అడిగిన సౌగంధికా పుష్పాలను సాధించటం కోసం యక్షులతో యుద్ధం చేసి పుష్పాలతో తిరిగివచ్చి అందరికి ఆనందాన్ని కలిగిస్తాడు.

ద్రౌపదిని నిండు సభలో దుర్యోధనుడు తన తొడల మీద కూర్చోమని సైగ చేసినప్పుడు భీముడొక్కడే ప్రతిజ్ఞ చేసి ఆమె అవమానానికి స్పందిస్తాడు. ఈ పాత్రలో రామారావుగారి నటన అపూర్వం. అయితే ప్రారంభంలో రాజసూయ యాగంలో కృష్ణుని ఆరాధించటంతో చిత్రం ప్రారంభమవుతుంది. మయసభలో అవమానం భీముడు నవ్వుకుంటూ చెబుతాడు. "కన్నెత్తి చూడలేదు. పన్నెత్తి మాట్లాడలేదు" అంటూ దుర్యోధనుని అవమానిస్తాడు. ఇక్కడ వేషం భీముడిదే అయినా దుర్యోధనుడి లక్షణాలే ఎక్కువ కనిపిస్తాయి.

గదను ధరించిన తీరు, దీర్ఘమైన సంభాషణలు. కిరీటంతో వున్న భీముడు దుర్యోధనుడిని తలపిస్తాడు. కృష్ణుడు వ్రేలు తెగితే ద్రౌపది కట్టుకడుతుంది. ముందు కథకు నాంది ఇక్కడే జరుగుతుంది. మూలకథలో ఎక్కడా కనిపించని దృశ్యం శశిరేఖాభిమన్యులు కలసి రావడం ఇందులో అగుపిస్తుంది. మొత్తానికి మాయాబజారు తెలుగు పురాణ చిత్రాన్ని ఎంత ప్రభావితం చేసిందో దీనివల్ల అర్థమవుతుంది. దాదాపు రామారావుగారు నటించిన అన్ని పౌరాణిక చిత్రాల మీద దాని ప్రభావం అంతో ఇంతో కనిపిస్తూనే వుంది.

ఇందులో దుర్యోధనుడిగా ఎస్.వి.రంగారావుగారి నటన అద్భుతం. చాలా సహజంగా అభినయించారు. సంభాషణలు చెప్పడంలో సహజత్వంతో ముడిపడ్డ ఒక అద్భుతమైన అనాయాసత ఆయన స్వంతం. ఆ దృక్పథం గుండా చూస్తే రామారావుగారి దుర్యోధన నటన కంటే రంగారావుగారి నటనే సహృదయుల్లో ఎక్కువ అభినందనలందుకుంది. అయితే దుర్యోధనుడి పాత్ర ధర్మజుని కంటే పెద్దవాడిగా అనిపిస్తాడు. మయసభలో భంగపడిన దుర్యోధనుడు కపట జూదంలో పాండవుల రాజ్యలక్ష్మిని హరిస్తాడు. అంతటితో వూరుకోక ద్రౌపదిని సభకు ఈడ్చుకొస్తాడు దుశ్శాసనుడు. ఆమెను చూచి కన్నుగీటి తన తొడపై కూర్చుండమని కనుసైగ చేస్తాడు రారాజు. మిగిలిన పాండవులు అవమానంతో తలలు వంచుకుంటే భీముడాగ్రహంతో కంపిస్తాడు. ఇక్కడ రౌద్రరస పోషణలో రామారావుగారు అతిశయించారు. "తెలిసి తెలిసీ వ్యసన మోహంతో అర్ధాంగికి అపకారం తలపెట్టిన ద్రోహికి చేతులు నరుకుతాను" వంటి మాటలు ఆ పాత్రకు జీవం పోసాయి.

ధర్మానికి కట్టుబడి క్రోధాన్ని, అవమానాన్ని బలవంతంగా దాచుకునే భావాలు ముఖంలో బాగా చూపించారు. కళ్ళు పెదవటం వల్ల క్రోధాన్ని అభినయించటం తేలిక. నన్నయ్యగారి పద్యాలు ఈ సందర్భంలో సన్నివేశానికి బలాన్ని చేకూర్చాయి. ఈ రెండు పద్యాలు లేని జూద ఘట్టం లేదు.

"ధారుణి రాజ్య సంపద మదంబున కోమలి కృష్ణజూచి...249 పద్యం సభాపర్వం.
"కురువృద్ధుల్ గురువృద్ధ బాంధవులనేకుల్ చూచుచుండ... 233 పద్యం, సభాపర్వం.
శ్రీమదాంధ్ర మహాభారతం. ద్వి. అ

నిజమైన భీముడి ఆవేశాన్ని మనం చూస్తాము. కృష్ణుడు కాపాడతాడు. అవమానం నుండి తప్పుకుంటుంది ద్రౌపది. దృతరాష్ట్రుడు తిరిగి రాజ్యం ఇచ్చేస్తాడు. కానీ భీముడంగీకరించడు.

"ఒక్క ఆడది సంపాదించిపెట్టిన రాజ్యం కంటే అడవుల్లో ఆకులు అలమలు తిని బ్రతకటం మేలు" వంటి మాటలు ఆ పాత్ర పౌరుషానికి ప్రతీకలగుతున్నాయి. అడవికెళ్ళేటప్పుడు పాండవులు వ్యవహరించిన తీరు "విధి వంచితులై విభవము వీడి" అనే పాటలో తెలియజేసినా, ఆ సన్నివేశ రూపకల్పన పూర్తిగా మూలాన్ని అనుసరించి జరిగింది.

నన్నయ్యగారి సభాపర్వంలో...

సీ. వదన సరోజ వస్త్రాంతమున గప్పికొనియేగే ధర్మనందనుడు మఱియు
భీమ బాహులు రెండు బెద్దలుగా జాచి ఘనసత్త్వుడమ్మరు తనుడరిగె
నిసుము జల్లుచు న మరేంద్రపుత్రుడు వోయె భూరేణులిప్త శరీరుడగుచు
నకులుండు సనియె మానక లజ్జజేసి యధోవక్త్రుడైన సహదేవుడరిగె
ముఖరితాస్యుడగుచు మ్రోలధౌమ్యుండేగె సకల జనుల శోక జలధిదేల !!
(ఆంధ్ర మాహాభారతం, దివ్వి. అ- 302 పద్యం)

మూలాన్ననుసరించి తీసిన ఈ ఘట్టం - పాట చిత్రీకరణ నిజంగా ప్రేక్షకులను కంట తడిపెట్టిస్తుంది.

* * *

అడవిలో భీముడు కిమ్మీరుని వధించటం ధర్మరాజు సూర్యని ఆరాధించి అక్షయపాత్ర సంపాదించటం. భారా కథానుసరణం. ద్వైతవనంలో వున్న పాండవుల దగ్గరకు కృష్ణుడు సుభద్రను అభిమన్యుని వెంటబెట్టుకుని వస్తాడు. ఈ చిత్రంలో భీమ పాత్రౌచిత్యం కంటే నర్తనశాలలో భీమపాత్ర ఎక్కువ ఔచిత్యవంతంగా వుంది. ప్రవర్తన చాలా హుందాగా అనిపిస్తుంది. అడవి తగలబడుతుంది. ఘటోత్కచుని సాయంతో పాండవులు గంధమాదన పర్వతం చేరుకుంటారు. చక్కటి సెలయేళ్ళు, ద్రౌపది, భీముల పారవశ్యం, కేవలం ఉభయులు శృంగారపరంగా కాక, ప్రకృతి సౌందర్యారాధన పరంగా వుండటంతో ఒక ఉదాత్తత కానవస్తున్నది. దానివల్ల ధీరోద్ధతుడైన భీమపాత్రకు కూడా పరోక్షంగా ఉదాత్తత లభిస్తున్నది.

ఇక్కడనుండి సౌగంధిక పుష్పం తెచ్చేవరకు 'ఎఱ్ఱాప్రగడ' అరణ్య పర్వాన్ని అనుసరిస్తూ సాగుతుంది. ఈ సన్నివేశంలో భార్యను అమితంగా ప్రేమించే భర్తగాను, ఉద్దత బలసంపన్నుడైన భీమ పరాక్రముడిగానూ భీమ పాత్రలో రామారావుగారు కనిపిస్తారు. సినిమా అంతా ఒక ఎత్తు, సౌగంధికాపహరణంలో రామారావుగారి నటన మరో ఎత్తు. భీముడి ప్రాధాన్యత కూడా ఈ ఘట్టంలోనే. ఆంజనేయుడు భీముని పరీక్షించి తన నిజస్వరూపం బయటపెడతాడు. అన్నదమ్ములిద్దరు కౌగిలించుకోవటం, తను చేసిన తప్పిదానికి భీముడు పశ్చాత్తాపపడి ఆంజనేయుని స్తుతించటం వుంటాయి. ఈ భావాలు పలికించటంలో రామారావుగారు కృతకృత్యులయ్యారు.

"మహాత్మా! అతి దుర్లభమైన మీ దర్శనం దొరికింది. రానున్న మహాభారత సంగ్రామంలో మా విజయుడి రథకేతనాన్ని అధివసించమని" భీముడు ఆంజనేయుని ప్రార్థిస్తాడు. సౌగంధిక సరస్సు అలకా నగరంలో వుందని హనుమంతునిద్వారా తెలుసుకుని

అలకా నగరం వెళ్తాడు. యక్షులను ఓడించి సౌగంధికా పుష్పాలు సాధించి తిరిగి వచ్చి ధర్మజుని ప్రశంసలందుకుంటాడు - ఇంతవరకు భారత కథానుసరణం.

ఇక్కడనుండి మళ్ళీ శశిరేఖాభిమన్యుల ప్రణయం. 'మాయాబజారు' సినిమాలోలాగా లక్ష్మణకుమారుడు రావటం, హాస్యసన్నివేశం. తరువాత దుర్యోధనుడి ఘోషయాత్ర, చిత్రాంగదుడి చేతిలో కౌరవుల పరాభవం. భీమార్జునులు విడిపించడం వంటి దృశ్యాలుంటాయి. వీటిల్లో కూడా భీమపాత్రకు ప్రాధాన్యం కనిపిస్తుంది. దుర్యోధనుని చూసి భీముడంటాడు.

"దాయాదుల దయాభిక్షతో సంపాదించుకున్న తుచ్ఛ ప్రాణాన్ని ఏం చేస్తావు ?నువ్వెన్ని దుర్మార్గాలు చేసినా అన్నగారి శాంతం నిన్ను కాపాడింది -" ఈ మాటలంటున్నప్పుడు రామారావుగారి వాచికం అద్భుతంగా వుంటుంది. మళ్ళీ 'మాయాబజారు' కథ మొదలవుతుంది. బలరాముడు శశిరేఖను లక్ష్మణకుమారుడికిచ్చి చేయాలనుకోవటం సందేశాన్ని అడవుల్లో వున్న పాండవులకు పంపటం అంతా కల్పిత కథ - "ఈ కళ్యాణంతో పాండవులను యాదవులను వేరు చేయాలనుకుంటున్నారు. ఆ శశిరేఖాభిమన్యులను కలుపుతాను" అని భీముడంటాడు. అలా భీమపాత్ర కృష్ణుడిని కూడా మించిపోయేటట్లు చేయబడింది. అన్నీ భీముడే చేసినట్లు చూపించటం అతిశయోక్తిగా అగుపిస్తుంది. ధర్మరాజును కూడా లెక్కచేయకుండా భీముడు తనే నిర్ణయాలు తీసుకుంటాడు. స్వేచ్ఛగా మాట్లాడుతుంటాడు. భీముడే ఘటోత్కచుని పిలిచి పెళ్ళి ఆపమని పంపిస్తాడు. కృష్ణుడు నామమాత్రం. ఘటోత్కచాభిమన్యులు కృష్ణుడి అంతఃపురంలో కలుసుకుంటారు. కృష్ణుడు ఆదేశం మీద ఘటోత్కచుడు మాయా శశిరేఖగా లక్ష్మణ కుమారుడిని ఆడిస్తాడు. లక్ష్మణకుమార పాత్రలో పద్మనాభంగారు హాస్యరసాన్ని పండించారు.

మాయాబజారు చిత్రం మార్పు చేర్పులతో చివరిదాకా నడుస్తుంది. "బావా బావా పన్నీరు, బావకు మరదలు బంగారం" పాటలో హాస్యరసం పండింది. మాయాబజారులో రేలంగి వెంకట్రామయ్యగారు, పాండవవనవాసంలో పద్మనాభంగారు లక్ష్మణకుమారుడిగా పాత్రను పోషించి ప్రత్యేక స్థానం సంపాదించుకున్నాడు.

పెళ్ళికి వెళ్తూ దారిలో ఒంటరిగా వున్న ద్రౌపదిని సైంధవుడు చూచి ఎత్తుకుపోవటం, భీముడి చేతిలో పరాభవం పొందటం జరుగుతుంది. పెళ్ళి సమయానికి ఘటోత్కచుడు తండ్రి పిలిస్తే వెళ్తాడు. పెళ్ళి జరగబోయే సమయానికి అతడు తిరిగి వచ్చి కళ్యాణమండపంతో సహా శశిరేఖ అభిమన్యులకు లక్షణంగా పాండవుల ఆశ్రమం చేరుస్తాడు. అక్కడ శశిరేఖాభిమన్యులకు వివాహం జరుగుతుంది. ఘటోత్కచుడు - జై భీమసేనా! అనటం, చిత్రంలో ఆ పాత్ర ప్రాధాన్యతను తెలియజేయడానికే కౌరవుల పాండవ నివాసానికి వెళ్తారు. ఇక్కడ కథ గందరగోళంగా వుంది. కౌరవుల మీదికి ఘటోత్కచుడు వెళ్తుంటే "పుత్రా! వారి పని పట్టవలసింది నీవు కాదు నేను" అని భీముడు వారించి కౌరవుల మీదికి వెళ్తాడు.

ఆకాశంలో అతివేగంగా వచ్చిన ఘటోత్కచునితో సమానంగా కౌరవులు నేలమీద ప్రయాణం చేసి గంధమాదనం చేరుకోవటం అతిశయోక్తిగా అనిపిస్తుంది. కొంత అనౌచిత్యంగా కూడా అగుపిస్తుంది. కేవలం భీమపాత్రకోసమే ఈ కథంతా గందరగోళం చేసారనిపించింది. భీమ, దుర్యోధనుల వివాదం - "చండ గదాఘాతంతో నీ గర్వం సర్వం హరిస్తాను -" అంటూ ఒకరిపై మరొకరు కలియబడతారు. ఇద్దరూ పోరాడే సమయంలో శ్రీకృష్ణుడు వచ్చి వారిస్తాడు. 'మామా! నీ పాచిక నావద్దు పారదు' అని శకుని హేళన చేసి బెదిరిస్తాడు భీముడు. శకుని పారిపోతాడు. అతడి వెంటే లక్ష్మణకుమారుడు. మిగిలిన పాండవులంతా బొమ్మల్లాగా చూస్తుంటారు. ధర్మరాజు పాత్ర మరీ అనవసరమనిపిస్తుంది. "గట్టివాడవయ్యా భీమయ్యా! నీ అభిమతం నెరవేర్చుకున్నావు" అని కృష్ణుడు పొగడటంతో కథ ముగుస్తుంది. అరణ్యవాసం కూడా ముగిసిందని కృష్ణుడు చెబుతాడు. మొత్తానికి నానా కథల సమాహారంగా పాండవ వనవాసం జనరంజకంగానే తయారైంది.

దానవీరశూరకర్ణ

కర్ణ

దానవీరశూరకర్ణలోని కర్ణపాత్ర ఒక విధంగా ఎన్.టి.ఆర్ గారి మనోభావాలకద్దం. ఈ సినిమాలో వారు కులతత్త్వాన్ని తూర్పారబట్టారు. అది సినిమాలకే పరిమితం కాదు. వారి నిజజీవితంలో కూడా అందరిని గౌరవించే పద్ధతి ఎన్నదగినది. ఎదుటివారిలో వున్న మంచి స్వల్పమైనా దానిని గుర్తించటం, విద్యావిజ్ఞానాలకు విలువనివ్వటం వారి స్వభావం. ఆస్తి - అంతస్తు, కులము - గోత్రము ఇవేవీ పరిగణించరు. ఈ భేదాలకతీతమైన వ్యవస్థకోసం తన రాజకీయ జీవితంలో కూడా ఎంతో కృషిచేశారు. ఎన్నో సంవత్సరాలుగా ఆయన మనసులో ఏ భావాలు నలుగుతున్నాయో వాటన్నిటిని తన సొంత చిత్రంలో చూపించి సంతృప్తిపడ్డారు. తనే స్వయంగా చిత్రకథ, మాటలు, స్క్రీన్‌ప్లే కూర్చుకున్నారు. రామారావుగారిలోని గొప్ప సాహితీవేత్తను కూడా ఈ చిత్రంలో చూస్తాం. వారికి తెలుగు భాషపై మక్కువ ఎక్కువ. అందుకే వారి సాహిత్య తృష్ణకు దుర్యోధన పాత్ర ఆలంబనమైంది. భాషా సౌందర్యాన్ని చక్కటి భావనాహారంలో గుచ్చి చిత్రసీమను అలంకరించారు. మంచి పదమౌక్తికాలెన్నో కూర్చారు. శ్రీ కృష్ణదేవరాయలులాగా నూతనశబ్ద ప్రియులు నందమూరి కొత్త పదప్రయోగాలెన్నో ఈ చిత్రంలో కానవస్తాయి.

ఒక్కమాటలో చెప్పాలంటే ఈ చిత్రం నటనాపరంగా, సాహిత్య పరంగా భావచిత్రీకరణలో స్వేచ్ఛగా ఏలుకున్నారు. తనలోని మూడు భావాలకు మూడు ఆకృతులిచ్చి కళారంగంపై విరాట స్వరూపాన్ని దర్శింపచేసారు. అతి స్వేచ్ఛలో అక్కడక్కడ కొన్ని అపశ్రుతులు దొర్లినా, ఆ లోపాలను ప్రజలు గుర్తించకముందే ఎన్.టి.ఆర్ అనే ఇంద్రజాలంలో మునిగిపోయారు.

ఈ చిత్రం వారి నటనకు ఒరిపిడి రాయిలాంటిది. పరస్పరం విరుద్ధ స్వరూపాలు, ప్రవృత్తులు, భిన్నమైన రసాల్లో ముంచి వాటి ఆకృతులను ప్రజలముందుంచారు. ధర్మోద్ధరణ కోసం అవతారం ఎత్తి తన అద్భుత చర్యలతో సమ్మోహింపచేసిన లీలామానుష విగ్రహుడు కృష్ణుడిగా, దానిపక్కనే మితిమీరిన అహంకారంతో, రాజ్యదాహంతో, కురువంశ నాశనకర్తయైన రారాజుగా అదే వరుసలో, రాచరికపు అహంకారంలో కులం, అధికార వ్యవస్థకు నలిగిపోయి అడుగడుగున సూతపుత్రుడిగా అవమానించబడుతూ కూడా తన వున్నత గుణాలైన దానం, ప్రభుభక్తి పరాయణత్వం, విశ్వాసమనే గుణాలను నిలబెట్టుకుని చరిత్రలో గొప్ప స్థానం సంపాదించిన వీరుడు, దానవీరశూరకర్ణుడిగా ఆయా పాత్రలను మెప్పించి అందరిని ఒప్పించారు. కట్టుబాట్ల వెలివేతలో అడుగడుగున అతని శౌర్యం అవమానాన్ని ఎదుర్కొంటుంటే, అతడుపడ్డ మానసిక క్షోభ రామారావుగారు అద్భుతంగా నటించి చూపారు. ఇందులో ఒక విధంగా కృష్ణపాత్రే దెబ్బతిన్నది. అహంకారోద్ధతుడైన రారాజు ప్రవర్తన మాటలు శ్రుతిమించాయి. అయితే అందానికి, అభినయానికి ఒకే విధంగా కర్ణ, దుర్యోధన పాత్రలే రక్తికట్టాయి. బహుశా వారి సంకల్పం కూడా అదే కావచ్చు. విరాట పర్వంలో కొండవీటిగారి విపరీత ధోరణులను ఆ పాత్రద్వార ప్రదర్శించబడటం ప్రేక్షకులకు మింగుడుపడలేదు. అలాగే విశ్వామిత్ర ‘నాగభైరవ‘గారి ఆధునిక ధోరణులను ప్రజలు త్రిప్పికొట్టారు. కానీ దానవీరశూరకర్ణ మూలకథను అక్కడక్కడా అనుసరిస్తూ, ఆయా సందర్భాల్లో చక్కటి రస పుష్టితో కూడిన సన్నివేశాలను ఎన్నుకోవటం వలన సినిమా రక్తికట్టింది. ప్రధానంగా ‘కర్ణ‘ పాత్రకే చాలా న్యాయం జరిగింది. తొమ్మిది థియేటర్స్‌లో వందరోజులాడి సంచలనం సృష్టించింది. ధీరశాంతుడిగా కర్ణుడిపాత్రలో రామారావుగారు జీవించారు. చిత్రం ప్రారంభమే ప్రశాంత ఉదయ సంధ్యతో మొదలౌతుంది.

సూర్యకిరణాలు నీళ్ళలో ప్రతిఫలిస్తుండగా తెల్లటి నదీ ప్రవాహంలో ఒక మందసం కొట్టుకొని వచ్చి గుర్రాలు కడుగుతున్న సూతుడికి దొరకటంతో కథ ప్రారంభమవుతుంది. యుక్త వయస్కుడైన కర్ణుడు అన్ని శాస్త్రాల్లో ఆరితేరాడు. తలచుట్టూ చిన్న కిరీటం, భుజాల వరకే దుస్తులు ముఖాన సూర్యుడు బొట్టు, కళల్లో ప్రశాంతత, కర్ణుడి రూపం రామారావుగారి ముఖంలో ద్యోతకమైంది. ఇక

కల్పితకథ ప్రారంభమౌతుంది. విద్యనేర్పకుండానే ఏకలవ్యుడి బొటనవ్రేలు కావాలంటాడు ద్రోణుడు. ఆటవికులకు అస్త్రవిద్య కూడదంటాడు. ఆ సమయంలో అక్కడికి వచ్చిన కర్ణుడు "ఎవడు గురువు ఎవడు శిష్యుడు కులహీనుడు, కులహీనుడని, కూసి, కూసి, అస్త్ర విద్యకు అనర్హుడని చెప్పి అమాయకుడైన ఈ ఆటవికుడిని వంచించడానికి ఎలా మనసొప్పింది. ఈ కర్ణుడి మేనప్రాణాలున్నంత వరకు అర్జునునికి ప్రతి జోదునౌతాను" అని ప్రతిజ్ఞ చేస్తూ కులాహంకార వ్యవస్థ మీద తిరుగుబాటు ప్రారంభించాడు. నిజంగా ఆ మాటలంటున్నప్పుడు వారి కళ్ళల్లో మనసుకు ప్రతిరూపమైన అభినయమే కనిపించింది. ఇక అక్కడనుండి కర్ణుడు పరశురాముడి దగ్గరకు వెడతాడు. ఇక్కడ ఓ నవ్యత. పరశురాముడితో కర్ణుడు చెబుతాడు. జాత్యహంకారుల దురహంకారాన్ని అణచాలనే భార్గవరాముడి ఆదర్శాలను తాను సాధిస్తానని, ఈ మాటల్లోని భావం తరువాత నడిచే కథకు పొసగటం లేదు. జాత్యహంకారులు క్షత్రియులే అయితే తరువాత తాను కూడా దుర్యోధనుడి సాయంతో క్షత్రియుల్లో చేరిపోయాడు. దానికోసం ఇంతగొప్పగా ప్రతిజ్ఞ చేయటం ఎందుకు? మరో సన్నివేశం. ఇంద్రుడు కీటక రూపంలో వచ్చి బాధిస్తే పరశురాముడు, అతడిని కులం దాచినందుకు శపిస్తాడు. దాంతో కర్ణుడు "నేనసత్యం చెప్పలేదు. నేను సూతపుత్రుణ్ణి క్షత్రియుణ్ణికాదు" అనటంతో భార్గవరాముడు శాంతించి విశ్వకర్మనిర్మితమైన దివ్యరథాన్ని ధనస్సును బహూకరించినట్లు, అంటే క్షత్రియులు తప్ప మరే కులమైన పరశురాముడికి విద్యనేర్పటానికి అభ్యంతరం లేదన్న నిజం ఈ చిత్రం ద్వారా విదతమవుతుంది. అలాగే శాపాలన్నీ వరుసగా అదే దారిలో జరిగినట్లు చూపించటం అసహజంగా అనిపిస్తుంది. ఈ సన్నివేశాలు ప్రేక్షకుల కరుణకే మాత్రం నోచుకోలేదు. ఇందులో మరో వైవిధ్యం కర్ణుడి భార్య ప్రభావతి ఏకలవ్యుడి చెల్లెలవటం. శాపాలతో క్రుంగిపోయి వస్తూ అదే దారిలో ఆమెతో ప్రేమలో పడతాడు.

కర్ణుడిలో స్నేహగుణం తనకు అంగరాజ్యమిచ్చిన దుర్యోధనుని పట్ల చూపించటంతో ప్రదర్శితమవుతుంది. 'దాతా' అని పిలవటం ఒక నూతన ప్రయోగం. దాంతోపాటు ఆ సభలోనే కర్ణుడు బాణం ప్రయోగించి నీళ్ళు తెప్పించి దుర్యోధనుడి కాళ్ళు కడగటం కూడా మరో కొత్త కల్పనే. భారతంలో అర్జునుడు తప్ప మరే బాణప్రయోగంతో నీళ్ళు తెప్పించినట్లు కనిపించలేదు.

'దాతా! హితుడా!' అంటూ కర్ణదుర్యోధనులిద్దరూ పరస్పరాలింగనం చేసుకున్నప్పుడు ఇద్దరి ముఖాలు భిన్నంగా కనిపించటం విశేషం. అభినయ వైవిధ్యాన్ని అంతగా చూపించగలిగారు తన ప్రాణాలు చివరిదాకా అతనివేనని ప్రమాణం చేస్తాడు కర్ణుడు. దర్శకుడి వైచిత్రి ఈ సన్నివేశంలో కనిపిస్తుంది. కర్ణ, దుర్యోధనుల వివాహాలు జరుగుతాయి. అదే సమయంలో వారి వారి భార్యలతో తొలిరేయి పాట కృష్ణుడికి కూడా అనుసంధానం చెయ్యటం. "తెలిసెనులే ప్రియ రసికా" ఒకే షాట్‌లో ముగ్గురిని పక్క పక్క చూపించి ఏకత్వంలో భిన్నత్వాన్ని ప్రదర్శిస్తాడు.

ఈ చిత్రంలో మొదటి నుండి రామారావుగారు కర్ణ పాత్రను చాలా జాగ్రత్తగా తీసుకుని వచ్చారు. వీరుడై యుండి ఈతడెదుర్కొన్న అవమాన సన్నివేశాలన్నిటిలోను ధీరశాంతుడిగా నిలవటం. దుర్యోధనుడితోపాటు అధర్మంలో పాలు పంచుకోవాల్సి వచ్చినప్పుడు అతడు పడే ఆవేదన అతని వ్యక్తిత్వాన్ని ఆవిష్కరిస్తాయి. ఈ దృశ్యంలో రామారావుగారు ఔచిత్యపోషకంగా నటించారు. ముఖ్యంగా కృష్ణుడు తనని ప్రలోభపెడుతూ జన్మరహస్యం చెప్పి ద్రౌపది ఆరవ భర్తగా పెళ్ళాడగలదని చెప్పినపుడు కర్ణుడు చలించిపోయి 'శ్రీ కృష్ణా! పరమాత్ముడివైన నీకు ఈ చేతలు సాధ్యము కావచ్చు. మానవమాత్రుడిని నాకెలా సాధ్యం. అతి పవిత్రమైన నడవడికతో వున్న నేను మాతృసమానురాలైన నా మరదలిని ఆలిగా గ్రహించలేను' అంటాడు. ఇటువంటి మాటలు కర్ణుడి విశేష వ్యక్తిత్వాన్ని, ఏకపత్నీత్వాన్ని తెలియజేస్తాయి. మిగిలిన చోట్ల జరిగిన అనౌచిత్యం 'కర్ణుడి' పాత్ర ద్వారా సరిదిద్దారనిపించింది.

భీష్ముడు కర్ణుడిని అర్ధరథుడిగా నిర్ణయించినప్పుడు ఆ బాధ అవమానం కళ్ళలో బాగా చూపించగలిగారు. ఈ పాత్రకున్న చిన్నలోపం, వాచికాభినయంలో కొంత స్పష్టత లోపించటం. మూడు పాత్రలకు స్వరాలు భిన్నంగా పలికించటానికి చేసిన ప్రయత్నంలో

చిరులోపం. యుద్ధంలో భీష్ముడు కూలిపోయాక ఏకాంతంగా కర్ణుడు ఆయనను కలుస్తాడు. అప్పుడు భీష్ముడి మాటలు స్మరణీయాలు. ‘ధర్మపక్షపాతంలో నిన్ను అవమానించాను. ఇద్దరం కలిస్తే పాండవ నాశనం జరుగుతుంది. అయినా భారత చరిత్రలో బంగారుబావుటా ఎగరవేస్తావని‘ ఆశీర్వదిస్తాడు. అన్నిటికంటే అభిమన్యుడి మరణం కర్ణుడిని క్రుంగదీస్తుంది. "మంగళాక్షితలు చల్లి నిన్నాశీర్వదించవలసిన పెద తండ్రిని నేనే నా చేతులారా చంపుకున్నానురా" అంటున్నపుడు కరుణ రసం పొంగిపొర్లింది. ప్రతి సంభాషణ హృదయాన్ని కదిలిస్తుంది. ద్రోణుడి మరణంతో కర్ణుడికి సైన్యాధ్యక్ష పదవి వస్తుంది. పొద్దున్నే సూర్య నమస్కారం చేస్తున్న కర్ణుడి దగ్గరకు కుంతి వస్తుంది. ఈ సన్నివేశం చిత్రం మొత్తానికి ప్రత్యేకమైంది. "పాండవమాతా! రాధాసుతుడు నమస్సుమాంజలి" అన్నప్పుడు "అమ్మగా కాకపోయినా గుక్కెడు పాలిచ్చి ఆదుకోలేదు. నీ భావిజీవిత సౌభాగ్యాన్ని పండించుకోవటానికి నన్ను గంగలో విసిరేశావు." అంటున్నప్పుడు ఆ సంకీర్ణభావాలను అభినయిస్తున్నపుడు రామారావుగారి నటన ఎంతో హుందాగా వుంటుంది. అదే బి.ఆర్ పంతులుగారి చిత్రంలోని కర్ణపాత్రధారి శివాజీ గణేశన్ గారి నటనతో పోలిస్తే ఇది చాలా సహజంగా, ఉదాత్తంగా అగుపిస్తుంది. ఎక్కడా ఔచిత్యం దెబ్బతినకుండా సమగ్రమైన కర్ణుడిని కళ్ళముందు నిలబెట్టారు.

తల్లికిచ్చిన మాట ప్రకారం యుద్ధంలో తన కొడుకులు నలుగురిని పాండవుల చేతిలో పోగొట్టుకుని, వారు దొరికినా చంపడు. ఆ శోకాన్ని అనుభవిస్తూనే, ‘పాండవమాతా! నీకిచ్చిన మాట కోసం నా బిడ్డలను బలిచేసుకున్నాను‘ అని యుద్ధరంగంలో ఎలుగెత్తి చాటటం, ఆ విషాదంలోని అభినయం అద్భుతం. అసలు కర్ణుడిపాత్ర పరిపక్వమైన నటనలో నడుస్తుంది. అశ్వసేనుడనే నాగాస్త్రం విఫలమై మరోసారి అర్జునుడి మీద ప్రయోగించమన్నప్పుడు అతడు తిరస్కరించటంలో నిజమైన వీరుడి స్వభావం చూపించారు.

చివరకు యుద్ధరంగంలో శల్యుడి సూటిపోటి మాటల మధ్య అవమానాన్ని దిగమింగుకుంటూ రథం భూమిలో కుంగినపుడు, కృష్ణుడు అర్జునుడిని బాణాలు వేయమంటాడు. ‘ఇది న్యాయమా?‘ అని కర్ణుడడిగితే గత సంఘటనలన్ని కృష్ణుడు ఎత్తిచూపి ‘అవి న్యాయమా?‘ అన్నప్పుడు కర్ణుడన్న ఆ ఒక్కమాట గుండెను పిండివేస్తుంది. 'కృష్ణా ఈ నిందారోపణలకు నేనాబాధ్యుడిని?' అంటున్నప్పుడు కరుణ రసావిష్కరణ మరింతగా జరుగుతుంది. సమయానికి భార్గవాస్త్రం గుర్తురాదు. అన్ని శాపాలు అతనిమీద పడి మహావీరుడైనా కుమిలిపోయేలా చేస్తాయి. అలాంటి సమయంలో యుద్ధంలో కూడా కృష్ణునికి తన బంగారు పన్నును రాతితో కొట్టి వూడదీసి రక్తంతో కడిగి దానమిచ్చి మరీ మరణిస్తాడు. అడుగడుగున కర్ణపాత్రకు రామారావుగారు ప్రాణం పోసారు. భారత కథలోని కర్ణపాత్ర కంటే ఆయన సముచితస్థానం ఎక్కువే కల్పించారు. దానికి తోడు ఒక సామాజిక విప్లవాన్ని కూడా జోడించి తనదైన శైలిలో ఆ పాత్రను తీర్చిదిద్దుకుని చిత్రాన్ని విజయపథంలో నడిపించారు. నటుడు తాననుభవించటంతో పాటు ప్రేక్షకులచేత అనుభవింపచేయటంలోనే రససిద్ధి వుందనే అంశాన్ని నిరూపించారు.

* * *

రామాయణ పాత్రలు

వాల్మీకి మహర్షి వ్రాసిన ఆదికావ్యం రామాయణం. నా నృషిః కురుతే కావ్యమ్ అనే లోకోక్తిననుసరించి మహాతపస్వి. సత్యవాది అయిన ప్రాచేతసుడు తొలిగా సంస్కృత భాషలో అనుష్టుప్ ఛందస్సులో రచించిన ఈ కావ్యం ప్రపంచ ప్రఖ్యాతి పొందింది. తరువాత కవులు ఏం వ్రాయాలన్నా రామాయణాన్ని స్పృశించకుండా వ్రాయలేకపోయారు.

శ్లో. వాల్మీకీర్ముని సింహస్య కవితా వన చారిణః
శృణ్వన్ రామకథానాదం కోన యాతపరాంగతిమ్
శ్రీమద్రామాయణ తత్త్వకథనము - 1 పేజీ 1 వ శ్లోకం

రామాయణ కావ్యం క్రీస్తు శకానికి పూర్వమే అనేక దేశాలలో వ్యాపించినట్లు అనేక చారిత్రకాధారాలున్నాయి. రామాయణం యొక్క దేశాంతర ప్రశస్తిని గురించి ప్రముఖ భారతీయ సాహిత్య సంస్కృతి వేత్త ఆచార్య వి.రాఘవన్ "ఈ మహాకావ్య ప్రాశస్త్యము మన దేశపు ఎల్లలకే కాదు. అయోధ్యనుండి రామేశ్వరానికి, లంకకు మాత్రమే పరిమితం కాక ఆగ్నేయాసియా అంతటా వ్యాపించింది. లావోస్, వియత్నాం, కాంబోడియా, థాయ్‌లాండ్, మలేషియా, ఇండోనేషియా దేశాల ప్రజలను పరవశులను చేసింది." అని వ్రాశారు.

సంస్కృత వాఙ్మయంలో అద్భుతకావ్యమై, భారతీయ సంస్కృతి సంప్రదాయాలకు అపురూపమైన ప్రతీకమై వేల సంవత్సరాలుగా ప్రజల మనసుల్లో విడదీయరాని అనుబంధంగా వుండిపోయింది రామాయణం. అందులో ప్రతి పాత్ర ప్రధానమైనదే. కైకేయి మనసు మార్చిన చిన్నపాత్ర మంధర, రాముడిని మోహించి ముక్కు చెవులు కోయించుకున్న శూర్పణఖ, రావణుని చేతిలో రెక్కలు తెగి మరణించిన జటాయువు, ఆతిథ్యమిచ్చిన శబరి, నదిని దాటించిన గుహుడు, ఏ పాత్ర చూసినా అంతటి సముతౌల్యం సాధించటం వాల్మీకిలాంటి మహాకవికే సాధ్యమైంది. రాముని శ్రీమన్నారాయణమూర్తిగా ఎన్ని కావ్యాలు వర్ణించినా పాత్రల వైశిష్ట్యమే వేరు. పురుషులతోపాటు స్త్రీలకు కూడా సమానాధికారం కలిగించి 'సీతాయాః చరితం మహత్' అని వ్రాసి గొప్పదైన తన ముందు చూపు నిరూపించుకున్నాడు వాల్మీకి. అదే పంథాలో సీతాదేవి పాత్రకున్న ఔన్నత్యాన్ని పోషిస్తూ పుల్లయ్యగారి దర్శకత్వంలో నుండి వచ్చిన మరో ఆణిముత్యం 'లవకుశ' ఇది గొప్ప రసానుభూతిని అందించి చిత్రసీమలోనే గొప్ప సంచలనం సృష్టించింది. 62 కేంద్రాలలో శతదినోత్సవాలు జరుపుకోవడమే కాకుండా, ఆ రోజుల్లో ఒక సంవత్సరంపాటు నిరాఘాటంగా తెలుగు సినిమా చరిత్రలోనే స్వర్ణోత్సవాన్ని జరుపుకున్న మొదటి చిత్రంగా మిగిలిపోయింది. ఒక కేంద్రంలో 75 వారాలు ఆడి వజ్రోత్సవం జరుపుకొంది. తెలుగు చలన చిత్రాల్లో ఈ సినిమా తర్వాత వచ్చిన అడవిరాముడు, వేటగాడు, అంతకుమునుపు నయా ఆద్మీ(హిందీ), సంపూర్ణరామాయణం (తమిళం) పాతాళభైరవి వంటివి 67 వారాలకే ఆగిపోయాయి. అంటే దీనితోసాటి మరొకటి లేదు.

భారతీయుల ఆరాధ్యదైవం. త్రేతాయుగం నాటి అవతార పురుషుడు శ్రీరామచంద్రుడిని తమ కథానాయకుడిలో చూసుకుని అశేషాంధ్రజాతి మురిసిపోయింది. మొత్తం అయిదు చిత్రాలలో రామారావుగారు శ్రీరాముడుగా నటించారు అవి 1. లవకుశ 2. రామదాసు 3. శ్రీరామపట్టాభిషేకం 4. సంపూర్ణ రామాయణం కూడా మంచి విజయాన్ని సాధించింది. ఈ చిత్రాలన్నింటిలోనూ లవకుశ శ్రీరాముడు పాత్రే అందరి హృదయాల్లో నిలిచిపోయాడు. కాలండర్స్‌లో దేవాలయాల్లో బొమ్మగా మారాడు. కంచి రామాచార్యులవారి చేత 'రామా' అని పిలిపించుకున్నారు కొంతకాలం ఒకే ఒరవడిలో సాంఘిక సినిమాలను రాముడు పేరుతో వరుసగా తీసారు.

'లవకుశ' సినిమాలో రామారావుగారు గొప్పగా అభినయించారనటం కంటే, ఆ పాత్రే తానై జీవించారనటం సమంజసంగా వుంటుంది. రాముడికి కృష్ణుడికి పెద్ద తేడాలేనప్పటికి తన అభినయంతో స్పష్టంగా ఆ మార్పు చూపగలిగారు. ధీరోదాత్తమూర్తి శ్రీరాముడు. ధీరలలితుడు శ్రీకృష్ణుడు. ఈ పాత్రలలో వైవిధ్యాన్ని పోషించి రెండు అవతారాలు తనే అని నిరూపించుకున్నారు.

రాముడు గంభీరమూర్తి. ధర్మపరాయణుడు. మాటకోసం సీతనైనా అవలీలగా త్యాగం చేస్తాడు. ఏకపత్నీవ్రతుడు 'రామోవిగ్రహవాన్ ధర్మః' ధర్మాన్ని ఆచరిస్తాడు. కానీ దుఃఖాన్ని నిగ్రహించుకోలేడు. చిన్న చిన్న సంఘటనలక్కూడా చలించిపోయి ఏడుస్తాడు. తమ్ముళ్ళకు బాధ కలిగినా తట్టుకోలేడు. ఇది రాము ప్రవృత్తి.

కృష్ణుడు వీరశృంగారమూర్తి. ధీరలలితుడు. ప్రేమకు బానిస. లీలామానుష విగ్రహుడు. ధర్మాన్ని కాపాడడానికి ఎన్ని కపటోపాయాలైనా చేస్తాడు. అబద్ధాలు చెప్పిస్తాడు. ఎటువంటి ఆపద వచ్చినా జంకడు. ఉపాయంతో దాటుతాడు. నమ్మినవారిని కాపడడానికి ఎప్పుడూ ముందుంటాడు. బహుభార్యాలోలుడు. వారిపైన అధిక ప్రేమతో అప్పుడప్పుడు ప్రణయకోపంతో పాదతాడన పొందినా, పరమానందంతోనే చర్చిస్తాడు. ఎటువంటి పరిస్థితుల్లోనూ చలించని ధీరుడు. అందరిని ఏడిపిస్తాడు కానీ తానేడవడు.

మరణాన్ని కూడా ఆనందంగా ఆహ్వానించిన వాడు రాముడు. ఇంత భిన్నమైన ఈ రెండు పాత్రల్లోని సారూప్యం ఒక్కటే రూపం. ఆయన విల్లు ధరించినా, ఈయన సుదర్శనం ధరించినా ఇద్దరూ నీలమేఘచ్ఛాయలే. ఊర్ధ్వనామాలవారు. ఆజానుబాహువులు, పద్మదళాయత నేత్రులే. ఇరువురూ విష్ణుమూర్తి అవతారాలుగా కీర్తించబడ్డవారే.

ఈ రెండు పాత్రలను తాను అర్ధం చేసుకోవటమే కాదు పాత్రల శిల్పాన్ని ఆవిష్కరించి ప్రపంచ సినీ జగత్తులో ఆ రెండు పాత్రలకు తాను తప్ప మరెవరూ సరిపోరని నిరూపించారు. అలాగే 'లవకుశ' ఓ అద్భుత ఐతిహాసిక దృశ్యకావ్యమైంది. ప్రతి సన్నివేశం ఒక సందేశాన్ని నింపుకుని వాల్మీకి శ్రవ్యకావ్యానికి దృశ్యరూపమిచ్చారు సి.పుల్లయ్యగారు. ఆబాలగోపాలం ఉర్రూతలూగిపోయారు. అనేక ఆర్ధిక ఇబ్బందులు ఎదుర్కొని మధ్యలో ఆగిపోయి మళ్ళీ ఐదు సంవత్సరాల తరువాత నిర్మాణం పూర్తిచేసుకున్నా నటీనటుల వయస్సులో తేడా కనిపించినా ఈ చిత్రాన్ని జనం ఎంత గొప్పగా అభిమానించారో వర్ణించడం కష్టం. ప్రతి పాత్ర అర్ధవంతంగా తీర్చిదిద్దబడింది. తల్లులు, పిల్లలు, యువకులు, ముసలివాళ్ళు ఈ చిత్రం చూసి తమ జన్మధన్యమైనట్లు భావించారు. తీర్ధస్థలాల్లో సినిమా హాళ్ళు క్రిక్కిరిసిపోయాయి.

రాముడు

నిజంగా ఆ లక్షణాలన్నీ ప్రాదిచేసుకున్నట్టు రాముడి నిర్యాణానంతరం మళ్ళీ అటువంటి శరీరం కోసం వెదికి, వెదికి, రామారావుగారి శరీరంలో ప్రవేశించినట్టు అనిపిస్తుంది. పేరు అదే, రూపం అదే. వాల్మీకి వర్ణించిన రామ రూపం సాముద్రిక శాస్త్ర ప్రకారంగా కూడా రామారావుగారిలో సరిపోయిందని కొంతమంది జ్యోతిశాస్త్రవేత్తలు లెక్కలు కట్టి చెప్పారట. నిజంగా చెప్పాలంటే కళారూపాలన్నింటిని ప్రోదిచేసుకుని వచ్చిన సౌందర్యమూర్తి. ఈ శతాబ్ది సినీ జగత్తునే శాసించాడాయన. వారినొక దైవాంశ సంభూతునిగా ప్రజలు ఆరాధించారంటే తప్పక అర్ధం ఉంది.

కృష్ణపాత్రకు చిలిపితనం, కొంటెతనం, రాజకీయ చౌరత, కులుకుతనం, శృంగారం వుంటే దానికి భిన్నంగా పూర్తిగా శాంతగంభీరమైన పాత్ర రాముడిది. వీరం, విషాదం తప్ప మరో రసానికి చోటులేని గాంభీర్యం పాత్ర లవకుశ చిత్రంలోని రాముడు. ఇంచుమించుగా అదే కాలంలో దానికంటే ముందు తమిళంలో తీసిన సంపూర్ణ రామాయణం చాలా పేరొందింది. తరువాత రాముడిగా నటించిన చిత్రాలు చెప్పుకోదగ్గవి శ్రీరామంజనేయ యుద్ధం, శ్రీరామ పట్టాభిషేకం. శ్రీరామ పట్టాభిషేకంలో రావణుడిగా రాముడిగా నటించారు. కనుక రామ పాత్రకున్న ప్రాధాన్యత ప్రకాశితం కాలేదు. పైగా చిత్రం కూడా విజయవంతం కాలేదు. 1978లో తీసిన ఈ చిత్రం వయస్సు తేడా బాగా కనపడడంతో అంతగా ప్రజల్ని మెప్పించలేకపోయిందేమో.

ఇక 1975లో నిర్మించిన 'శ్రీరామజనేయ యుద్ధం' చిత్రం ప్రజల్ని ఆకర్షించింది. రెండు థియేటర్లలో వందరోజులు ఆడింది. అప్పటికే శరీరాకృతిలో చాలా మార్పులు వచ్చాయి. పోతపోసిన విగ్రహంలా పై నుండి క్రిందకు ఒకే ఆకారంలో వుండే శరీరం ఉదరభాగంలో కొంచెం లావవటంతో రామవిగ్రహానికున్న అందం కొరవడింది. ఏమయినా లవకుశ, రాముడినే ప్రజలు గుండెల్లో పెట్టుకున్నారు. ఆ రూపం మనోహరం, మధురం, ఆ అభినయం సుందరమని భావించారు.

లవకుశ

ఈ చిత్రాన్ని గురించి అంజలిగారు ఇలా చెప్పారు. "తానెక్కడికి వెళ్ళినా ప్రజలు సీతమ్మ తల్లి వచ్చిందని కాళ్ళకు మొక్కేవారట. ఒక నటికి ఈ పాత్ర ద్వారా అందిన గౌరవం సామాన్యం కాదని" అన్నారు.

వాల్మీకిగా చిత్తూరు నాగయ్యగారు, కౌసల్యగా కన్నాంబగారు ఈ పాత్రలకు చాలా న్యాయం చేసారనిపించింది. అన్నిటిని మించి ఆబాలగోపాలాన్ని విశేషంగా ఆకట్టుకుంది, పిల్లల నటన. లవకుశులుగా నటించిన బాలురు అద్భుతంగా నటించి అశేష జనాన్ని అలరించారు. సముద్రాలగారి సాహిత్యం ఘంటసాలగారి సంగీతంలో పి.సుశీల, పి.లీలగార్ల గొంతుల్లో అమృతం పొంగింది. ప్రతిపాట పద్యం మర్చిపోలేనంతగా అందరూ పాడుకునే విధంగా రూపొందించబడింది. మేకప్పు అమోఘం. అన్ని సాంకేతిక రంగాల్లో పనిచేసే వారందరూ ఎంత కలిసికట్టుగా కృషి చేస్తే చిత్రం విజయవంతమవుతుందో ఈ చిత్రం చూస్తే అర్థం అవుతుంది. నిర్మాతగా ఎ.శంకర్ రెడ్డిగారు అదృష్టవంతులు.

రామ పట్టాభిషేకం దృశ్యం త్రేతాయుగాన్ని మరపించింది. నీలివర్ణం ఛాయలో రామారావుగారు ఆనాటి రాముడుగా, బంగారు ఛాయలో అంజలీదేవి సీతగా దర్శనమిచ్చారు. వీరశృంగార ధీరోదాత్త నాయకుడుగా రామారావుగారి దేహసౌష్టవం చక్కగా సరిపోయింది "ప్రజాభిమతమే నా అభిమతంగా ప్రజా శ్రేయస్సునే నా శ్రేయస్సుగా భావించి ధర్మపాలన చేస్తానని ప్రమాణం చేస్తున్నాను" ఈ సంభాషణలు మంద్రస్థాయిలో గంభీరంగా చాలా స్పష్టంగా పలకటంతో రాముడి ధీరోదాత్తతను ఆవిష్కరింపచేసారు. అదే కృష్ణుడి గొంతులో కొంచెం లాలిత్యం చతురత ధ్వనింపచేస్తారు. రాముడికి పరిపూర్ణమైన నిండుదనం. దాన్ని ఆవిష్కరించటంలో కృతకృత్యులయ్యారు.

రాముడి మకుటం ఠీవికంటి గాంభీర్యాన్ని ఎక్కువ ద్యోతకం చేస్తుంది. నుదుట సూర్యుడి తిలకం. మెడలో పచ్చల హారం, ముఖంలో ప్రసన్నత, పొడవైన పూలహారం రాముడిని తలపింపచేసే ఆహార్యం మొదట్లో నీల మేఘుచ్ఛాయ ఎక్కువగా వేసారనిపించింది. కృష్ణుడికి వేయాల్సిన దాన్ని రాముడికి వేసారు. సీతారాములు వంశ మూలపురుషుడు సూర్యుడికి నమస్కారం చేస్తారు. "సప్తాశ్వరథమారూఢం ప్రచండం కశ్యపాత్మజం, శ్వేత పద్మధరం దేవంతం సూర్యం ప్రణమామ్యహం" ఈ సందర్భంలో ఘంటసాలగారి గొంతు మేఘనాదంలా సాగింది.

శయనాగారంలో ఆసీనుడైన రాముడు వద్దకు సీత నడుచుకుంటూ రావటాన్ని చాలా ఉదాత్తంగా చిత్రించారు. సుకుమారి సీత మందగమనంతో అందెల చప్పుడు వినిపిస్తుండగా కలహంసలా కదలి రావటం అద్భుతంగా ఉంది. "సీతా రత్నాభరణభూషితురాలైన నిన్ను చూస్తుంటే ఆనాడు వివాహమాడి అయోధ్యకు తీసుకుని వచ్చినట్లు తోస్తుంది." అని రాముడంటున్నప్పుడు గొంతులో శృంగారం కూడా గంభీరోత్తమంగా పలికిచడం ఓ గొప్ప శిల్పాంశం. చంద్రరేఖ ఆమె నుదుటి మీద దిద్దుతాడు. ముందు కథకు సూచన.

ప్రతేక సమావేశంలో, "గూఢచారులారా మమ్ముల గురించి మా పాలన గురించి ప్రజలేమనుకుంటున్నారు. ప్రభుత్వానికి ప్రజలకు మీవంటి గూఢచారులే మాకళ్ళు" అన్నప్పుడు ఆ కళ్ళల్లో కనిపింపచేసిన లోతు ప్రత్యేకంగా గుర్తించవలసిందే

గూఢాచారులంటారు.

"శ్రీరామచంద్రుడు స్వార్థపరుడని విమర్శించారు ప్రభూ, పండుగలకు పబ్బాలకు కూడా దానధర్మాలు చేద్దామంటే ఒక్కరు కనపడటం లేదని విమర్శించారు" ఇక్కడ న్యాయపాలకుడైన రాజుగా, రాముడి వ్యక్తిత్వం చూపబడింది. ఇక్కడ వారి నిశ్చలమైన ప్రతిస్పందన ప్రత్యేకంగా గమనార్హమైంది.

సరయూనది తీరంలో వాల్మీకి రామాయణాన్ని రాయటం పూర్తిచేసినట్లు చూపించారు. రామాయణ ప్రాశస్త్యాన్ని కవి స్వయంగా చెప్పటం ఔచిత్యవంతంగా ఉంది. వాల్మీకి రామాయణంలో చాకలి ప్రసక్తి లేదు. లోకోపవాదంగా వచ్చిన పౌరుల మాటలను భద్రుడు రామభద్రుడికి చెబితే సీతను పరిత్యజించినట్లు ఉంది. ఈ చిత్రం నాటికి నాటకం వల్ల ప్రజల్లో బాగా వ్యాప్తిలో ఉన్నట్లు పెట్టారు. భార్యమీద అనుమానంతో రాముడిని సీతను నిందించినట్లు చూపారు. జానపదుల మనసుల్లో ఈ భావం పాతుకుపోయిందనే విషయం

శ్రీరాముడు తెలుసుకుంటాడు. భద్రుడి నోటివెంట వినగానే రాముడు కుమిలి కుమిలి దుఃఖిస్తాడు. నిండు గర్భిణియైన ఇల్లాలిని అడవికి పంపాలని నిర్ణయించుకుంటాడు.

నిజంగా ఇక్కడ రామారావుగారు పాత్రలో పరకాయ ప్రవేశం చేసారనే చెప్పాలి. కరుణ రసాన్ని గంభీరత్వం చెడకుండా అద్భుతంగా పోషించారు. ‘కరుణవీర‘ మంటే ఏమిటో చూపారు.

”లక్ష్మణా! మీ వదినను భాగీరథి సమీపంలో అడవిలో విడిచిరా. ప్రజల మనిషినైన రాముడిని. సీత నా అర్థాంగి కనుక ఆమె నా సొత్తు కనుక ఆమెను నేను పరిత్యజించినా తప్పులేదు కనుక. మాకు సుఖపడే రాతలేదు. ఒకవైపు దుఃఖభారం, మరోవైపు ప్రజాపాలకుడైన చక్రవర్తిగా ధర్మకాఠిన్యం, గాంభీర్యం ఈ రెంటిని సమానస్థాయిలో పోషించగలిగిన ఘనత వారికే దక్కింది. లక్ష్మణుడిగా కాంతారావుగారి నటన మరో ఆకర్షణ. ఆమెను అడవిలో విడచి వస్తాడు. మందిరంలో రాముడి వేదన గుండెల్ని కరిగిస్తుంది. ఒక దశలో భార్యతోపాటు అడవికి పోవాలని నిర్ణయించుకున్న రాముడిని పూర్వీకులందరూ విమర్శిస్తారు. రాజ్యభారాన్ని విడవకూడదని, న్యాయమైన మార్గంలో నడవాలని అందుకై ఎన్ని కష్టాలు వచ్చినా సహించాలని ఉద్బోదిస్తారు.

అడవిలో సీత బాధపడుతూ ”అపవాద దూషితయైన కాంతను బాసి పతికీర్తి బొందుట భావ్యమనుము” అనుటలో చిన్న నిష్ఠూరము తొంగిచూస్తుంది. రామచంద్రా! ఎంత నిర్దయుడివైనావు. ఎలా గుండె రాయి చేసుకున్నావు. ఇంకా నా మీద సందేహమేనా అనే మాటల్లో తరతరాల స్త్రీ నిస్సహాయత అవమానం‘ ప్రజలను ఇక మీద మోదంబుబడయుడనుము‘ అనటంలో ఆమె హృదయం పొందిన లోతైన గాయం స్పష్టంగా ధ్వనిస్తాయి.

సీతాయాః చరితం మహత్ అన్న వాల్మీకి హృదయాన్ని రచయిత సదాశివబ్రహ్మంగారు సంపూర్ణంగా అర్థం చేసుకున్నారనిపిస్తుంది.

ప్రతి సన్నివేశం రసాత్మకమే. ఈ చిత్రం చూసినంతసేపు ప్రేక్షకులకు కంటి తడి ఆరదు. కరుణ ఏకో రసః అన్న మాటకు నిదర్శనంగా రామాయణం కరుణ రసంనుండే ఆవిర్భవించింది. ఈ చిత్రం కూడా అదే రస ప్రధానంగా తీయబడింది.

* * *

భూదేవి ప్రత్యక్షమైనప్పుడు అయోధ్యను అల్లకల్లోలం చేయటం భీభత్సరసం. ప్రతి సంభాషణ అర్థవంతంగా ఉన్నాయి. తనతో వచ్చేయమన్న తల్లితో సీత నీ కడుపున పుట్టినందుకు రఘువంశం మెట్టినందుకు రామచంద్రుని చేపట్టినందుకు రవికులాలంకారుడైన బిడ్డను కని వారికప్పగించి ఆనందంగా వస్తాను అంటుంది. అలాగే తన మాట నిలబెట్టుకున్న తల్లి భూదేవి అంతటి సహనాన్ని ప్రదర్శించి చివరలో ఆమెలోనే కలిసిపోతుంది.

వాల్మీకి సీతాదేవిని లోకపావనిగా అందరకు పరిచయం చేస్తాడు. పవిత్రమైన ఆశ్రమంలో సీతాదేవి లవకుశులను ప్రసవిస్తుంది. వాల్మీకి రామాయణంలో శత్రుఘ్నుడు రావణాసురుని చంపటానికిపోతూ, ఆ రాత్రి వాల్మీకి ఆశ్రమంలో విడిది చేసినట్టు సీతాదేవికి ఇద్దరు బిడ్డలు పుట్టినట్టు విన్నాడని వ్రాసారు.

”శత్రుఘ్నుడు రావణాసురుని మీదకు యుద్ధమునకు బోవుచు వాల్మీకి ఆశ్రమమందు సేనతో విడిది చేసెను... ఆ రాత్రి సీతాదేవి కవల కుమారులగనెనని వినెను. తిరిగి మరల రామదర్శనమునకు బోవునపుడు వాల్మీకి ఆశ్రమమునకు రాగా పన్నెండు సంవత్సరాల వయస్సుగల బాలురు రామాయణం గానం చేసిరి.”

(వావిలికొలను సుబ్బారావు ‘మందరము‘ 212 - 339 పేజీ బాలకాండం)

వాల్మీకి తన శిష్యులను అద్భుత సంగీత గాయకులుగా తీర్చిదిద్దాడు. తాను రాసిన రామాయణాన్ని చక్కటి పాటలుగా కూర్చి చిలుక పలుకుల్లా వారి చేత పాడించాడు.

ఆశ్రమంలో లవకుశులు..

ఉ||రాజకుమారులా జలధి! రాజకుమార యశోవిభాసులున్
రాజిత ధర్మవేత్తల పరాజిత తేజులు మంజుల స్వర
భ్రాజితులున్ నిజాశ్రమ నివాసులు ప్రాజ్ఞులు సామగానవి
ద్యాజయశోభితులలో కుడల వాఖ్యులు నిశ్చల వేదనిష్టలున్ - 213.

(వావిలికొలను సుబ్బారావు ‘మందరం‘ 340వ పేజీ బాలకాండం)

బాలకులు అయోధ్య వస్తారు. అక్కడ వినుడు వినుడు రామాయణ గాథ వినుడీ మనసారా అంటూ రామాయణం గానం చేశారు. సముద్రాల రాఘవాచార్యగారు రచించి, ఘంటసాల సంగీత దర్శకత్వం వహించిన రామాయణపు పాటలు పి.సుశీల, లీల పోటీ పడి పాడిన పాటలు చాలా ప్రజాదరణ పొందాయి. చిత్ర నిర్మాణంలో ఐదేళ్ళ తేడా పిల్లల్లో కనిపించింది. ఒక్కసారిగా పెద్దవాళ్ళయ్యారు.

తరువాత శ్రీరామచంద్రుడి అంతఃపురంలో రామాయణ గానం చేస్తారు. ఆ పాట విని రాముడు ముగ్ధుడవుతాడు. వేషం మునికుమారులైనప్పటికి శుభరాజ లక్షణములు కలిగి ఉన్నారని రాముడంటాడు.

చం||అదిగని రామచంద్రుడు ధరాధిప లక్షణ లక్షితాంగులై
పొదలిక మౌని వేషముల బూనినవారి గుణశీల వాఢ్యులై
సదమల హృత్త పస్వులయ జాన వారల నాకునున్ శుభ
ప్రద సుమహానుభావ కథ బాడెడి వారి వినుండు సాధువుల్.

(వావిలి కొలను సుబ్బారావు ‘మందరము‘ 234 పద్యం 365 పేజీ బాలకాండం)

ఈ చిత్రంలో కూడా బాలకులను చూచి రాముడు అనుభూతి చెందే దృశ్యాన్ని రామారావుగారు ఎంత గొప్పగా అభినయించారో చెప్పలేము. తరువాత అశ్వమేధయాగం చేయటం, బాలకులు అశ్వాన్ని బంధించటం, తండ్రీకొడుకుల యుద్ధం, మొదలైన ఘట్టాలు జరుగుతాయి. "భక్తితో రామాయణాన్ని పఠించిన మీరు అశ్వాన్ని పట్టటం నమ్మలేకపోతున్నాను" అని వారితో అంటున్న సన్నివేశంలో రామారావుగారు పోతపోసిన విగ్రహంలా గంభీర వీర సుందరమూర్తిగా భాసించారు. తండ్రీ తనయుల మధ్య సంభాషణ కటువుగా ఉంది. రాముడిని అంతంత మాటలనటం జానికిని అడవికి పంపాడనే ద్వేషం లవకుశల్లో రగలటమే కారణం. చిత్రదర్శకుడు సీత పాత్రను పూర్తిగా సమర్ధించినట్లు కనిపిస్తుంది.

ఏమన్నారు నా ప్రజలు దుర్మార్గులా మీ మాటలతో నా మనసును చీల్చేస్తున్నారు. ప్రాయాన్ని మించిన ధర్మపన్నాలు మాట్లాడుతున్నారు. నిజంగా మునికుమారులేనా?

ఎంతో శాంతగంభీరమూర్తి కనిపిస్తారు.

"రణమో, శరణమో చెప్పుమా రామచంద్రా" క్షత్రియ బాలకులకు ఆ పౌరుషం ఉండతగిందే కానీ పెద్దల పట్ల అవిధేయత కనిపిస్తుంది. "అట్టి లోకైక వీరునితో పోరాడితేనే కీర్తి, నీ వంటి కోతితోకాదు" అన్న నామం మత్తులో పడి హనుమంతుడు వెళ్ళిపోవటం. దర్శకుడు తనకనుకూలంగా కథ మలచుకున్నాడనిపించింది. లేక రాముడికంటే నామం గొప్పదని చెప్పాలనో! ఇంద్రజిత్తును ఓడించిన లక్షణుడు పిల్లల చేతిలో అర్భకుడిగా ఓడిపోవటం పండ్రెండు సంవత్సరాలకే అన్ని విద్యల్లో ఆరితేరటం అటుంచి లేత శరీరాలు ఎంతవరకు అంతటి యుద్ధాన్ని చేయగలవు అనేవి కథకు సంబంధించే ప్రశ్నలు. ఆ ప్రశ్నలకు సహేతుక సమాధానాల కంటే మించి పిల్లల

చేత న్యాయం చేయించారనడంలో కళాసంతృప్తి కలుగుతుంది. సీత రావటంతో యుద్ధం ముగుస్తుంది. తండ్రీ కొడుకులు పరస్పరం కలుసుకుంటారు. సీత భూమిలో ప్రవేశిస్తుంది. రాముడు దుఃఖించి లవకుశులను రాజ్యాభిషేకం చేయటంతో కథ విషాదాంతమవుతుంది.

రావణుడు

సూత పురాణ కర్త రామస్వామి చౌదరిగారి యథార్థ రామాయణంలో చెప్పబడినట్లుగా శ్రీమద్రామాయణ తత్త్వకథనమనే పుస్తకంలోని ఈ మాటలు పరిశీలిస్తే రామారావుగారు ఈ పాత్రను ఏ దృష్టితో పోషించారో వారిమీద రామస్వామి చౌదరి గారి ప్రభావం ఎలా ఉందో తెలుసుకోవటానికి సీతారామకళ్యాణం, భూకైలాస్ చిత్రాల్లో ధరించిన పాత్ర ఉపకరిస్తుంది. రావణ పాత్రను మిగిలిన వాటికంటే గొప్పగా చేసి చూపించారు.

"రావణుడు వేదవేత్త. బ్రహ్మజ్ఞాని, మహాభక్తుడు. మహావీరుడు, సుందరాకారుడు. అతుల రాజనీతిజ్ఞుడు మహాకవి, భాతృప్రియుడు. జాత్యుద్ధారకుడు వివేకి, వైయాకరణుడు రావణకారికులు లక్షణ గ్రంథములందు ఉదాహరణముగా నీయబడి అచ్చటచ్చట బొడగట్టుచుండును" - పేజీ 218. శ్రీమద్రాయణ తత్త్వ కథనం.

అలాగే సురవరం ప్రతాపరెడ్డిగారు రాసిన రామాయణ విశేషములు అనే పుస్తకంలో ఈ మాటలు కూడా గమనార్హాలు.

"రావణుడు మహాబలాఢ్యుడు. అనేక దేశాలను జయించినవాడు. శత్రుభయంకరుడు విషయాసక్తుడు. సీతను కామించి ప్రపంచమందు శాశ్వత అపకీర్తి పొందినాడు. ఈ సందర్భంలో దుర్యోధనునికి రావణునికి గల తారతమ్య మెరుగవలెను. రావణుని చెల్లెలగు శూర్పణఖ యొక్క ముక్కు చెవులు కోయించినవాడు రాముడు. ఖరదూషణాదులు 14000 మందిని సంహరించినది రాముడు దానికి ప్రతీకారం చేయదలచాడు రావణుడు. రాముడు ఆర్యుడు. రావణుడు రాక్షసుడు భిన్నజాతులకు చెందినవారు. దుర్యోధనుడు ధర్మరాజు అన్నదమ్ముల కుమారులు. జ్ఞాతులు ద్రౌపది దుర్యోధనునికి వదినె వరుస. ఆమెను జూదంలో గెలిచాడు దుర్యోధనుడు. ఆమెను తన తమ్ముని చేత సిగపటి లాగించినాడు. నిండు సభలో ఆమెను దిగంబరంగా చేయించినాడు. నా తొడపై కూర్చుండరమ్ము అని ద్రౌపదిని పిలిచినాడు. కాని రావణుడు ఒల్లని సీతను బలాత్కారకామమునకు గురిచేయలేదు. తన కుమారులు, బంధువులు, తమ్ములు నాశనమైనప్పుడు కూడా సీతను చంపలేదు" (- పేజీ 192, రామాయణ విశేషములు.)

రావణునికి గల బంధు ప్రీతిని, యుద్ధంలో తమ్ముడు చనిపోయినప్పుడు అతడి దుఃఖాన్ని వాల్మీకి కూడా తన రామాయణ గ్రంథంలో రావణుడి స్వభావాన్ని బాగా వర్ణించారు. ఇదంతా చెప్పటం రామారావుగారి రావణాభిమానాన్ని పొగడాలనో వారిని సమర్థించాలనో కాదు. సహజంగా ఉన్న రావణుని ఉన్న గుణాలని రామారావుగారు గుర్తించటమే కాదు. ఇన్ని మంచి గుణాలలో ఒక్క లోపమున్నందువల్ల అతడు కథానాయకుడు కాలేకపోయాడనే ఆవేదన కూడా కనిపిస్తుంది.

మామూలుగానే బరువుగా బలంగా ఉండే పాత్రలంటే ఇష్టపడతారు. ఆ పైన వైవిధ్యం కోసం ఆయన పడే తపనే ఇన్ని పాత్రల పోషణ. దానికి తోడు ప్రయోగాత్మకత. ప్రతిపాత్రలో ఏదో మంచి ఉంటుందని నమ్మే స్వభాం. అందుకే చరిత్రని తిరగ వ్రాసారు. దానికి ఆధునిక సంస్కరణ వాదుల సిద్ధాంతాలు కూడా దోహదం చేసాయి. వారి మాటల్లో ఈ పాత్ర గురించి విందాం.

"మొదటిసారి రావణ పాత్ర ధరించినప్పుడు నాకు అందులో ఉన్న గొప్పతనం అర్థమైంది. రావణాసురుడు అనుకోగానే భయంకరాకారం. ఆడవాళ్ళను వేధించేవాడు. క్రూరుడైన రాక్షసుడు. పదితలకాయలతో వికృతంగా ఉంటాడు. అనే భావనలో ఉంటాము. కానీ రామాయణాన్ని బాగా చదివి అర్థం చేసుకోగలిగితే అతని వ్యక్తిత్వమే వేరు. అనుకోగానే ఈశ్వరుడిని ప్రసన్నం చేసుకోగల మహాతపస్వి. అష్టదిక్పాలకులు తన ఇంటి పరిచారకులుగా ఉపయోగించుకున్న మహాబలవంతుడు. ఇందుకు ఎన్నో సంస్కృత కావ్యాలు, తెలుగు పుస్తకాలు ఉదాహరణగా వున్నాయి. ఇంతెందుకు ఆయన స్వయంగా కవి, భావకుడు. ఈ భావనలన్నీ వున్నవాడు క్రూరుడెలా

అవుతాడు. అతనిలో లలితమైన ప్రేమ భావన కూడా ఉంది. అందుకే అతడు తన ఆధీనంలో ఉన్న సీతను ఏనాడూ తాకాలని కూడా ప్రయత్నించలేదు. అతడు మహాభక్తుడు. అతడు రచించిన మహన్యాసం వల్లించనిదే శివార్చన పూర్తికాదు. అతని పాండిత్యం భాషా వైదుష్యం కవితాభినివేశం పూర్తి అలౌకిక ఆధ్యాత్మికత మూర్తిగా నిలబెడతాయి. అంత గొప్పవాడు కనుకనే స్వయంగా కవి, భావకుడు మహావిష్ణువు అతనిని వధించటానికి అవతారమెత్తవలసి వచ్చింది.''

వారి మాటలను విశ్లేషిస్తే, రావణుడి పాత్రను ఎంత హేతుబద్ధంగా అధ్యయనం చేసి ఆ పాత్రను పోషించారో అర్ధమవుతుంది. పై మాటల్లో ఒక్క పొల్లు లేదు. రావణుడి గురించి చదివిన వాటిల్లో ఇవన్నీ ఉన్నాయి. లోకం ఒక్క లోపాన్నే పెద్దది చేసి అతని సుగుణాలన్నింటిని మరుగున పరిచింది. దానికి తోడు రాముడి పాత్రను గొప్ప చేయటానికి రావణ పాత్రను ఘోరంగా చూపించారనే సానుభూతి కలగక మానదు. అసలు ఇబ్బంది ఏమిటంటే సినిమాల్లో మిగిలిన జానపద కళారూపాల్లో అత్యంత భయంకరంగా కనిపించే రావణాసురుడు 'భూకైలాస్' సినిమాలో చాలా అందంగా దర్శనమిస్తాడు.

భూకైలాస్

ఎ.వి.ఎం ప్రొడక్షన్స్ వారు శంకర్ గారి దర్శకత్వంలో 1958లో నిర్మించిన "భూకైలాస్" చిత్రానికి మంచి పేరు వచ్చింది. అగ్రనాయకులిద్దరూ పోటీగా నటించిన ఈ చిత్రాన్ని ఒక మరపురాని కళాఖండంగా చేశారు. సముద్రాలగారి పాటలు మాటలు అత్యంత ప్రజాదరణ పొందాయి. భూకైలాస్ కంటే ఎన్.ఎ.టి బ్యానర్స్ కింద తీసిన సీతారామకళ్యాణం బాగా విజయాన్ని సాధించింది. మూడు సంవత్సరాల వ్యవధిలో రామారావుగారు రెండుసార్లు 'రావణుడి'గా నటించారు. నిజానికి భూకైలాస్ రావణ పాత్ర హుందాగా ఉంది. కథాపరంగా రావణాసురుడి లక్షణాలన్నీ అందులో చిత్రితమయ్యాయి. అయితే సీతారామకళ్యాణం రావణాసురుడు మరింత నిండుగా అగుపిస్తారు. శరీరాకృతి అప్పటికి మారింది. రెండో చిత్రంలో రావణాకృతి ఫరవాలేదనిపించింది. మొదటి చిత్రంలోనే ఎంత తెచ్చి పెట్టుకున్నా ఈ గంభీరత అంతగా అగుపించదు. అయినా భూకైలాస్‌కు మంచి పేరు వచ్చింది.

రావణుడి సభా ప్రవేశంతో చిత్రం మొదలవుతుంది. కొలువుకూటం చిన్నదిగా ఉంది. లంకేశ్వరుని అట్టహాసం లేదు. 'ఈ ఆనంద సమయంలో మీమీ మనోరధాలు నెరవేర్చాలనే కోరిక' అంటున్నప్పుడు రామారావుగారి గొంతు గంభీరంగా ఉన్నా ఇంకా నిండుదనం ఉంటే బాగుండుననిపిస్తుంది. విభీషణుడు శాంతి సౌఖ్యాలు కోరుకుంటాడు. కుంభకర్ణుడు నిద్ర కావాలనుకుంటాడు. పరిమిత బలం కలిగిన నరుల మీద యుద్ధం ఎందుకు అమరుల మీద దండెత్తుదాం అంటారు తక్కిన మంత్రులంతా. అప్పుడు రావణుడు వికటాట్టహాసం చేస్తాడు.

వికటాట్టహాసంలో కూడా అందమైన నవ్వు పెదాలపై కనిపిస్తుంది తప్ప క్రూరత రాలేదు. వేషం వేసినంత మాత్రాన రావణాసురుడు ఇలాగే ఉంటాడని ఒప్పుకోవాలని లేదుగా. రామారావుగారి భావానికి ప్రాధాన్యత ఇవ్వాలి తప్ప ఆకారానికి కాదు. సుందరకాండలో హనుమంతుడు సీతను వెతుకుతూ రావణాంతఃపురంలో నిద్రిస్తున్న రావణుని చూసి భీతిచెందుతాడు. హనుమంతుడంతటి బలశాలికే భయాన్ని కలిగించేదట, ఆ రూపం. ఈ సందర్భంలో గోపీనాధ రామాయణంలోని వర్ణనను పరిశీలిద్దాం.

"నీల జీమూత సంకాశుండును ప్రదీప్తోత్తమ కుండలుండును మదపూర్ణిత రక్తాక్షుండును, మహాబాహుండును. మహారజత వాసుండును, దివ్యాభరణ భూషితుండును, మహావీరుండునై తటిద్గణ సంవృతం బైన సంధ్యారక్త తోయదంబు చందంబున సుగంధి రక్తచందనానులిప్త శరీరంబు రత్నహారకృతంబై గ్రాల సవృక్ష గుల్మాఢ్యంబైన మందరంబు కరణి శయనించి మహానాగంబు భంగి నిద్రించుచున్న రావణు నవలోకించి పరమోద్విగ్నుండై యప్పవననందనుండు భీతుండుంబోలె..''

అటువంటి రావణాసురుడు కోమలంగా లలితమైన చెక్కిళ్ళతో సౌమ్యమైన చూపులతో రావణాసురుడిగా ఊహించుకోవాలంటే కొంచెం కష్టమే మరి. అందుకే మొదటిసారిగా అందమైన లేతగా వున్న రావణాసురుడిని చూసామనిపిస్తుంది. రామారావుగారెంత భయంకరంగా నటించాలన్నా, ఆ హావభావాలు భయంకరంగా చూపించటం కష్టమే అయింది. అయితే మూర్ఖత్వం, అమాయకత్వం అనే ఈ రెండు భావాలను బాగా పోషించగలిగారు.

రావణుడి బాధలు తట్టుకోలేక దేవతలు బాధపడుతుంటే నారదుడు సలహా చెపుతాడు. రావణుని బలం అతని తల్లి. ఆమె భక్తి వల్లనే అతడు విజృంభిస్తున్నాడు. ఆమె పూజను ప్రాతఃకాలంలో భగ్నం చేస్తే అతడు బలహీనపడతాడని ఉపాయం చెపుతాడు. సముద్రునిలో జొరబడి ఇంద్రుడు పెద్ద తరంగాల రూపంతో ఆమె పూజిస్తున్న సైకతలింగాన్ని ముంచేస్తాడు. తల్లి దుఃఖం చూసి రావణుడు మండిపడతాడు. ‘అమ్మా ఇది ఆ దేవతల పన్నాగం. విష్ణువు మీదే దండెత్తుతాను‘ అంటాడు. విష్ణుద్వేషం మంచిదికాదని ఆమె వారిస్తుంది. ఈ లంకాధిపతి శివుడికే దాసుడు. నా స్వామికి నయవంచకుడైన విష్ణువుతో సామ్యమా అని నిరసిస్తాడు. అందుకే కారణ జన్ముడు. మహనీయ గుణాలు కలిగిన రావణుడు రాక్షసుడుగా నీచుడిగా చిత్రించబడడానికి కారణం అతని విష్ణుద్వేషం. అందుకే వైష్ణవులు అతడిని అంత భయంకరుడిగా చిత్రీకరించాడు.

శివుడిని మెప్పించి ఆత్మలింగం తీసుకురమ్మంటుంది కైకసి. ‘పరమశివుడిని శాంతపరుస్తాను. నా తపస్సుతో ఆయన్ని మెప్పించి శివుని ఆత్మలింగం తెస్తాను.‘ ఈ మాటల్లో ఎంత ఆత్మవిశ్వాసం. రామారావుగారి కళ్ళల్లో పట్టుదల. తనే దాన్ని సాధించబోతున్న భావాన్ని చూపారు.

పాతాళాధీశ్వరుడైన యముడికి అతడి మంత్రి రావణాసురుడి భక్తి ప్రపత్తులు అతని నియమనిష్టలు. పరాక్రమం గురించి చెప్పి తానైతే విష్ణు ద్వేషి అని చెబుతాడు. ఇక్కడే రావణ స్వభావాన్ని అతడి అర్హతల గురించి గొప్పగా చెప్పబడింది. అతన్ని ఒక కథానాయకుడిగా చేయడం జరిగింది. ప్రతికథా నాయకుడు అసలు కథానాయకుడయ్యాడు. మయుని కూతురు మండోదరి రావణుడుని ప్రేమిస్తుంది. అభినయం పరంగానే కాదు. ఆత్మలింగం కోసం తపస్సు చేసిన సన్నివేశాన్ని చిత్రకథనపరంగా కూడా చాలా బాగా తీసారు. తపస్సులో వివిధ దశలను బాగా చూపారు. ‘నీలకంధరా, దీనబాంధవా రారా నన్ను కాపరా‘ అంటూ శివభక్తిని పండించారు. సముద్రాలగారు. చక్కటి భక్తి సాహిత్యం, మృదువైన సంగీతం, రామారావుగారి నటన ఈ సన్నివేశానికి ప్రాణం పోసాయి. ఆలోచిస్తే రావణుడిలోని క్రౌర్యానికంటే మిగిలిన సుగుణాలను రామారావుగారు బాగా పోషించారనిపించింది. అతని తపస్సుకు పరాకాష్టగా చూట్టూ పుట్టలు పెరిగాయి. పాములు తిరిగాయి, గడ్డం, మీసాలు పెరిగాయి. ఇంద్రుడు పంపిన అప్సరసలకు కూడా అతడు చలించలేదు.

చివరకు శివుడు పార్వతితో దర్శనమిస్తాడు. ఆత్మలింగం పోనీయకుండా చూడమని పార్వతి కోరటంతో విష్ణువు తన మాయను రావణుడిలో ప్రవేశపెట్టి ఆత్మలింగం బదులు పార్వతినే కోరుకునేటట్టు చేస్తాడు.

ఇక్కడనుండి రావణుడి అమాయకమైన మూర్ఖత్వం ప్రారంభమవుతుంది. పట్టిన పట్టు విడవని కార్యసాధకుడు. ఆత్మాభిమాని. తాననుకున్న లక్ష్యం చేరేదాకా విశ్రమించడు. మాఘకావ్యంలో ఈ రావణాసురుని మనస్తత్వం బాగా వర్ణించబడింది.

”ప్రభుర్బుభూషుః భువన త్రయస్య
యశ్శిరోతిరాగాద్దశమం చికర్తిషుః
అతర్క్యయద్విష్ణుమివేష్ట సాహసం
ప్రసాదమిచ్ఛాసదృశం పినాకినః

మాఘకావ్యం - ద్వితీయాశ్వాసం.

ప్రభువు కాగోరిన రావణుడు తన పదితలలు శివుడికి సమర్పిస్తానని ప్రతిజ్ఞ చేసి యజ్ఞకుండలో తొమ్మిది శిరస్సులిచ్చేసరికి శివుడు ప్రత్యక్షమవుతాడు. పదో శిరస్సు ఇచ్చాకే మళ్ళీ రమ్మని కోరాడట.

దీని ద్వారా అతని మనస్తత్వం అర్థం అవుతుంది. ఈ నటనను యథోచితంగా పోషించి రావణ పాత్రకు ఒక మంచి యశస్సుకు తెచ్చారు నందమురి తారకరామారావుగారు. పార్వతి నారదుడి ఉపాయం వలన తిరిగి కైలాసం చేరుకుంటుంది. కలహభోజనుడిగా నాగేశ్వరరావు గారి నటన చాలా సహజంగా సాగింది. నారద రావణ సంవాదం చాలా చమత్కారంగా ఉంది. అగ్రనటులిద్దరూ అభినయంలో పోటీ పడ్డారు.

* * *

రావణుడంటాడు. "పార్వతి కైలాసం వదలి వెళ్ళిందటగా!?" ఏమీ తెలియనట్టు అడగటం, పార్వతిని నారదుడి కంటబడకుండా దాచిపెట్టటంలో హాస్యరసం పండింది. "శంకరుడు నిన్ను మోసగించాడు సర్వాంగసుందరి పార్వతిని తన దగ్గరుంచుకుని కాళికను నీ వెంట పంపించి నిన్ను వంచన చేశాడు‘ అని నారదుడు మాటలు, అప్పుడు చూసిన చూపులు, హాస్యాన్ని మరింత పండిస్తాయి.

భాష చాలా సరళంగా సామాన్యుల స్థాయికి దిగి రావటంతో పాత్రల ఉదాత్తత కొంత తగ్గినట్లే అనిపిస్తుంది. ప్రధాన పాత్రలు కావ్య సంప్రదాయంలో ఉదాత్త భాష మాట్లాడాలని లాక్షణికులు నిర్దేశించారు. అది సాహిత్యంలో కొనసాగుతూ వచ్చింది నాటక సంప్రదాయంలో కూడా దానిని మార్చలేదు. కానీ చిత్ర సంప్రదాయాల్లో మూలానుగతమైన కథా సంవిధానానికి ఎలా మార్పులు వచ్చాయో సంభాషణా పరమైన సాహిత్యానికి క్కూడా అలాగే మార్పులు వచ్చాయో సంభాషణా పరమైన సాహిత్యానికి కూడా అలాగే మార్పులొచ్చాయి.

రామారావుగారి పౌరాణికాల్లో అది మరింత బాగా కనిపిస్తుంది. వారి ఉద్దేశ్యం ఒక్కటే. సామాన్య జనులు కూడా భాషను అర్థం చేసుకుని ఆనందించాలని నారాయణరెడ్డిగారు స్వయంగా చెప్పారు. ‘గులేబకావళి‘ సినిమా పాటలు తయారుచేసేప్పుడు కథానాయకుడు కష్టాల్లో ఉన్నప్పుడు వ్రాయవలసిన పాట గురించి. సినారెగారు వ్రాసిన పాట వారికి నచ్చక ‘చూడండి నారాయణరెడ్డిగారూ, మనం మాట్లాడుకున్నట్టే పాట ఉండాలి. తేలిక పదాలు. స్పష్టమైన భావం. మాములు వ్యావహారికంలో వ్రాయండి‘ అని తానే ఆ పాట రీతిని సూచించారట. ‘ఒంటరినైపోయాను. ఇక ఇంటికి ఏమని పోనూ.‘ అనే పాట వారు సూచించినట్టుగా వ్రాసానని సినారెగారన్నారు. సమాసాలెంత ఇష్టపడతారో సంభాషణల్లో సరళతకు కూడా వారు అంత ప్రాధాన్యం ఇస్తారు.

రావణుడు లాంటి భాషావేత్త, వేదాధ్యాయికి తగిన భాష ఔచిత్యం ఈ చిత్రంలో కుదరలేదనిపిస్తుంది. నారదుడు ఆడుకునే ఒక అమాయక జీవిగా కనిపిస్తాడు. నిజంగా రావణాసురుడి మీద సానుభూతిని కలిగించటంలో దర్శకుడు కృతకృత్యులయ్యారు. మోహించి పెళ్ళి చేసుకోవాలని తీసుకువస్తున్న పార్వతి పక్కన ఉన్నా, అతడు వేళకు సంధ్యావందనం చేయటం మానలేదు. అతనిలోని దైవభక్తి. ఆధ్యాత్మిక చింతన సాటిలేనివి. సామవేదానిక్కూడా అతడే కర్త అని చెబుతారు.

మండోదరిని వివాహం చేసుకుని ఆమె పార్వతి అనే భ్రమలో ఇంటికి తీసుకుని వస్తాడు. ఇక్కడ కూడా సునిశితమైన హాస్యం తొంగిచూస్తుంది. అత్తాకోడళ్ళు పదేపదే పరస్పరం నమస్కరించుకోవటం నవ్వు తెప్పిస్తుంది. అతనిలో మాయ తొలిగి వాస్తవాన్ని గ్రహిస్తాడు. తల్లి ఆదేశంతో మళ్ళీ శివుడిని ప్రసన్నం చేసుకుంటాడు. తన తప్పు తెలుసుకుని పశ్చాత్తాపపడడం జగన్మాతను

మోహించటమనే పాపానికి ఒడిగట్టినందుకు కుమిలిపోవటం ఇవన్నీ ఉత్తమ సంస్కారాలుగా రావణ పాత్రకు ఔన్నత్యాన్ని చేకూర్చాయి. ఇవన్నీ కథానాయక లక్షణాల్ని సూచిస్తున్నాయి.

మాతృభక్తి పరాయణత్వం అకుంఠితమైన శివభక్తి, నమ్మిన దైవం కోసం ప్రాణాలర్పించగలిగిన ఆత్మత్యాగం, భార్యను కొట్టి క్షమించమనటంలో స్త్రీల పట్ల గౌరవం ఈ లక్షణాలన్నీ రావణుడివని నిరూపించటంలో అభినేత, దర్శకులు, కథకులు కృతకృతులయ్యారు. ఈ చిత్రంలో అంతటా అతడే కథానాయకుడుగా నిర్ణయించబడ్డాడు. శివునితో మొరపెట్టుకునేటప్పుడు హావభావాలను రామారావుగారు అద్భుతంగా నటించారు. తల నరుక్కోవటం, తెగిన శిరస్సు శివుని ప్రార్థించటం, ఆ కళ్ళలో ఆర్తి, నిస్సహాయత, క్రమంగా నిస్తేజమవటం సన్నివేశంలో నటన పరాకాష్టనందుకున్నది. అతనిలో మూర్ఖత్వం నశించి పరిపూర్ణ భక్తుడు మిగిలాడు. పార్వతీదేవిలో మాతృమూర్తిని చుస్తాడు. ఇక్కడ అందమైన రావణుడిని చూస్తాము.

ఆత్మలింగం భూమిలో కూరుకుపోయినప్పుడు దాన్ని పెకలించటానికి అతని ప్రయత్నం. సహజమైన రామారావుగారి ఆవేశ స్వభావం ఈ సన్నివేశానికి బాగా దోహదపడింది. రావణ పాత్ర గురించి రామారావుగారి అభిప్రాయం కూడా అదే "రావణపాత్ర సర్వావేశ సంకలితం ఆనందం, ఆవేశం, అనుగ్రహం, ఆగ్రహం, సహనం, అసూయ, భక్తి, రక్తి, ధిక్కారం, అహంకారం ఇన్ని ఆవేశకావేశాలు రావణుని సంపూర్ణంగా ఆవేశించాయి. ఈ పాత్ర సజీవం కావటం వల్లనే నన్నింతగా ఆకర్షించింది. ఈ రావణ పాత్ర ధరించగలిగినందుకు నా జన్మధన్యమైనందనుకుంటాను. అతడి పరస్పర విరుద్ధ ప్రవృత్తులన్నీ వ్యక్తీకరించటానికి నా ప్రయత్నం నేను చేసాను." అంటారు వారు.

చివరి సన్నివేశంలో తల్లి కోర్కె తీర్చలేని తన అసమర్ధతను నిందించుకుంటూ దుఃఖించే నటన అతి సహజంగా ఉంది. తల్లి కేకేసి వచ్చి వారించి అక్కడే పూజలు నిర్వహించడంతో కథ సుఖాంతమవుతుంది. కానీ ప్రేక్షకుల మనసులో ఒక అపూర్వ పాత్రగా మిగిలిపోయింది. మొదటినుండీ రావణుడి మనస్తత్వంలో ఉన్న ఒక సున్నితత్వాన్ని దర్శకుడు బాగా చూపించగలిగాడు. అదే భావనకు జీవం పోసి శాశ్వత కీర్తినొందారు రామారావుగారు. మరో నాలుగేళ్ళ తర్వాత తన సొంత సంస్థ పేరిట తీసిన సీతారామకళ్యాణంలో మళ్ళీ రావణాసురుడిగా వారు నటించారంటే ఆ పాత్ర పట్ల వారికున్న మక్కువ అర్ధమవుతుంది.

సీతారామకళ్యాణం

'ఎన్.ఎ.టి' కంబైన్స్ బానర్ క్రింద ఎన్టీ.రామారావుగారి స్వీయ దర్శకత్వంలో తీయబడ్డ ఈ చిత్రం అపార విజయాన్ని సాధించింది. 'భూకైలాస్' సినిమాలో రావణుడికంటే ఈ చిత్రంలోని రావణాసురుడిలో వేషం పరంగా మంచి పరిణతి కనిపిస్తుంది. చాలా నిండుగా అందంగా ఆ పాత్రకు నప్పారు. నటనలో కూడా పరిణితి కనిపిస్తుంది. కానీ 'భూకైలాస్'లోని రావణపాత్ర కథానాయక లక్షణాలను సాధించింది. సీతారామకళ్యాణంలోని రావణుడు ప్రధాన పాత్రగా తీర్చిదిద్దటానికి ప్రయత్నించినా అక్కడక్కడా కొంత అభాసుపాలు కాక తప్పలేదు. రామారావుగారి అన్ని పౌరాణిక చిత్రాలవలె ప్రధాన పాత్ర ప్రతి సన్నివేశంలో కల్పించుకోవటం ఇందులోను కనిపిస్తుంది. అనవసరంగా కల్పించుకోవటం కొంత ఔచిత్యాన్ని తగ్గించింది.

రావణాసురుడు విమానంలో ఆకాశయానం చేస్తూ నలకూబరుడి కోసం అలంకరించుకుని వెళ్తున్న రంభను చూసి అడ్డగిస్తాడు. ఇక్కడ సన్నివేశం సాహిత్యంలో మంచి స్థానం సాధించుకున్న రంభా రావణ సంవాదం. ఇది చాలా సరసంగా సాగుతుంది. ఈ ఘట్టం వారికి చాలా ఇష్టం. అందుకే చిత్రం ప్రారంభం ఈ దృశ్యంతోనే మొదలుపెట్టారు. ఈ చిత్రం సంభాషణల్లో సాహిత్యపుజల్లులు కురిసాయి. "చల్లగా, వీనులకు అమృతపుజల్లుగా ఇంద్రుడు తన వజ్రాయుధంతో నిలబెట్టలేనిది. నీ ఊరువుల వెలకట్టి గాదె" లాంటి సంభాషణలు రసికజన మనోహరంగా అమరాయి. ఈ పాత్ర గురించి రామారావుగారి అభిప్రాయం ఇది.

"అతడు నాకు దుర్మార్గుడుగా కనిపించడు. పట్టుదలగల వాడుగా కనిపిస్తాడు. అతనిలో లేని రసం లేదు. కావలసినంత సరసం ఉండరానంత విరసం ఉన్నాయి. సంపూర్ణ జీవం నింపుకున్న గొప్పపాత్ర అందుకే ఆ పాత్ర ధరించాలని ఉబలాటపడ్డాను. కుండెడు పాలలో ఒక్క విషం బొట్టుపడితే పాలన్నీ విషమైనట్లు ఇన్ని సద్గుణాలు కలిగినా, సద్బ్రాహ్మణ వంశ సంజాతుడైనా రావణునిలో ఒక్క దుర్గుణమే అతని నాశనానికి దారితీసింది. "

ఇక్కడ రంభను బలాత్కరించటంలో రావణుడు ప్రతినాయకుడే అనిపించాడు. మొదటి పాత్రలో పూర్తి ఔచిత్యం చూపించబడింది. రాముడిలాంటి శాంత గంభీర పాత్ర ధరించేవారు అమ్మాయిని వెంటాడి బలాత్కరించే రావణ పాత్రను నటించటంలో రామారావుగారి సాహసం కనిపిస్తుంది.

రంభా సంభాషణలో - కనురెప్పలార్పని నీవు అచ్చరమచ్చకంటివా, ఇదెక్కడి వరుసే భామా! సరసమా -

ప|| జనకుండు సుతుడు జన్నంబుచేసిన వారేమి కావలయు నీకు
అన్నదమ్ములు సోమయాజులై వెలసిన లలనా! వారేమి కావలయు నీకు
బావయు మరదియు బవరాన కూలిన వారేమి కావలయునీకు...
వావి వరుసలు గణుతింపవచ్చితేని నాతోడి మాటలాడ వశమే నీకు -

దర్పము - అహంకారం ప్రదర్శించటంలో కొంతవరకు కృతకృత్యులయ్యారు. రూపం చూస్తే అద్వితీయం. చేష్టల్లో దుర్మార్గత, పొంతన కష్టంగానే ఉంది.

అయితే రావణుడు వేదవతిని మనస్ఫూర్తిగా ప్రేమించినట్టు ఆ వేదవతి అతని స్పర్శ భరించలేక యోగాగ్నిలో కాలి బూడిదగా మారితే ఆ బూడిదను ఒక పేటికలో దాచుకున్న అపురూప ప్రేమికుడుగా రామారావుగారు బాగా నటించారు. "పిచ్చిదానా! పంతానికిపోయి పచ్చని బతుకును బుగ్గి చేసుకున్నావా? నీ తనువు పోతే ఏం మనసులేదా? నీకు కొత్తరూపం కల్పిస్తాను. ఆదిదేవుడు గంగాదేవిని తలదాల్చినట్టు నీవు నాదానివనిపించి లంకారాజ్యానికి పట్టమహిషిని చేస్తాను. యోగాగ్నిలో భస్మం అయ్యావుకదూ. శంకరునివలె శరీరమంతా అలంకరించుకుని నా అనురాగం నిరూపించుకుంటా" ఈ మాటల్లో రావణుడిలోని మరో కోణమైన ప్రేమతత్త్వాన్ని రామారావుగారు తన అభినయం ద్వారా నిరూపిస్తూ దానికి జీవం పోసారు. వికటాట్టహాసం మాత్రం కృత్రిమంగా వారికి అతకనట్టు అనిపించింది. కొంత నాటకీయత, శరీరాకృతి కూడా రావణాసురుడికి తగిన విధంగా లేదు. అందుకే ఆ ప్రవృత్తిని ఆవిష్కరించలేకపోయింది.

'భూకైలాస్' భక్తితత్వం బాగా పండించారు. అందుకే దానిలో ఉదాత్తత కనిపించింది. సీతారామకళ్యాణంలో రావణుడు శివుడిని ప్రసన్నం చేసుకునే దృశ్యం. నభూతో నభవిష్యతి అనే విధంగా ఎల్లోరా గుహల్లో తీసారు. ఈ పర్వతాన్ని ఎత్తే దృశ్యాన్ని స్ఫూర్తిగా తీసుకుని సీతారామకళ్యాణంలో పెట్టారు.

వేదవతి చితాభస్మాన్ని మండోదరి ఆదేశం మీద భటులు సముద్రం అవతల భూమిలో పాతిపెడతారు. ఆ భస్మమే సీతగా మారి జనకుడికి దొరుకుతుంది. అంతకుముందు దశరథుడికి సంతానం కలగటం, శ్రీరాముడు, విశ్వామిత్రయాగ రక్షణ చేసి మిథిలా నగరం చేరటం ఉంటుంది. వేదవతే సీతన్న విషయం నారదుడి ద్వారా తెలుసుకున్న రావణాసురుడు వారి పెళ్ళి జరగకుండా అడ్డుపడాలనుకుంటాడు.

సినిమా అంతా సంప్రదాయపద్ధతిలో తీయబడింది. రాముడు పాత్రధారి హరనాథ్‌గారు చాలా చిన్నగా, రాముడి వయసుకు తగినట్టు అందంగా ఉన్నారు. అయితే నోరు అంత అందంగా లేదు. రావణుని కథకు సంబంధించి తప్ప మిగిలిందంతా వాల్మీకి రామాయణాన్ని అనుసరించారు.

నారదుడు సీతాస్వయంవరం విషయం చెప్పి రాముడి సౌందర్యాన్ని పరాక్రమాన్ని పొగుడుతాడు. రావణుడికి కోపం వస్తుంది. ఆ మాటలు విని శూర్పణఖ ప్రేమిస్తుంది. దీనికి మూలం ఏమిటో తెలియరాలేదు.

నారదుడు మండోదరితో చెప్పిన మాటలు వింటాడు రావణుడు. ఆనాడు పారవేసిన బాలికే ఈ సీతయని అందుకే రావణాసురుడు సీతా స్వయంవరానికి తొందరపడుతున్నాడని ఆమె ఏడుస్తుంది. సీతాదేవి గౌరీదేవిని ప్రార్థించేటప్పుడు రావణుడు అక్కడ ఉంటాడు. అక్కడ శృంగార ప్రేమ చేష్టలు ఏదో వెలితిదనాన్ని కలిగిస్తాయి. తాటక సుబాహులను చేసిందానికి ప్రతీకారం చేస్తాను అంటూ మూతి విరిచినప్పుడు సహజమైన అందం దాగదు. దుష్టత్వం కనపడనీయకుండా అడ్డుపడింది. కథాకల్పనలో అనౌచిత్యానిక్కూడా వెనుకాడలేదు. కామరూప విద్యతెలిసిన వారికి ఎవరు ఎవరో తెలియకుండానే అన్నాచెల్లెళ్ళు సీతారాములు వేషాలు ధరించి ప్రేమించుకోవటం చాలా అసహజంగా ఉంది.

మనస్తత్వం అక్కడక్కడా దుర్యోధనుడిని స్ఫురింపచేస్తున్నా పూర్తిగా రావణ పాత్రని నిలబెట్టటంలో కృతకృత్యులయ్యారు ఈ చిత్రం విజయానికి కారణాలు ఒకటి. రావణుడి శివభక్తి సన్నివేశం. రెండోది సీతారామకల్యాణం. ప్రజలను బాగా ఆకట్టుకున్న దృశ్యాలు ఇవి.

చివరకు రావణుడే పరశురాముడి దగ్గరకు మారువేషంలో పోయి రెచ్చగొట్టి రాముడి మీదకు పంపటం, అడుగడుగున సీత మీద పంతం పట్టటం వంటి కల్పనలు దుర్యోధనుడు ద్రౌపది మీద పగ పట్టే విషయాలను స్ఫురింపచేస్తుంది.

సీతారామకళ్యాణం చిత్రం మొత్తానికి గొప్ప ఆకర్షణ మొత్తం పూర్వపు తెలుగునాట కళ్యాణ సంప్రదాయాన్ని ఈ చిత్రంలో చూపించటం. దీనివెనుక ఒక విశేషముంది. వారి అమ్మగారి కోరిక మీదే ఈ చిత్రాన్ని తీసానని వారే స్వయంగా చెప్పారు. వరుడు నడుస్తుంటే రజకులు వస్త్రాలు పరవటం, విడిది ఇళ్ళు, గౌరీపూజ. చివర్లో 'శ్రీ సీతారాములు కళ్యాణం చూదమురారండీ' అనే పాట, ప్రతి తెలుగు వాళ్ళు పాడుకునే విధంగా ప్రాచుర్యానికి తీసుకొచ్చారు.

పరశురాముడు రాముడి చేతిలో గర్వభంగం చెందుతాడు. రాముడి శౌర్యానికి రావణుడు ఈర్ష్యపడతాడు. బాధతో ఇంటికి తిరిగి వెళతాడు. భార్య హితవు చెబుతుంది. "పరకాంతను చెరపట్టుట మానండి. అవమానం పాలుకాకండి" అని ఆమె అంటే "మండోదరీ! వీరపుత్రుడైన మేఘనాధుని కన్న తల్లివి, ఈ రావణుని ఇల్లాలివి. నీకు అవమానం తెప్పిస్తానా. ఈనాడు తుచ్ఛ మానవులకు తలవంచనా, దానికంటే నన్ను వీరమరణం పొందనీ, నన్ను అవమానించిన ఆ ఆడదాన్ని విడిచిపెట్టుటయా. అసాధ్యము. ఈ లంకానగరం నాశనమైపోనీ" అని రావణుడు తన అభిప్రాయాన్ని చెబుతాడు. ఇదంతా అనవసర పంతమనిపిస్తుంది. కొంచెం రావణపాత్రకు దెబ్బ తగిలింది. ఆయన ఎంత 'విలన్'గా అభినయించాలనుకున్నా ఆ విలనిజం క్రూరత రాదు. ఆ అందమైన రూపం మత్తునుండి బయటపడలేము. అందుకే భారతీయ సంప్రదాయంలో 'విలన్' అనే మాటలేదు. ప్రతినాయకుడనే మాట ఉంది. నాయకుడికి ధీటుగా ప్రతినాయకుడుండాలి అనే సాంప్రదాయక భావనకు అద్దం పట్టిన ఏకైక నటుడు రామరావుగారు. కథానాయక పాత్రధారులుగాక కేవలం 'విలన్' పాత్రలు ధరించేవారు. ఆ పాత్రలను ధరించి ఉంటే అలాంటి ప్రతినాయక స్థితి, ఇమేజ్ వచ్చి ఉండేది కాదు.

ఆవేశంలో ఐరావతాన్నే ఢీకొనడం, అలిగి కైలాసాన్నే, తలమీద మోయటం, అష్టదిక్పాలకులను తన సింహాసనపు మెట్టుగా మార్చుకోవటం, అతని భుజబలానికి నిదర్శనాలు. బ్రహ్మ వంశస్తుడు కృష్ణయజుర్వేద కర్త. అద్భుత శాస్త్రవేత్త, పరిజ్ఞాని, ఋతుక్రమాన్ని

క్రమగతం చేసుకుని తన నగరాన్ని సుభిక్షం చేసుకున్న మంచి పాలకుడు రావణుడు. మేఘనాధుని జనన కాలంలో వక్రించిన శనిపై కినిసి, గదా ఘాతంతో కుంటివానిని చేయటం అతని జ్యోతిషశాస్త్ర ప్రజ్ఞకు, సర్వోత్కృష్ఠ పరాక్రమానికి ఆధిపత్యానికి నిదర్శనం.

అటువంటి రావణ పాత్రను పూర్తిగా ఔపోసన పట్టి అతని భక్తిని పరాక్రమాన్ని తన చిత్రాల ద్వారా అందించి ఒక కొత్త ప్రయోగానికి నాంది పలికారు శ్రీ రామారావుగారు.

ఇక్కడ రావణ పాత్ర గురించి శివరంజని జన్మదిన ప్రత్యేక సంచికలో వారు ఇచ్చిన ఇంటర్వ్యూ గమనించతగ్గది.

"భూకైలాస్ చిత్రానికి కె.వి. శర్మగారు ఆర్టుడైరెక్టరుగా ఉన్నప్పుడు దీనిపై పెద్ద చర్చ జరిగింది. చివరికి ఏదో చేసాం. అయినా నాకు తృప్తి కలగలేదు. సీతారామకళ్యాణం వచ్చింది. కారెక్టరు పాత్ర తీరు మానసిక ప్రవర్తన ముందుగా మనం గ్రహించాలి. రావణాసురుడు అంటే రావణ బ్రహ్మ అని నా ఉద్దేశ్యం. పౌలస్త్య బ్రహ్మమనుమడు స్వకల్ప మంత్రోచ్చారణా ప్రవీణా శివదురంధరుడు. శివభక్తుడు శివసాక్షాత్కారి అయిన భక్తుడికి ఏ విధమైన మనస్తత్వం ఉండాలి? అనేది తెలిసినపుడే పాత్రకు న్యాయం చేయగలుగుతాం. అపుడే పాత్రలు సజీవంగా ఉంటాయి. శృంగేరి శంకరాచార్య రావణ పాత్రధారి అని నన్ను పిలిచారు. మైసూరుకు ప్రత్యేకంగా పిలిపించి సీతారామకళ్యాణంలో ఆ శ్లోకం ఏమిటని అడిగారు. "చతుర్యోజన విస్తీర్ణం సప్తప్రాకార శోభితం. త్రికోణకం కందకంచైవ నవ కోటి శివాలయమ్ రావణేన సురక్షితమ్.." అని చెప్పాను.

* * *

ఇతర పాత్రలు

భారత, రామాయణ పాత్రలే కాక రామారావుగారు మరెన్నో విభిన్నమైన ఇతర పాత్రలు నటించి మెప్పించారు. ఆది పురాణ పురుషుడు, సృష్టి కారకుడు బ్రహ్మకు జన్మనిచ్చిన శ్రీమన్నారాయుణుడి పాత్రలో వారు ఇమిడిపోయారు. రామ-కృష్ణ పాత్రలు శ్రీ మహావిష్ణువు పాత్రనుండి వచ్చినవేకదా. పౌరాణిక సినిమాల్లో ఎవరికీ ఏ వేషం మిగల్చకుండా అన్ని పాత్రలు తానే ధరించారు. ఈ పాత్రలన్నీ వారి ముఖంలో ప్రతిఫలిస్తున్నాయన్నంత బాగా నప్పటం ఆశ్చర్యకరమైన విషయం. వారి విశేషమటువంటిది. శ్రీమన్నారాయణ మూర్తిగా, శ్రీ తిరుపతి వేంకటేశ్వరుడుగా, పరమశివుడుగా, సత్యస్వరూపుడైన సత్యహరిశ్చంద్రగా ధర్మకర్మాలను సమంగా నిర్వర్తించే యమధర్మరాజు, సత్యనారాయణస్వామిగా, మహర్షి వాల్మీకిగా, విభిన్నపాత్రలను నటించి మెప్పించారు. ఒక్క నటుడు ఇన్ని పాత్రలు నటించి మెప్పించటం సామాన్యమైన విషయం కాదు. దాని వెనుక మిక్కిలి పట్టుదలతో అలుపెరుగకుండా చేసిన నిరంతర కృషి, నిర్విరామ అధ్యయనం, అవగాహన ఉండి వారిని పురాణ పాత్రల్లో మేటిగా ఉంచాయి. అందుకే యమధర్మరాజుగానూ నటించారు, బృహన్నలగాను నటించారు. ఒక్కో పాత్రకు ఒక్కో విలక్షణత, ఉదాత్తత, ఒక్కో పాత్ర స్వరూప స్వభావాదులను గురించి వారి అవగాహన ఏమిటో పరిశీలిస్తే తెలుస్తుంది.

పుండరీకుడు:

1957లో నిర్మించబడ్డ ఈ భక్తిరసమైన చిత్రంలో రామారావుగారు పుండరీకుడి పాత్ర ధరించారు. మహారాష్ట్రలో జన్మించిన అనేక మంది పాండురంగ భక్తుల్లో అగ్రగణ్యుడైన పుండరీకుడు మొదట జూదరి, తిరుగుబోతుగా ఉండి చివరలో అమాంతం మహాభక్తుడైపోతాడు. మధ్యయుగంలో వచ్చిన సాహిత్యమంతా ఇటువంటి కథలతోనే నడిచింది. ముఖ్యంగా వైష్ణవ మతంలో పుండ్రాలు దిద్దితేచాలు మహావైష్ణువుడనే నానుడి. ఇటువంటి పంథాలోనే శ్రీనాధుడి శివరాత్రి మహాత్యంలో గుణనిధి కథ, తెనాలి రామకృష్ణుని పాండురంగ మహాత్మ్యంలో రూపుదిద్దుకున్న ఉత్తమ కథ 'పాండురంగమహాత్మ్యం' ఎన్.ఎ.టి బ్యానర్స్ క్రింద త్రివిక్రమరావుగారి నిర్మాణంలో నిర్మించిన ఈ చిత్రం అద్భుత విజయాన్ని సాధించింది. ప్రధానంగా ద్వైదీభూతమైన పాత్రల నిర్వహణలో రామారావుగారి

అభినివేశం మరోసారి ప్రస్ఫుటమవుతుంది. తిరుగుబోతుగా, దొంగగా, తల్లితండ్రులను ఇళ్ళువెడలగొట్టి తరువాత జరిగిన సంఘటనలతో కాళ్ళు పోగొట్టుకొని పశ్చాత్తప్తుడై తల్లితండ్రుల కోసం పోడే వేదన హృదయాన్ని ద్రవింపచేసేలా అభినయించారు. కాళ్ళతో దేకుతూ ''అమ్మా! అని అరచినా ఆలకించవేమమ్మా! ఆవేదన తీరురోజు ఈ జన్మకు రాదా'' అన్న కరుణ రసాన్వితమైన పాటను అభినయిస్తూ ప్రేక్షకులను ద్రవింపచేస్తారు. పూర్తిగా భక్తుడిగా మారిపోయాక తల్లితండ్రుల సేవ చేస్తూ కృష్ణా, ముకుందా! మురారీ! అని గానం చేస్తూ భక్తిరసాన్ని పరాకాష్టస్థితికి, తెస్తారు. ఆ సన్నివేశంలో ఆయన తన్మయుడైపోయి కృష్ణుని దర్శించిన తీరు అద్భుతం. ఈ సన్నివేశాన్ని గురించి రామారావుగారు స్వయంగా చెప్పిన మాటలు ఇక్కడ స్మరించతగ్గవి. తగ్గవి. సహజంగా ఏ భక్తులకైనా భక్తి పరాకాష్ట స్థితిలో తన్మయత్వం వస్తుంది. అప్రయత్నంగా కళ్ళు మూతలు పడి పరవశంతో ఉండిపోతారు. కానీ ఈ చిత్రంలో రామారావుగారు కళ్ళు తెరిచే భక్తిపారవశ్యాన్ని అనుభవించానని చెప్పారు.

ఇదొక నూతన ప్రక్రియ. దీని గురించి వారు చెప్పిన మాటలు - ''తన్మయత్వంలో ఇలా కళ్ళు తెరిచి ఉంచటమేమిటి? కళ్ళు తెరిస్తే తన్మయత ఎలా అవుతుంది అని ఓ మిత్రుడు నాతో వాదించాడు. మనసు లయించటం ప్రధానం కానీ కళ్ళు మూసినా, తెరచినా ఒక్కటే. ఆ చిత్రం బాగా చూసి వచ్చి చెప్పమన్నాను. అతడు పధ్నాలుగు మార్లు చూసి, ఆ తన్మయత్వాన్ని అర్థం చేసుకుని నా వద్దకు వచ్చి ఆ తన్మయత అంటే ఏమిటో అర్థమైంది అని ఒప్పుకున్నాడు'' అంటూ ఆయన చెప్పారు.

అలాగే ఈ సినిమాలో కృష్ణపాత్ర ధరించిన విజయనిర్మల అప్పటికి చాలా చిన్నపిల్ల. ఆ వేషంలో ఆమె చాలా అందంగా ఉన్నారని, దృష్టి దోషం తగిలి స్పృహ తప్పిపడిపోయారని చెప్పారు. నాగయ్యగారు సొంత గొంతుతో పాడిన కీర్తనలు భక్తి రసానందప్రదాయికాలు. రామారావుగారి కళ్ళల్లో ఆ స్వచ్ఛత, ప్రత్యేకించి మెరుపు అవి నిర్మలమైన మనస్సును ప్రతిఫలించాయి. ఆ సన్నివేశం పాట దీర్ఘసమయం తీసుకున్నాయి. మరే సినిమాల్లో ఈ పాటంత నిడివి మరో పాట రాలేదు. ఘంటసాల మధురస్వరం ఈ పాటకు ఊపిరినిచ్చింది. ఒక మామూలు కథకు అంత గుర్తింపు తెచ్చిన ఘనత శ్రీ రామారావుగారిదే. పురాణబ్రహ్మ కమలాకర కామేశ్వరరావుగారి దర్శక ప్రతిభ చిత్రం అడుగడుగున ప్రదర్శితమైంది. ప్రధానంగా ఆ కాలం నాటి జనావాసాలు, వేశ్యావాటిక విటుల వ్యవహారశైలి, పూల అంగళ్ళు, అంగడి వ్యాపారుల తార్పుడుతనం ఎంతో సహజంగా చిత్రించి కథకు మరింత వన్నె తెచ్చారు. బి.సరోజాదేవిగారి మొదటి పరిచయం 'పాండురంగ మహాత్మ్యం'ద్వారానే. ఆమె పనికిరాదు. చిత్రంలో పెట్టుకోవద్దు అని మేకప్‌మాన్‌తో సహా చెప్పారని, తానంగీకరించక ఆమెనే ఆ వేశ్యపాత్రకు ఎంపిక చేశానని చిత్రం విడుదలయ్యాక అందరూ హర్షించారని రామారావుగారు చెప్పారు. అదే మాట సరోజగారు కూడా చెప్పారు.

విశ్వామిత్రుడు:

పురాణాల్లో ఎంత ప్రయోజనకారిగా ఉన్నాడో అంత వివాదాస్పద వ్యక్తిగా చిత్రీకరించబడ్డ 'విశ్వామిత్ర పాత్రను రామారావుగారు తన 67వ సంవత్సరంలో పోషించటం విశేషం. పైగా హింది తెలుగు సమ్మేళనాలతో సాంఘిక ప్రయోజన దృక్పథంతో నిర్మించారు. ఆ నాటి ముఖ్యమంత్రిగా ఉన్న నందమూరి తారకరామారావుగారు, ఈ పాత్రకు తగిన వయసు ఉండడంతో సరిగా నప్పి కలియుగ విశ్వామిత్రుడుగా పేరు తెచ్చుకున్నా, పాత్ర రూపకల్పన మాత్రం చాలా రసాభాసం పాలయింది. పట్టుదలకు ప్రతీకారాని మారుపేరైన విశ్వామిత్రుడి లక్షణాలను తనలో అన్వయించుకున్నారని ఆనాటి విమర్శకుల అభిప్రాయం. తరుణ వయస్సులో రాజుగా, ఏలి ఒక్కసారిగా విముఖతతో పట్టుదలతో, తపస్విగా మారి ఆ తర్వాత బ్రహ్మర్షిగా మారి చివరిగా గాయత్రిని మానవలోకానికందించిన మహనీయునిగా ఆ పాత్ర ద్వారా తను చెప్పదలచుకున్న భావాలన్నీ చెప్పిచూసారు. కానీ ప్రజలే వినిపించుకునే స్థితిలో లేరు. విశ్వామిత్రుడు లోకానికి సాధించిన ప్రయోజనాలు ఎన్నెన్నో అయినా వివాదగ్రస్తుడిగా, కోపిష్టిగా పురాణాలు చిత్రీకరించాయి. క్షాత్రబలం కంటే బ్రహ్మబలమే

గొప్పదని మాటవచ్చినప్పుడు ఏ కులానికి చెందిన వ్యక్తయినా పట్టుదలతో ‘బ్రహ్మర్షి‘ స్థానం సంపాదించగలడు అనే మాటను నిరూపించాడు విశ్వామిత్రుడు. త్రిశంకుస్వర్గం సృష్టించి దేవతలకే కాదు మానవులక్కూడా స్వర్గాన్ని నిర్మించే సామర్థ్యం ఉన్నాయని నిరూపిస్తాడు. దుష్యంతుడికి ఇల్లాలు కాదగిన శకుంతలకు జన్మనిచ్చిన భరతఖండానికి మూల పురుషుడైన భరతుడి జననానికే కారణభూతుడౌతాడు. ఇన్ని మంచి పనులు చేసి కూడా కేవలం జాత్యహంకారమే విశ్వామిత్రుని వెనక్కు నెట్టిందనే తన వాదాన్ని ఈ చిత్రంలో చూపించారు. భారీకాయంతో విశ్వామిత్రుడిగా దర్శనమిచ్చారు రామారావుగారు. పురాణాలు చిత్రించిన విశ్వామిత్రుడిని మర్చిపోయే విధంగా సంస్కర్తయైన విశ్వామిత్రుడిని మనముందు నిలబెట్టారు.

శ్రీ వేంకటేశ్వర మహాత్మ్యం

వ్యాస విరచితమని భావించబడే పురాణగాథలో అనేక దేవతాగాథలు కూడా ప్రసిద్ధిగా ఉన్నాయి. ప్రత్యేకించి వేంకటేశ్వరస్వామి గురించి ఎన్నో గాథలున్నాయి. వాటన్నిటిని కూర్చి శ్రీ వేంకటాచల మహాత్మ్యము అనే పేరిట దేవస్థానం వారు ఒక పుస్తకాన్ని ముద్రించారు. కలియుగ స్వామి త్రేతాయుగం నుండి వస్తున్నాడని కీర్తించబడ్డా ఎక్కడా ప్రాచీనమైన పురాణాల్లో వేంకటేశ్వరస్వామి ప్రసక్తిలేదు. కానయితే పురాణాలు ఇటీవలికాలం వరకు కూడా వ్రాయబడుతూ వ్యాసవిరచితంగా వ్యవహారంలో ఉన్నాయి, కనుక ఓ పురాణంలో కనిపించే శ్రీనివాస కళ్యాణ కథను ఇటీవల కాలపు ప్రక్షిప్తమనే చెప్పుకోవాలి. వరాహ పురాణంలో.

శ్రియః కాన్తాయ కళ్యాణ నిధయే ర్థినామ్
శ్రీ వేంకటనివాసాయ శ్రీనివాసాయ మంగళమ్
శ్రీ వేంకటాచలాధీశం శ్రియాధ్యాసిత వక్షసమ్
శ్రిత చేతన మన్దారమ్ శ్రీనివాస మహంభజే

ఈ శ్లోకము మొదటే చెప్పబడినట్లు వేంకటాచల మహాత్మ్యాన్ని వివరించినట్లు శ్రీ వేంకటేశ్వరస్వామి అనే పుస్తకంలో చెప్పబడింది. వేంకటేశ్వరస్వామికి సంబంధించిన కొద్ది భాగం శ్రీమదాంధ్ర మహాభాగవతంలో దశమ స్కంధంలో భృగుమహర్షి త్రిమూర్తులను పరీక్షించటం వరకే ఉంది. ఆ పైన లేదు. తమిళ సాహిత్యంలోని ‘శిలప్పదిగారమ్‘ గ్రంథంలో, నాలాయిర ప్రబంధంలోనూ, అళ్వారుల పాటల్లో తిరుమల ప్రసక్తి, స్వామి ప్రసక్తి ఉంది. భవిష్యోత్తర పురాణంలో కూడా శ్రీనివాస కళ్యాణం ఉంది. అంతకుముందు యక్షగానాలను హరికథ బుర్రకథలద్వారా తెలుగునాట అంతటా ప్రాచుర్యం పొందిన ఈ కథ దర్శకులు పి.పుల్లయ్యగారి దృష్టిలో పడింది.

1960లో విజయావాహినీ స్టూడియోలో వి.వేంకటేశ్వర్లుగారు నిర్మాతగా, పి.పుల్లయ్యగారి దర్శకత్వంలో శ్రీ వేంకటేశ్వర మహాత్మ్యంగా నిర్మించబడింది. చిత్రం వెంటనే ఎంత సంచలనం సృష్టించిందంటే మాయాబజారు తర్వాత మళ్ళీ ఈ చిత్రమే పురాణ చిత్రరాజమనిపించింది. ఆశ్చర్యమేమిటంటే మాయాబజారు విజయానికి అగ్రనటులందరి నటన కారణమైతే వేంకటేశ్వర మహాత్మ్యానికి ఆది, అంతం రామారావుగారే. మిగిలిన పాత్రలన్నీ నామమాత్రమే. బహుశా పుల్లయ్యగారు కూడా ఆ చిత్రం విజయాన్ని అంత ఊహించి ఉండరు.

మొదటిసారిగా రామారావుగారు విష్ణుమూర్తిగా కూడా నటించింది ఈ చిత్రంలోనే. యావదాంధ్ర జాతి మరో వేంకటేశ్వర స్వామిని చూసి తాదాత్మ్యంలో మునిగిపోయింది. శ్రీకృష్ణుడు మహావిష్ణువు అవతారం. ఆ తారతమ్యం రెండు పాత్రల్లో కనిపిస్తుంది. సంపూర్ణమైన దైవం శ్రీ మహావిష్ణువులోని పూర్ణత్వాన్ని వేంకటేశ్వర మహాత్మ్యంలోను, శ్రీ సత్యన్నారాయణ మహాత్మ్యంలోను దర్శిస్తాము. శ్రీకృష్ణుడు విష్ణువు అంశ అయితే శ్రీనివాసుడు సాక్షాత్తూ వైకుంఠవాసుడే అందుకే శ్రీనివాసుడిగా తెలుగువారి భక్తిగౌరవాలు అందుకున్నారు రామారావుగారు.

అప్పటివరకు ముఖమంతా కప్పుకున్న నామాలతో శరీరమంతా ధగధగలాడే సువర్ణపు తొడుగులో మూసి ఉన్న కనురెప్పలతో దర్శనమిచ్చిన శ్రీ వేంకటనాథుడు ఏడుకొండలు దిగి వచ్చాడు. స్పష్టమైన రూపంతో రామారావుగారి ఆకృతి ధరించి ప్రత్యక్ష దర్శనమిచ్చాడు. ఈ చిత్రం ద్వారా ఈయనే ఆయనేమో లేక ఆయనే ఈయనేమో అనిపించేంతగా ప్రేక్షకులను ఆకట్టుకున్నారు.

చిత్ర నిర్మాణ సమయంలో పి.పుల్లయ్యగారు చాలా బాధలు పడ్డారని రామారావుగారు చెప్పారు. తెలుపు నలుపుల్లో తీసిన ఈ చిత్ర వ్యయం అప్పట్లో పదకొండు లక్షలయిందట. పెట్టిన ఖర్చు వస్తే చాలనుకున్న పరిస్థితుల్లో చిత్రం విడుదలయిందట. అయితే అన్ని కేంద్రాలనుండి లభించే విపరీత స్పందన పుల్లయ్యగారికెంతో ఆనందం కలిగించింది. కేవలం 20 ప్రింటులతో విడుదలైన చిత్రం కోటి రూపాయలార్జించి పెట్టింది. ఒకటి, రెండు కేంద్రాల్లో రజతోత్సవం జరుపుకుంది. పదహారు చిత్రశాలల్లో వందరోజులాడి చిత్రప్రదర్శనకే కాక ప్రదర్శనశాల ముందుంచిన హుండీలో 46వేల రూపాయలు ఆ రోజుల్లో వచ్చాయంటే అది ఎంత ప్రజాదరణ పొందిందో అర్థమవుతుంది.

పుల్లయ్యగారు స్వామివారి అనుగ్రహానికి అపరిమితానందం పొంది. అలా హుండీలో వచ్చిన మొత్తానికి నాలుగువేలు కలిపి మొత్తం 50వేల రూపాయలు వేంకటేశ్వరస్వామి వారి ధర్మసత్ర నిర్మాణానికి పంపించారట. ఈ చిత్రాన్ని ప్రదర్శిస్తున్న సమయంలో పల్లె పల్లెలనుండి ప్రతి ఇంటినుండి తిరుపతి వెళ్ళలేని జనమంతా బళ్ళు కట్టుకుని వచ్చి తమ అభిమాన కథానాయకుడిని శేషాచల వాసుడిగా చూసుకుని తిరుపతి వెళ్ళొచ్చినట్టే అనుభూతి పొందారట. ఇక తిరుపతి వెళ్ళిన ప్రతి తెలుగువాడు తిరుపతినుండే మద్రాసుకు ప్రయాణం కట్టేవారట. తెల్లవారుఝాముననే బోడిగుండ్లతో వచ్చిన యాత్రికులకు చిరునవ్వుతో ముకుళించిన హస్తాలతో పచ్చని పసిమిఛాయలో మెరిసిపోతూ దర్శనమిచ్చే ఈ అపర వేంకటేశ్వరుని చూసి మైమరచిపోయేవారట. మద్రాసులో బజుల్లారోడ్ యాత్రికులు బస్సులతో క్రిక్కిరిసిపోయేదట. ఇవి ఆనాడు చిత్రరంగంతో సంబంధమున్న అనేకులు ఏకగ్రీవంగా చెప్పిన మాటలు.

* * *

చిత్రకథ ప్రారంభంలో మహర్షులంతా యజ్ఞం చేస్తుంటారు. నారదుడు అక్కడకు వస్తాడు. 'హవిర్భోక్త' ఎవరని ప్రశ్న వచ్చినప్పుడు ఇంద్రుడని సమాధానం చెపుతారు. ఇంద్రుడు దురాచారుడు. అతడు పనికి రాడని నారదుడు చెబితే త్రిమూర్తులు సరైనవారని భావిస్తారు. త్రిమూర్తుల్లో శ్రేష్ఠుడెవరో పరీక్షించడానికి భృగువు మొదట బ్రహ్మలోకం చేరుకుంటాడు. సరస్వతీ మధుర వీణానాదంలో మునిగి వున్న బ్రహ్మ అతడిని లెక్కచేయలేదు. భృగువు కోపంతో భూలోకంలో పూజలు లేకుండా శపించి కైలాసం వెళ్తాడు. అక్కడ పార్వతి పరమేశ్వరులు ఆనందతాండవం చేస్తూ మహర్షిని పట్టించుకొనకపోయేసరికి భూలోకంలో పట్టెడు నీళ్ళు, బిల్వపత్రం, బూడిద తప్ప వేరే దొరక్కుండా శపించి వైకుంఠం వెళ్తాడు. ఆ సమయానికి లక్ష్మీనారాయణులు చాలా ఆనందంలో మునిగి ఉన్నారు. రామారావుగారు కృష్ణుడు తర్వాత విష్ణువుగా కనిపించే మొదటి చిత్రం ఇది. చాలా అందంగా నప్పారు. ముఖంలో దేవదేవుడి కుండవలసిన గాంభీర్యం అద్భుతసౌందర్యం తొణికిసలాడుతున్నాయి. ఎస్. వరలక్ష్మిగారు కూడా లక్ష్మీదేవిగా బాగా నప్పారు. ఆమె సొంతగొంతుతో ఈ సందర్భంలో పాడిన పాట హిట్టయింది. శ్రీదేవినీ నీదు దేవేరినీ ఏనాటికీ నీకు నాకు ఎడబాటు లేదు అని ప్రతీకాత్మకంగా ముందు వియోగాన్ని సూచిస్తుంది. నారాయణమూర్తి భృగువు కోసం కొంటె చూపులు చూస్తుంటాడు. వారిరువురు భృగువును పట్టించుకోరు. కోపంతో భృగువు శ్రీ మహావిష్ణువు వక్షస్థలంపై తన్నాడు. లక్ష్మీదేవి తీవ్రమైన కోపంతో వెళ్ళిపోయింది.

"నా తప్పుమన్నించి నన్ను గరుణ
జూచియా దివ్యమణిమయ స్ఫూర్తిదనరు
రుచిర సింహాసనమున గూర్చుండు దివ్య

తాపసోత్తమ యభయ ప్రదాన నిపుణ''

అంటూ తనను తన్నిన తపస్విని కూర్చుండబెట్టి సకల మర్యాదలు చేస్తాడు. ''కఠిన కౌస్తుభాలంకారమైన నా వక్షస్థలంబు తాకి నీ మృదు పదములెంత నొచ్చెనో, '' అని అతి మృదువుగా అంటాడు. చిరునవ్వు చెడకుండా మృదుగంభీరంగా మాట్లాడడం రామారావుగారికే చేతనవును. కృష్ణుడికి మాట్లాడేటప్పుడు ఒక పద్ధతి. ఆ వైవిధ్యం తన నటనలో స్పష్టంగా చూపించగలిగారు.

రామారావుగారు చాలా సందర్భాల్లో మాడ్యులేషన్ కోసం తానెంత కష్టపడి సాధన చేసేవారో చెప్పారు. ఉగ్రమైన పాత్రలకు లలితమైన పాత్రలకు వారి శరీరంలాగే స్వరం కూడా మార్పుచేసుకోవటం విశేషం. నటుడు కావాలనే కోర్కెతో మద్రాసు వెళ్ళిపోయినా ఆ రంగంలో కాలుమోపాక అహరహం శ్రమిస్తూ తనలో ఒక మహానటుడిని తీర్చిదిద్దుకుని తెలుగు చిత్ర లోకానికి కళాభిమానులకు అందించారు. అదొక తపస్సు, ప్రతి పాత్రకు తన శైలిలో సంభాషణలు తనే స్వయంగా రాసుకుని చదువుకునేవారు. దుస్తులు, ఆభరణాలు వారే ఎన్నిక చేసేవారు. ప్రతి పౌరాణిక పాత్ర వారి చేతిలో మెరుగులు దిద్దుకునే తెరముందుకు వచ్చింది. అందుకే ఆ పాత్రలు సజీవాలు. వారికి భగవంతుడిచ్చిన వరం అసమాన్యమైన సౌందర్యం.

భృగువు అహంకారం దిగిపోతుంది కానీ, తన ప్రదేశాన్ని తన్నినందుకు లక్ష్మీదేవి అలిగి భూలోకం వెళ్ళిపోతుంది. లక్ష్మీలేని వైకుంఠంలో నిముషముండలేక శ్రీమన్నారాయుణుడు సామాన్యుడిలాగా ఆమెను వెతుకుతూ భూలోకానికి వస్తాడు. అసలు కథ ఇక్కడనుండి ప్రారంభమవుతుంది. ''లక్ష్మీ! నన్ను మన్నించవా! ప్రియా నన్ను ఏకాకిని చేసి వెళ్ళకు దేవి'' అంటూ బ్రతిమలాడే సన్నివేశంలో రామారావుగారి ముఖంలో ఒక గొప్ప ప్రేమికుడు కనిపిస్తాడు. వియోగాన్ని భరించలేక పడే ఆవేదన కూడా బాగా వ్యక్తీకరించగలిగారు. తెలుగులో ఉన్న ఒక సామెత. వెంట్రుకలున్నమ్మ ఏ కొప్పు పెట్టినా చెల్లుతుంది అని అందమైన ఆ ముఖంలో ఏ భావమైనా హాయిగా ఒదిగిపోయింది. భావాలకదే పుట్టిల్లయినట్టు.

ఆమెను వెతుకుతూ వెళ్ళి ఒక వల్మీకంలో ఉంటాడు. బ్రహ్మ, ఈశ్వరుడు గోవుగా దూడగా మారి ఆ పుట్టలో పాలు పితుకుతారు. గోవు ప్రతిరోజు పుట్టలో పాలు వదలటం చూసి శరభుడనే కాపరి ఆవును కొడితే అది నారాయణుడికి తగులుతుంది. అతడిని రాక్షసుడు కమ్మని శపించి నెత్తురు కారుతున్న నుదుటితో తూలుకుంటూ వకుళాదేవి ఆశ్రమం చేరుకుంటాడు.

పుల్లయ్యగారి సతీమణి శ్రీమతి శాంతాదేవిగారు ఈ పాత్రను బాగా పోషించారు. ఆమె స్వయంగా పాడిన ఈ పాట భక్తిత్వత్వాన్ని పండించింది.

''ఎన్నాళ్ళని నా కన్నులు కాయగ ఎదురు చూతురా గోపాలా
ఎంత వేడినా ఎంత చూచినా ఈనాటికి దయరాదేదా
వెన్న మీగడలు జున్ను పాలకు ఏమి కొరతరా మన ఇంట
పాలను మ్రుచ్చిలి పరుల చేతిలో దెబ్బలు తినకురా
ఈ తల్లి మనసు ఓర్వలేదయ్యా!.. ఎన్నాళ్ళని''

నిజంగా ఈ పాట గొంతుతో కాక గుండెతో పాడినట్లే ఉంటుంది. ప్రతి సన్నివేశం భక్తి రసార్ద్రత, శ్రీనివాసుడక్కడికి వస్తాడు. అమ్మా అన్న ఆ పిలుపులో ఎన్ని యుగాలు ఎడబాటు, ఎంత ఆర్ద్రత పలికించాలో రామారావుగారికే తెలుసు. ఆ మాటలకు ప్రతి మాతృహృదయం పులకరిస్తుంది.

''నాయనా! ఎవరు నీవు.? ''

"నేనా? ఏమని చెప్పను. ఒంటరివాడను నేను. కన్నవారు లేరు. ఎల్లరు నా వారే. తొల్లికలదు సిరి. నేడదియు లేదు. " అని తనను పరిచయం చేసుకుంటాడు. నిండైన విగ్రహం, కనులకింపైన రూపం సరిగా ఆ సందర్భంలో నేపథ్యవాద్య సంగీతంగా "వెడలెను కోదండపాణీ" అనే కీర్తన పెట్టటంలో రాముడు శబరిని కలుసుకున్న సన్నివేశాన్ని దర్శకుడు మనోజ్ఞంగా గుర్తు తెచ్చారు.

"అమ్మ ఏ పేరుతో పిలిస్తే అదే నా పేరు. అమ్మా! ఈ జన్మకు ఇదే తొలిసారి. అమ్మచేతి భోజనం నీ చేతి చలువ" ఇటువంటి సంభాషణలు గుండె కదిలింపచేస్తుంది. తరువాత ఆకాశరాజు కూతురు పద్మావతిని చూసి ప్రేమించటం, తల్లిని మధ్యవర్తిగా పంపటం, వారిద్దరి వివాహం, నారదుడు ముల్లోకాలకు వెళ్ళి శ్రీనివాస కళ్యాణం గురించి చెప్పడం జరుగుతుంది. అలాగే శ్రీనివాసుడికి కుబేరుడికి ధనసహాయమడగమని చెబుతాడు. కాసుల వర్షం కురిపిస్తాడు. శ్రీనివాసుడు మాటిస్తాడు. కలియుగాంతం వరకు వడ్డీ చెల్లిస్తానని, వివాహ సన్నివేశాన్ని దర్శకుడు చాలా చక్కగా తెలుగు సంప్రదాయానుసారంగా చిత్రీకరించారు. సెట్టింగ్స్ చాలా బాగా వేసారు. పెళ్ళికుమార్తె కుమారుడి వేషాల్లో ప్రత్యేకమైన శ్రద్ధ తీసుకున్నారు. ఇందులో పేర్లు చెప్పుకునే తెలుగు సంప్రదాయాన్ని మర్చిపోలేదు. అక్కడ నారదుడు లక్ష్మీదేవికి చెబుతాడు నారాయణుడు మరో స్త్రీని వివాహమాడానని. మూలకథకు ఇది భిన్నంగా ఉంది. ఆమె వచ్చేలోపు పద్మావతీ శ్రీనివాసుల వివాహ దృశ్యం. "కలగా కమ్మని కలగా" అనే పాట కమ్మని సంగీతంతో, ప్రకృతి పులకరించినట్లుంటుంది.

"పద్మా! " అనే పిలుపులోనే అనంత ప్రేమ తత్త్వాన్ని పలికించినట్లుంటుంది. అద్భుతమైన ఆ ప్రకృతి దృశ్యం. ఎంతో మనోహరంగా కొండలు, జలపాతాలు, పూలవనాలు, చల్లగాలి, చిత్రం ద్వారా కథ చెప్పడమంటే అదే అనిపిస్తుంది.

లక్ష్మీదేవి వచ్చి దుఃఖించడం, లక్ష్మీ, పద్మావతుల సంవిధానం నివారించలేని శ్రీనివాసుడు శిలగా మారిపోతాడు. కొత్త పెళ్ళికూతురు కుమిలి కుమిలి ఏడవటం చూసి లక్ష్మీదేవి జాలిపడుతుంది. అష్టదిక్పాలకులు నడుగుతుంది. ఆమెకు అన్యాయం జరిగిందని, సృష్టినే అల్లకల్లోలం చేస్తానంటుంది. బ్రహ్మ ఈశ్వరుడు వచ్చి వారిస్తారు. ఇదంతా జగన్నాటక సూత్రధారి లీల. వేదవతి కారణంగా శ్రీనివాసుడిగా అవతరించవలసి వచ్చిందని పాప పంకిలమైన లోకాన్నుద్ధరించటానికి కలియుగాంతం వరకు స్వామి ఇక్కడే ఉంటాడని చెబుతారు.

నారదుడు వేంకటేశ్వర స్తోత్రం చేస్తాడు. వకుళాదేవి మాలగా మారి శ్రీనివాసుని కంఠసీమనలంకరిస్తుంది. కలియుగ స్వామిగా పూజలందుకుంటున్న వేంకటేశ్వరుని గొప్ప భక్తుల్లో ఒకడు బావాజీ. పురోహితులతనినడ్డగించిన కారణంగా, బావాజీ తన కుటీరంలో ఉండి శ్రీనివాసుని దర్శనానికై తపిస్తుంటాడు. అప్పుడు బాలాజీ స్వయంగా నివాసానికి వస్తాడు.

ఈ సన్నివేశాన్ని ఎంత అద్భుతంగా తీసారంటే, పౌరాణిక చిత్ర సినీ ప్రపంచంలో మరో మారు అది సాధ్యంకాదు. వేంకటేశ్వరస్వామి విగ్రహం నుండి రామారావుగారు రావటం భక్తలోకం మూర్ఛపోయేటట్లు చేసింది. మెడలో వకుళమాల, పెదవులపై చిరునవ్వు, పట్టు పీతాంబరాలతో ఒంటినిండా నగలతో నుదుటిన నామాలతో ఆ రూపం ఎంత చూసినా తనివి తీరదు. ఒక నటుడికి ఇంతటి అపూర్వమైన అలౌకికార్షణ ఎలా సాధ్యం అనిపిస్తుంది.

బాలాజీ బావాజీతో పాచికలాడడం, తరువాత అతన నగ వదిలి వెళ్ళటం, అతడిని అపరాధిగా భావించి చెరసాల్లో పెట్టటం, బండెడు చెరుకులు తెల్లవారే సరికి తినేయటం శ్రీనివాసుని లీలలుగా చూపించారు.

చివరకు గుళ్ళో దేవుడే మాయమైతే పూజారులంతా అది మాయావి అయిన బావాజీపని అని ఆరోపణలు చేస్తారు. చివరికి శ్రీనివాసుని అనుగ్రహంతో బావాజీ మహాభక్తుడిగా గుర్తింపబడతాడు. ప్రతియేటా కైంకర్యం వారి వంశీకులే చేయాలని మహారాజు నిర్ణయిస్తాడు.

కొండకు వస్తున్న భక్తులను దొంగలు దోచుకుంటారు. స్వామి ముడుపులు తెస్తున్న ఒక కుటుంబాన్ని దొంగలు కొట్టి ఆ సొమ్మును కూడా కాజేస్తారు. "నీ సొమ్ము నీవే కాపాడుకో" అంటాడు భక్తుడు. ముడుపుల చెంబే వాళ్ళను చావబాది భక్తుడి దగ్గరకు చేరుకుంటుంది. దొంగల్లో మార్పు వస్తుంది.

"పదవే పోదాము గౌరీ, బంగారు గౌరీ" అనే జానపద పాట చక్కని ప్రజాదరణ పొందింది. స్వామి మహిమలు, దర్శనం, స్వామివారి పూజలు కుంభాభిషేకం స్వామివారి ఉత్సవాలు. ఇవన్నీ భక్తుల్ని ఏదో లోకాలకు తీసుకెళ్ళాయి. తిరుపతి వెళ్ళలేని చాలామంది ఈ చిత్రం ద్వారా స్వామి ఉత్సవాలు చూసి తరించారు. అందువల్లే ఆ రోజుల్లో ఈ చిత్రాన్ని ప్రదర్శించే థియేటర్లన్నీ తిరునాళ్ళలాగా మరాయి. ఈ చిత్రానికి మరో గొప్ప ఆకర్షణ ఘంటసాల వేంకటేశ్వరరావుగారు. గుళ్ళో స్వామి వారి ఎదుట కూర్చుని స్వయంగా పాడడం. "శేషశైలవాసా శ్రీ వేంకటేశా కరుణించు మామయ్య శ్రీ చిద్విలాసా" అనే పాట తెలుగుదేశమంతటా నినదించింది. ఇప్పటికీ కొండనెక్కే భక్తుల్ని పలకరిస్తోంది. తెలుగులో వెలువడ్డ భక్తిరస ప్రధాన చిత్రాల్లో శిరోతిలకం లాగా వెలువడింది ఈ చిత్రం. మాయాబజారు కృష్ణుడి కంటే వేంకటేశ్వరస్వామిగా రామారావుగారికి ఎక్కువ పేరు వచ్చిన చిత్రం ఇది. ఆ తరువాత పౌరాణిక పాత్రలకు ఆయన వెనక్కు తిరిగి చూసుకోవలసిన పనిలేకుండా పోయింది.

శ్రీ సత్యనారాయణ మహాత్యం

1964లో సత్యనారాయణ మహాత్యం చిత్రం తీయబడింది. కె.గోపాలరావుగారి నిర్మాణ దర్శకత్వం పర్యవేక్షణలో నిర్మించబడ్డ ఈ చిత్రం ప్రేక్షకాదరణలకు నోచుకోలేదు. సత్యనారాయణ వ్రతం, చాలా ముఖ్యమైందిగా తెలుగు సంప్రదాయమున్నా, అప్పటికే అపర నారాయణమూర్తిగా రామారావుగారు ప్రజల్లో పేరు తెచ్చుకున్నా చిత్రం అపజయంపాలుకావటానికి కారణం చిత్రకథలోని లోపాలు, తెరపై కథనం చేసే తీరులో వెలితి..

నిజానికి నారాయణమూర్తిగా మిగిలిన అన్ని సినిమాలకంటే రామారావుగారు ఒప్పుకోవటం సరైంది కాదేమో అనిపించింది. ఒక దానికొకటి పొంతనలేని సన్నివేశాలతో అయోమయంగా తయారైన కథ, పరిణతిలేని దర్శకత్వం ఈ సినిమాకు మంచి ప్రతిష్ఠ తీసుకురాలేకపోయింది.

"జయజయ నారాయణ" అనే పాటలో నారాయణమూర్తి దశావతారాలన్నీ చూపించబడతాయి. విష్ణుభక్తులైన ఒక కుటుంబానికి స్వామి వరప్రసాదం ఒక శిశువు రూపంలో లభిస్తుంది. బిడ్డలు లేని ఆ దంపతుల ఆనందానికి మేరలేదు. 'సత్యదాసని' నామకరణం చేసి అపురూపంగా పెంచుతుంటారు.

మూర్ఖుడైన ఆ దేశపు రాజు తానే దైవమని మరో దేవుడిని పూజించవద్దని రాజ్యంలో కట్టడి చేస్తాడు. శివకేశవ మహారాజు ఆజ్ఞను అతిక్రమించి విష్ణు ప్రార్ధనలు చేసే వారిని రాజభటులు శిక్షిస్తుంటారు. అదే విధంగా సత్యదాసుని, అతడి తండ్రిని కూడా బంధిస్తారు. ఆ దృశ్యం చూడలేక తల్లి అడ్డుపడితే ఆమెను చంపేస్తారు. రాజు పిల్లవాడిని, తండ్రిని బంధిస్తాడు.

భూదేవి తన బాధలు విష్ణువుతో మొరపెట్టుకుంటుంది. నారదుడి చాడీల వలన లక్ష్మీదేవి విష్ణువు మీద ఆగ్రహిస్తుంది. విష్ణుస్వరూపం పరిపూర్ణంగా ఉంది. దీని మూలకథ ఎక్కడుందో తెలియదు. బహుశా సత్యనారాయణస్వామి స్థలపురాణం కావచ్చు. శంఖుచక్రాలతో రూపొందించబడ్డ కిరీటం చెవుల వరకు ఉంది. నాలుగు చేతుల్లో ఆయుధాలతో, మెడలో లావుపాటి గుండ్లతో కూర్చిన మాల మెడవరకు జుట్టు శ్రీమన్నారాయణ మూర్తిని కళ్ళెదుట నిలబెట్టినట్టే ఉంది.

భూదేవి మాట వినవద్దని లక్ష్మి అంటుంది. పూర్తిగా లక్ష్మితోనే గడుపుతూ తనని అన్యాయం చేసారని భూదేవి బాధపడుతుంది. లోకకళ్యాణం కోసం భూదేవి దుఃఖం తీర్చటం దుష్టశిక్షణ, శిష్టరక్షణ కోసం భూమికి రావాలంటుంది భూదేవి. స్వామి తన సొంతం. ఇక

అవతారాల ప్రసక్తే లేదని వాదిస్తుంది. సవతుల పోరులో ఎటూ తేల్చుకోలేక నారదుడిని భూలోకానికి పంపిస్తాడు విష్ణువు. అసలు ఈ కథకే అర్థం లేదు.

* * *

తన్నెదిరించిన బాలుని జీవసమాధి చేయిస్తాడు అవివేకియైన హరిహర మహారాజు. అతడి మూర్ఖత్వాన్ని విష్ణువునకు చెబుతాడు నారదుడు. అతడు మూర్ఖభక్తుడు. అతనినెలా శిక్షించగలను అమలిన సత్యదీక్ష వ్రతమాచరింపదలచి.. వారికి అమందానందం దొరుకుతుందని చెబుతాడు. సత్యదేవుడు నారదుడికి స్వయంగా ఆ వ్రతవిధానం చెబుతాడు. నారదుడు బాలుడికి నారాయణ మంత్రం ఉపదేశించి బంధనాలు తొలగిస్తాడు. ఆ బాలుడే సత్యదాసు. అతడు అనేక అద్భుతాలు చేస్తూ ప్రజలందరిని మంచి మార్గంలో నడిపిస్తుంటాడు. రాజకుమార్తె రత్నావళి సత్యదాసుని ప్రేమిస్తుంది. కపట ఉపాయంతో రాజు సత్యదాసుని పిలిపించి పడమటి కొండల్లో బంధిస్తాడు. నారదుడి మాయోపాయంవల్ల రాజు దగ్గరున్న మంత్రి తానే దైవమని ప్రకటించుకుని రాజును బందీ చేస్తాడు. సత్యదాసు సత్యదేవుని ప్రార్థిస్తాడు. 'మాధవా! మౌనమా సనాతనా ' అనే ఈపాట ఒక్కటే పేరు తెచ్చుకుంది. నారాయణుడు ప్రత్యక్షమౌతాడు. అప్పటి రూపం దివ్యమనోహరతను భాసింపచేస్తోంది. 'భక్తా! సత్యదాసా ' అన్న మాటలో వాత్సల్యం పొంగులు వారుతుంది. ఆ పిలుపులో అలా మృదుగంభీరతను పలికించగలగడం శైలిలోని ప్రత్యేకత.

'స్వామీ! నన్ను కరుణించారా. ప్రభూ! లోకానికి వెలుగునిచ్చే ప్రభువు. ఈ అంధుడికి వెలుగునివ్వలేవా. నీ దివ్యరూపం సందర్శించే భాగ్యం ప్రసాదించండి. ' భక్తుడిగా ఆవేదన భగవంతుడిగా అభిమానం, రెండూ తనే అయినా స్వరంలో విభిన్న ధ్వనులు పాత్రలను వేరుపరుస్తున్నాయి.

'నాయనా! సత్యదాసూ! ఈ ప్రకృతి స్వరూపమే నీవు. సృష్టి స్థితి లయ కారుడను నేను. ప్రకృతి స్వరూపాన్ని తిలకించు ' అని దృష్టిని ప్రసాదిస్తాడు.

సత్యదాసు పాత్ర పాండురంగ మహాత్మ్యంలో పుండరీకుడి వేషంలాగానే ఉంది. చివరకు భక్తుడి కోరిక మీద విష్ణువు అక్కడే ఉండిపోతాడు. లక్ష్మి, భూదేవి ఇరువురు కలిసి ప్రార్థిస్తారు. నేనీ భక్తుడికి దాసుడిని. ఇతనిని విడచి రాలేను. అని స్వామి చెబుతాడు. అప్పుడు సత్యదాసు 'అసలు స్వామిని మీరు తీసుకెళ్ళండి. ఛాయారూపం ఇక్కడుంటే చాలు ' అంటాడు. స్వామి అక్కడ విగ్రహంగా వెలుస్తాడు. నారదుడి ఆదేశం మేరకు సత్యదాసు రత్నావళిని వివాహం చేసుకుంటాడు.

సత్యహరిశ్చంద్ర

1965లో కె.వి.రెడ్డిగారి దర్శక నిర్మాతగా సత్యహరిశ్చంద్ర చిత్రం విడుదలైంది. షట్చక్రవర్తుల్లో ఒకనిగా సత్యానికి మారు స్వరూపుడిగా అనేక చోట్ల భిన్నభిన్నంగా వర్ణితమైన హరిశ్చంద్ర కథను పరిష్కరించిన గౌరన రచించిన హరిశ్చంద్రోపాఖ్యానం సుప్రసిద్ధం. ఆ కథారూపాన్నే ప్రధానంగా అనుసరిస్తూ బలిజేపల్లి లక్ష్మీకాంతంగారు రాసిన సత్యహరిశ్చంద్ర నాటకం తెలుగు నాటక చరిత్రలోని అనర్ఘమణుల్లో ఒకటి. అత్యంత ప్రభావం పొందిన నాటకం. తరాలుగా యుగాలుగా భారతీయ సాహిత్య సంస్కృతుల్లో శాశ్వతంగా మిగిలిపోయిన పాత్ర హరిశ్చంద్రునిది.

హరిశ్చంద్రుడు వేదవాఙ్మయకాలం నుంచి ప్రస్తావితమైన పాత్ర. ఆయన చరిత్ర ప్రధానంగా మార్కండేయ పురాణంలో చెప్పబడింది.

"భవద్భిరిదమాఖ్యాతం యథాప్రశ్నమనుక్రమాత్
మహత్కౌతూహలం మేస్తి హరిశ్చంద్రకథాంప్రతి -
ఎనిమిదవ అధ్యాయం - హరిశ్చంద్రోపాఖ్యానం, శ్రీ మార్కండేయ పురాణం - 37వ పేజీ.
హరిశ్చంద్రేతి రాజర్షి రాసీత్త్రేతా యుగేపురా
ధర్మాత్మా పృథివీపాలః ప్రోల్లసత్కీర్తిరుత్తమః -
1వ శ్లో 6వ అధ్యాయం - మా.పు. 31 పేజీ

కనుక అయోధ్యను పాలించే రాజు హరిశ్చంద్రుడని పురాణాంతర్గతమైన కథ ఉంది. అయితే, ఈ పురాణంలో హరిశ్చంద్రుడి భార్యపేరు, శైభ్యాదేవి కుమారుడు లోహితాస్యుడు. విశ్వామిత్రుడు తన రాజ్యమపహరించడంతో అడవి పాలై చివరికి భార్యను తనను అమ్ముకుని కొడుకు మరణంతో దుఃఖితులై భార్యాభర్తలిద్దరూ అగ్నిప్రవేశము చేయబోగా ధర్మదేవత, ఇంద్రుడు తక్కిన దేవతలు వచ్చి అతనిని స్వర్గమునకు రమ్మని అడగగా తన ప్రజలు వస్తే తాను కూడా వస్తానని చెప్పినట్లు, ఇంద్రుడు ఒప్పుకుని అనేక విమానములను సమకూర్చి అయోధ్య పురప్రజలందరిని స్వర్గానికి తీసుకెళ్ళినట్లు మార్కండేయ పురాణ కథ వర్ణిస్తుంది. దీనికి కొంత భిన్నంగా హరిశ్చంద్రోపాఖ్యాన కథ ప్రచారంలోకి వచ్చింది. దీనిని తీసుకుని నాటకం తర్వాత దానిపై ఆధారపడి చిత్రాలు వచ్చాయి. మొత్తంపై తెలుగునాట ప్రచారంలో ఉన్నది. బలిజేపల్లి కవిగారి నాటక కథ.

హరిశ్చంద్రుని కుటుంబం పార్వతీ పరమేశ్వరులను పూజించటంతో చిత్రం మొదలవుతుంది. యజ్ఞఫలంగా వచ్చిన మణిని ప్రజలందరి శ్రేయస్సు కోసం సభలో ఉంచుతారు. అప్పుడొక దివ్యముని వచ్చి అది తనకు దానం చేయమంటాడు. "నీవడిగినదేది కాని ఇవ్వదగినది ఇచ్చుటకు సిద్ధముగా ఉన్నాను" హరిశ్చంద్రుడంటాడు. వచ్చినవాడు మహేశ్వరుడని వశిష్టుడు గ్రహిస్తాడు.

హరిశ్చంద్ర పాత్రకు తగిన పూర్తి సహనశీలతను రామారావుగారు బాగా నటించారు. అత్యంత ఓరిమి, ధర్మం పట్ల దైవం పట్ల విశ్వాసంతో ప్రజలను కన్నబిడ్డల్లా పాలిస్తూ ఏకపత్నీవ్రతంతో సత్యనిష్టుడైన మహారాజుగా రామారావుగారు బాగానే నప్పారు. కాని ఆహార్యం కొన్ని చోట్ల ఏదో ఇబ్బందిగానే కనిపిస్తుంది. దుస్తులు, కిరీటం కొన్ని సమయాల్లో రాజుకు తగినట్లుకాక భటుడు వేషంలాగుంది. ఎందుకో అంత ఆర్ధ్రత కలగదు. రాజు అరణ్యంలో ప్రవేశించిన దగ్గరనుండి కొంతవరకు బాగానే ఉన్నా ఏ సన్నివేశం ప్రేక్షకుల్ని కరుణరసార్ధ్రం చెయ్యలేదు. అందుకే ఈ చిత్రం విజయవంతం కాలేదు. అంతకుమునుపు రంగారావుగారు హరిశ్చంద్రునిగా, లక్ష్మీరాజ్యంగారు చంద్రమతిగా వచ్చిన రాజ్యం ప్రొడక్షన్స్ వారి హరిశ్చంద్ర చిత్రం మంచిపేరు తెచ్చుకుంది. దాంతో పోల్చితే ఈ చిత్రం తేలిపోతుంది. చంద్రమతి పాత్రధారిణిగా ఎస్. వరలక్ష్మిగారు బాగానే ఉన్నా చిత్రాల్లో అగుపించే సహజతకంటే మించి నాటకాల్లోని నటిగానే కనిపించారు.

ఇంద్రలోకంలో సత్యాన్ని గురించి వచ్చిన ప్రసంగం పంతాలకు దారితీసి విశ్వామిత్రుడు వశిష్టుడు ప్రతిజ్ఞలు చేసుకునే వరకు వస్తుంది. త్రికరణశుద్ధి కలిగిన సత్యముని పాటించుట సాధ్యము కాదు అని విశ్వామిత్రుడు వాదిస్తాడు. ధర్మజ్ఞులేకొన్ని విషయాల్లో అబద్ధమాడవచ్చని చెప్పారని చెబుతాడు. వైవాహికములందు, వారిజాక్షులందు, ప్రాణమానవిత్తములందు, పలికి బొంకవచ్చు. వారి పందానికి హరిశ్చంద్రుని జీవితాన్ని బలిచేస్తారు. రాబోయే విపత్తులకు గుర్తుగా చంద్రమతికి చెడ్డకల వస్తుంది.

నిరంతరం దానవ్రతుడైన చక్రవర్తికి విశ్వామిత్రుడు శిష్యునితో సహా వచ్చి ఒక ఏనుగు మీద బలవంతుడొక్కడు నిల్చి రత్నమును పైకి విసిరితే ఎంత ఎత్తుకు పోతుందో అంత ఎత్తున ధనరాశి కావాలని అడుగుతాడు. చక్రవర్తి సంతోషంగా తీసుకుని వెళ్ళమంటాడు. అవసరమైనప్పుడు తీసుకుంటానని వెళ్ళిపోతాడు.

విశ్వామిత్రుడు సృష్టించిన మాయా మృగాలను వేటాడి అలసిపోయిన మహారాజు దగ్గరకు విశ్వామిత్రుడి కన్యలిద్దరు వచ్చి పెళ్ళిచేసుకొమ్మంటారు. అప్పుడు రాజు "బాలికులారా! మీ కిట్టి కోరిక తగదు. వెళ్ళండి.. బహుమానాలందండి" అని చెప్పినా వినరు. అందరూ విశ్వామిత్రుడి ఆశ్రమానికి వెళ్తారు. తన కుమార్తెలను వివాహమాడమని విశ్వామిత్రుడు బలవంతం చేస్తాడు. రాజు సమ్మతింపక "బ్రహ్మర్షిసత్తమా! ఈ బాలికలు అసభ్యముగా ప్రవర్తించిరి. వంశము నిలుపుటకే వివాహంబు. ధర్మపత్నికి అన్యాయము చేయను. అదే ధర్మమైతే రాజ్యమునే విడుస్తాను కాని అధర్మముగా చరించను.. " ఇటువంటి సంభాషణలు రామారావుగారి నోటివెంట అలవోకగా సాగిపోతాయి. ధర్మంపట్ల నిశ్చయము. ఆయన జీవితం చివరి వరకు నిజజీవితంలో కూడా ఆచరింపబడింది. పాత్రలను నటించటమే కాదు. వాటి స్ఫూర్తి ప్రతిఫలించేలా జీవించారు వారు.

మాటవరసకన్న మాట పట్టుకుని విశ్వామిత్రుడు రాజ్యం కాజేసి కట్టు పుట్టాలతో హరిశ్చంద్రుని అడవికి పంపాడు. పాత అప్పుతో సహా ఆపై నక్షత్రకుడు పీడించడం. దారిలో అనేక బాధలు పడడం... నటన సహజంగానే వున్నా, నల్లబట్టలు ధరించటం నాటకంలోలాగా అయింది. నక్షత్రకుడిగా రమణారెడ్డిగారు న్యాయం చేసారు. దారిలో విశ్వామిత్రుడు అనేక రూపాల్లో హరిశ్చంద్రుని చేత అబద్ధమాడించాలని ప్రయత్నించి భంగపడతాడు. అగ్నిదేవుడి రూపంలో వశిష్ఠుడి రూపంలో వచ్చి ప్రలోభపెడతాడు. దేనికీ లొంగడు హరిశ్చంద్రుడు. చివరకు వారణాసి చేరుకుంటారు. 'హే చంద్రచూడ మదనాంతక శూల పాణే సాణో గిరీశమహేశశంభో.. ' పాట చిత్రానికే ఒక గొప్ప ఆకర్షణ. వరలక్ష్మిగారు ఘంటసాలగారు పాడిన ఈ పాట ఆబాలగోపాలం అందరిలో ప్రతిధ్వనించింది.

సత్యప్రతిష్ఠకోసం ఏం చేసినా తప్పుకాదు తన నమ్మేయమని ప్రోత్సహిస్తుంది చంద్రమతి. కలహకంఠి, కాలకౌశికులు బ్రాహ్మణ దంపతులు. ఈశ్వరుడు కాలకౌశికుని రూపంలో వచ్చి ధనం చెల్లించి ఈమెను, లోహితుడిని కొంటాడు. తరువాత నక్షత్రకుడి ఒత్తిడిమీద హరిశ్చంద్రుడు 'వీరబాహు' అనే కాటికాపరికి అమ్ముడుబోతాడు. 'కలలోనైనా నవ్వులకైనా ఏనాడు అనృతము పలకని అమృత చరిత.. ' ఈ పద్యం కరుణ రసార్ద్రం. ఈ పద్య సన్నివేశంలో రామారావుగారు తన భార్యను అమ్ముతున్నప్పుడు కలిగే బాధను బాగా వ్యక్తీకరించగలిగారు.

కానీ చూసే ప్రేక్షకుల్లో కరుణ రసం ఏర్పడదు. అదంతా పరీక్షే కదా అని అనుకోవటం కావచ్చు. జరగబోయేది ముందే తెలియటం వలనకావచ్చు. సన్నివేశ చిత్రీకరణలో బలంలేదు. అందుకే రసావిష్కరణలో సాఫల్యం పొందలేకపోయింది.

లోహితుడు చనిపోయాక కాటి దృశ్యంలో కలుసుకుంటారు భార్యాభర్తలు. ఈలోపు శ్మశానాన్ని చూసి హరిశ్చంద్రుడు వైరాగ్యం తెచ్చుకుంటాడు. కాటి కాపరి రూపం బాగా వచ్చింది. చక్రవర్తి స్థితినుండి పూర్తి మారురూపు తీసుకుని రాగలిగారు. ముఖం కూడా పూర్తిగా మారింది. భూత ప్రేతాల మధ్య అతడొక భూతంలాగా ఉంటాడు. శవాన్ని అనుమతి లేకుండా తగలబెడుతున్న చంద్రమతిని భార్యని గుర్తించక శవదహనం చేయొద్దంటాడు. తన దగ్గరేమీ లేదని పేదదాన్నని చెబుతుంది చంద్రమతి. ఒక మాడ, ఒక పాత, పిడికెడు బియ్యం తేవాలని లేకపోతే వెళ్ళిపొమ్మంటాడు. ఇంతలో ఆమె మెడలో మంగళసూత్రం మెరుస్తుంది. 'అమ్ముకొనరాదా నీ మాంగల్యమున్' అని ఆయనంటే నా పతికి తప్ప వేరొకనికి కనిపించని నా మంగళసూత్రం కాటి కాపరికి కనిపించుటయా అంటూ ఆయనను గుర్తిస్తుంది. అలా భార్యాభర్తలు గుర్తుపట్టుకుంటారు. 'శాంతించుము దేవీ! అంతా విధి లీల. ఎవ్వరూ తప్పించలేర'ని భార్యకు హితవు చెప్పి మాడకోసం ఆమె యజమాని దగ్గరకు పంపిస్తాడు. చనిపోయిన తన పెద్దకొడుకు ఆ సమయంలో గుర్తొచ్చాడని రామారావుగారు చెప్పారు. కాశీరాజు కొడుకు మరణం అమాయకురాలైన చంద్రమతి మీదకు వస్తుంది. రాజువెనక ముందులాలోచింపకుండా కాటికాపరిద్వారా ఆమెకు మరణదండన విధిస్తాడు.

ఈ సన్నివేశం అద్భుతంగా ఉంది. పతాక సన్నివేశం నిజంగా మనసును కదలించింది. చివరికి 'స్త్రీ హత్య కూడానా! ' అని బాధపడతాడు హరిశ్చంద్రుడు. 'చంద్రమతి ప్రాణేశ్వరా! దైవసంకల్పం ఇలాగున్నప్పుడు మనమేం చెయ్యగలం. మీ బాధ్యత మీరు నిర్వర్తించండి.'

'సత్యధర్మము విడనాడనిదానివి. ఇంత ఘోరకృత్యము చేయుటయా దైవసంకల్పము, నిరపరాధివి, అయినను స్వామి యాజ్ఞ నెరవేరుస్తాను' అని నిష్కర్మయోగభావంతో దుఃఖాన్ని అణచుకుని, కర్తవ్యోన్ముఖుడవుతున్న సన్నివేశం హృదయాలను కదిలించేస్తుంది. ఇక్కడ ఆహార్యంలో కొంచెం లోపం జరిగింది. అదేమిటంటే ముఖాన్ని కొంత నలుపు చేశారు. కానీ తెల్లటి రామారావుగారి శరీరాన్ని అలాగే విడిచిపెట్టారు. దానివల్ల ఒకే వ్యక్తి రెండురంగుల్లో కనపడతారు. అయితే పాత్ర ఔచిత్యాన్ని బాగా పోషించారు.

భార్యకంఠం కత్తిరించబోయే దృశ్యంలో ఆయన ముఖంలో సర్వసంగపరిత్యాగమైన భావం కనిపిస్తుంది. అన్నిటికతీతుడుగా ఏం జరిగినా చలించని ధీరోద్ధతుడుగా ఇక ఏడుపే లేదు. అన్న నిర్లిప్తతా ధోరణిని చక్కగా ప్రతిఫలింపచేసారు. 'ఈ సత్యమార్గం నుండి నేను తొలగను. నా ధర్మం నన్ను ఆచరించనీ' అంటూ విశ్వామిత్రుడితో కఠినంగా చెబుతాడు. భార్యకంఠాన్ని నరుకుతాడు. అది పూలమాలగా మారి ఆమె మెళ్ళో పడుతుంది. ఈశ్వరుడు ప్రత్యక్షమవుతాడు. విశ్వామిత్రుడు తాను ఓడినట్లు ఒప్పుకుంటాడు. తన తపశ్శక్తిలో సగం అతని సత్యనిరతికి ధారపోస్తాడు. 'పదునాలుగు మన్వంతరముల వరకు ప్రకాశిస్తావు. ఇంద్రుడి అర్ధ సింహాసనమలంకరిస్తావు. సత్యమే శాశ్వతమని నిరూపించిన నీ కీర్తి ఆచంద్రతారార్కమ'ని శివుడు ఆశీర్వదిస్తాడు. లోహితుడు కాశీరాజు కుమారుడు బ్రతకటం మళ్ళీ రాజలాంఛనాలు అందరికీ రావటంతో కథ సమాప్తమవుతుంది. ప్రేక్షకులకు మాత్రం ఏ భావనా మిగల్లేదు.

* * *

శకుంతల

రాజ్యం ప్రొడక్షన్స్ వారు పౌరాణిక బ్రహ్మ కమలాకర కామేశ్వరరావుగారి దర్శకత్వంలో శ్రీధరరావుగారు నిర్మించిన మరో ఆణిముత్యం శకుంతల. పౌరాణిక పాత్రలేకాక జానపద కథానాయకుల పాత్రను అద్భుతంగా నిర్వహించిన రామారావుగారు భారతదేశానికి మూలకర్త భరతుని కన్నతండ్రి దుష్యంతుడిగా ఎంతో బాగా నటించారు.

భారతాంతర్గతమైన ఈ కథ. బహుళ ప్రాచుర్యం పొందింది. మనదేశ మూల పురుషుని కన్నతండ్రికున్న లోపాన్ని సవరించి కాళిదాసు అభిజ్ఞాన శాకుంతలమనే పేరుతో అద్భుతమైన నాటకం సంస్కృతంలో వ్రాసారు. శ్రీ మదాంధ్ర భారతంలో నన్నయ్యగారు ఆదిపర్వంలో చతుర్ధాశ్వాసంలో 108 పద్యాల్లో దుష్యంతుడి వృత్తాంతం చెప్పాడు. అయితే భారతంలోని దుష్యంతుడు స్త్రీ వ్యామోహి. చేసిన తప్పును కప్పి పుచ్చుకునే వంచకుడు. పరువు కోసం ఎంత అబద్ధాలాడుటకయినా సిద్ధపడతాడు. మహా చక్రవర్తికి జన్మనిచ్చే తండ్రికి ఈ లక్షణాలుండడం బాగాలేదని కాళిదాసుగారు మార్చేసారు. అదే కథను తెలుగులో కామేశ్వరరావుగారి దర్శకత్వంలో తీయబడింది. శకుంతల అనే పేరుతో కాళిదాసుగారి కథానాయకుడు కున్న లక్షణాలన్నీ తెలుగు చిత్రకథానాయకుడు రామారావుగారిలో పుష్కలంగా ఉన్నాయి. పూర్తిగా అభిజ్ఞాన శాకుంతలాన్ని ఒక్క అంశం కూడా మార్చకుండా యథాతధంగా తీసారు. అందుకే చిత్రమంతా ఆహ్లాదంగా నడుస్తుంది. రామారావుగారు, తన విశ్వామిత్ర చిత్రంలో కూడా భరతుడి పాత్రకే ప్రాధాన్యత ఇచ్చి శకుంతలోపాఖ్యానం చూపించారు. విశ్వామిత్రుడి మనుమడు భరతుడు. అతడిపేరు మీదే భారతదేశం ఏర్పడింది. కనుక వంశమూలకర్త విశ్వామిత్రుడే

తరతరాల పురుషాహంకారానికి నలిగి బలైపోయే స్త్రీజాతికి ప్రతినిధి శకుంతల. అటువంటి దీన చరితకన్న సంతానమే భారతదేశానికి మూలపురుషుడు. పట్టుదలకు జాతి సమైక్యతకు నిరంతరం కృషి చేసిన విశ్వామిత్రుని కన్నకూతురు. అసలు కథలో దుష్యంతుని వరించి అతడి చేతిలో అవమానాల పాలవుతుంది.

ప్రస్తుత చిత్రకథ. విశ్వామిత్రుని తపస్సుతో ప్రారంభమవుతుంది. ఇంద్రుడి ప్రేరణతో మేనక రావటం విశ్వామిత్రుని మెప్పించి ఒప్పించి బిడ్డను కని ఆమెను అడవిలో విడిచి ఇద్దరూ వెళ్ళిపోవటంతో శకుంతల పక్షుల చేత పెంచబడి శకుంతలగా పిలవబడుతుంది కణ్వమహర్షి ఆదరణలో పెరిగి పెద్దదవుతుంది. అద్భుత రూపలావణ్యాలు కలిగిన శకుంతల చెలికత్తెలు ప్రియంవద అనసూయతో కలిసి వనంలో చెట్లకు నీళ్ళు పోస్తుంటారు.

పురు వంశచక్రవర్తి దుష్యంతుడు మాలవ్యుడనే చెలికానితో కలసి వేటకు వెళతాడు. దుష్యంతుడుగా రామారావుగారు చాలా అందంగా ఉన్నారు. ఆహార్యం చక్కగా కుదిరింది. తుమ్మెద బారినుండి తనని రక్షించమని శకుంతల అంటే, మాకేం పని రాజైన దుష్యంతుడే రక్షిస్తాడని చెలులు మేలమాడతారు. నిజంగానే దుష్యంతుడు ప్రవేశించి పరిచయం పొంది, ఆమె సౌందర్యానికి పరవశుడై ప్రేమించి ఆమెను గాంధర్వ వివాహం చేసుకుంటాడు. రాజు చెలికాడి దగ్గరకూడా శకుంతల విషయం గోప్యంగా ఉంచుతాడు. ఇంతలో తల్లి దగ్గరనుండి వార్త వస్తుంది. ప్రభువుల క్షేమం కోసం వ్రతం చేస్తున్నారు. కనుక వెంటనే రమ్మని, కణ్వ శిష్యులు రాజునర్థిస్తారు. రాక్షసులనుండి యాగాన్ని రక్షించమని, కణ్వుడు ఆశ్రమంలో లేడని చెలికాడిని నగరానికి పంపి తానుండిపోతాడు. పరస్పరం విరహవేదన అనుభవించటం ఆ భావుకతను, రామారావుగారు చాలాబాగా నటించారు. మంద్రస్థాయిలో మృదుగంభీరంగా "తొలిచూపులోనే నన్ను దోచుకున్నావు నా హృదయమంతా నీవే నిండిపోయావు. రా చెలీ క్షత్రియులకు అనాదిగా వస్తున్న ఆచారం గాంధర్వం. మా పౌరవంశ ఆచారం కూడా. పంచభూతముల సాక్షిగా ఈ వనదేవత సాక్షిగా వివాహమాడతాను" అని ప్రమాణం చేస్తాడు. ప్రమాణం చేసేప్పుడు వారి కళ్ళలో కదిలాడిన నిశ్చయ భావం ఉన్నతస్థాయి నటనకు పరాకాష్ట.

సినిమా చూస్తున్నంతసేపు అందరి మగాళ్ళలాగే అనిపిస్తాడు దుష్యంతుడు. భ్రమరం మధువును గ్రోలగానే పుష్పాన్ని విడిచిపెట్టినట్లు ఆమెతో సంగమ సుఖం తీరగానే దుష్యంతుడు హస్తినకు ప్రయాణమవుతాడు. తన వెంట వస్తానన్న శకుంతలను 'హస్తినాపురాధీశ్వరుని ధర్మపత్ని ప్రజల జయజయ ధ్వానాల మధ్య రావాలిగాని ఇలా సామాన్యంగా కాదు' అని ఆమెను ఊరడించి వెళ్ళిపోతాడు.

భారతంలో ఆమె బిడ్డను కన్నాక దుష్యంతుడి ఆస్థానానికి పంపించబడుతుంది. అభిజ్ఞాన శాకుంతల ప్రకారం గర్భవతికాగానే కణ్వుడు అత్తవారింటికి పంపిస్తాడు. పంపే సమయంలో కావ్యేషు నాటకం రమ్యం నాటకేషు శకుంతలా తత్రాపిచ శ్లోకచతుష్టయం అన్న నానుడి తెలిపినట్లు కణ్వముని ఆవేదనను చిత్రించే అతి ప్రసిద్ధమైన నాలుగు శ్లోకాల్లో మొదటిదాన్ని ఈ చిత్రంలో పెట్టారు. కణ్వుడుగా చిత్తూరు నాగయ్యగారు ఈ శ్లోకంలోని భావ గంభీరతను తన అభినయంలోకి తర్జుమా చేశారు. తరువాత కథ మాములే. గంగానదిలో ఉంగరం జారిపోవటం. అంతకుమునుపే దుర్వాసుడు శకుంతలను భర్త మరచిపోయేటట్లు శపించటం రాజు సభాదృశ్యాన్ని యథాతథంగా తీసారు. చిత్రం మొత్తానికి దృశ్యం అద్భుతంగా ఉంది. ముఖ్యంగా శకుంతల పాత్రధారి బి.సరోజగారు శకుంతలను మరిపింపచేశారు. అందమైన అలంకరణలో ఆమె ఎంతో అందంగా కనిపించారు. ఆమెతో ముఖాముఖి జరిపినప్పుడు ఈ విషయాన్ని ఆమె గుర్తుచేశారు. శకుంతలగా చాలా బాగున్నానని అందరూ అన్నారు, అని చెప్పారు. ఆమె రూపాన్ని చూసి దుష్యంతుడు ప్రశంసిస్తాడు. మళ్ళీ పరస్త్రీని ఆ దృష్టిలో చూడకూడదనుకుంటాడు. నేను మహారాజును. సకల ధర్మములాచరించువాడను ప్రలోభపెడుతున్న సౌందర్యమొకవైపు, ధర్మబద్ధమైన మనస్సు మరోవైపు అంటూ ఆ భావ వైరుధ్యాన్ని గంభీరత చెడకుండా హత్తుకుని పోయేలాగా నటించగలిగారు రామారావుగారు.

ఇక్కడ సంభాషణలు కూడా పట్టుగా ఉంటాయి.

అగ్నిదేవుడి సాక్షిగా మా ఇలవేలుపు చంద్రుడి సాక్షిగా ఈమెను నేను వివాహమాడలేదని చెప్పబోతుండగా శకుంతల అడ్డుపడుతుంది. ఇదే పంచభుతాల సాక్షిగా నన్ను వివాహమాడారు అంటూ అసత్యమాడటం ధర్మం కాదని చెబుతుంది - స్త్రీలు స్వకార్యనిర్వహణ కోసం ఇటువంటి కల్పితాలు ఎన్నైనా కల్పిస్తారంటాడు దుష్యంతుడు.

నన్నయ్యగారి భారతంలో కూడా

నినుల మా సత్యవచనలు సత్యభాషణంబు నానిట్టులు చిత్తంబే

ఈ సంభాషణ కూడా భారతాన్ని అనుసరించే ఉంది. మూలంలో ఆకాశవాణి చెప్పడంతో రాజు తన తప్పు ఒప్పుకుంటాడు. ఇందులో శకుంతల వెళ్ళిపోతుంది. రాజుకు ఉంగరం దొరికి కథంతా గుర్తుకు రావటంతో ఆమె కోసం బాధపడుతుంటాడు. ఇంతలో మాతల్లి ఇంద్రుడికి సహాయమై దుష్యంతుని అమరలోకానికి తీసుకుని వెళ్తాడు. తిరిగి వచ్చేటప్పుడు మరీచి ఆశ్రమంలో సింహాలతో ఆడుకునే తన కుమారుని భార్యను కలుసుకుంటాడు.

"దేవీ! ఇంకా నీ కోపం చల్లారలేదా! రాదేవీ! హస్తినాపురానికి వెళదాం. నా అజ్ఞాన స్మృతి వీడిపోయిన దగ్గరనుండి నిన్నే తలుస్తున్నాను" వంటి సంభాషణలు పాత్రౌచితితో ఔచిత్యవంతంగా సాగాయి. కణ్వుడు దుష్యంతుడి తప్పులేదని దుర్వాస శాపం వలన మర్చిపోయాడని చెప్పి శకుంతలను ఓదారుస్తాడు. "నీ సంకల్పం ఫలించింది. ఇంద్రసముడైన భర్త, పరాక్రమవంతుడైన బిడ్డ దొరికారు. శచీదేవిలా భోగములనుభవించ"మని ఆశీర్వదిస్తాడు. పుత్రుడికి పట్టాభిషేకంతో చిత్రం ముగుస్తుంది. కాబట్టి ఆ పాత్ర ధీరోదాత్తత పాటించబడింది. తన తప్పేమిలేక కేవలం మునిశాపం వల్లనే స్పృహకోల్పోయి భార్యను మరిచాడే తప్ప వాస్తవంగా ఉదాత్త పాత్ర అని ఇందులో చెప్పబడింది. దానికి మరింత ఉదాత్తతను ఆపాదించటానికి అడుగడుగున దర్శకులు కమలాకర కామేశ్వరరావుగారి జాగ్రత్తలు కనిపిస్తాయి. పూర్తి అభిజ్ఞాన శాకుంతలానికి అనుసరించిన చిత్రకథ. ధీరోదాత్త నాయకుడుగా మొదటినుండి చివరి వరకు అద్భుత ప్రేమికుడుగా, భావకుడుగా అటువంటి పాత్రల్లో ఆయన అత్యంత సహజంగా నప్పుతారు. ఆ కారణంగా బహుశా శాంతారామ్‌గారు తాను హిందీలో శకుంతల కథ ఆధారంగా నిర్మించిన 'స్త్రీ' చిత్రంలో నటించటానికి మొదట రామారావుగారినే ఆహ్వానించారట. కానీ ఆంగికంతోపాటు, వాచకానికి అధిక ప్రాధాన్యమిచ్చే రామారావుగారు హిందీ చిత్రరంగంలో కాలుమోపడానికి అంగీకరించలేదు. లేకుంటే క్రమంగా శ్రీకృష్ణ, శ్రీరామ పాత్రలకు అందులో కూడా నిర్వహించి ఇప్పటికే లభించిన యావద్భారత ప్రశస్తిని మరింత గాఢతరం చేసుకుని ఉండేవారు.

సతీసావిత్రి.

నటరత్న నందమూరి పురాణ పాత్రల్లో యమధర్మరాజు పాత్ర కూడా ఆయనకిష్టమైందే. మొదట ఉమ్మడి కుటుంబం సాంఘిక సినిమాలో ఒక నాటకంలో యముడి పాత్రను పోషించారు. చాలా సంవత్సరాల తర్వాత వారి కోర్కె నెరవేరింది. ధీటుగా, బరువుగా ఉండే పాత్రల్లో ఇదికూడా ఒకటి. నటనకు ఒరిపిడి రాయిలాంటి పాత్రలను ఎన్నుకోవటంలో వారికి ఆదక్తిమెండు. అందులో పురాణ ప్రసిద్ధాలైన వాటిల్లో అనురక్తి అధికం. 1978లలో వాహినీ స్టూడియోస్‌లో భారీ సెట్టింగులతో తీయబడ్డ ఈ చిత్రం వందరోజులాడి విజయం సాధించింది. బి.ఎ సుబ్బారావుగారి దర్శకత్వంలో ఆచార్య ఆత్రేయ మాటలు, పాటలతో అద్భుతంగా తీయబడింది. రంగుల ప్రపంచంలో కళ్ళు మిరిమిట్లు గొలిపే దృశ్యాలతో, ఒక సామాజిక న్యాయాన్ని జోడించి ధర్మదేవతనే, మానవశక్తి ఎదిరించి గెలిచే విధంగా చిత్రకథ మలచబడింది. దాదాపు 55 సంవత్సరాల వయస్సులో ఉన్న రామారావుగారు ఈ పాత్రకు బాగా న్యాయం చేసారనిపించింది. ఇందులో

యమధర్మరాజు భార్యగా జయపాత్రలో జమున తగిన విధంగా నటించారు. అసలు చిత్రం ప్రారంభంలోని పేర్లవద్దనే రామారావుగారికి అత్యధిక ప్రాధాన్యం ఇవ్వబడింది. తెలుగు తెరవేలుపు, పురాణ పురుషుడు అని టైటిల్స్ పెట్టి వారి భక్తి చాటుకున్నారు.

కథారంభంలో నారదుడు యమలోకం వస్తాడు. యముడితో సంవాదం జరిగి మానవుడి గొప్పతనాన్ని పొగుడుతాడు. దానికి యముడు స్పందించి "నేను సమాధానం చెప్పవలెనా! మానవుడొక్కడే మృత్యువు వలన అపజయం పొందుతున్నాడు కొడిగట్టి ఆరిపోవటానికి సిద్ధంగా ఉన్న దీపంలాగా జీవన్మరణ సమస్యతో కొట్టుమిట్టాడుతున్న మానవుడు" అంటూ తనదైన శైలిలో మానవుల్ని గురించి తేలికగా మాట్లాడతారు. ఆయన వాచికంలో ఒక ప్రత్యేకమైన శైలి ఉంది. పొడవైన సంభాషణలు చెప్పేటప్పుడు అసంపూర్ణ వాక్యాలు ఎక్కువగా ఉండి దీర్ఘసమాసభూయిష్టమైన వాటిని ఆపకుండా హెచ్చుతగ్గులతో మాట్లాడడం వారికి ఇష్టం. దుర్యోధన, రావణ, యమధర్మరాజు వంటి పాత్రలంటే రామారావుగారికి ఇష్టం కలగటానికి ఇది కూడా ఒక కారణం. వాచికాభినయానికి ఎక్కువ అవకాశమున్న పాత్రలు ఇవి. మరణమనే బలహీనత మానవులకుంది కనుకే వారు అల్పులనే భావన యముడిలో కనిపిస్తుంది. వెలుగుతో నీడ ఉన్నట్టు ప్రాణితో మరణం ఉంది. "ఈ అనంత సృష్టి కాల ప్రమాణాన్ని నేను నియమబద్ధమైన నానియతి నెదురించి నిలవగలవారు లేరు" అని గర్వంగా నారదుడితో చెబుతాడు.

వేషం కూడా బాగా సరిపోయింది. ముఖంలో శరీరంలో మృదుత్వంలేదు. పెద్దపెద్ద మీసాలు మెడలో పెద్దహారాలు. మించిన కిరీటం, పెద్ద జందెం. ముఖాన పెద్దబొట్టు నిజంగా సమవర్తిలాగానే భయంకరంగా కనిపించాలని ప్రయత్నించారు.

* * *

ఈ చిత్రంలో సన్నివేశాలు, వాటికంటే సంభాషణలు చాలా ప్రత్యేకంగా ఉన్నాయి. లోతైన జీవన రహస్యాలతో పాటు గొప్ప ఆధ్యాత్మికత కూడా జోడించబడింది. ఆత్రేయగారి అనుభవమంతా ఈ సంభాషణల్లో కూర్చారనిపించింది. మానవుడి సమస్యల గురించి నారదుడు బ్రహ్మలోకం వెళ్ళి బ్రహ్మ దగ్గర ఆవేదన చెందుతాడు. ఎంతకాలం మానవుడికీ విధి మీద పోరాటం అని అడిగితే బ్రహ్మ చెబుతాడు. కాలచక్రగతిలో ఏర్పడే తరంగాలే జీవనమరణాలు నారాయణమూర్తిని అడుగుతాడు నారదుడు. మృత్యువు జయించటానికి మానవుడికి సాయం చేయగలరా? అని లయకారుని అధికారానికి అడ్డుపడటం అన్యాయం అని ఆయన సమాధానం. నారదుడు శివుడి దగ్గరకెళతాడు. ప్రళయకాల సంహారకునే కాని ప్రకృతి నియమాన్ని మార్చలేను. అనంతమైన శక్తి ఏదో ఉంది. అన్వేషించు అని ఆశీర్వదించి పంపిస్తాడు. చివరికి నారదుడు ఆదిశక్తి దగ్గర వరం పొందుతాడు. ప్రకృతి నియమానికి ఎదురీదే ఆమె తొలి ప్రయత్నమే సావిత్రి. నారదుడు మళ్ళీ యముడి దగ్గరకు వెళ్ళి చెబుతాడు. మృత్యువును సాధించే ప్రయత్నంతో మొదటి అధ్యాయం సావిత్రి దగ్గర ప్రారంభమైందని ఇది దేవి మాటలు, సాధించే లక్ష్యమున్నప్పుడు సాధన ఉండాలి. ఆ సాధకుడు సత్యవంతుడని చెబుతాడు. మంద్రదేశంలో సావిత్రి జననం. యుక్తవయస్సు వచ్చాక ఆమె మృత్యువు వాతపడ్డ ఒక మనిషిని చూసి భయపడుతుంది. అప్పుడు యముడు మృత్యువును జయించటానికి నిర్ణయించబడ్డది. సావిత్రి మొదటిసారి మృత్యువును చూడగానే ఎంత బేల అయిందో చూడు అని పరిహసిస్తాడు. సినిమా అంతా చిత్రవిచిత్రగతులతో కథ నడుస్తుంది. భారతంలో అరణ్యపర్వంలో ఒక ఉపాఖ్యానంగా ఉన్న సావిత్రి చరిత్ర ఈ చిత్రంలో అనేక మలుపులు తిరిగి తిరిగి చివరకు అసలు కథ మరుగున పడే సమయంలో హడావుడిగా మేలుకుంటుంది.

సావిత్రి కలలో సత్యవంతుడు కనిపిస్తాడు. అతడు సాళ్వదేశాధీశుడైన ద్యుమత్సేనుని కుమారుడని తెలుస్తుంది. అక్కడ మూలకథకు భిన్నంగా ద్యుమత్సేనుని ఆహ్వానించటం సావిత్రీ సత్యవంతులు కలుసుకుని ప్రేమించుకోవటం వంటి కల్పితకథా భాగం చోటు చేసుకుంటుంది. సత్యవంతుడు అల్పాయుష్కుడని నారదుడి ద్వారా తెలుస్తుంది. రుద్రసేనుడు ద్యుమత్సేనుని రాజ్యభ్రష్టుని చేసి వాళ్ళ కళ్ళు తీయిస్తాడు. యముడు సావిత్రి మీద పంతం పెంచుకుని మారువేషంలో వెళ్ళి పెళ్ళి చెడగొట్టాలని చూస్తాడు. చిత్రమంతా

మృత్యువును జయించటానికి ప్రతినిధిగా సావిత్రిని దాన్నడ్డుకోటానికి పంతం పట్టి ప్రగల్భాలాడుతున్న యముని చూస్తున్నట్లనిపిస్తుంది. ఆ ప్రాధాన్యం కొద్ది తగ్గి ఉంటే మరింత బాగుండేదేమో! వారి పెళ్ళి జరగడంతో మృత్యువు మీద మానవుడి తొలి విజయం తరువాత సత్యవంతుడు అడవికి బయలుదేరటం సావిత్రి వెంట వెళ్ళటం మామూలు కథ నడుస్తుంది. ఈ లోపు భూలోకంలో విప్లవం చెలరేగింది. మృత్యువును జయించటానికి సావిత్రి సన్నాహాలు చేస్తుంది. యమలోకంలో కూడా యముడి భార్య జయ సావిత్రి పక్షం వహించి మాట్లాడుతుంది. నారదుడు యముడికి ప్రభోదం చేస్తారు. విధిని పాటించటం దేవుళ్ళందరి విధి. అనవసరంగా నువ్వు కఠినుడవని ఎందుకు చెడ్డపేరు తెచ్చుకుంటావు. పాలనవారిది. నియమాలు మీవి అని రెచ్చగొడతారు. యముడు వైకుంఠం వెళ్తాడు. బ్రహ్మ, విష్ణువులు నాదేముంది అని తప్పించుకుంటారు. ఈశ్వరుడు నిష్పక్షపాతివి మేమంతా భక్తసులభులం. అని యముడి మీదే భారం వేస్తాడు. సత్యవంతుడి ఆశ్రమంలో జరిగే లలితాయజ్ఞాన్ని ఆపుచేయాలని యముడు ప్రయత్నిస్తాడు. చివరి సన్నివేశం తప్ప మిగిలిన చిత్రమంతా యముడికి వేరే పనిపాటలు లేనట్లు ఒక్క ఆడదాన్ని సాధించటానికి ప్రకృతి విరుద్ధంగా ఎన్నో పనులు చేస్తున్నట్లు అగుపించటం విచారకరం. సత్యవంతుడి ప్రాణం తీయటానికి యముడు వెళుతుంటే భార్య అడ్డగిస్తుంది. యముడు ఉగ్రరూపం చూపిస్తాడు ఆమె భయపడుతుంది.

వచ్చిన యముడిని అడుగుతుంది సావిత్రి 'వచ్చావా! పతిప్రాణాలు తీసుకోక తప్పదా?' 'తప్పదు తల్లీ! నీ ఒడిలో ఉన్నంతవరకు సాధ్యపడదు'. ఈ మాటలంటున్నప్పుడు ఆ ముఖంలో చూపిన భావాలు అద్భుతం. అవి ఒక సంకీర్ణ భావ స్థితికి సంకేతం. తరువాత ఆమె అనుసరిస్తుంది. ఇద్దరి మధ్య సంవాదం జరుగుతుంది. కర్తవ్యబద్ధుడైన యముడిగా రామారావుగారు చాలా సహజంగా నటించారు. ఆమె పట్టుదల అతనిలో సానుభూతి కలిగిస్తుంది. శూన్యంలో ప్రయాణం బాగా ప్రభావాన్ని చూపెడుతుంది. సూర్యగ్రహానికి యముడు నమస్కరించి ఆమెను అడ్డగించమంటాడు. సూర్యుడలాగే చేస్తాడు. సూర్యుడిని కూడా ప్రసన్నుని చేసుకుని మళ్ళీ ఆమె యముడిని అనుసరిస్తుంది. సప్తర్షి మండలం, గ్రహాలు ఆ అడ్డంకులు వాటిని అధిగమించడం అంతా సాంకేతికంగా సాహిత్యపరంగా అద్భుతమైన సన్నివేశం. సతీధర్మం అడుగంటకుండా చేయమని ఆరుంధతిని ప్రార్థిస్తుంది. అరుంధతి సావిత్రిని మెచ్చుకుంటుంది. భూలోకంలోనే కాదు నభోలోకంలో కూడా పతిని అనుసరించిన అదృష్టవంతురాలివి అని. 'భూతపిశాచాలు అడ్డగిస్తాయి సావిత్రీ! ఇకనైనా వెనక్కు తిరుగు. ఆహా! ఏమి అచంచల ఆత్మ విశ్వాసము, ఈమె ధైర్యము. నీవలె సశీరరంగా నన్ను వెన్నంటి నభోజ్యోతిర్మండలాన్ని అధిగమించి వచ్చినవారెవరూ లేరు. నేను దయారహితుడను. నిష్ఠుర ధర్మ నిర్వహణలో కర్తవ్యపరాయణుడను' అని తనకు తనే ఆత్మగతంగా అనుకుంటున్నప్పుడు ఓ విచిత్రమైన విషయాన్ని ఒక విధమైన జీరతో పలికిస్తారు రామారావుగారు. ఈ పాత్రకు రావణాసురుడు పాత్రకు దగ్గర పోలికలున్నాయి. అద్భుతమైన గ్రాఫిక్స్, యమలోకంలో వెళ్ళే సరికి యముడు నల్లగా మారతాడు జగన్మాత ప్రత్యక్షమవుతుంది. యముడు కీర్తిస్తాడు. అమ్మవారి దర్శన దృశ్యం చాలా బాగా తీసారు. అన్ని ధర్మములకంటె ఉత్తమమైంది కరుణ అదే మాతృత్వము అని అమ్మ చెబుతుంది. చివరకు సత్యవంతుడి ప్రాణాలు తిరిగి ఇస్తాడు .

"ఆదిశక్తి స్వరూపాన్ని సాక్షాత్కరింపచేసావు నీ తల్లితండ్రులకు పుత్రభిక్షప్రసాదిస్తున్నాను నీకు పుత్రసంతానం ఇస్తున్నాను అని యముడు వరప్రదానం చేస్తాడు. అప్పుడు అడుగుతుంది సావిత్రి. పతిలేక పుత్ర సంతానమెట్లాగని. అప్పుడు యముడు ఆమె పతిప్రాణాలను ప్రసాదించక తప్పలేదు. ఆ చివరి సన్నివేశం రామారావుగారి పండిన నటనికి గొప్ప తార్కాణం. అయితే ఇంతసేపు అదిశక్తి బొమ్మలాగా నిలబడి చూస్తుంది. ఆమె ముందే యముడు సావిత్రి మాట్లాడుకుంటూ ఉంటారు. ఇదికొంత అనుచితంగా ఉంది. ఈ చిత్రంలో కొన్ని చోట్ల యముడు అతిగా ప్రవర్తిస్తాడు. ఏది ఏమైనా యముడిగా కూడా నటించి ప్రేక్షకులను మెప్పించగలిగారన్నది యధార్థం. ఈ చిత్రం కూడా మంచి ప్రేక్షకాదరణ పొందింది.

కర్ణ:

1963లో శివాజీ గణేశన్‌గారు కర్ణుడిగా నటించి మెప్పించిన చిత్రం 'కర్ణ'. అదే చిత్రంలో శ్రీకృష్ణుడిగా రామారావుగారు నటించినా - కర్ణుడికి మంచి పేరు రావటంతో ఆ ప్రభావం రామారావుగారి మీద కూడా పడింది. అప్పటికి బీజస్థితిలో ఉన్నవారి ఆలోచన 1977 దానవీరశూరకర్ణ నాటికి మహావృక్షమైంది. అందుకే ప్రత్యేక శ్రద్ధతో కర్ణ పాత్రను తీర్చిదిద్దారు. ఎప్పుడూ తనదైన ప్రత్యేకశైలిని చూపించే రామారావుగారు భారత కర్ణుడిలోని ఔన్నత్యాన్ని పోషిస్తూనే మరికొంత ముందడుగు వేసి ఏకంగా వర్ణవ్యవస్థ మీద తిరుగుబాటు చేసే కథానాయకుడిగా నిలబెట్టారు. భారతంలోని కర్ణపాత్రకున్న అనౌచిత్యాలన్ని తొలగించి ఈ చిత్రంలో సంపూర్ణ మానవతావాదిగా - దానవీరుడిగా - శూరుడుగా అనుభవాల కడలిలో నలిగి జీవితగమనంలో ఒడిదుడుకులనెదుర్కొన్న పరిణత మనస్కుడుగా తీర్చిదిద్దారు. నిజం చెప్పాలంటే కర్ణుడికన్న ఒకటి, రెండు మంచి గుణాలకు రామారావుగారు అదనంగా చేర్చినవెన్నో - అందుకే 'దానవీరశూరకర్ణ'లో రామారావుగారి కర్ణుడు చాలా హుందాగా - శాంతగంభీరంగా దర్శనమిస్తాడు. ఈ పాత్రకు మూలంలోని అనౌచిత్యాలెన్నో పరిహరించబడ్డాయి. కొన్ని కల్పితాంశాల్లోకూడా ఔచిత్యం పాటించబడింది. అతడిని చక్రవర్తి ఒక్కటే చేయలేకపోయారు కానీ మిగిలిన విషయాల్లో ఏ లోటూ రానివ్వలేదు. కర్ణపాత్రకోసం తన కృష్ణపాత్రను కూడా త్యాగం చేసిన సందర్భం ఈ చిత్రంలో గమనిస్తాము.

ప్రధానంగా శివాజీ గణేశన్ 'కర్ణ' పాత్రలో ఉన్న లోపాలను ఈ చిత్రంలో సరిచేయటం జరిగింది. అందులో అతిశయించిన నటన అధికంగా మాట్లాడడం అనవసరమైన శరీర కదలికలు వీటన్నిటిని పరిహరించి సౌమ్యుడిగా, సమాజ కులరక్కసి ఉక్కుపిడికిళ్ళలో నలిగిపోతూ, తన నిస్సహాయత మీద అనుక్షణం పోరాడే ధీరమూర్తిగా, హీనస్థితినధిగమించి పౌరుషాన్ని చాటుకునే వీరుడుగా, దానకర్ణుడుగా - రామారావుగారు అభినయించిన తీరు ప్రశంసనీయం. ఎంతో హుందాగా ఈ పాత్రను నడిపించారు. ద్రౌపది విషయంలో కృష్ణుడు చేసిన అనౌచిత్యాన్ని కర్ణపాత్రద్వారా పరిహరించారు. అభిమన్యుని నిరాయుధుడిగా చంపిన తరువాత ఏకాంతంలో అభిమన్యుని శవం దగ్గర నిలబడి ఏడుస్తూ తన తప్పును ఒప్పుకుని క్షమించమని అడగటం చాలా ఉదాత్తస్థాయికి తీసుకుపోయింది. ద్రౌపదిని మాతృభావనతో మాట్లాడడం అతని స్వచ్ఛమైన శీలప్రవృత్తిని, పరస్త్రీల పట్ల అతనికున్న గౌరవాన్ని తేటతెల్లం చేసింది. అన్నిటిని మించి తిక్కనగారి 'కర్ణ' హృదయాన్ని రామారావుగారు బాగా గ్రహించారనిపిస్తుంది. మహాభారతంలో కర్ణుడి పాత్రోన్మీలమునకు సంబంధించి అతడి రహస్య సమావేశములు ౦డు. (1) కృష్ణ - కర్ణ సమాగమము (2) కుంతీ - కర్ణ సమాగమము (3) భీష్మ - కర్ణ సమాగమము. ఈ మూడు సమావేశాల్లోను ముగ్గురూ కర్ణుని జన్మ రహస్యం చెప్పినవారే. అయినప్పటికీ తను నమ్మిన స్వామికే తన ప్రాణములంకితము చేసిన విశ్వాసపాత్రుడు కర్ణుడు తనను అర్ధరథునిగా అవమానించినా, భీష్ముని ఎంతో గౌరవించిన వ్యక్తిగా ఈ చిత్రంలో కనిపించటం పూర్తిగా తిక్కనగారినర్థం చేసుకోవటమే. యుద్ధపర్వంలో తిక్కనగారి ఈ పద్యం వింటే రామారావుగారి కర్ణపాత్ర ఎలా మలచబడిందో అర్థమవుతుంది. భీష్ముడు అంపశయ్యుడయ్యాక - కర్ణుడు భీష్ముని దర్శించిన సన్నివేశానికి పోలికగా -

"నీ జయంబు వనవాసినయ్యెద రిపుల్ నిను నోర్చిన వారి నోర్చెదన్"

అని కోపంగా పలికినవాడే భీష్ముడు కూలిపోగానే ఇలా అంటాడు -

"దమము సత్యముం దపము దానము శీలమునస్త్ర వీర్య శౌ
ర్యములను భీష్మునంద కలవట్టి మహాత్ముడు పోరనీల్గె నిం

క మనకు నేటి బాహుబలగర్వము లెక్కడి సేన లక్కటా
సమ సెనె కౌరవేశ్వరుని సంపద యంచు విషణ్ణమూర్తియై"

ఈ మాటలు భీష్ముడి ప్రతిష్టకాదు - కర్ణుడి ప్రతిష్ఠ పెంచాయి. ఆ పాత్రను పూర్తిగా ఔచిత్యవంతంగా తీర్చిదిద్ది తెలుగునాట ప్రశంసలందుకున్నారు రామారావుగారు. కర్ణపాత్రకు ఒక అమరత్వసిద్ధిని కలిగించారు.

బ్రహ్మర్షి విశ్వామిత్ర:

1989వ సంవత్సరంలో నందమూరి తారక రామారావుగారు ఆంధ్రప్రదేశ్ ముఖ్యమంత్రిగా ఉండగా ఈ చిత్రం నిర్మితమైంది. స్వీయ దర్శకత్వంలో చాలా అట్టహాసంగా ప్రారంభమైన చిత్రం పెద్ద అపజయం పాలయింది. దానికి ఎన్నో కారణాలు. ఈ చిత్ర నిర్మాణం తలపెట్టినప్పుడే తన పక్షంలో, ఎదుటి పక్షంలో అనేక విమర్శకులకు గురైంది. రాజకీయాలు - పరిపాలన విడిచి చిత్ర నిర్మాణం మీద ఆసక్తి చూపిస్తున్నారని స్వంత వాళ్ళే విమర్శించారు. ప్రజల కష్టసుఖాలు మరచి మేనక వ్యామోహంలో పడ్డాడీ విశ్వామిత్రుడని ఎదుటిపక్షం వాళ్ళు విమర్శించారు. ఎన్నికల్లో ఇదొక బలమైన ఆయుధంగా వారు వాడుకున్నారు. ఏది ఏమైనా రామారావుగారి మనసును ఎవరూ అర్థం చేసుకోలేకపోయారు. అప్రతిష్ఠ మౌతున్న తెలుగుదేశం పార్టీని కాపాడుకోవడం కోసం తనలో బలపడిన మానవతా సంస్కారాలకు ఒక రూపం ఇవ్వాలనే ఆవేదనే బ్రహ్మర్షి విశ్వామిత్ర. దాదాపు 35 సంవత్సరాలు చిత్రపరిశ్రమలో ఉండి తన వ్యక్తిత్వానికి మనస్తత్వానికి సరిపడని రాజకీయరంగంలో అలసిపోయి మానసిక విశ్రాంతికై తనలోని నటుని సంతృప్తికోసం వారు ఆ చిత్రాన్ని నిర్మించడం జరిగింది. బ్రహ్మర్షి విశ్వామిత్ర నిర్మాణ సమయంలో పత్రికలక్కూడా మంచి కాలక్షేపమయింది. చిత్రనిర్మాణంలో కూడా తెలుగు హిందీ సంస్కృతులు కలబోసి నిర్మించారు. సంగీతం పూర్తిగా హిందీ చిత్రరంగానిదే అలాగే నటీనటులు. మీనాక్షి శేషాద్రి, ప్రఖ్యాత ప్రతినాయకుడు అంజాద్‌ఖాన్, ఆనాటి టి.వి.రామాయణ కథానాయిక దీపికలతో హైదరాబాద్ నగరమే కళకళలాడింది.రాజు తల్చుకుంటే దెబ్బలకు కొదవేముంది? చిత్రానికి అందరూ సహకరించారు. ముఖ్యంగా ఈ చిత్రంలో విశ్వామిత్ర పాత్రను ఆయన ప్రత్యేకంగా రూపొందింపచేశారు. కులాలకతీతమైన మానవత్వాన్ని ఉద్దీపింప చేస్తూ ఆయన అలవాటు ప్రకారం ఒక వర్గంలోని ఛాందసవాదాలను తూర్పారబట్టారు. గతంలో కర్ణుడు, దుర్యోధనుడు, వీరబ్రహ్మేంద్రస్వామి పాత్రలన్నీ ఈ వాదం కోసమే ఆయన వాడుకున్నారు. నిజానికి ఆలోచించి చూస్తే అందులోని వాస్తవాలను, ప్రధానంగా క్షత్రియ ప్రశంసను అందరూ అంగీకరించాల్సిందే తను అధికారంలో ఉండడం కూడా కారణం కావచ్చు. బాహుబలంతో సమాజాన్ని రక్షించేది క్షత్రియులే కాని మూలన కూర్చుని ముక్కుమూసుకున్న ఈ ఋషులు కారు అని ఈసడిస్తాడు.

చిత్ర ప్రారంభంలోనే 'విశ్వామిత్ర' పాత్ర ఉద్దేశ్యాన్ని రామారావుగారు తన మాటల్లో విశ్వానికి మిత్రుడుగా సంస్కృతికి నవీనకర్తగా, గాయత్రీ మంత్రాన్ని భూలోకానికి అందించిన మహనీయుడిగా వర్ణించి తన భార్యకు ఈ చిత్రాన్ని అంకితమిచ్చినట్టు చెప్పారు.

ప్రారంభంలో విశ్వామిత్రుడు వేటకువెళ్ళటం, అక్కడ ప్రజలకు 'ఆర్త జనరక్షణే రాజధర్మం, అందుకే ఈనాడు అస్త్రధారణ చేయాల్సి వచ్చింది' అని చెప్పడంతో ప్రారంభిస్తారు. వశిష్ఠుడి ఆహ్వానంపై విందు భోజనానికి వెళ్ళి తర్వాత ఆ కామధేనువును తనకు ఇమ్మని అడుగుతూ, దానిక్కారణం చెబుతాడు. "ఆర్తితో అన్నార్తితో ప్రజలు అలమటిస్తుంటే ముక్కు మూసుకుని కూర్చోవటం న్యాయమా? కరువులు, కాటకాలు, ఉప్పెనలు, వరదలు తప్పించే బాధ్యత మా క్షత్రియులది. పృథ్వీపతులే ప్రజారక్షకులు కనుక గోవు తన దగ్గరుండడం ధర్మమ"ని చెబుతాడు. ఇందులో యుద్ధం లేదు. బ్రాహ్మం ముందు క్షాత్రం తలవంచిందని చెప్పి రాజలాంఛనాలన్నీ విసర్జించి తపస్సు ప్రారంభిస్తాడు. వశిష్ఠుడు 'త్రిశంకుని' ఛండాలుని కమ్మని శపిస్తాడు. అప్పుడు విశ్వామిత్రుడు 'ఏమి ఈ

జాత్యహంకారం. అయినా మాదిగ కన్య అరుంధతిని వివాహమాడుట సమాజానికి మసిపూయుటకా, సాటిమానవుని ఇలా శపించటం న్యాయమా?" అంటూ విమర్శిస్తాడు.

* * *

అలాగే దేవలోకాన్ని దేవతల్ని విమర్శిస్తూ "మానవుల్ని ఎంత మోసం చేస్తున్నారు. దేహమే కాలిపోయాక వచ్చి అనుభవించేదేముందయ్యా. మానవజాతిని తప్పుదారిపట్టిస్తున్నారు. మానవ మేధాశక్తి విరించి నూతన ప్రయోగానికి దారితీసింది" అంటూ హేతువాద భూమికను చాటుతాడు. ఈ సంభాషణలన్నింటి వెనుక సంస్కరణవాదం, దేవతల పట్ల ఒక అసహ్యతాభావాన్ని పెంపొదిస్తూ మానవ జాతి గొప్పతనాన్ని అడుగడుగునా పొగుడుతుంటాడు.

ఈ పాత్రలో ఎందుకో ఆయన నటన కూడా అంత సహజంగా లేదు. మాటలు చాలా కృత్రిమంగా ఉన్నాయి. దుర్యోధనుడి శైలిలో మాట్లాడడానికి ప్రయత్నించి విఫలులయ్యారు. కొత్తదనం కోసం తపనపడేవారు. కనుక సంభాషణలు నాగభైరవగారిచేత వ్రాయించారు. అయినా అందులో నూతన శైలి వారు కూర్చిందే ప్రతి సంభాషణ చివర 'ఏమయ్యా' అనేది చేర్చి రాయించారు. దాంతో ప్రజలకు విసుగొచ్చింది. హరిశ్చంద్ర పాత్ర ద్వారా సత్యధర్మాలు మానవులే ఆచరించగలరని వివరించారు. అలాగే దశరథాత్మజుడైన రాముని గొప్పతనాన్ని లోకానికి తెలియపరచి అతనికి అనేక దివ్యాస్త్రాలు బోధించి లోకానికి రావణపీడను తొలిగించటానికి కారకుడైంది కూడా విశ్వామిత్రుడే అని చెప్పించారు. ప్రధానంగా దుష్యంతునిచేత అవమానించబడ్డ శకుంతలను మారువేషంలో తానే రక్షించి ఒక ఆశ్రమంలో సంరక్షణ కలిపించినట్లు కలిపించారు. ఇక్కడ తలపండిపోయిన గొప్ప తాత్త్వికుడిగా రామారావుగారి నటన నిజంగానే పండిపోయింది. చివరకు శకుంతలా దుష్యంతులను కలిపి వారి కుమారుడైన భరతుని పేరుతో ఈ దేశం 'భరతవర్ష' అని పిలవబడుతుందని చెప్పి తపస్సుకు వెళ్తారు. చివరి దృశ్యం అద్భుతంగా ఉంది. నిజంగా ఈ దృశ్య చిత్రీకరణ కోసం రామారావుగారు హిమాలయాలకు వెళ్ళారు. మంచి చలిలో ఒంటిమీద చొక్కాలేకుండా గాయత్రిని ఉపాసించే దృశ్యాన్ని అద్భుతంగా చిత్రీకరించారు.

ఓం - భూర్భువస్యః
తత్సవితుర్వరేణ్యం
భర్గోదేవస్య ధీమహి
ధియోయోనః ప్రచోదయాత్||

అనే గాయత్రీ బీజాక్షరాలను ఆ దేవి ప్రత్యక్షమై భూమికందించినట్టు చూపించడంతో, కథ సుఖాంతమౌతుంది. పరులకోసమే తన తపస్సంతా వ్యర్థపరచుకుంటూ ఎన్నో యుగాలు మానవాభ్యుదయం కోసమే కృషి చేసి మానవ హితుడుగా, మంచి మిత్రుడిగా మిగిలిపోయిన 'విశ్వామిత్రుని' కథను చాలా కష్టపడి తీసారు కాని చిత్రం విజయవంతం కాలేకపోయింది. అయినా విశ్వామిత్ర పాత్రను ప్రజలకు అందించాలనే వారి తపన తీరింది. నిజంగా ఆయన విశ్వామిత్రులే.

ఎన్టీయార్ 'శివుడి' పాత్ర పోషణ

ఎన్టీయార్ శివుడిగా పాత్రపోషణ చేసిన చిత్రాలు రెండు. ఒకటి 'దక్షయజ్ఞం' కాగా మరొకటి 'ఉమా చండీ గౌరీ శంకరుల కథ', 'ఉమా చండీగౌరీ శంకరుల కథ'గా శివుడిగా ఎన్.టి.ఆర్. అతిథిపాత్ర పోషించారని చెప్పొచ్చు. కైలాసంలో పార్వతీపరమేశ్వరుల నడుమ జరిగే వాగ్వివాదం, పార్వతి భూలోకంలోనే జన్మించడం.. పార్వతిని వెదుక్కుంటూ కైలాసనాధుడైన శివుడు 'శంకరుడిగా, కైలాసనాధుడిగా ఎన్టీయార్ నటన చిరస్మరణీయమై నిలుస్తుంది. శివుడు అందంగా ఉండడమనే లక్షణం ఎన్టీయార్ అందగాడు కావడంతో అలరిందనిపిస్తుంది. తాండవం అభినయించే దృశ్యాల్లోను, పార్వతి భక్తిని గ్రహించి ఆమెని పరిణయమాడే దృశ్యాలలోను, దక్షుడిని

క్షమించే దృశ్యాల్లోను ఎన్టీయార్ నటన ఎవ్వరినైనా తన్మయుల్ని చేస్తుంది. ‘దక్షయజ్ఞం‘ షూటింగ్ జరుగుతుండగా తనకు ప్రీతిపాత్రుడైన కుమారుడు రామకృష్ణ అకాల మరణం చెందడంతో ఎన్టీయార్ ఈ సంఘటనని సెంటిమెంట్‌గా భావించి శివుడిగా ఆ తర్వాత ఏ చిత్రంలోను నటించకూడదని నిర్ణయించుకున్నారట.

రామ, రావణ రెండూ రామారావే ధరించిన ‘శ్రీరామ పట్టాభిషేకం‘

ఎన్.టి.ఆర్ స్వీయ దర్శకత్వంలో రాముడిగా, రావణుడిగా రెండు పాత్రల్ని శ్రీరామపట్టాభిషేకంలో పోషించారు ఒక రకంగా సాహసం అని చెప్పవచ్చు అయితే పూర్వం ‘శ్రీ కృష్ణపాండవీయం‘లో శ్రీకృష్ణ, దుర్యోధన పాత్రల్ని పోషించి ఉండడంతో ధైర్యంగా ఈ ప్రయత్నానికి ఎన్.టి.ఆర్ ఏదో ప్రభావానికి లోనై ఈ చిత్ర నిర్మాణం తలపెట్టి ఉంటారనే భావన కలుగుతుంది. అది భావనకాదు నిజం. అప్పటికే విడుదలై విజయవంతమైన వేనోళ్ళ దృశ్యకావ్యాలుగా కీర్తించబడుతున్న ‘బాపు‘ నిర్దేశకత్వంలోని సంపూర్ణరామాయణం, సీతా కళ్యాణం చిత్రాలు శ్రీరామపట్టాభిషేకానికి స్ఫూర్తిగా కనిపిస్తాయి. సెట్టింగులు, నేపథ్య సంగీతం, షాట్ డివిజను ఆర్టిస్టులు ఎంపిక ఇలా అన్నీ ఆ రెండు చిత్రాలకు దగ్గరగా ఉంటాయి. దర్శకుడిగా ఎన్.టి.ఆర్‌కి సంతృప్తినిచ్చినా కథానాయకుడిగా ఎన్.టి.ఆర్ (రాముడు), ప్రతి కథానాయకుడైన ఎన్.టి.ఆర్.ని (రావణుడు) హతమార్చే దృశ్యాలను ప్రేక్షకులు జీర్ణించుకోలేకపోయారు. ఎన్.టి.ఆర్.కి ‘రావణబ్రహ్మ‘ పాత్రపోషణ అన్నా, ఆ పాత్ర అన్నా మిక్కిలి ఇష్టం. రావణపాత్ర పోషణలో ఎన్.టి.ఆర్ ‘అద్భుతం‘ అన్న రీతిలో కళ్ళకు విందు చేస్తారీ చిత్రంలో అందుకే సామ్యం కుదరక ఫలితం ఆశించినంతగా లేకపోయింది.

బాపురమణలతో ఎన్.టి.ఆర్ ‘శ్రీరామాంజనేయ యుద్ధం‘లో మరో మారు శ్రీరాముడిగా జేజేలందుకున్నారు. ప్రధానంగా ‘దశావతార‘ రూపంలో ఎన్.టి.ఆర్ ముగ్ధ మనోహరంగా సాక్షాత్కరిస్తారు.

శ్రీమద్‌విరాట పర్వం

‘దానవీరశూరకర్ణ‘ చిత్రం సాధించిన విజయం మరోమారు ఎన్.టి.ఆర్‌ని భారత కథ నేపథ్యంలో చిత్ర నిర్మాణానికి బీజాలు వేయించింది. ఈసారి తనకెంతో ఇష్టమైన ‘నర్తనశాల‘ చిత్రం ప్రేరణతో ఎన్.టి.ఆర్ స్క్రిప్టు సమకూర్చుకున్నారు. ‘శ్రీమద్‌విరాటపర్వం‘గా తెరకెక్కిన చిత్రంలో ఎన్టీయార్ ఏకంగా ఐదు పాత్రలు పోషించారు. పౌరాణిక చిత్రాల్లో ఇదో రికార్డు అయినప్పటికీ ‘నర్తనశాల‘ గతంలో భారీ విజయాన్ని స్వంతం చేసుకుంది, అందులో ఎస్వీ.రంగారావు, సావిత్రీ, ఎన్టీరామారావులు పోటాపోటీగా నటించడం లోక విదితమే.

‘శ్రీమద్‌విరాట పర్వం‘లో శ్రీకృష్ణ, సుయోధన, అర్జున, బృహన్నల, కీచకపాత్రలను ఎన్టీయార్ పోషించారు. అర్జునుడిగా బృహన్నలగా ఎన్టీయార్ నర్తనశాలలో జీవించారు. శ్రీకృష్ణుడిగా, సుయోధనుడిగా అప్పటికే శ్రీకృష్ణపాండవీయం, దానవీరశూరకర్ణ చిత్రాలేవీ ప్రేక్షకుల మనోఫలకం పైనుండీ చెరిగిపోని శాశ్వత ముద్రను వేసి ఉన్నాయి. ఈ సమయంలో ఎన్టీయార్ నాలుగు పాత్రలతోపాటు ఎస్వీ. రంగారావుగారు శిఖర సమానంగా ప్రాణప్రతిష్ఠ చేసిన కీచక పాత్రను ఎంచుకోవడం. ఎన్టీయార్ నటన బాగున్నా కంటికి లెన్సులు వాడడం, భారీ ఆహార్యం ఆ పాత్ర ఔచిత్యానికి భంగం కలిగించాయి. నర్తనశాలలో కీచకుడి పాత్ర ప్రవేశించి, భీముడి చేతిలో కీచకుడి వధ జరిగేంతవరకూ సన్నివేశాలు బలంగా ఉండి వేగవంతంగా సాగుతాయి, ఆ కాస్సేపూ కీచకుడిదే పైచేయి. శ్రీమద్‌విరాట పర్వంలో ఆ ‘వేగం‘ కొరవడడమే కాక సమాసాలతో కూడిన సుదీర్ఘ సంభాషణలు, ఎన్టీఆర్, వాణిశ్రీలు అప్పటికే నాయికా, నాయకులుగా ఒక వెలుగు వెలిగి ఉన్నారు, ఇక్కడ కీచకుడు ద్రౌపది(వాణిశ్రీ) వాదించుకోవడం ప్రేక్షకులకు ఎబ్బెట్టు కలిగించింది. నర్తనశాలలో కీచకుడిగా ఎస్వీ.రంగారావుగారు ద్రౌపదిగా సావిత్రిని చతురోక్తులతో ‘సీతవా లేక సావిత్రివా‘ అనడంవంటి మాటలు ఎవరూ మర్చిపోలేరు, ఆ విరుపులు అలాంటివి ఇక్కడ కొరవడింది అదే సుయోధనుడు అభిమానధనుడు, రారాజు అయితే కీచకుడు శృంగార ప్రియుడు, రసికుడు, ధీరుడూనూ.. పైగా భీముడైన కైకాల సత్యనారాయణ కీచకుడైన ఎన్టీయార్‌ని వధించడం ప్రేక్షకులు భరించలేకపోయారు.

దానవీరశూరకర్ణలో దుర్యోధనుడైన ఎన్టీయార్‌ని భీముడైన సత్యన్నారాయణ గదాదండంతో మోదడానికి శ్రీకృష్ణ పరమాత్మ అయిన ఎన్టీయార్ చిరునవ్వుతో అభయమిస్తూ కనిపిస్తాడు. కార్యసాఫల్యత చెంది ప్రేక్షకులు సంతృప్తి చెందడం కనిపిస్తుంది. శ్రీమద్విరాటపర్వంలో ఇలాంటి పొరపాట్లెన్నో ఫలితం నిరాశాజనకంగా రావడానికి కారణమైంది. 'విరాటపర్వం' తర్వాత ఎన్టీయార్ భారత పాత్రలతో చిత్ర నిర్మాణం చేపట్టలేదు...

రావణుడిగా పాత్రపోషణ - భూకైలాస్, సీతారామకళ్యాణం,

చేసిన చిత్రాలు - శ్రీరామపట్టాభిషేకం, బ్రహ్మర్షి విశ్వామిత్ర (గెస్ట్)

శ్రీకృష్ణుడిగా - సొంత ఊరు, మాయాబజార్, వినాయకచవితి, దీపావళి, శ్రీకృష్ణావతారం, శ్రీకృష్ణాంజనేయ యుద్ధం, శ్రీకృష్ణపాండవీయం, శ్రీకృష్ణవిజయం, శ్రీకృష్ణసత్య, దానవీరశూరకర్ణ, శ్రీమద్‌విరాట పర్వం, గోపాలుడు భూపాలుడు (గెస్ట్)

శ్రీరాముడిగా - లవకుశ, చరణదాసి (గెస్ట్), శ్రీరామాంజనేయ యుద్ధం, శ్రీరామ పట్టాభిషేకం, అడవి రాముడు (గెస్ట్), భక్త రామదాసు (గెస్ట్) సుయోధనుడిగా - శ్రీకృష్ణపాండవీయం, దానవీరశూర కర్ణ, శ్రీమద్‌విరాట పర్వం

మరికొన్ని

పురాణపాత్రలు కాకున్నా శ్రీమద్విరాట పోతులూరి వీరబ్రహ్మేంద్రస్వామి చరిత్ర చిత్రంలో కాలజ్ఞానాన్ని సృష్టించిన వీరబ్రహ్మేంద్రస్వాముల వారిగా నటించగా, ఇదే చిత్రం ప్రారంభంలో శ్రీ ఆది శంకరాచార్యులుగా, గౌతమ బుద్ధునిగా, శ్రీరామానుజాచార్యులుగా, యోగి వేమనగా కాస్సేపు పాత్రపోషణ గావించారు.... రామాయణం లాంటి మహాకావ్యాన్ని భారత జాతికందించిన 'వాల్మీకి' మహర్షిగా కూడా ఎన్టీయార్ నటించారు.

ఉపసంహారం

ఒక సాహిత్యానికీ మరో సాహిత్యానికి మానవ విజ్ఞాన సంబంధిత ఇతర అంశాలకు మధ్య సంబంధాలను, పరస్పర ప్రభావాలను అధ్యయనం చేసే విధానాన్ని తులనాత్మక సాహిత్యమంటారంటూ, ప్రపంచవ్యాప్తంగా తులనాత్మక సాహిత్య రంగం కృషిచేసే ప్రముఖులు నిర్వచించారు. అనేక సహస్రాబ్దాల చరిత్ర ఉన్న ఒక విజ్ఞాన రంగం సాహిత్యమైతే, ఆధునిక కాలంలో వికసించినా, చాలా తక్కువకాలంలోనే ప్రపంచ వ్యాప్తంగా అత్యంత ప్రభావాన్ని నెరపిన మరో విజ్ఞాన రంగం చలన చిత్రం. సాహిత్యంలోలాగే చలనచిత్రాలలో కూడా అనేక ప్రక్రియాభేదాలు వికసించినా, 'సినిమా' అనేమాట కథారూపకమైన చిత్రానికే రూఢికెక్కి నిలిచింది. అంటే ఆధునిక పారిశ్రామిక విప్లవ ఫలంగా సిద్ధించిన సాంకేతిక అఖ్యాయక సినిమా అనేమాట యదార్థమై ఉన్నది. అందువల్లనే దానిని కూడా సాహిత్యప్రక్రియలో భేదంగానే భావించి, ఇటీవలి కాలంలో విశ్వవిద్యాలయ స్థాయిలో పరిశోధనా కార్యక్రమ ఆశయం. సాంప్రదాయికంగా వస్తున్న భారతీయ పురాణ వాఙ్మయాన్ని, చలనచిత్ర మాధ్యమంలో ఒక గొప్ప సమకాలీన కళాస్రష్ట ఎలా శైలీకరించి ప్రదర్శించారో నిరూపించడం ఈ పరిశోధనా లక్ష్యం.

ఒక పాత్రను ఒక మహాకవి ఎంతటి భావనాబలంతో ఊహించి అక్షర మాధ్యమంలో ఆవిష్కరిస్తాడో, ఒక మహానటుడు కూడా అంతే భావనాబలంతో సంభావించి రూపమాధ్యమంలో ఒక గొప్ప సమకాలీన కళాస్రష్ట ఎలా శైలీకరించి ప్రదర్శించారో నిరూపించడం ఈ పరిశోధనా లక్ష్యం.

తిక్కన వంటి మహాకవి పరమభావుకతతో, శిల్పసౌష్టవంతో అక్షర భాషలో తీర్చిదిద్దిన వాటిని, డా నందమురి తారకరామారావు వంటి మహానటుడు అదే భావుకతతో, శిల్పశైలీ విన్యాసాలతో ఆంగిక భాషలో తీర్చిదిద్దాడు. అది అక్షర భాష అయితే, ఇది ఆంగిక భాష,

మాధ్యమాలు వేరైనా, సృజనాత్మకత తీరుతెన్నులు ఒకటే - ఆయా మాధ్యమాలకు సంబంధించిన మార్పులు మాత్రం ఉండవచ్చు కాని, సృజనాత్మకత స్వభావంలో మాత్రం మార్పులుండవు.

భారతీయ సాహిత్యంలో అత్యంత విశేషమైన ప్రక్రియ పురాణం. సామాన్య ప్రజానీకంలో భారతీయ సంస్కృతి విలువలు తరతరాలుగా సహస్రాబ్దాలుగా వ్యాప్తమౌతూ రావడానికి భారతీయ పురాణవాఙ్మయమే ప్రధాన కారణమంటే అతిశయోక్తి కాదు. బ్రిటానికా విజ్ఞాన సర్వస్వం నిర్వచించినట్లు పురాణం ఒక సంకీర్ణ సాంస్కృతిక వాస్తవం అనే మాటను అంగీకరిస్తే ఆ సంకీర్ణతలో ఒక ద్వైవిధ్యత దాగి ఉంది. ఆ ద్వైవిధ్యతలో ఒక పార్శ్వం గతకాలానికి సంబంధించినదయితే, మరో పార్శ్వం ఏనాటికానాడు వర్తమాన కాలానికి సంబంధించినదవుతున్నది. అంటే గతకాలీనత ఒకవైపు, సమకాలీనత ఒకవైపు పురాణ ప్రతీకల్లో పెనవేసుకుని ఉన్నాయి. అందుకే పురాణ సాహిత్యం జాతి సంస్కృతికి అద్దం పట్టే నిరంతర స్ఫూర్తినిచ్చే చిరంతన సాహిత్యంగా కీర్తినందుతున్నది. ఆ కారణంగానే చలనచిత్రం వంటి ఆధునిక సాంకేతిక ఆఖ్యాయిక రూపం కూడా పురాణ వాఙ్మయాన్ని తన ప్రధాన వస్తువుగా స్వీకరించింది. దానిపట్ల ప్రజలకున్న ఎడతెగని ఆదరణే అందుకు కారణం.

ప్రవేశికలో పరిశోధనా లక్ష్యం, వ్యాప్తిని వివరించాక, తొలిప్రకరణమైన ‘భారతీయపురాణ సంప్రదాయం‘లో భారతీయ సాహిత్యంలో పురాణప్రక్రియ విభాసం దానివెనుక ఉన్న చారిత్రక కారణాలు, దాని బహుముఖీనత, ఆధునిక కాలంలో పురాణ వాఙ్మయం పట్ల జరుగుతున్న బృహత్తర కృషి మొదలైన అంశాలను వివరించి, చలనచిత్రరంగం ఏ కారణంగా పురాణ వాఙ్మయాన్ని అంతగా ఆదరిస్తున్నదో వివరంగా నిరూపించి చెప్పడం జరిగింది.

రెండవ ప్రకరణమైన ‘సాహిత్యం - సినిమా: అంతస్సంబంధాలు‘లో సినిమా ఎలా ఒక ఆధునిక సాహిత్య భేదమవుతున్నదో నిరూపించి చెప్పి, మౌలికంగా సాహిత్యానికి సినిమాకు మధ్యగల అంతస్సంబంధాలను పరస్పర ప్రభావాలను వివరించి, వివిధ సాహిత్య ప్రక్రియలకు చిత్ర మాధ్యమంతో ఉన్న సంబంధాలను నిరూపించడం జరిగింది.

మూడవ ప్రకరణమైన ‘తెలుగు చలనచిత్ర వికాసం‘లో ప్రపంచంలోనూ, భారతదేశంలోనూ సినిమా అవతరణను స్థూలంగా పరిచయం చేసి, తెలుగులో చలనచిత్రరంగం ఎలా ఎదిగి బృహత్తరమైన రూపాన్ని ధరించిందో వివరించి చెప్పడం జరిగింది. అందులో పౌరాణిక చలనచిత్ర వికాసాన్ని ప్రత్యేకంగా పరిచయం చేయడం జరిగింది.

నాలుగవ ప్రకరణమైన ‘డా.ఎన్.టి.ఆర్ గారి జీవితం: కళాసేవ‘లో స్థూలంగా డా.నందమూరి తారక రామారావుగారి జీవితాన్ని, వారి కళారంగ ప్రవేశాన్ని, నాటక రంగసేవను, చలనచిత్ర రంగప్రవేశాన్ని, అందులో వారు సాధించిన విజయపరంపరను, వారి కళా జీవితంలోని వివిధ కోణాలను వారి భావదృక్పథాలను పరిచయం చేయడం జరిగింది.

ఐదవ ప్రకరణమైన ‘శైలీకరణ: నాట్యశాస్త్ర సమన్వయం అనే ప్రకరణంలో నాట్యశాస్త్రపరిమితులలో శైలీకరణను నిర్వచించి, లోకధర్మి, నాట్యధర్మి భేదాలతో శైలీకరణ అనే పరికల్పనను సమన్వయించి, రామారావుగారు తనదిన విశిష్టశైలిని ఎలా రూపొందించుకున్నారు. అందులోని ముఖ్యలక్షణాలేమిటి అన్న వాటిని నిరూపించి చెప్పడం జరిగింది.

ఆరవ ప్రకరణమైన ‘డా.ఎన్.టి.ఆర్ పురాణపాత్ర పోషణ: శైలీకరణ‘ అనే ప్రకరణంలో డా నందమురి తారక రామారావుగారు ధరించిన వివిధ పురాణ పాత్రలను, అందులో వారి అభినయ శైలిని, ఆ పురాఅ పాత్రల రూపీకరణలో నిక్షిప్తమైన దృక్పథాలను, వారి సాఫల్యాలను, వైఫల్యాలను (ఆ) భారత పాత్రలు (2) రామాయణ పాత్రలు (3) ఇతర పాత్రలు అనే మూడు వర్గాలుగా విదదీసి సవిమర్శకంగా పరిశీలించడం జరిగింది.

అనుబంధంగా, డా రామారావుగారితో సాన్నిహిత్యం కలిగి, చిత్రరంగంలో వారితోపాటు కలిసి పనిచేసిన ప్రముఖులు డా.రామారావుగారి కృషిపై వెలిబుచ్చిన అభిప్రాయాల మూల పాఠాలను పొందుపరచి ఇవ్వటం జరిగింది.

తెలుగులోనేకాక, యావద్భారత చలన చిత్రరంగంలోనే తనదంటూ ఒక ప్రత్యేకమైన శైలిని, శిల్పవిన్యాసాన్ని సమకూర్చుకుని, పురాణపాత్రలను వినూత్నరీతిలో చలనచిత్ర మాధ్యమంలో శిల్పీకరించిన పాత్రలను, వారు ఆంగిక మాధ్యమంలో ఆవిష్కరించి, వాటిని మరింత జనప్రియం చేశారు. వారి ఆ బృహత్తర కృషిని సాహిత్య - సినిమాల సంబంధ పరిధిలో సమన్వయిస్తూ తులనాత్మకంగా చేసిన అధ్యయన కృషి ఫలితం ఈ పరిశోధన గ్రంథం.

* * *

(డా.ఎన్.టి.ఆర్ గారితో సాన్నిహిత్యం కలిగి, వారితోపాటు చిత్రరంగంలో కృషి చేసిన ప్రముఖులతో ముఖాముఖీలు ఈ పరిశోధనా కార్యక్రమంలోని క్షేత్రపర్యటన సందర్భంగా ముఖాముఖీలు ఈ పరిశోధనా కార్యక్రమంలోని క్షేత్రపర్యటన సందర్భంగా సేకరించినవి)

* * *

ఆచార్య సి.నారాయణరెడ్డి

”మన వాఙ్మయాన్ని మూడు విధాలుగా విభజించారు (1) ప్రభు సమ్మితం, (2) సుహృత్ సమ్మితం, (3) కాంతా సమ్మితం. సమ్మితం అంటే తుల్యం అని అర్థం. ప్రభువువలె శాసించేది వేదం. మిత్రుడివలె సూచన చేసేది పురాణం. కాంతాసమ్మితం - ప్రేయసిలాగా భార్యలాగా ప్రత్యక్షంగా కాకుండా హితంగా ఉపదేశించేది. ప్రత్యక్షంగా సూటిగా కాక ధ్వన్యాత్మకంగా శాసించేది.

వేదం ప్రభువులాగా కఠినంగా శాసిస్తుంది. ‘సత్యంవద ధర్మంచర‘ ఆ సత్య ధర్మాలనే ఒక ఇతివృత్తంగా తీసుకుని మిత్రుడెలాగ సలహా ఇస్తాడో అలా చెబుతుంది పురాణం. పురాణం కథతో కూడుకున్న ఉపదేశం. కథ చెబుతూ దానిలోని సందేశాన్ని మిత్రుడిలాగా చెప్పేది. ఒక మిత్రుడు సలహా ఇస్తాడు. పురాణ వాఙ్మయం కూడా మనకు సలహా ఇస్తుంది.

ఇక మూడవది భార్యలాగా ధ్వని లాస్యంగా చెబుతుంది. లాస్యం చేసేది వాచ్యంకాదు. ఆలస్యంగా వచ్చే భర్తను చూసి భార్య ‘ఇంత తొందరగా ఎందుకు వచ్చారండి. ఈ రాత్రి రాకున్నా ఫర్వాలేదు‘ అని వ్యంగ్యంగా చెప్పినట్లు.

కాంతాసమ్మితం కావ్యం. ప్రత్యక్షంగా విప్పిచెప్పకుండా ధ్వని అర్థంలో వాళ్ళకర్థమయ్యేటట్టు వ్యంగ్యంగా చెప్పినట్లు.

కాంతాసమ్మితం కావ్యం. ప్రత్యక్షంగా విప్పిచెప్పకుండా ధ్వని అర్థంలో వాళ్ళకర్థమయ్యేటట్టు వ్యంగ్యంగా చెప్పటం దీని ప్రయోజనం.

మీరు పురాణ వాఙ్మయాలకు సంబంధించిన ఇతివృత్తం తీసుకుని - అందులో నందమూరి తారకరామారావుగారు నటించిన-జీవించిన - పురాణపాత్రలను తీసుకుని వారి శైలీ శిల్పం గురించి పరిశోధన చేస్తున్నారు. ఇంతవరకు ఈ విషయం అచుంబితం. ఎవరూ ముట్టనిది. ఎవరూ చేపట్టనిది. ఈ విషయం తీసుకున్నందుకు ముందుగా మిమ్మల్ని అభినందిస్తూ సినిమాలకొస్తాను.

సినిమా, జీవిత చిత్రణమే. నాటకం చేసిన పని సినిమా చేస్తున్నది. నాటకాల్లో నుంచి క్రమపరిణామం చలనచిత్రం. క్రమ పరిణామంలో నాటకం చావలేదు. అది ఒక ప్రత్యేక ప్రక్రియగానే కొనసాగుతూనే సినిమాకు జన్మనిచ్చింది. యక్షగానం బ్రతికే ఉంది. నాటకం బ్రతికే ఉంది. కొత్త ప్రక్రియ వస్తే పాతది నశిస్తుందనుకోవటం సత్యసమ్మతం కాదు. ఇది ఆధునిక వచన కవితా యుగం. మోస్ట్

మోడ్రన్ పొయిట్రీ అత్యాధునిక వచన కవితా యుగం కూడా, ప్రపంచంలోని అన్ని భాషల్లోనూ, భారతీయ భాషల్లోనూ అంతే. అంతమాత్రం చేత (తెలుగు) పద్యం చావదు. పద్య రచయితలు సంఖ్య తక్కువ కావచ్చు. కానీ పద్యం చావలేదు. వచనం చావలేదు. ఇక తెలుగు చలనచిత్ర రంగ ప్రవేశం ప్రారంభదశనుండి అటు సాంఘికేతివృత్తాలతో ఇటు పౌరాణిక వృత్తాలతో చిత్రాలు నిర్మించింది. జానపదేతివృత్తాలు కూడా నిర్మించింది. పురాణాలు సాంఘికాలు, కాల్పనిక కథలు కాదు జానపదాలు. ఫిక్షన్ అన్నమాట. ఫిక్షన్ అంటే కాల్పనికం, అనుచానంగా మన పెద్దలు, తాతముత్తాతల కాలం నుండి చెబుతున్న కథలు. అలాగే పురాణ గాధల్ని తీసుకుని చిత్రాలు నిర్మించారు. 'పురా నవం పురాణం' పాతదే కొత్తగా కనిపిస్తుంది. రామాయణం పురాణం, కావ్యం, రామాయణాన్ని నిత్యజీవితంలో చూస్తున్నాం. భారతం, అంతా నడుస్తున్న రాజకీయమే. అందులో ఉన్న వైరుధ్యం, మార్మికం, విధ్వంసం అన్నీ ఇందులో ఉన్నాయి. వేదంలో కథలున్నాయి. పురాణాల కథలన్నీ. రామాయణేతివృత్తాలు, భారతేతి వృత్తాలు అన్నిటినీ ఇలాగే సినిమాలుగా నిర్మించారు మనవాళ్ళు.

నందమూరి వారి పాత్రల గురించి ఇప్పుడు ప్రధాన వివక్ష. వారి తొలి అడుగు సాంఘిక చిత్రంతోనే ప్రారంభమైంది. నాటకాల్లో వేశారు. అసలు నటుడిగా పైకి రావాలని వారికి లేదు. నాకు తెలిసినంతవరకు కుటుంబ బాధ్యతలు దృష్టిలో పెట్టుకుని చితికిపోయిన కుటుంబాన్ని మళ్ళీ అతుకుపెట్టి పైకి తీసుకురావాలనే నిబద్ధత ఉన్నవారు. మళ్ళీ యధాతథంగా కుటుంబాన్ని నిలబెట్టుకోవాలనే తపనతోనే సినీరంగంలోకి వచ్చారు తప్ప, నటించాలని లోపల ఉందేమోకాని, దానికోసం అందరిలాగా వెంపర్లాడలేదు. చాలా చిన్నవేషం. అయినా ఒప్పుకున్నాడు. షావుకారులో మహోదాత్తంగా నటించాడు అప్పుడప్పుడు సాంఘిక చిత్రాల్లో తన పరిధి మీరుతున్నాడు ఎన్టీఆర్ అనే వాదం లేకపోలేదు. అది తెలియక చేసింది కాదు జనాకర్షణ కోసం. బడిపంతులు, ఎంతబాగా పోషించారో! ఎంత పరిణతిగల నటన శ్రీకృష్ణదేవరాయలులో.

పౌరాణిక సినిమాలకొస్తే సాంప్రదాయికంగా అంతకుముందున్న నటులు రఘురామయ్యలాంటివారు కృష్ణుడు పాత్రవేశారు. కానీ ఎన్టీఆర్ గారి నాటికి అవే కృష్ణ, రామ పాత్రలకు స్వరూపం మార్చారు. లక్షణ శాస్త్రం ప్రకారం చూస్తే శ్రీకృష్ణపాత్ర ధీరలలిత. శ్రీరాముడు ఏకపత్నీవతుడైన ధీరోదాత్తుడు. దుర్యోధనుడు ధీరోద్ధతుడు. ధీరోద్ధత నాయకత్వంలో గాంభీర్యం, ఔదార్యం వీటిని మించిన అహంకారం కూడా ఉంటుంది. రామారావుగారు రాముడిపాత్ర నటిస్తే గంభీరంగా, శాంతంగా ఉంటుంది. ఎప్పుడో కానీ కనుబొమలు పైకెత్తిని ఉదాత్తతను పాటించారు. శ్రీకృష్ణపాత్రకు వస్తే అన్నీ కదలికలే. చిరునవ్వులో కదలికలున్నాయి. ఒకసారి నేనన్నాను. "రామారావుగారూ! శ్రీకృష్ణపాత్ర మీద ఒక కామెంట్ చెబుతాను. ఆ పాత్ర పట్ల జనానికెందుకంత ఆకర్షణ అంటే ఆ నడకలో కలికితనం, అంటే స్త్రీత్వం ఉంటుంది", అని నడిచి చూపించాను. నేనూ యాక్టర్నే. కనుక బాగా నవ్వి, 'కరెక్ట్ ఆ వెరైటీ అందుకే వచ్చింది' అని నవ్వారు. నడక మామూలుగానే ఉంటుంది. కానీ రామారావుగారి నడకలో ఒక కలికితనాన్ని ప్రవేశపెట్టి జనాకర్షణకు హేతుభూతమైన పాత్రను తీర్చిదిద్దారు. రాయబారం ఘట్టంలో మళ్ళీ వీరుడిగా కనిపిస్తాడు. ఇది నాయక పాత్ర. రామాయణ భారతాల్లో పాత్రలను క్షుణ్ణంగా అధ్యయనం చేశారు. దుర్యోధన శబ్దాన్ని ఆయన ఒప్పుకోలేదు. "సుయోధన" అనమనేవారు. "స్వాగతం సుయోధన" అని పాట వ్రాయించారు. "అభిమాన ధనా, సుయోధనా!" అని వ్రాసారు.

అలా ఈ రెండు పాత్రలు ప్రతి నాయకపాత్రలు రావణాసురుడు, దుర్యోధనుడు. రావణుడంటే సీతాపహరణం వలన విలనయ్యాడు. అదొక్కటి తప్ప, అతనిలో అన్నీ మంచి లక్షణాలే. రామారావుగారి విలక్షత ఏమిటంటే ఆ పాత్రలో కూడా ఎవరూ స్పృశించని కోణాలు, పార్శ్వాలు నటించాలి. ఏదో ఒక కొత్తదనం చూపించాలి. ఆయన పరిణతి చెందుతున్న దశలో తనకు కావలసిన నిర్మాత దర్శకులతో చర్చించేవారు. రాను రాను ఆయనే పాత్ర చెప్పారు. తరువాత తానే పాత్రకు రూపకల్పన తెచ్చారు. దక్షిణాదిలో

ద్రావిడోద్యమం ప్రారంభమయ్యాక ఈ రావణాసురుడు దాక్షిణాత్యుడని ఆర్యులకు వ్యతిరేకంగా అతన్ని దుష్టపాత్రగా చిత్రీకరించారని లంకేశ్వరుడైన రావణుడు కథానాయకుడని రూపకల్పన చేసేవారు. మనం అనుకున్నట్టు దుష్టపాత్రలనుకున్నవి దుష్టపాత్రలు కావని, ఆత్మాభిమానం వున్న పాత్రలని, వ్యక్తిత్వం వున్న పాత్రలని దక్షిణాదిలో ద్రావిడోద్యమంలో ఉబికిన కొన్ని సిద్ధాంతాలు. రామారావుగారు మద్రాసులో ఉండడం వలన వారితో కొంత పరిచయం ఉండడం వలన ఆ ప్రభావం పడింది. ఇటువైపు పురాణ పాత్రలు చదివి ఆకళించుకున్న విజ్ఞానం, సముద్రాల పింగళిగారితో చర్చించి తీసుకున్న నిర్ణయాలు, దీంతోపాటు ద్రావిడ భాషోద్యమకారుడిచ్చిన విలక్షణమైన రూపరేఖలు రెండూ సమన్వయం చేసుకున్నారు. సీతారామకళ్యాణం, భూకైలాస్‌లలో రావణపాత్ర అలా రూపొందించి ధరించారు. రెండోది దుర్యోధన పాత్ర. శ్రీకృష్ణ పాండవీయం, దానవీరశూరకర్ణలో ధరించారు. రామ-కృష్ణ భక్తి విధానంలో ఆయన పరమ సంప్రదాయ విధాయి. కానీ పాత్రల విషయం వచ్చేసరికి ఆ రెండు పాత్రలకు అన్యాయం జరిగిందనే ఉద్దేశ్యంతో వారు అలా రూపకల్పన చేశారు. బైబిల్లోని సైతాన్ పాత్రను తీసుకుని ఎవరయినా ఇంగ్లీషువాడ్ని సినిమా తీయమనండి. రామారావుగారయితే మెప్పించే వారేమో, సైతాన్ వల్లనే కదా, సృష్టి ఏర్పడిందని ఒప్పించేవారు.

మిల్టన్ 'ద పారడైజ్ లాస్ట్' మానవులు స్వర్గచ్యుతులవటం చెబుతుంది. 'నేను క్రింద పడతాను. కాని త్రిముఖంగా పెరిగి నీదాకా వస్తాను' అని శపథం చేస్తాడు మనిషి. దాని ఫలితమే చంద్రమండలం దాకా ఎగరటం. కళాత్మకంగా ఎన్నో నిర్మించారు. ఆధ్యాత్మికంగా ఎంతో ఎదిగారు. ఒకే చిత్రంలో సుయోధనుడు, కృష్ణుడు, కర్ణుడు; రాముడు రావణుడు ఇలా భిన్నంగా వేయటం అనితర సాధ్యం. 'టెన్ కమాండ్‌మెంట్స్' హీరోని విలన్‌గా వేయమనండి. సాధ్యంకాదు. పౌరాణిక పాత్ర వేయాలంటే ఆ మూర్తి వేరు. ఆ విగ్రహం వేరు. ఏ పాత్రకయినా మలచుకోగలిగిన దేహ సౌందర్యం. ధీరలలితుడు, ధీరోద్ధతుడు మూడు కర్ణ పిక్చర్‌లో వైవిధ్యంగా నటించారు. ఇక శైలి, శిల్పం: ఇవన్నీ శైలిలో వస్తాయి. డైలాగ్ డెలివరీ మృదువుగా ఉంటుంది. కృష్ణుడికి మంద్రంగా, కాదంటే మధ్యంగా ఉంటుంది. కర్ణుడికి ఉద్ధతంగా ఉధృతంగా ఉంటుంది. దుర్యోధనుడికి సంభాషణలు కూడా అలా వ్రాయిస్తారు. సమాసభరితంగా రచనా శిల్పం తొణికిసలాడేలాగా! పొడిపొడి మాటల్లో కృష్ణుడికి వ్రాయిస్తారు. "సత్యా! కోపమా! లేక తాపమా!" అంటూ అది శృంగారం. మనం అనుకున్న పాండవులు కాదు ఆయన చూసింది. సుయోధనుడి పాత్రద్వారా వీళ్ళెక్కడి వాళ్ళు అని ప్రశ్నించాడు. దానికనుగుణంగా డైలాగులు వ్రాయించుకున్నారు. కిరీటాలు, ఆ ఆభరణాలు తానే స్వయంగా కాగితం మీద డిజైన్ చేసి తయారు చేయించేవారు. డైలాగ్స్ కూడా ముందు తనే వ్రాసుకునేవారు. తనకు సంబంధించి కథ తనదే. సంభాషణలు ఆయన మనసులోనివే. పాటలు కూడా ఆయన ఊహలకనుగుణంగా ఉంటేనే ఒప్పుకునేవారు. కాబట్టి తనేకథ, డైలాగ్స్ వ్రాసుకునేవారు. ఇప్పుడు స్క్రీన్‌ప్లే అంటామే. స్క్రీన్‌ప్లేకు డైలాగ్స్‌కు తేడా ఏమిటంటే స్క్రీన్‌ప్లేలో డైలాగ్స్‌తోపాటు ఆయా పాత్రలు చేసే అభినయం ఉంటుంది. అదికూడా బ్రాకెట్‌లో వ్రాయాలి. సన్నివేశాలు మార్పు ఉంటుంది. ఆయా కాలగతి నిరూపణం ఉంటుంది. దీన్ని స్క్రీన్‌ప్లే అంటారు. కాబట్టి మామూలు కథకు, చిత్రకథకు తేడా ఏమిటంటే డైలాగ్‌కూ డైలాగ్‌కూ మధ్య యాక్షనుంటుంది. అది బ్రాకెట్‌లో వ్రాసుకుని 'ఇతడు డైలాగ్ అనగానే ముందుకొచ్చి చిరునవ్వుతో చేయిసాచి వెనక్కు వెళ్ళిపోవాలి' అని వ్రాయాలి. ఆ విధంగా అద్భుతంగా రామ - రావణ పాత్రలను ప్రపంచంలో ఎవరూ చేయని విధంగా ప్రతినాయక పాత్రలను నాయక పాత్రల తుల్యంగా చేసిన వైశిష్ట్యం ఒక్క ఎన్.టి.ఆర్ దే వేలాది సంవత్సరాలుగా దుష్టపాత్రలని పేరుబడ్డ వాటినలా ఎందుకు విమర్శిస్తున్నాం? మీరు శిష్టపాత్రలనుకున్న వాళ్ళ లోపాలేమిటి? వాటిని పరిశీలించరేం అనే దృష్టితో వాటిని తీర్చిదిద్దారు.

అలాగే కర్ణుడు మాటలు తక్కువ సమాసాలతో సహజంగా ఉంటాయి. సత్యహరిశ్చంద్రలో పరమశాంతం. అది ఎన్.టి.ఆర్.గారి శైలికి పూర్తిభిన్నమైంది. దుష్యంతుడు శృంగారం. వృద్ధుడైన భీష్మపాత్ర. వైవిధ్యం కూడా సహజత్వానికి పరమ సన్నిహితంగా ఉంటుంది.

గొంతు తరుణదశకు, ప్రౌఢదశకు, వృద్ధాప్యదశకు సరిపోతుంది. అలా మాడ్యులేట్ చేసుకుంటారు. మరొకరికి అలా సాధ్యం కాదు. భావాలకు గాని, స్వరాలకు గాని, పదాలకు గాని నడకగాని అద్భుతమైన వైవిధ్యాన్ని ప్రదర్శించారు. పురాణపాత్రల్లో ఏ పాత్రకు ఏ శైలి (స్టైల్) అనీ ఆలోచించి ప్రవేశపెట్టారు. మధ్య మధ్య గాప్స్ ఇవ్వటం, మంద్రం, మధ్యం తారాస్థాయిలో ఉంది. సందర్భాన్నిబట్టి పలకటం, శిల్పం అంటే సంవిధానం, ఒక అస్తిత్వం. స్టైల్ - శైలి అంటే మొత్తం మనిషి అని అర్థం. శిల్పమనేది కుదురుగ ఉండే అస్థిత్వ విధానం. మూర్తిమత్వం ఎన్టీఆర్ నటించిన పౌరాణిక చిత్రాలన్నీ చలనచిత్ర రూపంలో వున్న కావ్యాలు, ప్రబంధాలు. భావితరాలకు ఆయన పాత్రల క్లిప్పింగ్స్‌కు వ్యాఖ్యానం జోడించిపెడితే గొప్ప శిల్పపాఠాలు.

విశిష్ట శిల్పాన్ని కూర్చి ప్రపంచంలోనే పౌరాణిక, జానపద, సాంఘిక, చారిత్రక చలన చిత్రాల్లో ఏ నటుడు అభినయించని పాత్రలన్నీ వైవిధ్యంతో విశిష్టత చూపి నటించిన మహానటుడు, ఆత్మీయనటుడు శ్రీ నందమూరిగారు. దుర్యోధనుడికి డ్యూయట్ వ్రాయటం అదొక అపురూప ప్రయోగం, అటువంటి మహానటుడు గురించి సిద్ధాంతవ్యాసం సమగ్రంగా రావాలని కాంక్షిస్తున్నాను.

* * *

అలాగే దేవలోకాన్ని దేవతల్ని విమర్శిస్తూ "మానవుల్ని ఎంత మోసం చేస్తున్నారు. దేహమే కాలిపోయాక వచ్చి అనుభవించేదేముందయ్యా. మానవజాతిని తప్పుదారిపట్టిస్తున్నారు. మానవ మేధాశక్తి విరించి నూతన ప్రయోగానికి దారితీసింది" అంటూ హేతువాద భూమికను చాటుతాడు. ఈ సంభాషణలన్నింటి వెనుక సంస్కరణవాదం, దేవతల పట్ల ఒక అసహ్యతాభావాన్ని పెంపొదిస్తూ మానవ జాతి గొప్పతనాన్ని అడుగడుగునా పొగుడుతుంటాడు.

ఈ పాత్రలో ఎందుకో ఆయన నటన కూడా అంత సహజంగా లేదు. మాటలు చాలా కృత్రిమంగా ఉన్నాయి. దుర్యోధనుడి శైలిలో మాట్లాడడానికి ప్రయత్నించి విఫలులయ్యారు. కొత్తదనం కోసం తపనపడేవారు. కనుక సంభాషణలు నాగభైరవగారిచేత వ్రాయించారు. అయినా అందులో నూతన శైలి వారు కూర్చిందే ప్రతి సంభాషణ చివర 'ఏమయ్యా' అనేది చేర్చి రాయించారు. దాంతో ప్రజలకు విసుగొచ్చింది. హరిశ్చంద్ర పాత్ర ద్వారా సత్యధర్మాలు మానవులే ఆచరించగలరని వివరించారు. అలాగే దశరథాత్మజుడైన రాముని గొప్పతనాన్ని లోకానికి తెలియపరచి అతనికి అనేక దివ్యాస్త్రాలు బోధించి లోకానికి రావణపీడను తొలిగించటానికి కారకుడైంది కూడా విశ్వామిత్రుడే అని చెప్పించారు. ప్రధానంగా దుష్యంతునిచేత అవమానించబడ్డ శకుంతలను మారువేషంలో తానే రక్షించి ఒక ఆశ్రమంలో సంరక్షణ కలిపించినట్లు కలిపించారు. ఇక్కడ తలపండిపోయిన గొప్ప తాత్త్వికుడిగా రామారావుగారి నటన నిజంగానే పండిపోయింది. చివరకు శకుంతలా దుష్యంతులను కలిపి వారి కుమారుడైన భరతుని పేరుతో ఈ దేశం 'భరతవర్ష' అని పిలవబడుతుందని చెప్పి తపస్సుకు వెళ్తారు. చివరి దృశ్యం అద్భుతంగా ఉంది. నిజంగా ఈ దృశ్య చిత్రీకరణ కోసం రామారావుగారు హిమాలయాలకు వెళ్ళారు. మంచి చలిలో ఒంటిమీద చొక్కాలేకుండా గాయత్రిని ఉపాసించే దృశ్యాన్ని అద్భుతంగా చిత్రీకరించారు.

ఓం - భూర్భువస్వః
తత్సవితుర్వరేణ్యం
భర్గోదేవస్య ధీమహి
ధియోయోనః ప్రచోదయాత్||

అనే గాయత్రీ బీజాక్షరాలను ఆ దేవి ప్రత్యక్షమై భూమికందించినట్టు చూపించడంతో, కథ సుఖాంతమౌతుంది. పరులకోసమే తన తపస్సంతా వ్యర్థపరచుకుంటూ ఎన్నో యుగాలు మానవాభ్యుదయం కోసమే కృషి చేసి మానవ హితుడుగా, మంచి మిత్రుడిగా

మిగిలిపోయిన 'విశ్వామిత్రుని' కథను చాలా కష్టపడి తీసారు కాని చిత్రం విజయవంతం కాలేకపోయింది. అయినా విశ్వామిత్ర పాత్రను ప్రజలకు అందించాలనే వారి తపన తీరింది. నిజంగా ఆయన విశ్వామిత్రులే.

ఎన్టీయార్ 'శివుడి' పాత్ర పోషణ

ఎన్టీయార్ శివుడిగా పాత్రపోషణ చేసిన చిత్రాలు రెండు. ఒకటి 'దక్షయజ్ఞం కాగా మరొకటి 'ఉమా చండీ గౌరీ శంకరుల కథ', 'ఉమా చండీగౌరీ శంకరుల కథ'గా శివుడిగా ఎన్.టి.ఆర్. అతిథిపాత్ర పోషించారని చెప్పొచ్చు. కైలాసంలో పార్వతీపరమేశ్వరుల నడుమ జరిగే వాగ్వివాదం, పార్వతి భూలోకంలోనే జన్మించడం.. పార్వతిని వెదుక్కుంటూ కైలాసనాథుడైన శివుడు 'శంకరుడిగా, కైలాసనాథుడిగా ఎన్టీయార్ నటన చిరస్మరణీయమై నిలుస్తుంది. శివుడు అందంగా ఉండడమనే లక్షణం ఎన్టీయార్ అందగాడు కావడంతో అలరిందనిపిస్తుంది. తాండవం అభినయించే దృశ్యాల్లోను, పార్వతి భక్తిని గ్రహించి ఆమెని పరిణయమాడే దృశ్యాలలోను, దక్షుడిని క్షమించే దృశ్యాల్లోను ఎన్టీయార్ నటన ఎవ్వరినైనా తన్మయుల్ని చేస్తుంది. 'దక్షయజ్ఞం' షూటింగ్ జరుగుతుండగా తనకు ప్రీతిపాత్రుడైన కుమారుడు రామకృష్ణ అకాల మరణం చెందడంతో ఎన్టీయార్ ఈ సంఘటనని సెంటిమెంట్‌గా భావించి శివుడిగా ఆ తర్వాత ఏ చిత్రంలోను నటించకూడదని నిర్ణయించుకున్నారట.

రామ, రావణ రెండూ రామారావే ధరించిన 'శ్రీరామ పట్టాభిషేకం'

ఎన్.టి.ఆర్ స్వీయ దర్శకత్వంలో రాముడిగా, రావణుడిగా రెండు పాత్రల్ని శ్రీరామపట్టాభిషేకంలో పోషించారు ఒక రకంగా సాహసం అని చెప్పవచ్చు అయితే పూర్వం 'శ్రీ కృష్ణపాండవీయం'లో శ్రీకృష్ణ, దుర్యోధన పాత్రల్ని పోషించి ఉండడంతో ధైర్యంగా ఈ ప్రయత్నానికి ఎన్.టి.ఆర్ ఏదో ప్రభావానికి లోనై ఈ చిత్ర నిర్మాణం తలపెట్టి ఉంటారనే భావన కలుగుతుంది. అది భావనకాదు నిజం. అప్పటికే విడుదలై విజయవంతమైన వేనోళ్ళ దృశ్యకావ్యాలుగా కీర్తించబడుతున్న 'బాపు' నిర్దేశకత్వంలోని సంపూర్ణరామాయణం, సీతా కళ్యాణం చిత్రాలు శ్రీరామపట్టాభిషేకానికి స్ఫూర్తిగా కనిపిస్తాయి. సెట్టింగులు, నేపథ్య సంగీతం, షాట్ డివిజను ఆర్టిస్టులు ఎంపిక ఇలా అన్నీ ఆ రెండు చిత్రాలకు దగ్గరగా ఉంటాయి. దర్శకుడిగా ఎన్.టి.ఆర్‌కి సంతృప్తినిచ్చినా కథానాయకుడిగా ఎన్.టి.ఆర్ (రాముడు), ప్రతి కథానాయకుడైన ఎన్.టి.ఆర్.ని (రావణుడు) హతమార్చే దృశ్యాలను ప్రేక్షకులు జీర్ణించుకోలేకపోయారు. ఎన్.టి.ఆర్.కి 'రావణబ్రహ్మ' పాత్రపోషణ అన్నా, ఆ పాత్ర అన్నా మిక్కిలి ఇష్టం. రావణపాత్ర పోషణలో ఎన్.టి.ఆర్ 'అద్భుతం' అన్న రీతిలో కళ్ళకు విందు చేస్తారీ చిత్రంలో అందుకే సామ్యం కుదరక ఫలితం ఆశించినంతగా లేకపోయింది.

బాపురమణలతో ఎన్.టి.ఆర్ 'శ్రీరామాంజనేయ యుద్ధం'లో మరో మారు శ్రీరాముడిగా జేజేలందుకున్నారు. ప్రధానంగా 'దశావతార' రూపంలో ఎన్.టి.ఆర్ ముగ్ధ మనోహరంగా సాక్షాత్కరిస్తారు.

శ్రీమద్‌విరాట పర్వం

'దానవీరశూరకర్ణ' చిత్రం సాధించిన విజయం మరోమారు ఎన్.టి.ఆర్‌ని భారత కథ నేపథ్యంలో చిత్ర నిర్మాణానికి బీజాలు వేయించింది. ఈసారి తనకెంతో ఇష్టమైన 'నర్తనశాల' చిత్రం ప్రేరణతో ఎన్.టి.ఆర్ స్క్రిప్టు సమకూర్చుకున్నారు. 'శ్రీమద్‌విరాటపర్వం'గా తెరకెక్కిన చిత్రంలో ఎన్టీయార్ ఏకంగా ఐదు పాత్రలు పోషించారు. పౌరాణిక చిత్రాల్లో ఇదో రికార్డు అయినప్పటికీ 'నర్తనశాల' గతంలో భారీ విజయాన్ని స్వంతం చేసుకుంది, అందులో ఎస్వీ.రంగారావు, సావిత్రీ, ఎన్టీరామారావులు పోటాపోటీగా నటించడం లోక విదితమే.

'శ్రీమద్‌విరాట పర్వం'లో శ్రీకృష్ణ, సుయోధన, అర్జున, బృహన్నల, కీచకపాత్రలను ఎన్టీయార్ పోషించారు. అర్జునుడిగా బృహన్నలగా ఎన్టీయార్ నర్తనశాలలో జీవించారు. శ్రీకృష్ణుడిగా, సుయోధనుడిగా అప్పటికే శ్రీకృష్ణపాండవీయం, దానవీరశూరకర్ణ చిత్రాలేవీ ప్రేక్షకుల మనోఫలకం పైనుండీ చెరిగిపోని శాశ్వత ముద్రను వేసి ఉన్నాయి. ఈ సమయంలో ఎన్టీయార్ నాలుగు పాత్రలతోపాటు ఎస్వీ.

రంగారావుగారు శిఖర సమానంగా ప్రాణప్రతిష్ఠ చేసిన కీచక పాత్రను ఎంచుకోవడం. ఎన్టీయార్ నటన బాగున్నా కంటికి లెన్సులు వాడడం, భారీ ఆహార్యం ఆ పాత్ర ఔచిత్యానికి భంగం కలిగించాయి. నర్తనశాలలో కీచకుడి పాత్ర ప్రవేశించి, భీముడి చేతిలో కీచకుడి వధ జరిగేంతవరకూ సన్నివేశాలు బలంగా ఉండి వేగవంతంగా సాగుతాయి, ఆ కాస్సేపూ కీచకుడిదే పైచేయి. శ్రీమద్విరాట పర్వంలో ఆ ‘వేగం‘ కొరవడడమే కాక సమాసాలతో కూడిన సుదీర్ఘ సంభాషణలు, ఎన్టీఆర్, వాణిశ్రీలు అప్పటికే నాయికా, నాయకులుగా ఒక వెలుగు వెలిగి ఉన్నారు, ఇక్కడ కీచకుడు ద్రౌపది(వాణిశ్రీ) వాదించుకోవడం ప్రేక్షకులకు ఎబ్బెట్టు కలిగించింది. నర్తనశాలలో కీచకుడిగా ఎస్వీ.రంగారావుగారు ద్రౌపదిగా సావిత్రిని చతురోక్తులతో ‘సీతవా లేక సావిత్రివా‘ అనడంవంటి మాటలు ఎవరూ మర్చిపోలేరు, ఆ విరుపులు అలాంటివి ఇక్కడ కొరవడింది అదే సుయోధనుడు అభిమానధనుడు, రారాజు అయితే కీచకుడు శృంగార ప్రియుడు, రసికుడు, ధీరుడూనూ.. పైగా భీముడైన కైకాల సత్యనారాయణ కీచకుడైన ఎన్టీయార్ని వధించడం ప్రేక్షకులు భరించలేకపోయారు. దానవీరశూరకర్ణలో దుర్యోధనుడైన ఎన్టీయార్ని భీముడైన సత్యన్నారాయణ గదాదండంతో మోదడానికి శ్రీకృష్ణ పరమాత్మ అయిన ఎన్టీయార్ చిరునవ్వుతో అభయమిస్తూ కనిపిస్తాడు. కార్యసాఫల్యత చెంది ప్రేక్షకులు సంతృప్తి చెందడం కనిపిస్తుంది. శ్రీమద్విరాటపర్వంలో ఇలాంటి పొరపాట్లెన్నో ఫలితం నిరాశాజనకంగా రావడానికి కారణమైంది. ‘విరాటపర్వం‘ తర్వాత ఎన్టీయార్ భారత పాత్రలతో చిత్ర నిర్మాణం చేపట్టలేదు...

రావణుడిగా పాత్రపోషణ - భూకైలాస్, సీతారామకళ్యాణం,

చేసిన చిత్రాలు - శ్రీరామపట్టాభిషేకం, బ్రహ్మర్షి విశ్వామిత్ర (గెస్ట్)

శ్రీకృష్ణుడిగా - సొంత ఊరు, మాయాబజార్, వినాయకచవితి, దీపావళి, శ్రీకృష్ణావతారం, శ్రీకృష్ణాంజనేయ యుద్ధం, శ్రీకృష్ణపాండవీయం, శ్రీకృష్ణవిజయం, శ్రీకృష్ణసత్య, దానవీరశూరకర్ణ, శ్రీమద్విరాట పర్వం, గోపాలుడు భూపాలుడు (గెస్ట్)

శ్రీరాముడిగా - లవకుశ, చరణదాసి (గెస్ట్), శ్రీరామాంజనేయ యుద్ధం, శ్రీరామ పట్టాభిషేకం, అడవి రాముడు (గెస్ట్), భక్త రామదాసు (గెస్ట్) సుయోధనుడిగా - శ్రీకృష్ణపాండవీయం, దానవీరశూర కర్ణ, శ్రీమద్విరాట పర్వం

మరికొన్ని

పురాణపాత్రలు కాకున్నా శ్రీమద్విరాట పోతులూరి వీరబ్రహ్మేంద్రస్వామి చరిత్ర చిత్రంలో కాలజ్ఞానాన్ని సృష్టించిన వీరబ్రహ్మేంద్రస్వాముల వారిగా నటించగా, ఇదే చిత్రం ప్రారంభంలో శ్రీ ఆది శంకరాచార్యులుగా, గౌతమ బుద్ధునిగా, శ్రీరామానుజాచార్యులుగా, యోగి వేమనగా కాస్సేపు పాత్రపోషణ గావించారు.... రామాయణం లాంటి మహాకావ్యాన్ని భారత జాతికందించిన ‘వాల్మీకి‘ మహర్షిగా కూడా ఎన్టీయార్ నటించారు.

ఉపసంహారం

ఒక సాహిత్యానికి మరో సాహిత్యానికి మానవ విజ్ఞాన సంబంధిత ఇతర అంశాలకు మధ్య సంబంధాలను, పరస్పర ప్రభావాలను అధ్యయనం చేసే విధానాన్ని తులనాత్మక సాహిత్యమంటారంటూ, ప్రపంచవ్యాప్తంగా తులనాత్మక సాహిత్య రంగం కృషిచేసే ప్రముఖులు నిర్వచించారు. అనేక సహస్రాబ్దాల చరిత్ర ఉన్న ఒక విజ్ఞాన రంగం సాహిత్యమైతే, ఆధునిక కాలంలో వికసించినా, చాలా తక్కువకాలంలోనే ప్రపంచ వ్యాప్తంగా అత్యంత ప్రభావాన్ని నెరపిన మరో విజ్ఞాన రంగం చలన చిత్రం. సాహిత్యంలోలాగే చలనచిత్రాలలో కూడా అనేక ప్రక్రియాభేదాలు వికసించినా, ‘సినిమా‘ అనేమాట కథారూపకమైన చిత్రానికే రూఢికెక్కి నిలిచింది. అంటే ఆధునిక పారిశ్రామిక విప్లవ ఫలంగా సిద్ధించిన సాంకేతిక అభ్యాయక సినిమా అనేమాట యదార్ధమై ఉన్నది. అందువల్లనే దానిని కూడా సాహిత్యప్రక్రియలో భేదంగానే భావించి, ఇటీవలి కాలంలో విశ్వవిద్యాలయ స్థాయిలో పరిశోధనా కార్యక్రమ ఆశయం. సాంప్రదాయికంగా

వస్తున్న భారతీయ పురాణ వాఙ్మయాన్ని, చలనచిత్ర మాధ్యమంలో ఒక గొప్ప సమకాలీన కళాస్రష్ట ఎలా శైలీకరించి ప్రదర్శించారో నిరూపించడం ఈ పరిశోధనా లక్ష్యం.

ఒక పాత్రను ఒక మహాకవి ఎంతటి భావనాబలంతో ఊహించి అక్షర మాధ్యమంలో ఆవిష్కరిస్తాడో, ఒక మహానటుడు కూడా అంతే భావనాబలంతో సంభావించి రూపమాధ్యమంలో ఒక గొప్ప సమకాలీన కళాస్రష్ట ఎలా శైలీకరించి ప్రదర్శించారో నిరూపించడం ఈ పరిశోధనా లక్ష్యం.

తిక్కన వంటి మహాకవి పరమభావుకతతో, శిల్పసౌష్టవంతో అక్షర భాషలో తీర్చిదిద్దిన వాటిని, డా నందమురి తారకరామారావు వంటి మహానటుడు అదే భావుకతతో, శిల్పశైలీ విన్యాసాలతో ఆంగిక భాషలో తీర్చిదిద్దాడు. అది అక్షర భాష అయితే, ఇది ఆంగిక భాష, మాధ్యమాలు వేరైనా, సృజనాత్మకత తీరుతెన్నులు ఒకటే - ఆయా మాధ్యమాలకు సంబంధించిన మార్పులు మాత్రం ఉండవచ్చు కాని, సృజనాత్మకత స్వభావంలో మాత్రం మార్పులుండవు.

భారతీయ సాహిత్యంలో అత్యంత విశేషమైన ప్రక్రియ పురాణం. సామాన్య ప్రజానీకంలో భారతీయ సంస్కృతి విలువలు తరతరాలుగా సహస్రాబ్దాలుగా వ్యాప్తమౌతూ రావడానికి భారతీయ పురాణవాఙ్మయమే ప్రధాన కారణమంటే అతిశయోక్తి కాదు. బ్రిటానికా విజ్ఞాన సర్వస్వం నిర్వచించినట్లు పురాణం ఒక సంకీర్ణ సాంస్కృతిక వాస్తవం అనే మాటను అంగీకరిస్తే ఆ సంకీర్ణతలో ఒక ద్వైవిధ్యత దాగి ఉంది. ఆ ద్వైవిధ్యతలో ఒక పార్శ్వం గతకాలానికి సంబంధించినదయితే, మరో పార్శ్వం ఏనాటికానాడు వర్తమాన కాలానికి సంబంధించినదవుతున్నది. అంటే గతకాలీనత ఒకవైపు, సమకాలీనత ఒకవైపు పురాణ ప్రతీకల్లో పెనవేసుకుని ఉన్నాయి. అందుకే పురాణ సాహిత్యం జాతి సంస్కృతికి అద్దం పట్టే నిరంతర స్ఫూర్తినిచ్చే చిరంతన సాహిత్యంగా కీర్తినందుతున్నది. ఆ కారణంగానే చలనచిత్రం వంటి ఆధునిక సాంకేతిక ఆఖ్యాయిక రూపం కూడా పురాణ వాఙ్మయాన్ని తన ప్రధాన వస్తువుగా స్వీకరించింది. దానిపట్ల ప్రజలకున్న ఎడతెగని ఆదరణే అందుకు కారణం.

ప్రవేశికలో పరిశోధనా లక్ష్యం, వ్యాప్తిని వివరించాక, తొలిప్రకరణమైన 'భారతీయపురాణ సంప్రదాయం'లో భారతీయ సాహిత్యంలో పురాణప్రక్రియ వికాసం దానివెనుక ఉన్న చారిత్రక కారణాలు, దాని బహుముఖీనత, ఆధునిక కాలంలో పురాణ వాఙ్మయం పట్ల జరుగుతున్న బృహత్తర కృషి మొదలైన అంశాలను వివరించి, చలనచిత్రరంగం ఏ కారణంగా పురాణ వాఙ్మయాన్ని అంతగా ఆదరిస్తున్నదో వివరంగా నిరూపించి చెప్పడం జరిగింది.

రెండవ ప్రకరణమైన 'సాహిత్యం - సినిమా: అంతస్సంబంధాలు'లో సినిమా ఎలా ఒక ఆధునిక సాహిత్య భేదమవుతున్నదో నిరూపించి చెప్పి, మౌలికంగా సాహిత్యానికి సినిమాకు మధ్యగల అంతస్సంబంధాలను పరస్పర ప్రభావాలను వివరించి, వివిధ సాహిత్య ప్రక్రియలకు చిత్ర మాధ్యమంతో ఉన్న సంబంధాలను నిరూపించడం జరిగింది.

మూడవ ప్రకరణమైన 'తెలుగు చలనచిత్ర వికాసం'లో ప్రపంచంలోనూ, భారతదేశంలోనూ సినిమా అవతరణను స్థూలంగా పరిచయం చేసి, తెలుగులో చలనచిత్రరంగం ఎలా ఎదిగి బృహత్తరమైన రూపాన్ని ధరించిందో వివరించి చెప్పడం జరిగింది. అందులో పౌరాణిక చలనచిత్ర వికాసాన్ని ప్రత్యేకంగా పరిచయం చేయడం జరిగింది.

నాలుగవ ప్రకరణమైన 'డా.ఎన్.టి.ఆర్ గారి జీవితం: కళాసేవ'లో స్థూలంగా డా.నందమూరి తారక రామారావుగారి జీవితాన్ని, వారి కళారంగ ప్రవేశాన్ని, నాటక రంగసేవను, చలనచిత్ర రంగప్రవేశాన్ని, అందులో వారు సాధించిన విజయపరంపరను, వారి కళా జీవితంలోని వివిధ కోణాలను వారి భావదృక్పథాలను పరిచయం చేయడం జరిగింది.

ఐదవ ప్రకరణమైన ‘శైలీకరణ: నాట్యశాస్త్ర సమన్వయం అనే ప్రకరణంలో నాట్యశాస్త్రపరిమితులలో శైలీకరణను నిర్వచించి, లోకధర్మి, నాట్యధర్మి భేదాలతో శైలీకరణ అనే పరికల్పనను సమన్వయించి, రామారావుగారు తనదిన విశిష్టశైలిని ఎలా రూపొందించుకున్నారు. అందులోని ముఖ్యలక్షణాలేమిటి అన్న వాటిని నిరూపించి చెప్పడం జరిగింది.

ఆరవ ప్రకరణమైన ‘డా.ఎన్.టి.ఆర్ పురాణపాత్ర పోషణ: శైలీకరణ‘ అనే ప్రకరణంలో డా నందమురి తారక రామారావుగారు ధరించిన వివిధ పురాణ పాత్రలను, అందులో వారి అభినయ శైలిని, ఆ పురాఅ పాత్రల రూపీకరణలో నిక్షిప్తమైన దృక్పథాలను, వారి సాఫల్యాలను, వైఫల్యాలను (ఆ) భారత పాత్రలు (2) రామాయణ పాత్రలు (3) ఇతర పాత్రలు అనే మూడు వర్గాలుగా విదదీసి సవిమర్శకంగా పరిశీలించడం జరిగింది.

అనుబంధంగా, డా రామారావుగారితో సాన్నిహిత్యం కలిగి, చిత్రరంగంలో వారితోపాటు కలిసి పనిచేసిన ప్రముఖులు డా.రామారావుగారి కృషిపై వెలిబుచ్చిన అభిప్రాయాల మూల పాఠాలను పొందుపరచి ఇవ్వటం జరిగింది.

తెలుగులోనేకాక, యావద్భారత చలన చిత్రరంగంలోనే తనదంటూ ఒక ప్రత్యేకమైన శైలిని, శిల్పవిన్యాసాన్ని సమకూర్చుకుని, పురాణపాత్రలను వినూత్నరీతిలో చలనచిత్ర మాధ్యమంలో శిల్పీకరించిన పాత్రలను, వారు ఆంగిక మాధ్యమంలో ఆవిష్కరించి, వాటిని మరింత జనప్రియం చేశారు. వారి ఆ బృహత్తర కృషిని సాహిత్య - సినిమాల సంబంధ పరిధిలో సమన్వయిస్తూ తులనాత్మకంగా చేసిన అధ్యయన కృషి ఫలితం ఈ పరిశోధన గ్రంథం.

* * *

”మన వాఙ్మయాన్ని మూడు విధాలుగా విభజించారు (1) ప్రభు సమ్మితం, (2) సుహృత్ సమ్మితం, (3) కాంతా సమ్మితం. సమ్మితం అంటే తుల్యం అని అర్థం. ప్రభువువలె శాసించేది వేదం. మిత్రుడివలె సూచన చేసేది పురాణం. కాంతాసమ్మితం - ప్రేయసిలాగా భార్యలాగా ప్రత్యక్షంగా కాకుండా హితంగా ఉపదేశించేది. ప్రత్యక్షంగా సూటిగా కాక ధ్వన్యాత్మకంగా శాసించేది.

వేదం ప్రభువులాగా కఠినంగా శాసిస్తుంది. ‘సత్యంవద ధర్మంచర‘ ఆ సత్య ధర్మాలనే ఒక ఇతివృత్తంగా తీసుకుని మిత్రుడెలాగ సలహా ఇస్తాడో అలా చెబుతుంది పురాణం. పురాణం కథతో కూడుకున్న ఉపదేశం. కథ చెబుతూ దానిలోని సందేశాన్ని మిత్రుడిలాగా చెప్పేది. ఒక మిత్రుడు సలహా ఇస్తాడు. పురాణ వాఙ్మయం కూడా మనకు సలహా ఇస్తుంది.

ఇక మూడవది భార్యలాగా ధ్వని లాస్యంగా చెబుతుంది. లాస్యం చేసేది వాచ్యంకాదు. ఆలస్యంగా వచ్చే భర్తను చూసి భార్య ‘ఇంత తొందరగా ఎందుకు వచ్చారండి. ఈ రాత్రి రాకున్నా ఫర్వాలేదు‘ అని వ్యంగ్యంగా చెప్పినట్లు.

కాంతాసమ్మితం కావ్యం. ప్రత్యక్షంగా విప్పిచెప్పకుండా ధ్వని అర్థంలో వాళ్ళకర్థమయ్యేటట్టు వ్యంగ్యంగా చెప్పినట్లు.

కాంతాసమ్మితం కావ్యం. ప్రత్యక్షంగా విప్పిచెప్పకుండా ధ్వని అర్థంలో వాళ్ళకర్థమయ్యేటట్టు వ్యంగ్యంగా చెప్పటం దీని ప్రయోజనం.

మీరు పురాణ వాఙ్మయాలకు సంబంధించిన ఇతివృత్తం తీసుకుని - అందులో నందమూరి తారకరామారావుగారు నటించిన-జీవించిన - పురాణపాత్రలను తీసుకుని వారి శైలీ శిల్పం గురించి పరిశోధన చేస్తున్నారు. ఇంతవరకు ఈ విషయం అచుంబితం. ఎవరూ ముట్టనిది. ఎవరూ చేపట్టనిది. ఈ విషయం తీసుకున్నందుకు ముందుగా మిమ్మల్ని అభినందిస్తూ సినిమాలకొస్తాను.

సినిమా, జీవిత చిత్రణమే. నాటకం చేసిన పని సినిమా చేస్తున్నది. నాటకాల్లో నుంచి క్రమపరిణామం చలనచిత్రం. క్రమ పరిణామంలో నాటకం చావలేదు. అది ఒక ప్రత్యేక ప్రక్రియగానే కొనసాగుతూనే సినిమాకు జన్మనిచ్చింది. యక్షగానం బ్రతికే ఉంది. నాటకం బ్రతికే ఉంది. కొత్త ప్రక్రియ వస్తే పాతది నశిస్తుందనుకోవటం సత్యసమ్మతం కాదు. ఇది ఆధునిక వచన కవితా యుగం. మోస్ట్

మోడ్రన్ పొయిట్రీ అత్యాధునిక వచన కవితా యుగం కూడా, ప్రపంచంలోని అన్ని భాషల్లోనూ, భారతీయ భాషల్లోనూ అంతే. అంతమాత్రం చేత (తెలుగు) పద్యం చావదు. పద్య రచయితలు సంఖ్య తక్కువ కావచ్చు. కానీ పద్యం చావలేదు. వచనం చావలేదు. ఇక తెలుగు చలనచిత్ర రంగ ప్రవేశం ప్రారంభదశనుండి అటు సాంఘికేతివృత్తాలతో ఇటు పౌరాణిక వృత్తాలతో చిత్రాలు నిర్మించింది. జానపదేతివృత్తాలు కూడా నిర్మించింది. పురాణాలు సాంఘికాలు, కాల్పనిక కథలు కాదు జానపదాలు. ఫిక్షన్ అన్నమాట. ఫిక్షన్ అంటే కాల్పనికం, అనుచానంగా మన పెద్దలు, తాతముత్తాతల కాలం నుండి చెబుతున్న కథలు. అలాగే పురాణ గాథల్ని తీసుకుని చిత్రాలు నిర్మించారు. 'పురా నవం పురాణం' పాతదే కొత్తగా కనిపిస్తుంది. రామాయణం పురాణం, కావ్యం, రామాయణాన్ని నిత్యజీవితంలో చూస్తున్నాం. భారతం, అంతా నడుస్తున్న రాజకీయమే. అందులో ఉన్న వైరుధ్యం, మార్మికం, విధ్వంసం అన్నీ ఇందులో ఉన్నాయి. వేదంలో కథలున్నాయి. పురాణాల కథలన్నీ. రామాయణేతివృత్తాలు, భారతేతి వృత్తాలు అన్నిటినీ ఇలాగే సినిమాలుగా నిర్మించారు మనవాళ్ళు.

నందమూరి వారి పాత్రల గురించి ఇప్పుడు ప్రధాన వివక్ష. వారి తొలి అడుగు సాంఘిక చిత్రంతోనే ప్రారంభమైంది. నాటకాల్లో వేశారు. అసలు నటుడిగా పైకి రావాలని వారికి లేదు. నాకు తెలిసినంతవరకు కుటుంబ బాధ్యతలు దృష్టిలో పెట్టుకుని చితికిపోయిన కుటుంబాన్ని మళ్ళీ అతుకుపెట్టి పైకి తీసుకురావాలనే నిబద్ధత ఉన్నవారు. మళ్ళీ యధాతథంగా కుటుంబాన్ని నిలబెట్టుకోవాలనే తపనతోనే సినీరంగంలోకి వచ్చారు తప్ప, నటించాలని లోపల ఉందేమోకాని, దానికోసం అందరిలాగా వెంపర్లాడలేదు. చాలా చిన్నవేషం. అయినా ఒప్పుకున్నాడు. షావుకారులో మహోదాత్తంగా నటించాడు అప్పుడప్పుడు సాంఘిక చిత్రాల్లో తన పరిధి మీరుతున్నాడు ఎన్టీఆర్ అనే వాదం లేకపోలేదు. అది తెలియక చేసింది కాదు జనాకర్షణ కోసం. బడిపంతులు, ఎంతబాగా పోషించారో! ఎంత పరిణతిగల నటన శ్రీకృష్ణదేవరాయలులో.

పౌరాణిక సినిమాలకొస్తే సాంప్రదాయికంగా అంతకుముందున్న నటులు రఘురామయ్యలాంటివారు కృష్ణుడు పాత్రవేశారు. కానీ ఎన్టీఆర్ గారి నాటికి అవే కృష్ణ, రామ పాత్రలకు స్వరూపం మార్చారు. లక్షణ శాస్త్రం ప్రకారం చూస్తే శ్రీకృష్ణపాత్ర ధీరలలిత. శ్రీరాముడు ఏకపత్నీవ్రతుడైన ధీరోదాత్తుడు. దుర్యోధనుడు ధీరోద్ధతుడు. ధీరోద్ధత నాయకత్వంలో గాంభీర్యం, ఔదార్యం వీటిని మించిన అహంకారం కూడా ఉంటుంది. రామారావుగారు రాముడిపాత్ర నటిస్తే గంభీరంగా, శాంతంగా ఉంటుంది. ఎప్పుడో కానీ కనుబొమలు పైకెత్తిని ఉదాత్తతను పాటించారు. శ్రీకృష్ణపాత్రకు వస్తే అన్నీ కదలికలే. చిరునవ్వులో కదలికలున్నాయి. ఒకసారి నేనన్నాను. ''రామారావుగారూ! శ్రీకృష్ణపాత్ర మీద ఒక కామెంట్ చెబుతాను. ఆ పాత్ర పట్ల జనానికెందుకంత ఆకర్షణ అంటే ఆ నడకలో కలికితనం, అంటే స్త్రీత్వం ఉంటుంది'', అని నడిచి చూపించాను. నేనూ యాక్టర్నే. కనుక బాగా నవ్వి, 'కరెక్ట్ ఆ వెరైటీ అందుకే వచ్చింది' అని నవ్వారు. నడక మామూలుగానే ఉంటుంది. కానీ రామారావుగారి నడకలో ఒక కలికితనాన్ని ప్రవేశపెట్టి జనాకర్షణకు హేతుభూతమైన పాత్రను తీర్చిదిద్దారు. రాయబారం ఘట్టంలో మళ్ళీ వీరుడిగా కనిపిస్తాడు. ఇది నాయక పాత్ర. రామాయణ భారతాల్లో పాత్రలను క్షుణ్ణంగా అధ్యయనం చేశారు. దుర్యోధన శబ్దాన్ని ఆయన ఒప్పుకోలేదు. ''సుయోధన'' అనమనేవారు. ''స్వాగతం సుయోధన'' అని పాట వ్రాయించారు. ''అభిమాన ధనా, సుయోధనా!'' అని వ్రాసారు.

అలా ఈ రెండు పాత్రలు ప్రతి నాయకపాత్రలు రావణాసురుడు, దుర్యోధనుడు. రావణుడంటే సీతాపహరణం వలన విలనయ్యాడు. అదొక్కటి తప్ప, అతనిలో అన్నీ మంచి లక్షణాలే. రామారావుగారి విలక్షత ఏమిటంటే ఆ పాత్రలో కూడా ఎవరూ స్పృశించని కోణాలు, పార్శ్వాలు నటించాలి. ఏదో ఒక కొత్తదనం చూపించాలి. ఆయన పరిణతి చెందుతున్న దశలో తనకు కావలసిన నిర్మాత దర్శకులతో చర్చించేవారు. రాను రాను ఆయనే పాత్ర చెప్పారు. తరువాత తానే పాత్రకు రూపకల్పన తెచ్చారు. దక్షిణాదిలో

ద్రావిడోద్యమం ప్రారంభమయ్యాక ఈ రావణాసురుడు దాక్షిణాత్యుడని ఆర్యులకు వ్యతిరేకంగా అతన్ని దుష్టపాత్రగా చిత్రీకరించారని లంకేశ్వరుడైన రావణుడు కథానాయకుడని రూపకల్పన చేసేవారు. మనం అనుకున్నట్టు దుష్టపాత్రలనుకున్నవి దుష్టపాత్రలు కావని, ఆత్మాభిమానం వున్న పాత్రలని, వ్యక్తిత్వం వున్న పాత్రలని దక్షిణాదిలో ద్రావిడోద్యమంలో ఉబికిన కొన్ని సిద్ధాంతాలు. రామారావుగారు మద్రాసులో ఉండడం వలన వారితో కొంత పరిచయం ఉండడం వలన ఆ ప్రభావం పడింది. ఇటువైపు పురాణ పాత్రలు చదివి ఆకళించుకున్న విజ్ఞానం, సముద్రాల పింగళిగారితో చర్చించి తీసుకున్న నిర్ణయాలు, దీంతోపాటు ద్రావిడ భాషోద్యమకారుడిచ్చిన విలక్షణమైన రూపరేఖలు రెండూ సమన్వయం చేసుకున్నారు. సీతారామకళ్యాణం, భూకైలాస్‌లలో రావణపాత్ర అలా రూపొందించి ధరించారు. రెండోది దుర్యోధన పాత్ర. శ్రీకృష్ణ పాండవీయం, దానవీరశూరకర్ణలో ధరించారు. రామ-కృష్ణ భక్తి విధానంలో ఆయన పరమ సంప్రదాయ విధాయి. కానీ పాత్రల విషయం వచ్చేసరికి ఆ రెండు పాత్రలకు అన్యాయం జరిగిందనే ఉద్దేశ్యంతో వారు అలా రూపకల్పన చేశారు. బైబిల్లోని సైతాన్ పాత్రను తీసుకుని ఎవరయినా ఇంగ్లీషువాడ్ని సినిమా తీయమనండి. రామారావుగారయితే మెప్పించే వారేమో, సైతాన్ వల్లనే కదా, సృష్టి ఏర్పడిందని ఒప్పించేవారు.

మిల్టన్ ‘ద పారడైజ్ లాస్ట్‘ మానవులు స్వర్గచ్యుతులవటం చెబుతుంది. ‘నేను క్రింద పడతాను. కాని త్రిముఖంగా పెరిగి నీదాకా వస్తాను‘ అని శపథం చేస్తాడు మనిషి. దాని ఫలితమే చంద్రమండలం దాకా ఎగరటం. కళాత్మకంగా ఎన్నో నిర్మించారు. ఆధ్యాత్మికంగా ఎంతో ఎదిగారు. ఒకే చిత్రంలో సుయోధనుడు, కృష్ణుడు, కర్ణుడు; రాముడు రావణుడు ఇలా భిన్నంగా వేయటం అనితర సాధ్యం. ‘టెన్ కమాండ్‌మెంట్స్‘ హీరోని విలన్‌గా వేయమనండి. సాధ్యంకాదు. పౌరాణిక పాత్ర వేయాలంటే ఆ మూర్తి వేరు. ఆ విగ్రహం వేరు. ఏ పాత్రకయినా మలచుకోగలిగిన దేహ సౌందర్యం. ధీరలలితుడు, ధీరోద్ధతుడు మూడు కర్ణ పిక్చర్‌లో వైవిధ్యంగా నటించారు. ఇక శైలి, శిల్పం: ఇవన్నీ శైలిలో వస్తాయి. డైలాగ్ డెలివరీ మృదువుగా ఉంటుంది. కృష్ణుడికి మంద్రంగా, కాదంటే మధ్యంగా ఉంటుంది. కర్ణుడికి ఉద్ధతంగా ఉధృతంగా ఉంటుంది. దుర్యోధనుడికి సంభాషణలు కూడా అలా వ్రాయిస్తారు. సమాసభరితంగా రచనా శిల్పం తొణికిసలాడేలాగా! పొడిపొడి మాటల్లో కృష్ణుడికి వ్రాయిస్తారు. "సత్యా! కోపమా! లేక తాపమా!" అంటూ అది శృంగారం. మనం అనుకున్న పాండవులు కాదు ఆయన చూసింది. సుయోధనుడి పాత్రద్వారా వీళ్ళెక్కడి వాళ్ళు అని ప్రశ్నించాడు. దానికనుగుణంగా డైలాగులు వ్రాయించుకున్నారు. కిరీటాలు, ఆ ఆభరణాలు తానే స్వయంగా కాగితం మీద డిజైన్ చేసి తయారు చేయించేవారు. డైలాగ్స్ కూడా ముందు తనే వ్రాసుకునేవారు. తనకు సంబంధించి కథ తనదే. సంభాషణలు ఆయన మనసులోనివే. పాటలు కూడా ఆయన ఊహాలకనుగుణంగా ఉంటేనే ఒప్పుకునేవారు. కాబట్టి తనేకథ, డైలాగ్స్ వ్రాసుకునేవారు. ఇప్పుడు స్క్రీన్‌ప్లే అంటామే. స్క్రీన్‌ప్లేకు డైలాగ్స్‌కు తేడా ఏమిటంటే స్క్రీన్‌ప్లేలో డైలాగ్స్‌తోపాటు ఆయా పాత్రలు చేసే అభినయం ఉంటుంది. అదికూడా బ్రాకెట్‌లో వ్రాయాలి. సన్నివేశాలు మార్పు ఉంటుంది. ఆయా కాలగతి నిరూపణం ఉంటుంది. దీన్ని స్క్రీన్‌ప్లే అంటారు. కాబట్టి మామూలు కథకు, చిత్రకథకు తేడా ఏమిటంటే డైలాగ్‌కూ డైలాగ్‌కూ మధ్య యాక్షనుంటుంది. అది బ్రాకెట్‌లో వ్రాసుకుని ‘ఇతడు డైలాగ్ అనగానే ముందుకొచ్చి చిరునవ్వుతో చేయిసాచి వెనక్కు వెళ్ళిపోవాలి‘ అని వ్రాయాలి. ఆ విధంగా అద్భుతంగా రామ - రావణ పాత్రలను ప్రపంచంలో ఎవరూ చేయని విధంగా ప్రతినాయక పాత్రలను నాయక పాత్రల తుల్యంగా చేసిన వైశిష్ట్యం ఒక్క ఎన్.టి.ఆర్ దే. వేలాది సంవత్సరాలుగా దుష్టపాత్రలని పేరుబడ్డ వాటినలా ఎందుకు విమర్శిస్తున్నాం? మీరు శిష్టపాత్రలనుకున్న వాళ్ళ లోపాలేమిటి? వాటిని పరిశీలించరేం అనే దృష్టితో వాటిని తీర్చిదిద్దారు.

అలాగే కర్ణుడు మాటలు తక్కువ సమాసాలతో సహజంగా ఉంటాయి. సత్యహరిశ్చంద్రలో పరమశాంతం. అది ఎన్.టి.ఆర్.గారి శైలికి పూర్తిభిన్నమైంది. దుష్యంతుడు శృంగారం. వృద్ధుడైన భీష్మపాత్ర. వైవిధ్యం కూడా సహజత్వానికి పరమ సన్నిహితంగా ఉంటుంది.

గొంతు తరుణదశకు, ప్రౌఢదశకు, వృద్ధాప్యదశకు సరిపోతుంది. అలా మాడ్యులేట్ చేసుకుంటారు. మరొకరికి అలా సాధ్యం కాదు. భావాలకు గాని, స్వరాలకు గాని, పదాలకు గాని నడకగాని అద్భుతమైన వైవిధ్యాన్ని ప్రదర్శించారు. పురాణపాత్రల్లో ఏ పాత్రకు ఏ శైలి (స్టైల్) అనీ ఆలోచించి ప్రవేశపెట్టారు. మధ్య మధ్య గాప్స్ ఇవ్వటం, మంద్రం, మధ్యం తారాస్థాయిలో ఉంది. సందర్భాన్నిబట్టి పలకటం, శిల్పం అంటే సంవిధానం, ఒక అస్తిత్వం. స్టైల్ - శైలి అంటే మొత్తం మనిషి అని అర్థం. శిల్పమనేది కుదురుగ ఉండే అస్థిత్వ విధానం. మూర్తిమత్వం ఎన్టీఆర్ నటించిన పౌరాణిక చిత్రాలన్నీ చలనచిత్ర రూపంలో వున్న కావ్యాలు, ప్రబంధాలు. భావితరాలకు ఆయన పాత్రల క్లిప్పింగ్స్‌కు వ్యాఖ్యానం జోడించిపెడితే గొప్ప శిల్పపాఠాలు.

విశిష్ట శిల్పాన్ని కూర్చి ప్రపంచంలోనే పౌరాణిక, జానపద, సాంఘిక, చారిత్రక చలన చిత్రాల్లో ఏ నటుడు అభినయించని పాత్రలన్నీ వైవిధ్యంతో విశిష్టత చూపి నటించిన మహానటుడు, ఆత్మీయనటుడు శ్రీ నందమూరిగారు. దుర్యోధనుడికి డ్యూయట్ వ్రాయటం అదొక అపురూప ప్రయోగం, అటువంటి మహానటుడు గురించి సిద్ధాంతవ్యాసం సమగ్రంగా రావాలని కాంక్షిస్తున్నాను.

* * *

(**డా.ఎన్.టి.ఆర్ గారితో** సాన్నిహిత్యం కలిగి, వారితోపాటు చిత్రరంగంలో కృషి చేసిన ప్రముఖులతో ముఖాముఖీలు ఈ పరిశోధనా కార్యక్రమంలోని క్షేత్రపర్యటన సందర్భంగా ముఖాముఖీలు ఈ పరిశోధనా కార్యక్రమంలోని క్షేత్రపర్యటన సందర్భంగా సేకరించినవి)

* * *

పద్మశ్రీ డి.వి.ఎస్.రాజు

సుప్రసిద్ధ నిర్మాత.

"**ఎన్.టి.రామారావుగారికి** నేను ఆత్మీయ సోదరుడిని. మా మధ్య చాలా ప్రేమ ఉంది. ఎన్.ఎ.టి బ్యానర్స్ క్రింద "పిచ్చిపుల్లయ్య" చిత్రం నుండి పరిచయం పెరిగి త్రివిక్రమరావుగారితోపాటు నన్ను కూడా ఒక తమ్ముడిగా చూసేవారు. పూర్తిగా ఆ సంస్థ బాధ్యతలు నాకు ఒప్పచెప్పారు. అందులో భాగస్వామిగా ఉన్నాను. ఇప్పటికీ నా తండ్రిగారి ఫోటో, వారి ఫోటోకు నమస్కరించనిదే ఏ పనీ చేయను.

వారిని గురించి చెప్పాలంటే పెద్ద గ్రంథమే అవుతుంది. రామారావుగారు యాక్ట్ చేసే సినిమాకు సంబంధించి మేకప్పు వేసుకుంటూకూడా డైలాగ్స్ చదివించుకునేవారు. కారులో వెళ్తూ మరోసారి చదివేవారు. అంతే ఎక్కడా పొల్లుపోకుండా ఎంత దీర్ఘ సమాసాలతో కూడిన సంభాషణైనా తడుముకోకుండా చెప్పేవారు. ఏకసంథాగ్రాహి. సొంతవూరు అనే సినిమా ఘంటసాలగారి సొంత చిత్రంలో ఒక నాటకంలో కృష్ణుడుగా వేసి ఫెయిలయ్యారు. ఆ తర్వాత విజయా పిక్చర్స్ వారి మాయాబజారు సినిమాలో చాలా సక్సెస్ అయ్యారు.

ఆహార్యానికి సంబంధించి అన్ని వస్తువులు తానే డిజైన్ చేయించేవారు. దేవుడి పాత్రల విషయంలో చాలా నియమాలు పాటించేవారు. శరీరం సన్నగా లలితంగా కనిపించడానికి ఆహారం లేకుండా కేవలం ఫ్రూట్‌జ్యూస్ తీసుకునేవారు. దుర్యోధన, రావణపాత్రలకు మాంసాహారం తీసుకుని శరీరాన్ని బాగా నిండుగా గంభీరంగా ఉండేటట్లు చేసేవారు. చూసేవాళ్ళకు ఇది చాలా ఆశ్చర్యంగా ఉండేది. శరీరాన్ని కూడా వారు అదుపులో పెట్టారు.

చరిత్ర అనేది శాశ్వతమైనది. దానికి స్థానం కల్పించటం విశేషం. లక్ష్మీపార్వతిగారు. వారిని గురించి వారి పురాణ పాత్రల గురించి పరిశోధనాంశంగా తీసుకుని చేయాలనుకోవటం విశేషం. మంచి థీసిస్ రావాలని కోరుకుంటున్నాను.

* * *

బి పద్మనాభం.

సుప్రసిద్ధ సినీ నటులు, దర్శక నిర్మాత.

″1947లో శ్రీ రామారావుగారు ″మనదేశం″లో ఇన్స్‌పెక్టర్ వేషం వేసిన సందర్భంలో మొదటిసారిగా చూడడం సంభవించింది. ఆయన ఎంతో గంభీరంగా అంటే ఆ ఇన్స్‌పెక్టర్‌లా కాకుండా బాగా గంభీరంగా కూర్చున్నప్పుడు మాట్లాడడం జరిగింది. అప్పుడు ఆయన నటన గురించి, అందం గురించి మహానటులు సి.ఎస్.ఆర్ ఆంజనేయులుగారు. రామయ్యగారు, డా.గోవిందరాజుల సుబ్బారావుగారు వీరందరూ కూడా ఒక మంచి నటుడు అందగాడు గుడివాడ ప్రాంతం నుండి వచ్చాడని కాంప్లిమెంట్ చేస్తే నా మనసులో నేననుకున్నది పై చెప్పాను. 'నిజంగా చందమామలా ఉన్నారండీ బాగా పైకి వస్తార'ని చెప్పాను. నేను సీనియర్‌ని. 1943లో వచ్చాను. వారు 1947లో వచ్చారు. ఆయనతో మొదటి సినిమా షావుకారులో నటించాను. నేనొక సర్వెంట్‌గా ఆయన కథానాయకుడుగా ఉన్నారు. ఆయన పాట ″చిన్నారి యేమనెనే - పలుకరాదటే″ - అని వెన్నెల్లో కూర్చుని వుంటే నిజంగా చందమామను చూస్తున్నట్టే ఉంది.

దాని తర్వాత 'పాతాళభైరవి'లో నేను మాంత్రిక శిష్యుడుగా, వారు తోటరాముడుగా, కె.వి.రెడ్డిగారు, చక్రపాణిగారు దర్శకత్వంలో విజయా సంస్థలో మూడేళ్ళు అన్నదమ్ముల్లా కలిసిమెలసి ఉన్నాం. ఆ కాంట్రాక్టు అయిపోయాక వారు 'మాయాబజార్' చిత్రంలో శ్రీకృష్ణుడిగా వేసారు. ఆ చిత్రానికే కాదు వారిక్కూడా బ్రహాండమైన పేరు వచ్చింది. శ్రీకృష్ణుడంటే రవివర్మ చిత్రాల్లో ఊహించుకుంటాం. కానీ అన్నగారు ఆ వేషంలో ముఖ్యంగా అభినయం, సత్యభామను అలకతీర్చే సన్నివేశం, శ్రీకృష్ణుడు ద్వాపరయుగంలోలానే ఉంది. ఎందుకంటే దాన్ని పరకాయ ప్రవేశమంటారు అంటే ఆయన శ్రీకృష్ణుడంటే రవివర్మ చిత్రాల్లో ఊహించుకుంటాం. కాని అన్నగారు ఆ వేషంలో ముఖ్యంగా అభినయం, సత్యభామను అలకతీర్చే సన్నివేశం, శ్రీకృష్ణుడు ద్వాపరయుగంలోలానే ఉంది. ఎందుకంటే దాన్ని పరకాయ ప్రవేశమంటారు. అంటే ఆయన శ్రీకృష్ణుడు వేసినప్పుడు హావభావాలన్నీ పరకాయ ప్రవేశం చేసారు. కృష్ణుడంటే రామారావుగారే. దృశ్యం తీస్తున్నప్పుడు కాకుండా నటుడుగా ఆ పాత్రను అవగాహన చేసుకున్న సత్యభామతోటి నా తోటి - అంటే నేను చెలికాడను కదా, - పూర్వజన్మలో ఏ పుణ్యం చేసానో వారి పక్కన వసంతుడిగా నటించే అవకాశం వచ్చింది. వారు శ్రీకృష్ణుడు అనే భావన నాలో కలిగింది. ఆరుకోట్లమంది ఆంధ్రుల హృదయాల్లో శ్రీకృష్ణుడుగా లవకుశలో శ్రీరాముడిగా మిగిలిపోయారు. అలా ఏ నటుడూ పుట్టడు. పుట్టబోడు, ఆ మహానటునకు శంకరాచార్యులవారు విశ్వవిఖ్యాత నటుడని బిరుదిచ్చారు. ఆయన దేవుడి పాత్రల్లో ఏ విధంగా రాణించగలిగారో అదే విధంగా 'పాండురంగ మహాత్మ్యం'లో పుండరీకుడి పాత్ర అద్భుతంగా చేశారు. స్క్రీన్‌ప్లే వారే చేశారు. 'కృష్ణా! ముకుందా! అనే పాటలో తల్లిదండ్రులకోసం తపించిపోయే ఆ నటన అద్భుతం. దుర్యోధన పాత్ర, శ్రీకృష్ణుడికి వ్యతిరేకంగా నటించటం, మయసభలో నిజంగా దుర్యోధనుడే వచ్చాడనిఇస్తుంది. ఆయన ఎంత గొప్పవాడో అంత మంచివాడు. నేను 400 సినిమాల్లో చేశాను. నాకు బాగా తెలుసు. దేవత సినిమాలో నాకు కో ఆపరేట్ చేశారు. ఎంతటి చిన్నవాడయినా అతనికి గౌరవమిచ్చి తాను పొందేవారు. ప్రమీలార్జునీయం చిత్రంలో నేను నారదుడిగా వారు అర్జునుడుగా మల్లిఖార్జునరావు దర్శకత్వంలో చేసాం. మళ్ళీ భిన్నమైన అర్జునుడి పాత్ర కూడా బాగా పోషించారు. ఒక ప్రేమికుడుగా బాగా నటించారు.

* * *

*(**డా.ఎన్.టి.ఆర్ గారితో** సాన్నిహిత్యం కలిగి, వారితోపాటు చిత్రరంగంలో కృషి చేసిన ప్రముఖులతో ముఖాముఖీలు ఈ పరిశోధనా కార్యక్రమంలోని క్షేత్రపర్యటన సందర్భంగా సేకరించినవి)*

* * *

శ్రీమతి బి.అంజలిదేవి

సుప్రసిద్ధ సినీనటి, నిర్మాత.

"**నాకు మొదట** పల్లెటూరి పిల్లతో పరిచయమయ్యారు. యల్.వి.ప్రసాద్గారి పిక్చర్లో సబ్ఇన్స్పెక్టర్ కారెక్టరు వేశారు. పల్లెటూరిపిల్ల తాపీధర్మారావుగారి కథ. నేను జయంతి కారెక్టర్ వెయ్యాలని కోరారు. కొత్తనటుడు చాలా బాగున్నాడని చెప్పారు. వీరు చూస్తే పెద్ద ఫైట్. కొట్టమంటారు డైరెక్టర్. చిన్నగా ఇలా అనేదాన్ని. బి.ఏ సుబ్బారావుగారు గట్టిగా కొట్టమన్నారు. మొత్తానికి చాలా టేకులయ్యాక, ఒక టేకులో బాగా కొట్టాను. ఫర్వాలేదండీ అన్నారు. గొప్పాయన ఎట్లా కొట్టాలా అని చాలా బాధపడ్డాను. కానీ ఆయన ధైర్యం చెప్పారు.

అదయిన తరువాత "చరణదాసి" రామారావుగారు, నాగేశ్వరరావుగారు అందరూ ఉన్నారు. లవకుశ తీసిన శంకరరెడ్డిగారు నిర్మాతలు. అందులో ఒక డ్రామా వస్తుంది. అందులో వారు రాముడుగా, నేను సీతగా నటించాను. అది చాలా బాగా వచ్చింది. శంకరరెడ్డిగారి మనస్సులో అది మిగిలిపోయింది. అందుకే లవకుశ తీసారు. సి. పుల్లయ్యగారి దర్శకత్వం.

సీతను అడవికి పంపేముందు పతియొక్క అనుజ్ఞ తీసుకోవాలి కదా. చప్పుడు చేయకుండా వెళ్ళాలి. షాట్ తీసే ముందు వారు రాముడిగా సీట్లోకి వచ్చారు. వారిని అలాగే చూస్తుండిపోయాను. నిజమైన రాముడు వచ్చాడని అనిపించింది. ఆ పాత్రలో ఇన్వాల్వ్ అవటం, మేకప్ వేసుకునేటప్పుడే ఆ పాత్రలైపోతాం. రాముడంటే రాముడే, రామారావుగారు కాదు, సీత అంటే అంజలికాదు. ఆ పిక్చరు ఏడు సంవత్సరాలు తీసినా, లవకుశులు కూడా పెద్దవాళ్ళైపోయారు. అయినా నభూతో నభవిష్యతి. ఎక్కడకు వెళ్ళినా సీతమ్మ అంటారు. హిందూపూర్లో ఏదో ఒక సన్మానానికి వెళ్ళాను. ఆడవాళ్ళంతా దారి కాచి దణ్ణాలు పెట్టటం మర్చిపోలేను. ఆర్టిస్టుకు ఆ గౌరవం కలగటం నిజంగా అదృష్టం.. అసలు అలా వేయగలిగిన వాళ్ళు ఎవరున్నారు. ఆ ముఖకవళికలు, ఎవరికి వస్తాయి. అలాగే రుక్మిణి పాత్రకూడా. కృష్ణుడంటే ఎక్కువ సత్యభామతో ఉండేది. ఆ వేషం వేసినా అలాగే చూస్తుండేవాళ్ళం. అన్నిటికంటే నా అనుభవంలో పి.పుల్లయ్యగారు 'వేంకటేశ్వర మహాత్మ్యం' తీసారు. వారిని మావయ్య, శాంతమ్మగారిని అత్తయ్య అనేదాన్ని. ఆ విగ్రహంలో నుండి రామారావుగారు బైటకి రావటం ఎప్పటికీ మర్చిపోలేను. ఆ షాట్ ఎంత గొప్పగా వచ్చిందో యాజ్ ఏ ఆర్టిస్టుగా నేను అందులో నటించకపోయినా నా మనసులో కళ్ళల్లో మిగిలిపోయిన దృశ్యం అది. నేను అత్యంత అనుభూతి పొందిన సినిమా అది. ఆయన డ్యూటీమైండ్ టైమంటే టైమ్. నేను, నాగేశ్వరరావుగారు, రామారావుగారు టైమంటే టైమ్. ఇప్పుడవేమీ లేవు. ఏమిటి తీస్తున్నారు. డైలాగ్స్ ఏమిటి, ముందు అవి చూసేవాళ్ళం. ఒక అండర్స్టాండింగ్ అందరికీ ఉండేది. ఆ రోజుల్లో డబ్బు మాటేలేదు. దానికోసం కాదు. నెలజీతాల మీద పనిచేసేవాళ్ళం. ఏమి తింటున్నామో ఏమీ పట్టేదికాదు. మేకప్ వేసుకోగానే అన్నీ మర్చిపోయేవాళ్ళం. ఆర్టిస్ట్ అన్న తర్వాత ఏ పాత్రయినా వేయాలి. ఎంతసేపూ ఆ షాట్, పాత్రలు, అదయినాక మరొకటి.

ఆయనకు ఎంతో గౌరవం, తోటి ఆర్టిస్టులంటే... మిమ్మల్ని పెళ్ళిచేసుకోవటం మాకు ఆశ్చర్యం. ఎందుకంటే ఆయన ఇతర స్త్రీల పట్ల చాలా గంభీరంగా ఉండేవారు. ఆఖరుకు డ్రైవరుని కూడా గారూ అని, అందరినీ గారూ అని పిలిచేవారు. శ్రీరామపట్టాభిషేకంలో

శబరిగా, శ్రీనివాస కళ్యాణంలో 'వకుళ'గా వేసాను. ఎన్.ఎ.టి సంస్థలో కూడా చాలా పిక్చర్స్ చేశాను. ఆ సంస్థను వారి తమ్ముడిగారు చూసేవారు.

మీరు తలపెట్టింది చాలా పవిత్రమైన భావంతో, ఇది మంచి వర్క్. బాగా చెయ్యాలని కోరుకుంటున్నాను.''

* * *

శ్రీమతి దేవిక

సుప్రసిద్ధ సినీనటి

''**వారితో** నా మొదటి పిక్చరు రేచుక్క. పెద్ద పాపులర్ హీరోగా ఉన్నవారితో నాకు యాక్ట్ చేయాలంటే భయంగా ఉండేది. మైథలాజికల్ పిక్చర్స్‌లో లక్ష్మిగా, రుక్మిణిగా వేశాను. వారికి సైలెంట్‌గా ఉండటం ఇష్టం. నేను కూడా కామ్‌గా ఉండేదాన్ని. అందుకే వారు నన్ను అభిమానించేవారు. అహర్నిశలు ఇల్లు, షూటింగ్. ఔట్‌డోర్ షూటింగులు కూడా ఇష్టపడేవారు కాదు. ఎందుకండి దండగ అనేవారు. ఆయన తెల్లవారుఝామున యోగా చేసి టైమ్‌కల్లా షూటింగ్‌కి వచ్చేవారు. కఠిన పరిశ్రమ చేసేవారు. ఆయన రాత్రింబవళ్ళు పనిచేసేవారు. మాములు మనిషి కాదనిపించింది. బొబ్బిలిపులి, సర్దార్‌పాపారాయుడు, ఆ వయస్సులో కూడా అలాంటి పాత్రలు వేసి మెప్పించారు. రామారావుగారంటే మంచి గ్లామర్ హీరోగా పాతాళభైరవినుండి పరిచయమయ్యారు. రాముడుగా, కృష్ణుడుగా ఇక ఎవ్వరు చెయ్యలేరు. ఇంతవరకు పుట్టలేదు కూడా. తమిళంలోకాని, హిందీలో కాని, కన్నడంలో కాని ఎవరూ పుట్టలేదు. లవకుశలో వారి రాముడు వేషం చూస్తుంటే రవివర్మ పెయింటింగ్‌లో లాగా ఉంటుంది. ఇప్పుడు కూడా ఏడుస్తుంటాను ఆ పిక్చరు చూస్తే. రాముడికి ఇన్ని కష్టాలా. ఇంత మహానుభావుడికా అనిపిస్తుంది. ఆయన కృష్ణుడు పాత్ర వేసినప్పుడు చాలా నియమాలు పాటించేవారు. పళ్ళు, పాలు మాత్రమే తీసుకునేవారు. బరువైన కిరీటం తియ్యకుండా పెట్టుకునేవారు. దాన్ని మోయటం ఒక పవిత్రంగా రాముడినో కృష్ణుడినో మోస్తున్నట్లు ఫీలయ్యేవారు. అంతభక్తిగా ప్రతి వేషాన్ని వేసేవారు. ప్రతి శనివారం ఉపవాసం ఉండి నేలమీద పడుకునేవారు. ఇంద్రియాల్ని తన కంట్రోల్లో పెట్టుకున్న మనిషిని ఆయనలాగా చూడలేం. నియమబద్ధమైన జీవితం. కామ్‌గా ఉండేవారిని ఆయన బాగా లైక్ చేసేవారు. పేకాట ఆడుతుండేవారు చాలామంది. నాలాగా ఆడకుండా ఉండేవాళ్ళంటే ఇష్టపడేవారు. విశ్వామిత్రలో మా పాపను బాగా పలకరించారు. మా పాపకు బాగా ఇష్టం వారంటే.

శివాజీగారు, ఎం.జి.ఆర్.గారితో హిందీలో అశోక్‌గారితోను యాక్ట్ చేసాను. కానీ రామారావుగారితో నటించింది ఒక అనుభూతి. ఆయన మంచి టేస్ట్ ఉన్నవారు. బొట్టు తీర్చి దిద్దుకోవటంలో కూడా ఒక ప్రత్యేకత ఉండేది. ఆయన దర్శకత్వం వహించారు. అంతశక్తి మరేమనిషిలో లేదు. ఆయన మళ్ళీ రావాలని కోరుకుంటున్నాను.

చిన్న పిల్లనవ్వటం మూలాన సీత పాత్ర వేయలేకపోయా. కానీ ఆ పాత్ర అంజమ్మగారు చేసినట్లు ఎవరూ చేయలేరు. ఆ అనుభవం లేదు. శ్రీకృష్ణావతారంలో లక్ష్మిగా, రుక్మిణిగా వేసాను. పాటలో వారివైపు చూస్తూ డైలాగ్స్ మర్చిపోయాను. సాంఘిక పిక్చర్స్‌లో ఎన్నో నటించాం. కానీ రాముడు, కృష్ణుడు పాత్రలు వేస్తే భిన్నంగా ఉండేవారు. ఎంతో బాలన్స్ కనిపించేది. చూపు, నడక అన్నీ పద్ధతిగా ఉండేవి. వారి పక్కన రుక్మిణీ వేయటం చాలా అదృష్టంగ భావిస్తుంటాను. చివరలో విశ్వామిత్ర. మా పాప నటించటం ద్వారా మళ్ళీ కలుసుకోగలిగారు. లేకపోతే అది కూడా మిస్సై ఉండేదాన్ని. పైగా వారు వేసుకున్న పురాణ పాత్రల డ్రస్సులు తనే స్వయంగా చూసుకునేవారు. ప్రతిదీ తనే చూసుకునేవారు. అటువంటి పద్ధతి ఎవరికీ రాదు, రాలేదు.''

కౌముది

* * *

శ్రీమతి వాణిశ్రీ

సుప్రసిద్ధ సినీనటి

"ఎన్.టి.ఆర్ గారి పౌరాణిక పాత్రలన్నీ నాకు ఇష్టమైనవే. వారితో నటించేప్పుడు ఒళ్ళు దగ్గరపెట్టుకుని జాగ్రత్తగా డైలాగ్స్ కాని, నటన కాని చేసేదాన్ని. వారితో సినిమా అంటే నాకు భయం, ముందు బాగా ప్రిపేరై వెళ్ళేదాన్ని. రామారావుగారితో చిన్న వేషాలతో ప్రారంభించాను. అయినప్పటికీ సమానస్థాయిలో ఆదరించారు. వారిది చాలాగొప్ప మనసు. మీరు అని గౌరవించేవారు. కొంతమంది మాట్లాడడం ద్వారా మరికొంతమంది మాట్లాడకపోవడం ద్వారా గౌరవం వస్తుంది. ఆయన స్త్రీలపట్ల చూపే గౌరవం చాలా గొప్పది. రామారావుగారి వ్యక్తిత్వం మహోన్నతమైంది. వారిలో దైవత్వం ఉంది. అందుకే రాముడు, కృష్ణుడు పాత్రలకు వారే సరిపోయారు. పూర్వజన్మ సుకృతం వారి రూపం"

* * *

(డా.ఎన్.టి.ఆర్ గారితో *సాన్నిహిత్యం కలిగి, వారితోపాటు చిత్రరంగంలో కృషి చేసిన ప్రముఖులతో ముఖాముఖీలు ఈ పరిశోధనా కార్యక్రమంలోని క్షేత్రపర్యటన సందర్భంగా సేకరించినవి)*

* * *

పద్మభూషణ్ శ్రీమతి బి.సరోజాదేవి.

సుప్రసిద్ధ సినీ నటి.

"**నన్ను** మొదట ఇంట్రడ్యూస్ చేసింది రామారావుగారే. పాండురంగ మహాత్మ్యంలో వారిని చూసి అబ్బ ఎంత బాగున్నారో అనుకున్నాను. ఆయనతో ఫ్రీగా చెయ్యాలంటే భయపడ్డాను. రెండో పిక్చర్ సీతారామ కళ్యాణం. అందులో మండోదరి వేసాను. ఆ పిక్చరుకు అవార్డు కూడా వచ్చింది. తరువాత తమిళంలో బిజీ అయ్యాను. హిందీలో, కన్నడంలో నాకింత పేరు రావటానికి అన్నయ్యే కారణం. ఆయన నా గురువు కూడా. అన్నింటికంటే నాకు నచ్చిన చిత్రం 'శ్రీకృష్ణార్జున యుద్ధం', అందులో సుభద్రగా... వారు కృష్ణవేషంలో వస్తే అన్నయ్య అని పిలవటం.. నాకు నిజంగా ఆ అన్నయ్య పిలుపే స్థిరపడిపోయింది. తరువాత శకుంతల పిక్చరు ఊటీలో షూటింగ్. అన్నయ్యగారు 5.30కల్లా వచ్చేసారు. నాది లేటవుతుండేది. ఆడవాళ్ళ ఇబ్బందులు వారికి తెలుసు. నన్ను సరోజగారూ అని పిలిచేవారు. ఆ పిక్చరు నాకు చాలా ఇష్టం. ఇకొకటి 'దానవీరశూరకర్ణ', వారి సొంత చిత్రం. తెల్లవారుజామున ట్రంకాల్ చేశారు. నేను ఎవరు మీరు అన్నాను. " నేనమ్మా మీ అన్నయ్యను. నా పిక్చరులో మీరు యాక్ట్ చేయాలి. ఇందులో మూడు కారక్టర్స్ ఉన్నాయి. కృష్ణుడు, దుర్యోధనుడు, కర్ణుడు ఏది కావాలో ఫస్ట్ నువ్వే నిర్ణయించుకో, తర్వాత మిగిలినవి నిర్ణయిస్తాను" అన్నారు.

ఏదయినా మీ భార్యగానే యాక్ట్ చేయాలని అన్నాను.

"అయ్యో భార్య పాత్రలు చిన్నవమ్మా" అన్నారు. అయినా ఫర్వాలేదు. ఒక్క సీన్‌లో వచ్చినా భార్యగానే చేస్తాని అని అన్నాను. కర్ణుడి భార్యగా వేసాను. ఆ పిక్చరుకు అవార్డు వచ్చింది.

రామాంజనేయ యుద్ధంలో ఆయన రాముడు నేను సీతగా వేసాను. ఆయనని నిద్రలేపాలి. నేను వచ్చి చూసాను. అలానే నిల్చుండిపోయాను. ఆ బ్లూ మేకప్పులో శ్రీరామచంద్రుడు నిద్రపోతున్నాడో ఏమో అనుకోవాలి. దిష్టి తగులుననిపించింది. ఇక అలా ఎవ్వరూలేరు. లో వాయిస్‌తో మాట్లాడేటప్పుడూ ఎంతో బాగా ఉండేది. ఆయనలాగా ఎవ్వరూ చెయ్యలేరు.

వారు లేరనే బాధ ఎంతో ఉంది. ఆయన గురించి ఒక పెద్ద బుక్ రావాలని కోరిక. అన్నయ్యగారి పురాణ పాత్రల గురించి లక్ష్మీపార్వతిగారు పి.హెచ్.డి చేస్తున్నారు. ఎందుకంటే ఆమె లక్ష్మీపార్వతే కాదు. ఆమె సరస్వతి కూడా. ఆమె చేతిలో సరస్వతి ఉంది. అందరూ తెలుసుకోవటానికి అన్నయ్య గురించి వ్రాసే ఈ బుక్ ఉపయోగపడుతుంది.''

* * *

విక్టరీ మధుసూదనరావు

సుప్రసిద్ధ సినీ దర్శకులు

''రామారావుగారు ఏ పాత్ర ధరించినా ఆ పాత్రను క్షుణ్ణంగా అర్థం చేసుకుని నటించేవారు. ఇంకో విషయం ఏమంటే పాత్ర స్వరూప స్వభావాలను బట్టి ఆయన మానసికంగానే కాదు శారీరకంగా కూడా ఆ పాత్ర ఇమడటానికి ప్రయత్నించేవారు. ఉదాహరణకు భీముడి పాత్రలో బాగా తిని కండలు పెంచేవారు. అవే పేదవాడి పాత్ర ధరించాలనుకున్నప్పుడు తిండి మానివేసి బక్కగా కనిపించడానికి ప్రయత్నించేవారు. క్రమశిక్షణ కలిగిన సైనికుడిగా సినిమా రంగంలో ముందుకు పోతూ సాటి వారిని కూడా అదే మార్గాన పయనించేలా చేసిన యన్.టి.ఆర్ నిజంగా నా దృష్టిలో మార్గదర్శకుడే''

* * *

శ్రీమతి కృష్ణకుమారి

సుప్రసిద్ధ సినీనటి.

ఎన్టీ.ఆర్ గారి కృష్ణుడు పాత్రలో అలా ఎంటరవుతుంటేనే మేమంతా లేచి నిల్చునేవాళ్ళం. మేముకూడా ఆర్టిస్టులమే. కానీ ఆయన్ను చూస్తే దేవుడే ఎంటరవుతున్నారనిపించేది. అది మాటల్లో చెప్పలేము. ఆయన డిసిప్లీన్. కృష్ణుడి పాత్రలో చాలా నియమంగా ఉండేవారు. పక్కన ఎవరన్నా సిగిరెట్టు తాగినా భరించేవారు కాదు. రాముడిగా, కృష్ణుడిగా అన్ని పాత్రలు ఆయన తప్ప మరెవ్వరు పుట్టరు. పుట్టబోరు అనిపిస్తుంది.

మొదట యన్.ఎ.టి పిక్చర్స్‌లో పిచ్చి పుల్లయ్యలో యాంటీ వేషం వేసాను. ఆయన పక్కన రుక్మిణిగా నటిస్తుంటే నిజంగా రుక్మిణిని అనిపించేది. దేవుళ్ళ వేషాల్లో, ఆ భావన కలిగేది. ఇప్పటికీ పాత సినిమాలు చూస్తుంటే చాలా ఆనందంగా ఉంటుంది. వారి పక్కన 25 సినిమాల వరకు యాక్ట్ చేశాను. దేవుళ్ళ పాత్రలు మాత్రం ఆయనలాగా ఇక ఎవ్వరూ ఉండరు. పక్క ఆర్టిస్ట్‌తో ఆయనెంత కేర్‌ఫుల్‌గా ఉంటారంటే 'లక్షాధికారి' షూటింగ్ అవుతుంది అప్పుడు అడయార్‌లో సముద్రంలో ఒక సాంగ్. నీళ్ళలోపలికి వెళ్ళాలి. ఒక పెద్ద అలవచ్చి ముంచేసింది. రామారావుగారు చెయ్యి గట్టిగా పట్టుకుని ఉండకపోతే ఇప్పుడు ఇలా ఉండేదాన్నికాను.''

శ్రీమతి శంకరమంచి జానకి (షావుకారు)

సుప్రసిద్ధ సినీనటి

"నేను మొదట రామారావుగారితో 'షావుకారు' సినిమాలో నటించాను. నాకు తగిన పర్సనాలిటీ లేకపోవటం వలన కేవలం సాంఘిక సినిమాలకే పరిమితమయ్యాను. అయితే వారిని గురించి చెప్పాలంటే రాముడు, కృష్ణుడు, వేంకటేశ్వరస్వామి ఇలాగే ఉండేవారు, వీరేవారు. రామారావుగారొక పాత్రని మీద వేసుకునో, లేదా నటించారనటం సరికాదు. ఆ పాత్ర బాగా పోషించారనటం కంటే స్టుపిడిటీ ఇంకోటి లేదు. ఎందుకంటే రామ, కృష్ణ గోవిందులను రామారావుగారిలో చూసుకున్నాం. వారికి వారే సాటి. ఆ డిగ్నిటీ, హుందాతనం, ఆ వాయిస్ మరెవ్వరు చేస్తే వచ్చేవికావు. వారినెప్పుడూ ఆరాధించే ఆడపడుచును నేను. ఆ సెట్ మీద వారికుండే డెడికేషన్, కంట్రోల్ ఆఫ్ హోల్ సిచ్యుయేషన్, తన పాత్రే కాక ఇతర పాత్రల పట్ల వారు తీసుకునే శ్రద్ధ వారిలో ఉన్న ప్రత్యేకత. వృత్తిపై నున్న ఆ శ్రద్ధ మరెవ్వరిలో లేవు. ఆ గ్లోరీ, యశస్సు దానికి డెడికేషన్ కారణం. ఇప్పటికీ మేము దేవుడి సినిమాలు చూడాలంటే వారి సినిమాలే. వారు తప్ప ప్రపంచంలో మరెవ్వరూ లేరని నా నమ్మకం."

* * *

డాక్టర్ దాసరి నారాయణరావు.

"నటుడిగా ఆయన గొప్పతనం చెప్పాలంటే ఆయన పోషించిన రావణాసురుడు, దుర్యోధనుడు, యముడులాంటి ప్రతినాయక పాత్రల గురించి చెప్పుకోవాలి. వాటికి ఉదాత్తతను కల్పించి పురాణాలను మార్చి ఒప్పించిన మహానటుడాయన. క్రమశిక్షణకు కృషికి, దీక్షకు ఎన్.టి.రామారావును మారుపేరుగా పేర్కొనవలసి ఉంది. నిరంతర కృషీవలుడు, ఆయన ప్రతి చర్య ఒక ప్రయోగం. అందుకే విశ్వవిఖ్యాత నట రాజకీయ సార్వభౌముడు. "

* * *